

ISSN 2415-8801

Інтелект XXI

№ 3 '2019

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ГО «ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ КОНКУРЕНЦІЙ»**

НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ XXI»

Заснований у 2010 році. Виходить 6 разів на рік.

Реєстраційне свідоцтво KB № 19206-9006 ПР від 05.07.2012 р.

**Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Підстава: наказ №41 Міністерства освіти і науки України від 17.01.2014 р.)**

**Присвоєно Міжнародний стандартний серійний номер
(International Standard Serial Number) ISSN 2415-8801 16.02.2016 р.**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus**

Засновники
і видавці:

Національний університет харчових технологій
ГО «Інститут проблем конкуренції»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна
Гедрюс Ромейка
Бутнік-Сіверський Олександр Борисович
Єрмошенко Микола Миколайович

– **головний редактор** доктор економічних наук, професор
– доктор наук, Associate Professor (Литва)
– доктор економічних наук, професор
– доктор економічних наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України
– доктор технічних наук, професор
– доктор економічних наук, професор
– доктор економічних наук, професор (Казахстан)
– доктор економічних наук, професор, член.-кор. НААНУ
– доктор економічних наук, професор
– доктор економічних наук, професор
– доктор економічних наук, доцент
– доктор, професор (Литва)
– **відповідальний секретар** доктор економічних наук,
доцент

Киричок Петро Олексійович
Корінько Микола Данилович
Мусіна Аміна Аміржанівна
Пугачов Микола Іванович
Руденко-Сударєва Лариса Володимирівна
Сафонов Юрій Миколайович
Гужва Ігор Юрійович
Юренієнє Віргінія
Солоха Дмитро Володимирович

Мова видання: українська, російська, англійська.

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.

Редакційна колегія матеріали не повертає.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

У разі передруку посилання на журнал «Інтелект XXI» обов'язково.

Друкується за погодженням редколегії журналу.

Технічний секретар – Петрова О.В.

Офіційний сайт <http://www.intellect21.nuft.org.ua>

E-mail: journal@intellect21.nuft.org.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,30.

Підписано до друку 23.07.2019 р. Замов. № 0719/158. Наклад 100 прим.

Виготовлювач: Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**Корнелюк О.А.**СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ9**Кульбіда М.В.**

РОЛЬ СВІТОВОГО БАНКУ У СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....15

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**Багорка М.О.**КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В МАРКЕТИНГОВІЙ СТРАТЕГІЇ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....23**Бодрова Д.В.**ІНСТИТУТИ ШЕРИНГОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ
ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ.....28**Бреус С.В.**ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СИСТЕМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ33**Войтенко А.Б., Якобчук В.П., Плотнікова М.Ф.**СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....41**Гребінська С.І.**

ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....47

Забаштанський М.М., Забаштанська Т.В., Роговий А.В.СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
В УМОВАХ ДЕФІЦИТНОГО БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ.....51**Задніпровський О.Г., Мартинів І.К.**

ОЦІНКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ: ЗАСАДИ ПОЛІВАРІАНТНОСТІ.....56

Козлова І.М., Костіна О.М.

ЧИННИКИ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....60

Лепейко Т.І., Баркова К.О.ОБГРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЗВ'ЯЗКУ
ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....66**Мосієнко О.В.**

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ РЕФЛЕКСИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....74

Носань Н.С.ГІПОТЕЗИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....78**Ольшанський О.В., Ткаченко О.П.**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПРОБЛЕМ
ПРОЦЕСНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТОРГІВЛІ.....83**Пілявський В.І.**ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ,
МОДЕЛІ ЗАЙНЯТОСТІ І ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ.....88**Старинець О.Г.**СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ.....93**Тулуш Л.Д., Грищенко О.Ю.**ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ЗМІНИ ПОРЯДКУ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДВ
ЕКСПОРТНИХ ПОСТАВОК СОЄВИХ БОБІВ.....98**Шевчук Ж.А.**

НЕОБХІДНІСТЬ ПОДАЛЬШОГО ФОРМУВАННЯ РИНКУ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ.....106

Шкромиди В.В., Шкромиди Н.Я. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕПУТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	110
Шпарик Я.Я. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ.....	116

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Боровік Л.В., Танклевська Н.С. ВПЛИВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	121
Миколюк О.А., Бобровник В.М. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ.....	126

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Грінченко Р.В. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	133
Палант О.Ю., Стаматін В.В. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО ЕФЕКТУ ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО ВЕДЕННЯ ПОЇЗДІВ МЕТРОПОЛІТЕНУ.....	138
Потетюєва М.В. ОСОБЛИВОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ АКТИВІВ АТ «УКРЗАЛІЗНИЦЯ».....	143
Похильченко О.А. ТРЕНДИ ЛОГІСТИКИ ТА SUPPLY CHAIN MANAGEMENT В ПРОЕКЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН INDUSTRY 4.0.....	149
Шевчук Ю.В. АНАЛІЗ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ДЕРЖАВИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я.....	155

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Рогач С.М. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	160
--	-----

<i>ІНФОРМАЦІЯ</i>	165
--------------------------	------------

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ**Корнелюк О.А.**СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ ТРАНСГРАНИЧНОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ 9**Кульбида М.В.**

РОЛЬ ВСЕМИРНОГО БАНКА В СОВРЕМЕННОЙ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ.....15

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА**Багорка М.А.**КОНЦЕПЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА В МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ.....23**Бодрова Д.В.**ИНСТИТУТЫ ШЕРИНГОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ.....28**Бреус С.В.**ПРОГНОЗИРОВАНИЕ И ОЦЕНИВАНИЕ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ СИСТЕМЫ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ33**Войтенко А.Б., Якобчук В.П., Плотникова М.Ф.**СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКИХ ОБЩИН В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ.....41**Гребинская С.И.**

ПРЕПЯТСТВИЯ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ..... 47

Забаштанский М.М., Забаштанская Т.В., Роговой А.В.СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ
ОТРАСЛИ В УСЛОВИЯХ ДЕФИЦИТНОГО БЮДЖЕТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ..... 51**Заднепровский А.Г., Мартыниев И.К.**

ОЦЕНКА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ: ОСНОВЫ ПОЛИВАРИАНТНОСТИ.....56

Козлова И.Н., Костина О.Н.

ФАКТОРЫ ВНУТРЕННЕЙ СРЕДЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ..... 60

Лепейко Т.И., Баркова Е.А.ОБОСНОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ
СВЯЗИ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ И СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....66**Мосиенко О.В.**СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ РЕФЛЕКСИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
ПЕРСОНАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ.....74**Носань Н.С.**ГИПОТЕЗЫ УПРАВЛЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ФИНАНСОВОЙ
СОСТАВЛЯЮЩЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ.....78**Ольшанский А.В., Ткаченко О.П.**СИСТЕМАТИЗАЦИЯ НАУЧНЫХ ПРОБЛЕМ
ПРОЦЕССНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ ТОРГОВЛИ.....83**Пилявский В.И.**ТРУДОВОЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ,
МОДЕЛИ ЗАНЯТОСТИ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ.....88**Старинец О.Г.**СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ УРОВНЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ
АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ АГРАРНЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ..... 93**Тулуш Л.Д., Грищенко Е.Ю.**ОЦЕНКА ПОСЛЕДСТВИЙ ИЗМЕНЕНИЯ ПОРЯДКА ОБЛОЖЕНИЯ НДС
ЭКСПОРТНЫХ ПОСТАВОК СОЕВЫХ БОБОВ.....98**Шевчук Ж.А.**

НЕОБХОДИМОСТЬ ДАЛЬНЕЙШЕГО ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА ИНСТИТУТОВ В УКРАИНЕ.....106

Шкромид В.В., Шкромид Н.Я. ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕПУТАЦИИ КОМПАНИИ.....	110
Шпарик Я.Я. АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ УКРАИНЫ.....	116

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Боровик Л.В., Танклевская Н.С. ВЛИЯНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА.....	121
Миколук О.А., Бобровник В.М. ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ УКРАИНЫ.....	126

БИЗНЕС И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ

Гринченко Р.В. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ.....	133
Палант А.Ю., Стаматин В.В. ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО ЭФФЕКТА ОТ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ АВТОМАТИЧЕСКОГО ВЕДЕНИЯ ПОЕЗДОВ МЕТРОПОЛИТЕНА.....	138
Потетюева М.В. ОСОБЕННОСТИ КАПИТАЛИЗАЦИИ АКТИВОВ АО «УКРЗАЛИЗНЫЦЯ».....	143
Похильченко Е.А. ТРЕНДЫ ЛОГИСТИКИ И SUPPLY CHAIN MANAGEMENT В ПРОЕКЦИИ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ INDUSTRY 4.0.....	149
Шевчук Ю.В. АНАЛИЗ РАСХОДОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ И ГОСУДАРСТВА НА ЗДРАВООХРАНЕНИЕ.....	155

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

Рогач С.М. ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ СФЕРЫ ОРГАНИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ.....	160
---	-----

ИНФОРМАЦИЯ

165

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Korneliuk Olga THE STRATEGIC DIRECTIONS OF THE CROSS-BORDER COOPERATION ACTIVATION OF THE URBAN SETTLEMENTS IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION	9
Kulbida Maksym THE ROLE OF THE WOLRD BANK WITHIN CURRENT WORLD ECONOMY.....	15

NATIONAL ECONOMY

Bahorka Mariia CONCEPT OF ECOLOGICAL MARKETING IN MARKETING STRATEGY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES PRODUCTION.....	23
Bodrova Dariia INSTITUTIONS OF THE SHARING ECONOMY IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEM.....	28
Breus Svitlana FORECASTING AND EVALUATION THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS SYSTEM.....	33
Voitenko Arkhyp, Iakobchuk Valentyna, Plotnikova Maria SYSTEM-SYNERGETIC BASES OF AGRICULTURAL COMMUNITIES DEVELOPMENT IN DECENTRALIZATION CONDITIONS.....	41
Grebinska Svitlana PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN INSURANCE MARKET AT THE CURRENT STAGE.....	47
Zabashanskiy Maksym, Zabashanska Tatyana, Rogovyi Andrii CURRENT ASPECTS OF THE STATE REGULATION OF THE TRAVEL AGENCY UNDER THE CONDITIONS OF DEFICIENT BUDGET FINANCING.....	51
Zadniprovskiy Oleksandr, Martyniv Iryna MEASUREMENT OF FIXED ASSETS IN ACCOUNTING: THE FOUNDATIONS OF POLYVARIANT.....	56
Kozlova Inna, Kostina Olha FACTORS OF INTERNAL ENVIRONMENT STRATEGICAL DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE.....	60
Lepeyko Tetiana, Barkova Kateryna JUSTIFICATION OF THEORETICAL BASIS OF ORGANIZATIONAL CULTURE RELATION WITH ENTERPRISE'S STRATEGY.....	66
Mosienko Oksana SYNERGETIC EFFECT OF REFLEXIVE INTERACTION OF PERSONNEL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	74
Nosan Nataliia HYPOTHESIS OF THE SECURITY MANAGEMENT OF THE FINANCIAL COMPLEX NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE.....	78
Olshanskiy Oleksandr, Tkachenko Olha THE SYSTEMATIZATION OF THE SCIENTIFIC PROBLEMS OF TRADING COMPANIES' PROCESS MANAGEMENT.....	83
Piliavskiy Volodymyr LABOR POTENTIAL OF THE ENTERPRISE: ESSENCE, MODEL OF EMPLOYMENT AND THE EFFICIENCY OF USE.....	88
Starynets Oleksandr MODERN METHODS IN THE DIAGNOSTICS OF EFFICIENCY LEVEL OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT BY AGRARIAN ENTERPRISES.....	93
Tulush Leonid, Grishchenko Olena EVALUATION OF CONSEQUENCES OF CHANGE IN TAXATION OF VAT EXPORT SUPPLIES OF THE SOYBEANS.....	98

Shevchuk Zhanna THE NEED FOR THE FUTURE FORMATION OF THE INSTITUTE MARKET IN UKRAINE.....	106
Shkromyda Vitaliy, Shkromyda Nadiya FEATURES OF THE COMPANY'S REPUTATION RESEARCH.....	110
Shparyk Yarema ANALYTICAL ESTIMATION OF LAND RESOURCES OF UKRAINE.....	116

INVESTMENT AND INNOVATIVE ACTIVITIES

Borovik Liubov, Tanklevska Nataliia THE INFLUENCE OF INVESTMENT POLICY ON THE FORMATION OF THE ECOLOGICAL INVESTMENT POTENTIAL OF AGRICULTURE.....	121
Mykoliuk Oksana, Bobrovnyk Valentyna SOME ASPECTS OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE.....	126

BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Hrinchenko Raisa TRENDS IN ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	133
Palant Oleksii, Stamatyn Vyacheslav FORMATION OF THE ECONOMIC AND SOCIAL EFFECTS FROM THE IMPLEMENTATION OF THE AUTOMATIC DRIVING METRO TRAINS.....	138
Potetiueva Maryna FEATURES OF CAPITALIZATION OF THE JOINT-STOCK COMPANY "UKRAINIAN RAILWAYS".....	143
Pokhylchenko Olena LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT TRENDS IN TRANSFORMATION CHANGE PROJECTION OF INDUSTRY 4.0.....	149
Shevchuk Yuliia ANALYSIS OF STATE AND HOUSEHOLDS' EXPENSES ON HEALTHCARE.....	155

ENVIRONMENTAL ISSUES

Rogach Svitlana FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF MANAGEMENT IN THE FIELD OF ORGANIC LANDSCAPING.....	160
--	-----

<i>INFORMATION</i>	165
---------------------------	-----

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.92:911.37

Корнелюк О.А.

кандидат економічних наук,

старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин

та управління проектами,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Досліджено стратегічні напрями активізації транскордонного співробітництва міських поселень. Визначено основні етапи розробки стратегії активізації транскордонного співробітництва міських поселень. Проаналізовано загальнодержавні та європейські документи з метою визначення пріоритетів та завдань розвитку транскордонного співробітництва. Запропоновано наступні напрями активізації транскордонного співробітництва міських поселень: адаптація регіональної політики України до регіональної політики Європейського Союзу в контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС; координація транскордонного співробітництва міських поселень на державному, регіональному, місцевому та громадському рівнях; децентралізація державного управління та розвиток територіальних громад; конвергенція, зменшення диспропорцій розвитку міських поселень; розвиток транскордонної кооперації, налагодження партнерських відносин між міськими поселеннями; інвестиційне забезпечення розвитку транскордонного співробітництва міських поселень; запровадження нових форм транскордонного співробітництва міських поселень; моніторинг розвитку транскордонного співробітництва міських поселень; поглиблення євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, міське поселення, стратегія транскордонного співробітництва, євроінтеграція, активізація транскордонного співробітництва.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ АКТИВИЗАЦИИ ТРАНСГРАНИЧНОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

Корнелюк О.А.

Исследовано стратегические направления активизации трансграничного сотрудничества городских поселений. Определены основные этапы разработки стратегии активизации трансграничного сотрудничества городских поселений. Проанализированы общегосударственные и европейские документы с целью определения приоритетов и задач развития трансграничного сотрудничества. Предложены следующие направления активизации трансграничного сотрудничества городских поселений: адаптация региональной политики Украины к региональной политике Европейского Союза в контексте реализации Соглашения об ассоциации с ЕС; координация трансграничного сотрудничества городских поселений на государственном, региональном, местном и общественном уровнях; децентрализация государственного управления и развитие территориальных общин; конвергенция, уменьшение диспропорций развития городских поселений; развитие трансграничной кооперации, налаживание партнерских отношений между городскими поселениями; инвестиционное обеспечение развития трансграничного сотрудничества городских поселений; внедрение новых форм трансграничного сотрудничества городских поселений; мониторинг развития трансграничного сотрудничества городских поселений; углубление интеграционных процессов.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, городское поселение, стратегия трансграничного сотрудничества, евроинтеграция, активизация трансграничного сотрудничества.

THE STRATEGIC DIRECTIONS OF THE CROSS-BORDER COOPERATION ACTIVATION
OF THE URBAN SETTLEMENTS IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Korneliuk Olga

The creation of the strategy of urban settlements development is a necessary condition for its sustainable spatial development. For this purpose, an important aspect is to define the strategic directions of the cross-border cooperation activation of urban settlements, which should include the general tasks, which are established by the existing potential of the urban settlements. The purpose of this article is to determine the strategic directions of the cross-border cooperation activation of urban settlements. The main steps of the forming of the strategy of the cross-border cooperation activation of urban settlements are such as determined. The national and European documents are analyzed to determine the priorities and tasks of the cross-border cooperation development. The following directions of the cross-border cooperation activation of urban settlements

are proposed: the adaptation of the regional policy of Ukraine to the regional policy of the European Union in the context of the implementation of the Association Agreement with the EU; the coordination of the cross-border cooperation of urban settlements at the state, regional, local and public levels; the decentralization of public administration and development of territorial communities; the convergence, reduction of disproportions of urban settlements development; the development of cross-border cooperation, establishment of the partnership relations between the urban settlements; the investment support for the development of the cross-border cooperation of urban settlements; the introduction of new forms of cross-border cooperation of urban settlements; the monitoring of the development of cross-border cooperation of urban settlements; the deepening of European integration processes. The strategic directions of the cross-border cooperation activation of urban settlements are aimed at creating of the open and dynamic system of principles, methods and tools to form a favorable cross-border environment for the development of urban settlements. Their implementation will bring Ukraine's regional policy closer to the European Union's regional policy in the context of deepening of the European integration processes and developing cross-border cooperation.

Keywords: cross-border cooperation, urban settlement, cross-border cooperation strategy, eurointegration, activation of cross-border cooperation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах регіони України недостатньо використовують переваги транскордонного співробітництва. З огляду на те що транскордонне співробітництво є сприятливим чинником підвищення рівня регіонального розвитку та поглиблення євроінтеграційних процесів, необхідна розробка транскордонних стратегій та конкретизація напрямів активізації транскордонного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти транскордонного співробітництва досліджувались багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, такими як В. Борщевський, П. Беленький, Б. Буркінський, В. Гоблик, М. Долішній, К. Куцаб-Бонк, М. Лендел, П. Луцишин, Ю. Макогон, С. Максименко, Н. Мікула, В. Павлов, Н. Павліха, С. Писаренко й ін. Проблеми розвитку міських поселень розглядали О. Безлюбченко, О. Бойко-Бойчук, А. Доценко, Р. Гуляк, О. Завальний, Г. Заваріка, В. Загородній, О. Карий, Л. Петрук, В. Прибиткова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування стратегічних напрямів активізації транскордонного співробітництва міських поселень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка стратегії розвитку міського поселення – необхідна умова досягнення перспектив його сталого просторового розвитку. Для цього важливим аспектом є визначення стратегічних напрямів активізації транскордонного співробітництва міських поселень, що, на нашу думку, повинно містити в собі узагальнені завдання, які визначаються з урахуванням наявного потенціалу міських поселень.

Розробка стратегії активізації транскордонного співробітництва міських поселень охоплює етапи, що показані на рис. 1.

Стратегія активізації транскордонного співробітництва міських поселень повинна розроблятися з урахуванням напрямів і пріоритетів, визначених у загальнодержавних документах (зокрема у Державній стратегії

Рис. 1. Алгоритм розробки стратегії активізації транскордонного співробітництва міських поселень

Джерело: розроблено автором на основі [1] та власних досліджень

регіонального розвитку на період до 2020 р., Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 рр., Законах України «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»), регіональних стратегій (Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року [2]), а також документів Європейського Союзу, у яких задеклароване питання розвитку регіонів та міст («Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» (Мадрид, травень 1980 р.) та додатки до неї, «Європейська Хартія прикордонних і транскордонних регіонів» (Гронау, 1981р., II редакція 1995 р.), Європейська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, жовтень 1985 р.), Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи (1994 р.), Декларація Асамблеї Європейських регіонів щодо регіоналізму в Європі (1996 р), Європейська хартія регіонального просторового планування (Торремолінос, Іспанія, 1983 р.), Лейпцизька хартія сталого розвитку міста (м. Лейпциг, 2007 р.), Стратегія Європа 2020 (Брюссель, 2010 р.), що має особливе значення в сучасних умовах реалізації регіональної політики України в контексті реалізації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Зазначимо, що імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема глави 27, передбачає здійснення низки заходів для активізації євро регіонів, які можуть бути запропоновані для активізації транскордонного співробітництва міських поселень. Серед них – використання індивідуального підходу в розробці й реалізації проектів транскордонного співробітництва міських поселень; розробка стратегічних напрямів транскордонного співробітництва міських поселень з урахуванням загальноєвропейських та національних і регіональних пріоритетів розвитку; створення спільних платформ управління транскордонним співробітництвом з використанням GIS систем [3].

Зокрема, У Державній стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 р. в рамках першої цілі «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів» передбачено підвищення ролі міст у регіональному розвитку забезпеченням розвитку міської інфраструктури та підтримки інтегруючої ролі міст, а також виокремлено транскордонне співробітництво як один із засобів підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвитку регіонів. Друга ціль – «Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток» – обґрунтовує необхідність формування й реалізації територіальної (просторової) складової частини державної регіональної політики, яка передбачає «досягнення рівномірного та збалансованого розвитку територій, розвиток міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій за допомогою формування «точок зростання», активізації місцевої економічної ініціативи та зміцнення потенціалу сільської місце-

вості, забезпечення соціально-економічної єдності й рівномірності розвитку регіонів із метою створення рівних умов для розвитку людини». [4].

Зі свого боку, Державна програма розвитку транскордонного співробітництва є інструментом реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України. В Україні наявний досвід напрацювання таких програм. Зокрема, прийнято стратегічні документи на 2007-2010 рр. та 2011-2015 рр., у яких одним з основних завдань за напрямом «посилення інституційної спроможності прикордонних регіонів України у здійсненні транскордонного співробітництва» визначено таке: сприяння поглибленню економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних й інших відносин між територіальними громадами, їхніми представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади, територіальними громадами та відповідними органами інших держав, забезпечення розвитку міжмуніципального співробітництва і зв'язків малих та середніх міст прикордонних регіонів України з іншими суб'єктами транскордонного співробітництва [4].

Установлено, що охарактеризовані документи не розкривають стратегічних цілей розвитку міських поселень і їх участі в процесах транскордонного співробітництва.

У контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС та з огляду на потребу створення сприятливого середовища для розвитку міських поселень доцільно розробити й упровадити науково-практичні рекомендації щодо формування стратегічних напрямів активізації транскордонного співробітництва міських поселень (рис. 2).

Адаптація регіональної політики України до регіональної політики Європейського Союзу в контексті реалізації Угоди про асоціацію з ЄС. Хоча принципи регіональної політики України враховують основні принципи регіональної політики ЄС, але не повною мірою. Зокрема, у Стратегії державної регіональної політики до 2020 р. визначено такі принципи, як конституційність і законність, співробітництво, паритетність, відкритість, субсидіарність, координація, єдність, історична спадкоємність, сталий розвиток. Звернемо увагу на доцільність їх доповнення такими, як партнерство, програмування й децентралізація. Дотримання цих принципів дасть змогу реалізовувати комплекс заходів, спрямованих на активізацію транскордонного співробітництва міських поселень, на партнерських засадах, і з застосуванням програмного підходу, відповідно до реформи децентралізації управління розвитком регіону та територіальних громад.

Звернемо увагу, що регіональний розвиток європейських країн керується важливим стратегічним документом – «Європа 2020» (Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання), у якому особливу увагу акцентовано на покращенні якості життя населення через інноваційний розвиток, екологізацію економіки, зростання можливостей працевлаштування. Ці напрями відзначено в Стратегії соціально-економічного розвитку України, але існує певна невідповідність між стратегічними документами державного рівня та стратегіями розвитку міст, територіальних громад.

С.М. Писаренко зазначає, що єдиної моделі реалізації регіональної політики в країнах-членах ЄС не існує. Спрямованість регіональної політики в кожній країні-члені ЄС узгоджується з загальною стратегією розвитку

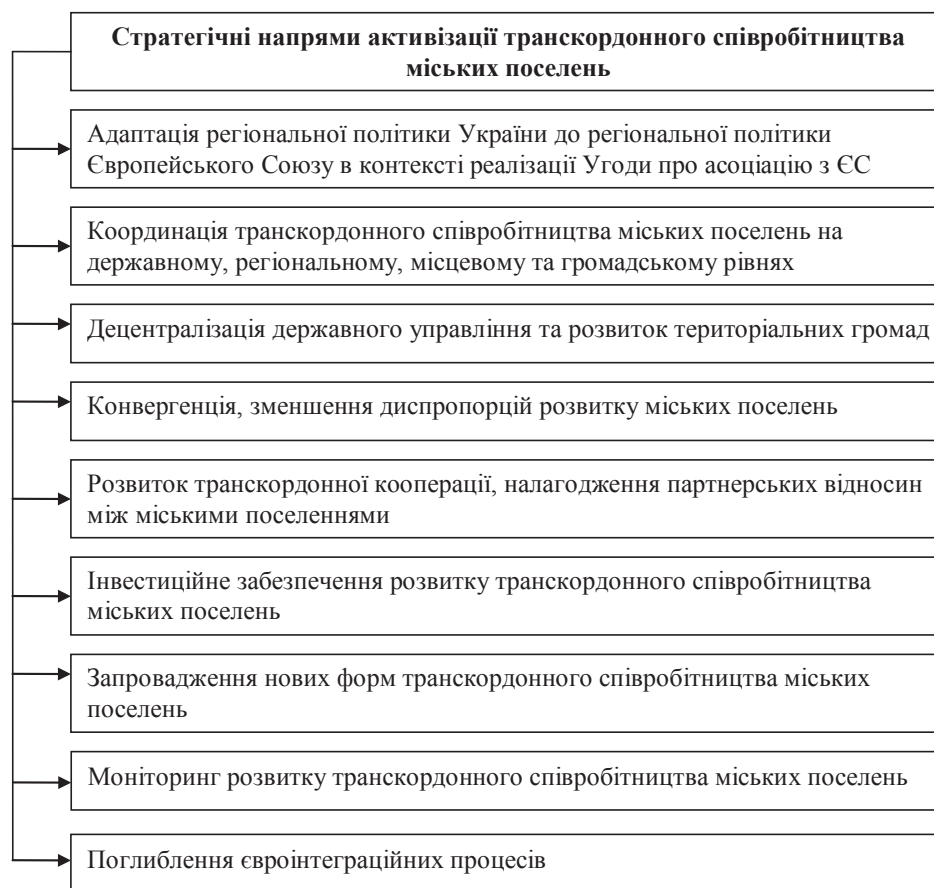

Рис. 2. Стратегічні напрями активізації транскордонного співробітництва міських поселень

Джерело: побудовано автором

її національної економіки, але обов'язково базується на загальних принципах спільної регіональної політики ЄС. Це передбачає вивчення і глибокий аналіз накопиченого досвіду і кращих практик ЄС з цих питань» [5].

Черніков Д., Хорольський Р., Синьоокій О. звертають увагу, що в Угоді про Асоціацію з ЄС визначено предмет співпраці у сфері регіональної політики. Зокрема, у ст. 446 Угоди, що міститься в Главі 27 «Транскордонне та регіональне співробітництво» розділу V Угоди «Економічне та галузеве співробітництво» зазначено: «Сторони сприяють взаєморозумінню та двосторонньому співробітництву у сфері регіональної політики щодо методів формування та реалізації регіональних політик, зокрема багаторівневого управління та партнерства, з особливим наголосом на розвитку відсталих територій та на територіальному співробітництві, при цьому створюючи канали зв'язку та активізуючи обмін інформацією між національними, регіональними та місцевими органами влади, соціально-економічними утвореннями й представниками громадянського суспільства» [6]. Це твердження підкреслює доцільність адаптації регіональної політики України до регіональної політики Європейського Союзу як важливого напрямку активізації транскордонного співробітництва міських поселень. Його запровадження дасть змогу покращити соціально-економічну ситуацію в містах та підвищити конкурентоспроможність територіальних громад.

Координація транскордонного співробітництва міських поселень на державному, регіональному, місцевому та громадському рівнях

Координація транскордонного співробітництва міських поселень виступає функцією управління й здійснюється на основі чіткого розподілу повноважень та відповідальності між центральним, регіональним і місцевим рівнями. Вивчення досвіду країн ЄС показало дієвість роботи спеціальних органів, на яких покладено функції координації в напрямі транскордонної співпраці. Зазначимо на відсутність у регіональних і міських органах влади в Україні такого типу структур. Звернемо увагу на залучення до координації транскордонного співробітництва міських поселень громадського сектору – громадських організацій, торгово-промислових палат, агенцій регіонального розвитку, які беруть участь у розробці й реалізації програм місцевих ініціатив у сфері транскордонного співробітництва, у побудові діалогу між громадянами та владою з метою формування їх мотивації до прийняття участі в транскордонній співпраці.

Імплементация Угоди по асоціацію між Україною і ЄС, зокрема положення статті 447 про підтримку й посилення залучення місцевих і регіональних органів влади до транскордонного та регіонального співробітництва й відповідних управлінських структур, передбачає координацію транскордонного співробітництва міських поселень на державному, регіональному, місцевому та громадському рівнях.

Децентралізація державного управління та розвиток територіальних громад. В контексті транскордонної співпраці децентралізація сприяє передачі більшості функцій управління транскордонним співробітництвом на місцевий рівень та залучення до цієї співпраці територіальних громад і громадськості.

У Державній стратегії регіонального розвитку України до 2020 р. передбачено виконання таких завдань децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування [4]: запровадження триланкової системи адміністративно-територіального устрою; визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування й органів виконавчої влади, здатної забезпечити доступність і якість публічних послуг, що надаються такими органами; досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади за допомогою передачі функцій виконавчої влади від місцевих адміністрацій виконавчим органам рад відповідного рівня; здійснення бюджетної децентралізації, у тому числі за допомогою перерозподілу загальнодержавних податків; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для зміцнення економічної бази розвитку територіальних громад; забезпечення доступності та якості публічних послуг. У процесі реалізації наряду децентралізації прийнято нові нормативно-правові документи, серед яких важливе значення має Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». На підтримку процесів децентралізації запроваджуються програми Європейського Союзу «Підтримка реалізації політики регіонального розвитку в Україні» бюджетом більше 20 млн. євро, «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», бюджетом 23,8 млн. євро.

З огляду на вищезазначене виконання завдань децентралізації державного управління та забезпечення розвитку територіальних громад сприятиме активізації їх участі в транскордонному співробітництві.

Конвергенція, зменшення диспропорцій розвитку міських поселень. У транскордонному співробітництві конвергенція проявляється в зближенні показників розвитку регіонів.

В.В. Борщевський і К.К. Куцаб-Бонк визначають такі напрями соціально-економічної конвергенції регіонів у глобальне економічне середовище: адміністративно-управлінський, що передбачає розробку регіональних стратегій, проведення маркетингових досліджень із метою виявлення конкурентних переваг регіону; підвищення якості людського капіталу; інвестиційно-економічний; соціально-психологічний [7].

Зусилля всіх рівнів органів регіональної влади та місцевого самоврядування мають бути спрямоване на сприяння процесам конвергенції, зменшення диспропорцій розвитку регіонів та міських поселень. Як справедливо зазначає С.М. Писаренко, «з цією метою потрібно розробляти науково обґрунтовані стратегії інноваційної реструктуризації економіки регіонів; забезпечити надання більш широкої підтримки розвитку бізнес-середовища; сприяти розвитку консалтингової діяльності, освіти, наукових досліджень і технічних розробок, надавати кредити на пільгових умовах промисловим підприємствам й організаціям, що ведуть наукові розробки; сприяти розвитку міжнародного лізингу, спільного підприємництва, венчурного капі-

талу; забезпечити пріоритетне спрямування інвестиційних, фінансових і кредитних ресурсів на створення нових робочих місць в інформаційно-містких секторах промисловості, створити національні бази даних для моніторингу розвитку науково-інноваційного процесу в кожному регіоні України» [5].

Активізація транскордонного співробітництва міських поселень у вигляді налагодження торговельних, трудових, інформаційних, культурних, побутових зв'язків призведе до поступового нівелювання відмінностей соціально-економічного розвитку регіонів та міських поселень України. Зі свого боку, усунення просторових диспропорцій економічного і соціального розвитку між міськими поселеннями, зменшення розриву рівнів якості життя населення в країні та за її межами є передумовою для налагодження транскордонної співпраці.

Розвиток транскордонної кооперації, налагодження партнерських відносин між міськими поселеннями. Аналіз рівня транскордонного співробітництва міських поселень показує недостатній рівень розвитку транскордонної кооперації. Ураховуючи це, вважаємо за доцільне налагодження взаємовигідних контактів і зв'язків між суб'єктами транскордонного співробітництва міських поселень – органами місцевого самоврядування, суб'єктами малого та середнього бізнесу. Налагодження партнерських відносин передбачає активізацію транскордонного співробітництва між міськими поселеннями по обидві сторони кордону на добровільних засадах.

Звернемо увагу, що розвиток транскордонної кооперації й налагодження партнерських відносин між міськими поселеннями здійснюються з допомогою спільних програм і проектів, управління якими дає змогу отримати транскордонний ефект та створити умови для покращення якості життя населення в регіонах, містах, селищах.

Інвестиційне забезпечення розвитку транскордонного співробітництва міських поселень. Звернемо увагу, що фінансування розвитку транскордонного співробітництва задеклароване в законодавстві України та документах Європейського Союзу. Зокрема, згідно з Законом України «Про транскордонне співробітництво», у статті 14, витрати на реалізацію транскордонних проектів та програм покриваються коштами державного і місцевих бюджетів та інших джерел. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки передбачає також використання коштів Державного фонду регіонального розвитку, Європейського Союзу в межах виконання програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 рр., Дунайської транснаціональної програми на 2014-2020 рр., програм територіального співробітництва «Молдова – Україна» та «Білорусь – Україна» Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 рр., двосторонніх угод, укладених Україною з країнами-партнерами, зокрема Договору між Урядом України та Урядом Республіки Польща про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги від 9 вересня 2015 р. у частині розбудови під'їзних доріг і прикордонної інфраструктури [8].

Отже, інвестиційними джерелами розвитку транскордонного співробітництва міських поселень можуть виступати фонди та інструменти Європейського Союзу

а також залучені кошти на засадах публічно-приватного партнерства.

Запровадження нових форм транскордонного співробітництва міських поселень. Як зазначає Н.А. Мікула, із думкою якої ми цілком погоджуємося, застосування різноманітних форм транскордонного співробітництва (у т.ч. кластерів, партнерств, промислових парків, технопарків, європейських угруповань територіальної співпраці й ін.); з одного боку, «прискорить євроінтеграційні процеси України, а з іншого – через активізацію діяльності євро регіонів, транскордонних кластерів, партнерств та інших форм транскордонного співробітництва ці механізми сприятимуть зростанню конкурентоспроможності регіонів, активізації процесів конвергенції регіонів країн-сусідів у транскордонному просторі» [9].

Уважаємо, що запровадження таких форм транскордонного співробітництва міських поселень, як транскордонне партнерство, транскордонні кластери, транскордонні проекти, у сучасних умовах імплементації положень Угоди з Європейським Союзом дасть змогу активізувати канали транскордонної співпраці й підвищити транскордонний ефект.

Моніторинг розвитку транскордонного співробітництва міських поселень. В контексті оцінювання програм регіонального розвитку Лендшел М., Винницький Б., Ратейчак Ю., Санжаровський І. визначили моніторинг як управлінську функцію, яка передбачає безперервне забезпечення керівництва програми, бенефіціарів і зацікавлених сторін даними, що підтверджують чи спростовують наявність поступу в досягненні очікуваних результатів програми [10].

С.М. Писаренко звертає увагу на проблематичність здійснення моніторингу розвитку транскордонного співробітництва, що стосується також співпраці міських поселень. На думку вченого, це «безпосередньо пов'язано з необхідністю врахування процесу європеїзації, що передбачає поділ держави відповідно до чинних в ЄС вимог NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics)» [5]. Н. А. Мікула зазначає, що «впровадження системи моніторингу явищ у транскордонному просторі шляхом формування системи збору, обробки та оприлюднення транскордонної статистики дасть можливість оцінювати соціально-економічний та екологічний розвиток прикордоння з врахуванням всіх існуючих потоків у транскордонному просторі, своєчасно реагувати на зміни кон'юнктури транскордонних ринків і нівелювати негативні тенденції розвитку, враховувати обсяги прикордонної торгівлі у національних рахунках. При цьому доцільно використати потенціал Інформаційного науково-статистичного транскордон-

ного кластера «Інфостат Україна-Польща», який володіє значними напрацюваннями щодо системи транскордонної статистики» [9].

З огляду на недостатність інформації для оцінювання рівня транскордонного співробітництва, аналізу кон'юнктури транскордонних ринків, відсутність транскордонної статистики, вважаємо, що здійснення систематичного контролю за тенденціями розвитку транскордонної співпраці міських поселень дасть змогу сформувати єдину статистичну систему моніторингу, результати чого можуть виступати базою для прийняття стратегічних рішень під час розробки та реалізації комплексу заходів державної регіональної політики.

Реалізація стратегічного напряму «Поглиблення євроінтеграційних процесів» передбачає запровадження програм, спрямованих на входження України в європейський інтеграційний простір і визнання її європейськими партнерами, що потребує координації зусиль із розвитку співпраці з країнами ЄС. Саме в рамках транскордонної співпраці міських поселень формуються інтенсивні та багаторівневі взаємодії між усіма суб'єктами й учасниками цього співробітництва.

Активна взаємодія міських поселень України та прилеглих територій Європейського Союзу відповідно до укладених договорів (статутів, рамкових угод) про транскордонне співробітництво виступає, на нашу думку, одним із найбільш дієвих інструментів європейської інтеграції. Поглиблення євроінтеграційних процесів в Україні й у сучасних умовах стосується різноманітних сфер суспільного життя та передбачає створення сприятливого середовища для об'єднання спільних зусиль (по обидва боки кордону) в економічній, соціальній сферах, налагодження чого визначаємо як важливий напрям активізації транскордонного співробітництва міських поселень.

Звернемо увагу на доцільність розробки стратегічних завдань транскордонного співробітництва відповідно до стратегії розвитку кожного міського поселення з чітким виділенням пріоритетів і напрямів їх участі в транскордонній та міжрегіональній співпраці.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегічні напрями активізації транскордонного співробітництва міських поселень спрямовані на формування відкритої й динамічної системи принципів, методів та інструментів для створення сприятливого транскордонного середовища розвитку міських поселень. Їх реалізація дасть змогу наблизити регіональну політику України до регіональної політики Європейського Союзу в контексті поглиблення процесів європейської інтеграції та розвитку транскордонної співпраці.

1. Розвиток транскордонного співробітництва : практ. посіб. Вид. Асоціації європейських прикордонних регіонів. 2001. 35 с.

2. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року. URL: <http://voladm.gov.ua/proekt-strategi%D1%97-rozvitku-volinsko%D1%97-oblasti-na-period-do-2020-roku/> (дата звернення: 10.01.2018).

3. Калат Я. Шляхи підвищення ефективності функціонування євро регіонів в умовах імплементації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. URL: <http://www.icci.com.ua/post/publ2> (дата звернення: 03.02.2017).

4. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/247566248> (дата звернення: 18.01.2018).

5. Писаренко С.М. Євроінтеграційні основи трансформації регіональної політики України. Регіональна економіка. 2014. № 3. С. 56-65.

6. Черніков Д., Хорольський Р., Синьокий О. Регіональна політика та Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Київ, 2015. 32 с.

7. Борщевський В.В., Куцаб-Бонк К.К. Інституційні аспекти конвергенції соціально-економічного простору транскордонного регіону. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка. 2016. № 1. С. 201-206.

8. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF> (дата звернення: 18.01.2018).

9. Мікула Н.А. Чинники конвергенції регіонів у транскордонному просторі України та ЄС. Аналітична записка. URL: <http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/Convergensiya-regioniv-8afb0.pdf> (дата звернення: 16.11.2017).

10. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / Лендєл М., Винницький Б., Ратейчак Ю., Санжаровський І. К.: К.І.С., 2007. 80 с.

1. Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva : prakt. posib. Vyd. Asotsiatsii yevropeiskyykh prykordonnykh rehioniv [Development of cross-border cooperation]. 2001. [in Ukrainian].

2. Stratehiia rozvytku Volynskoi oblasti na perod do 2020 roku [Strategy for the development of the Volyn region on the straw until 2020]. Retrieved from: <http://voladm.gov.ua/proekt-strategi%D1%97-rozvitku-volinsko%D1%97-oblasti-na-period-do-2020-roku/> (accessed 10 January 2018).

3. Kalat Ya. Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia yevrorehioniv v umovakh implementatsii Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu i YeS [Ways of increasing the efficiency of functioning of Euroregions in the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU]. Retrieved from: <http://www.icci.com.ua/post/publ2> (accessed 03 February 2017).

4. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [The state strategy of regional development for the period till 2020]. Retrieved fromL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248> (accessed 18 January 2018).

5. Pysarenko S.M. (2014). Yevrointegratsiini osnovy transformatsii rehionalnoi polityky Ukrainy [European integration bases for the transformation of Ukraine's regional policy]. Rehionalna ekonomika, 3, 56-65. [in Ukrainian].

6. Chernikov D., Khorolskyi R., Synookyi O. (2015). Rehionalna polityka ta Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Regional policy and Association Agreement between Ukraine and the EU]. Kyiv. [in Ukrainian].

7. Borshchevskiy V.V., Kutsab-Bonk K.K. (2016). Instytutsiini aspekty konverhentsii sotsialno-ekonomichnoho prostoru transkordonnoho rehionu [Institutional aspects of convergence of the socio-economic space of the transboundary region]. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomika, 1, 201-206. [in Ukrainian].

8. Derzhavna prohrama rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2016-2020 roky [State program for the development of cross-border cooperation for 2016-2020 years]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF> (accessed 18 January 2018).

9. Mikula N.A. Chynnyky konverhentsii rehioniv u transkordonnomu prostori Ukrainy ta YeS. Analitychna zapyska [Factors of convergence of regions in the cross-border area of Ukraine and the EU]. Retrieved from: <http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/Convergensiya-regioniv-8afb0.pdf> (accessed 16 November 2017).

10. Posibnyk z monitorynhu ta otsiniuvannia prohram rehionalnoho rozvytku [Manual on monitoring and evaluation of regional development programs] / Lendel M., Vynnytskyi B., Rateichak Yu., Sanzharovskiy I.K. : K.I.S., 2007. [in Ukrainian].

E-mail: ol-lu@ukr.net

УДК 339.9

Кульбіда М.В.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу,
Національний авіаційний університет

РОЛЬ СВІТОВОГО БАНКУ У СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті досліджується становлення та розвиток міжнародних фінансових інституцій, які входять до Групи Світового банку, а також їх роль у сучасній світовій економіці у світлі сучасних викликів та процесів у світовому господарстві та міжнародних економічних відносинах. Визначено, що незважаючи на те, що міжнародні фінансові інституції Групи Світового банку наразі втратили свою провідну позицію, вони продовжують займати центральне місце у світовій фінансовій «архітектурі», зокрема у сфері соціально-економічного розвитку, які у разі глобальних потрясінь здатні надати суттєву фінансову, технічну та аналітичну допомогу країнам, що розвиваються, що використовується насамперед для залучення капіталу та спрямована на зменшення бідності у відповідності до усталених та прозорих принципів. Водночас підкреслюється, що ці інституції мають реформувати власні внутрішні механізми та методи діяльності з тим, щоб бути здатними ефективно виконувати свої функції, зокрема, у країнах з тенденцією регіоналізму, на прикладі Східно-Азійського регіону. Зазначається, що більш тісне співробітництво між інституціями Світового банку та регіональними фінансовими інституціями є корисним та взаємовигідним передусім у сфері обміну знаннями, досвідом та інформацією.

Ключові слова: Група Світового банку, Світовий банк, світова фінансова архітектура, Азійський банк інфраструктурних інвестицій, МФО.

РОЛЬ ВСЕМИРНОГО БАНКА В СОВРЕМЕННОЙ ГЛОБАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Кульбида М.В.

В статье исследуется становление и развитие международных финансовых институций, которые входят в Группу Всемирного банка, а также их роль в современной мировой экономике в свете современных вызовов и процессов в мировом хозяйстве и международных экономических отношениях. Определено, что несмотря на то, что хотя международные финансовые институции Группы Всемирного банка на сегодня утратили свою ведущую позицию, они продолжают занимать центральное место в глобальной финансовой архитектуре, в частности, в сфере социально-экономического развития, которые в случае глобальных потрясений способны предоставить существенную финансовую, техническую и аналитическую помощь в целях стабилизации и предоставляет займы с привлечением заемных средств развивающимся странам для программ капиталовложений, и которые направлены на снижение уровня бедности в соответствии с устоявшимися и прозрачными принципами. В то же время, подчеркивается, что эти институции должны реформировать собственные внутренние механизмы и методы деятельности с тем, чтобы быть способными эффективно исполнять свои функции, в частности, в странах с тенденцией регионализма, на примере Восточно-Азиатского региона. Отмечается, что более тесное сотрудничество между институциями Всемирного банка и региональными финансовыми институциями является полезным и взаимовыгодным, в первую очередь, с точки зрения обмена знаниями, опытом и информацией.

Ключевые слова: Группа Всемирного банка, мировая финансовая архитектура, Азиатский банк инфраструктурных инвестиций, МФО.

THE ROLE OF THE WORLD BANK WITHIN CURRENT WORLD ECONOMY

Kulbida Maksym

The article explores the establishment and development of the World Bank Group, as well as their role within the current global economy in light of current challenges and processes in the global economy and international economic relations especially nowadays. Although the World Bank has recently lost its monopoly due to the appearance and intensification of regional financial institutions, in particular Asian Infrastructure Investment Bank, it continues maintaining a central role in world economic architecture, in particular as regards social and economic development, insofar it remains a prominent and vital source of financial and technical assistance to developing countries around the world and remains a leader both in the development and implementation of standards and in the accumulated experience in the field of socio-economic development in the UN system. In addition, the World Bank is one of the largest international financial organizations in both the number of member states and the volume of assistance provided. The World Bank Group are able to provide, in case of the global volatility, significant financial, technical and analytic assistance provides leveraged loans to developing countries for capital programmes and aims to reduce poverty in accordance with constant and transparent mechanisms. At the same time, it is emphasized that said institutions should reform their own internal mechanisms and working methods in order to be able to effectively fulfil their mandate, for instance in East Asia region. A multi-purpose discussion of the bank's mandate and its strategic goals in the context of challenges that may arise in the future, including the financial crisis and climate change,

should become an important part of reforming. The need for reform is also the principles and mechanisms for appointing personnel to the highest positions within the World Bank to ensure their openness and transparency. It is posited that more in-depth cooperation between the institutions under the World Bank Group and regional financial institutions is useful and mutually beneficial first of all as regards exchange of knowledge, the experience, and information.

Keywords: the World Bank Group, global financial architecture, Asian Infrastructure Investment Bank, IFIs.

Постановка проблеми. Питання визначення ролі Світового банку у вирішенні глобальних проблем та його ефективності є надзвичайно актуальним, особливо в умовах глобалізації та великої асиметрії між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних науковців, що досліджували роль та місце міжнародних фінансових організацій, у тому числі Світового банку, варто виділити, зокрема: Клименко К.В., Кожухову Т.В., Колосову В.П., Сведенцова В.Л., Сіденко С.В. та ін. Питаннями пов'язаними з ефективністю та реформуванням даної організації займалися такі зарубіжні вчені: А. Бхаттагарія, М. Ван Гуллебуш, К. Моак, Дж. Стігліц, М. Парк, Х. Харас, М. Уон та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість робіт щодо ролі та ефективності діяльності Світового банку, дотепер немає єдиного уявлення про характер та специфіку діяльності Світового банку у сучасній світовій фінансовій архітектурі та у межах національних економік. Дослідження підходів та ролі даних МФО є дискусійним серед спеціалістів, що займаються вивченням світового господарства та міжнародних економічних відносин.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення ролі Світового банку у сучасних реаліях та аналіз цілей та напрямів діяльності як Міжнародного банку реконструкції та розвитку так і Міжнародної асоціації розвитку та виникнення нових фінансових інституцій у інших частинах світу з схожою діяльністю, зокрема Азійського банку інфраструктурних інвестицій.

Виклад основного матеріалу. Передусім необхідно зазначити, що Світовий банк відрізняється від Групи Світового банку тим, що до нього входять лише дві інституції – Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та Міжнародна асоціація розвитку (МАР), у той час коли Група Світового банку включає ще три інституції: Міжнародну фінансову корпорацію (МФК), Багатостороннє агентство гарантування інвестицій (БАГІ) та Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС) (табл. 1).

Світовий банк є одним із головних стратегічних інвесторів для багатьох країн світу та залишається лідером як у питанні розробки та втілення стандартів так і за накопиченим досвідом у сфері соціально-

економічного розвитку у системі ООН [1, с. 176]. Крім цього, Банк є однією з найбільших міжнародних фінансових організацій як за кількістю членів так і за обсягами наданої допомоги.

У широкому розумінні, діяльність Світового банку зосереджена навколо трьох центральних тем, які охоплюють зміцнення економіки для досягнення стабільного соціально-економічного зростання у країнах, що розвиваються та які відповідають *Цілям сталого розвитку на 2016-2030 роки (The 2030 Agenda for Sustainable Development)*, що були затверджені Генеральною Асамблеєю ООН. Заходи у межах першої теми зосереджуються на відновленні соціального та економічного зростання у країнах, що розвиваються. Завданням заходів, зосереджених навколо другої теми, є досягнення цілей та завдань сталого розвитку, зокрема подолання бідності та голоду, доступу до медичного обслуговування та забезпечення здорового способу життя, загального доступу до освіти, гендерної рівності та інше. Заходами в межах третьої теми є активізація дій відповідно до цілей *Парижської кліматичної угоди*, а саме зменшення викидів у навколишнє середовище, переорієнтація та перехід на альтернативні види енергетики та інше. Це підтверджує важливу роль даної організації в наданні допомоги країнам, що розвиваються та найбільш бідним країнам світу.

В основу діяльності МБРР покладено дві стратегічні цілі: сприяння соціальним покращенням на користь найбільш бідного населення в країнах, що розвиваються та фінансування інвестицій, спрямованих на економічне зростання. Засобами досягнення названих цілей є насамперед надання позик, гарантій, продуктів управління ризиками та експертних консультацій країнам з середнім та низьким рівнем доходів, а також координація заходів щодо виконання регіональних та глобальних завдань.

Програми структурної перебудови МБРР охоплюють підтримку окремих реформ економічної політики, насамперед спрямованих на зменшення диспропорцій у зовнішній торгівлі, скорочення бюджетних дефіцитів або інфляції. Такі заходи, як приватизація державних підприємств, скорочення державних видатків, плаваючий валютний курс, а також експортоорієнтована політика, сприяють залученню іноземних інвестицій,

Таблиця 1. Роль та основні напрями діяльності Групи Світового банку

	МБРР	МАР	МФК	БАГІ
РОЛЬ	Допомагають у здійсненні інституційних, правових та регулятивних реформ		Стимулює розвиток приватного сектора	Зменшує політичні інвестиційні ризики
КЛІЄНТИ	Країни, що розвиваються	Найбідніші країни	Приватні компанії в країнах-членах	Іноземні інвестори в країнах-членах
НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ	- кредити - технічна допомога - консультації	- безвідсоткові кредити - технічна допомога - консультування	- довгострокові кредити - управління ризиками - консультаційна допомога	- страхування політичних ризиків
МЦУІС – міжнародний арбітраж, у якому розглядаються суперечки між іноземними інвесторами і країнами-реципієнтами за бажанням та згодою обох сторін				

Джерело: побудовано автором на основі даних Світового банку

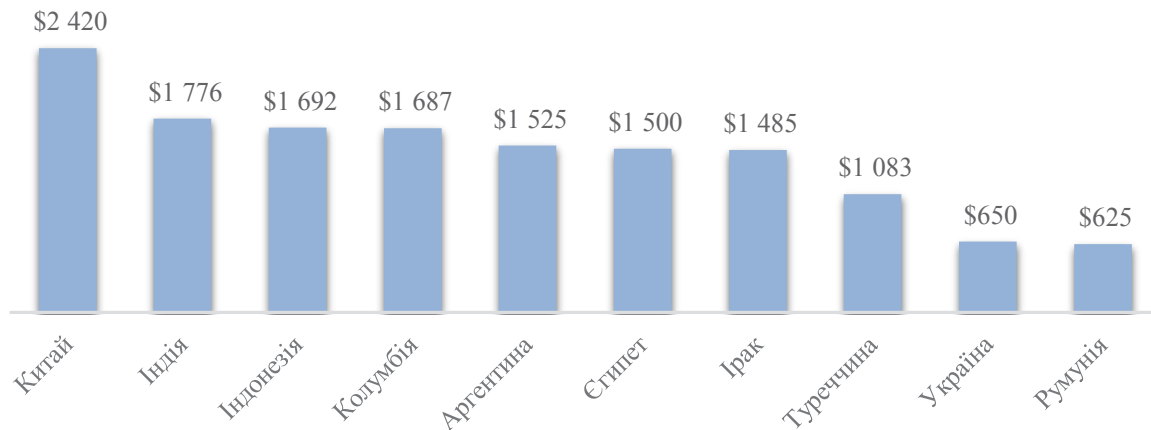

Рис. 1. Топ-10 країн позичальників МБРР станом на початок 2018 року, млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі даних Світового банку

розвитку малого та середнього бізнесу, зростанню сукупного доходу в країні, підвищенню конкурентоспроможності та удосконаленню грошово-кредитної політики [2, с. 19].

Особливість МБРР полягає у тому, що він надає кредитування конкретних об'єктів (транспорт, зв'язу, енергетики) на основі їх відбору, а його кредити покривають у середньому лише близько 30% загальної вартості проектів.

Отже, проекти, яким Банк надав підтримку, отримували також фінансування з інших джерел – від урядів власних країн, багатосторонніх фінансових та експортно-кредитних інституцій, що безпосередньо фінансують купівлю товарів і послуг, а також з приватних джерел, зокрема від комерційних банків.

Водночас кредити Світового банку далеко не завжди спрямовуються на допомогу країнам, які дійсно їм потребують. Оскільки залучення кредитів від МБРР є набагато вигіднішим за отримання кредитів з інших джерел, великі та стабільні економіки, зокрема Китай та Індія, отримали значний обсяг допомоги, залишивши тим самим осторонь країни, що дійсно потребують комплексної допомоги з боку Банку, а також позбавивши Світовий банк можливості спрямовувати кошти в інші сфери діяльності чи збільшити частку кредитів, що надає МАР (рис. 1).

МБРР отримує щорічний дохід за рахунок прибутку на власний капітал і невеликої маржі за наданими позиками, що дає організації можливість покривати операційні витрати, поповнювати резерви з метою зміцнення фінансового потенціалу, а також забезпечувати щорічне відрахування коштів до бюджету МАР, що є найбільшим багатостороннім джерелом пільгового фінансування найбідніших країн світу та головним інструментом досягнення в цих країнах двох взаємопов'язаних цілей Світового банку [3, с. 17].

Пільгове фінансування МАР на цілі розвитку в формі кредитів, грантів, гарантій стимулює зусилля країн в сфері прискорення темпів економічного розвитку, скорочення масштабів бідності та поліпшення умов існування найбіднішого прошарку населення. Хоча МАР формально вважається незалежною від МБРР, оскільки має самостійний Статут і фінансову базу, проте фактично є фондом фінансових ресурсів,

яким керує МБРР. Зокрема, ці організації мають спільний персонал та штаб-квартиру, а також здійснюють проекти у відповідності до однакових стандартів. МАР надає допомогу найбіднішим країнам світу шляхом безвідсоткових кредитів та грантів. Такі позики підлягають поверненню протягом 25-40 років. Для визначення бідних країн, які можуть розраховувати на допомогу від даної інституції використовується два критерії: розмір ВВП на одну особу не перевищує 1305 дол. США. та некредитоспроможність країни, що унеможливило доступ до інших джерел фінансування та залучення коштів на ринкових умовах [2, с. 22] (рис. 2).

Наразі МБРР нараховує 189 країн-членів, а МАР – 173 країни-члена. У 2017 році, Світовий банк (МБРР/МАР) надали допомогу у розмірі 42,1 млрд. дол. США для країн-членів у вигляді кредитів, позик, грантів та гарантій (рис. 3).

Таким чином, з одного боку, кредитні механізми, що використовує у своїй діяльності МБРР є значно привабливішим та дешевшим порівняно з відсотковими ставками на міжнародному ринку, чим користуються великі економіки світу. Так, Китай залучає фінансування від Банку під 3,5% річних на 10 років, у той час як Індія під 7,7% річних. З іншого боку, кредитні механізми, що використовується у рамках кредитування МАР, надаються країнам-позичальникам під нульовий відсоток за умови сплати лише адміністративних витрат. Водночас рішення щодо виділення такого кредиту, а також координація коштів, що надходять до фонду організації, більшою мірою, залежить від основних донорів, які, зазвичай, представлені розвиненими країнами. Інколи, це породжує труднощі у роботі організації, оскільки донори можуть відмовити у наданні кредиту країнам-позичальникам, у яких політичний режим або політика не відповідає баченню країн-донорів.

Крім цього, Світовий банк дещо втратив свою провідну роль у країн, що розвиваються, що зумовлено насамперед швидким розвитком кредитування через приватні інститути, а також появою регіональних кредитних установ, що здійснюють кредитування країн для покращення соціально-економічного розвитку, зокрема так званого «нового Світового банку» під егідою Китаю, а саме Азійського банку інфраструктурних інвестицій, діяльність якого хоча і зменшує провідну

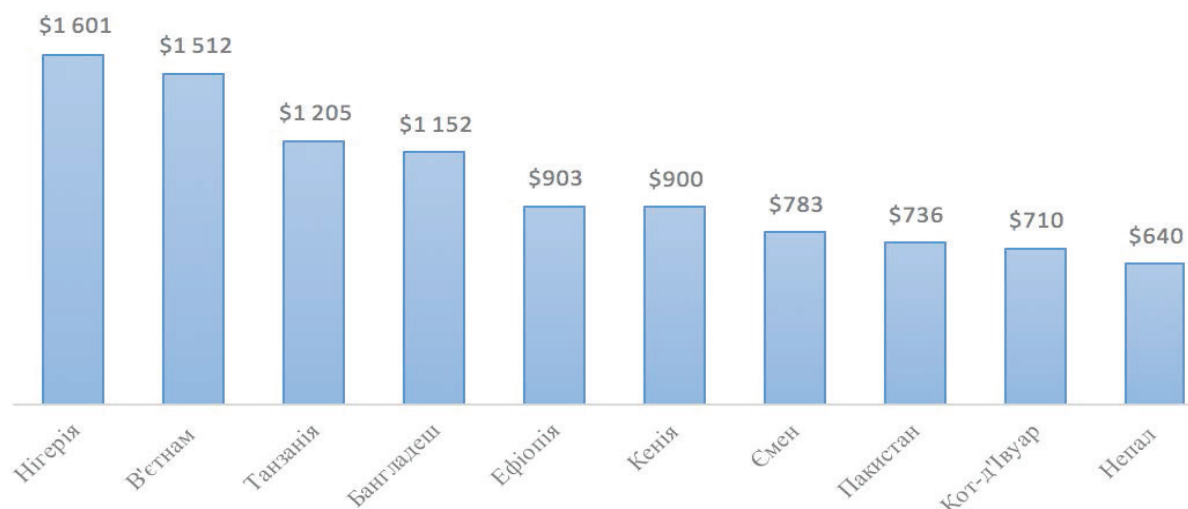

Рис. 2. Топ-10 країн-позичальників МАР станом на початок 2018 року, млн. дол. США

Джерело: побудовано автором на основі даних Світового банку

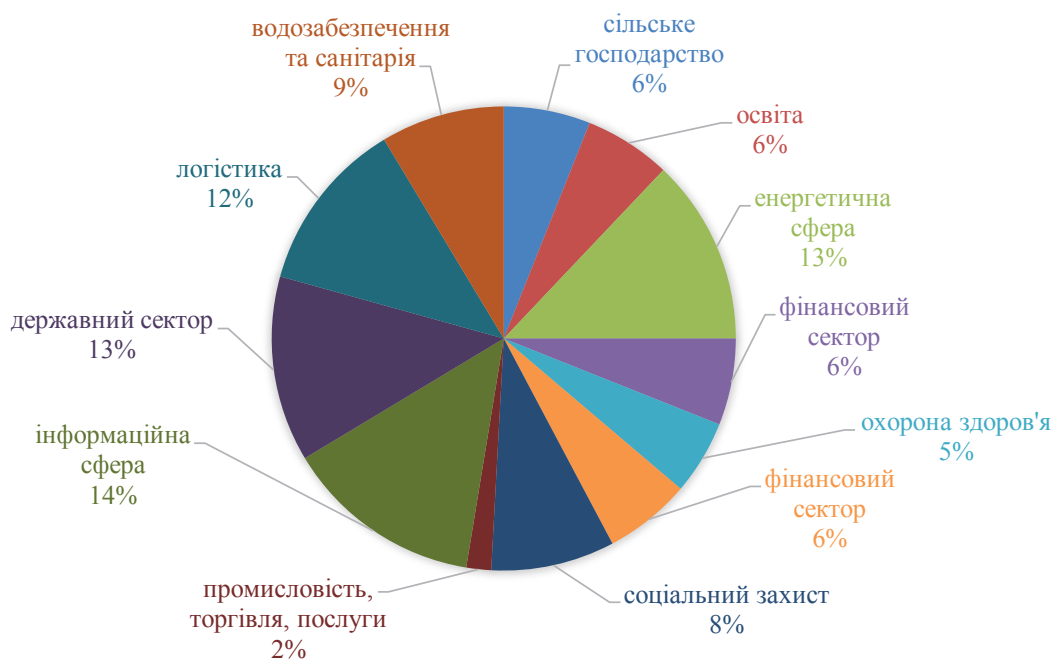

Рис. 3. Кредитування МБРР та МАР за секторами у 2017 році, %

Джерело: побудовано автором на основі даних МБРР та МАР

роль Світового банку як головної міжнародної фінансової організації у сфері соціально-економічного розвитку, однак наразі неспроможна його замінити.

На думку Бхаттачарія А., підхід Світового банку повинен адаптуватися до глобального плану дій, зокрема, Банк потребує зміни щодо вирішення соціально-економічних проблем у країнах-позичальниках. Тобто, діяльність Групи Світового банку повинна здійснюватися не окремими інституціями та не щодо окремих проектів, а шляхом застосування комплексного підходу, який повинен включати залучення різних інституцій Групи Світового банку, зокрема МБРР, МАР та МФК, щодо управління та ведення своєї діяльності та політики у певній країні. Такий підхід

має забезпечити прийняття більш ефективних рішень щодо розподілу ресурсів. З одного боку, секторальний підхід дозволить оцінити вплив здійснюваної політики щодо *Цілей сталого розвитку*. З іншого боку, диференціація підходів за групами країн відносно ВВП дозволить визначити потреби та галузі, куди повинні залучатися інвестиції [4].

Світовий банк повинен бути флагманом щодо підтримки країн, що розвиваються, сприяти їх соціально-економічному зростанню та надавати більш значну допомогу у боротьбі з бідністю. У рамках поставлених задач Банк має декілька пільгових кредитних ліній для країн, що потребують такої допомоги, а також надає гранти та технічну допомогу.

На думку Дж. Стігліца, Світовий банк потребує реформування. Перша стадія реформ повинна бути спрямована на збільшення частки голосів для країн Африки в Раді Банку, а також більш активне залучення країн, що розвиваються, до процесу прийняття рішень. Друга стадія реформ має передбачати перерозподіл квот, які повинні встановлюватися із врахуванням трьох факторів: станом економіки країни, часткою внесків у діяльності Банку та обсягами запозичень [5].

Крім цього, важливою складовою реформування має стати багатостороннє обговорення мандату Банку та його стратегічних цілей в контексті викликів, що можуть виникнути в майбутньому, зокрема фінансова криза та зміна клімату.

Потребують реформування також принципи та механізми призначення персоналу на найвищі посади у рамках Світового банку з метою забезпечення їхньої відкритості та прозорості.

Діяльність Світового банку відносно таких галузей як охорона здоров'я та навколишнє середовище має більш активно координуватися та узгоджуватися із політикою країн-членів та стандартами відповідних міжнародних організацій.

До того ж, створення «нового Світового банку» під егідою Китаю означає відхід цієї країни від своєї стриманої позиції підтримки «Вашингтонського консенсусу» та перехід до більш активної участі у формуванні нової світової фінансової архітектури. Так, в рамках «нового Світового банку» створено не тільки Новий банк розвитку БРІКС, але і ще одну установу, а саме Азійський банк інфраструктурних інвестицій (АБІІ), діяльність якого спрямована на реалізацію інфраструктурних проектів у країнах Азії. Це створює загрози подальшій глобальній ролі та затребуваності ресурсів від Світового банку, не тільки в країнах Східної Азії, але і в країнах Африки, Азії та Латинської Америки [6, с. 332].

Так, станом на вересень 2018 року, членами АБІІ є 68 країн, з яких 24 – неазійські країни. Крім того, фінансування проектів АБІІ стрімко зростає, для порівняння у 2016 році було профінансовано 8 інфраструктурних проектів на загальну суму 1,7 млрд. дол. США, тоді як у 2017 році – 23 проекти на загальну суму 4,3 млрд. дол. США. Наразі такі суми виглядають дуже незначними у порівнянні з фінансуванням від Світового банку чи Азійського банку розвитку (АБР).

Можна стверджувати, що поява АБІІ за ініціативи Китаю, спричинена передусім небажанням західних країн, зокрема США, реформувати існуючі МФО, а саме МВФ, Групу Світового банку та АБР, щоб дозволити найбільшим країнам, що розвиваються, відігравати помітнішу роль у управлінні даними організаціями. Наприклад, Група-7 складає понад 60% всіх акцій та права голосу у зазначених організаціях, а самі організації неодноразово були звинувачені в обслуговуванні інтересів західних країн, а не тих країн, які дійсно потребували допомоги.

Крім цього, багато країн регіону не в змозі реалізувати свій потенційний рівень економічних можливостей із-за слабо розвинутої інфраструктури, починаючи від джерел енергії до транспортних систем. Ресурсів Світового банку та АБР було недостатньо для задоволення потреб регіону. Це одна із причин, чому велика кількість країн одразу вступила до новоствореного АБІІ.

Хоча новостворений банк відкрито не позиціонує себе у якості конкурента Світового банку, багато експертів відзначають його політичну складову. Так, на думку експертів, за задумом китайської сторони, АБІІ повинен зайняти ключове місце у регіоні, при цьому приватні інвестиційні банки насамперед будуть співпрацювати з АБІІ, а не з АБР та Світовим банком у межах інфраструктурних проектів «Один пояс – Один шлях». Водночас, Китай позиціонує АБІІ як азійський банк, 75% капіталу якого належить країнам регіону.

Враховуючи нові реалії, Світовий банк почав наладжувати співпрацю з АБІІ на основі принципу використання «сильних сторін інституціонального характеру і порівняльних переваг для реалізації взаємної вигоди».

Першим кроком формалізації взаємовідносин АБІІ з Світовим банком стало підписання *Рамкової домовленості щодо спільного фінансування проектів*. У межах домовленості були визначені основні параметри спільного інвестування проектів між двома інституціями. Так, у 2016 році близько 1,2 млрд. дол. США було направлено на реалізацію спільних з Світовим банком проектів. Важливість такого партнерства підкреслюється масштабним вкладом Групи Світового банку в усунення глобального дефіциту інфраструктурних інвестицій. Протягом 2014-2015 фінансових років Група Світового банку вклала близько 19 млрд. дол. США в реалізацію інфраструктурних проектів. Крім того, планується не тільки нарощувати обсяг фінансування за рахунок збільшення портфелю МФК та БАГІ, але також і активно залучати кошти та використовувати досвід інших банків та приватних інвесторів, зокрема за допомогою *Глобального інфраструктурного механізму (Global Infrastructure Facility)*. Цей механізм було створено Світовим банком за підтримки *Групи-20*, як важливий елемент, що доповнює роботу *Групи-20* щодо залучення приватних інвестицій в інфраструктуру.

У рамках реалізації спільних домовленостей між Світовим банком та АБІІ спільно фінансують проекти на суму близько 13,8 млрд. дол. США у таких галузях як транспорт, водо- та енергозабезпечення у країнах регіону. При цьому згадані домовленості передбачають не тільки виділення коштів двома інституціями, але здійснення Світовим банком підготовчих та контролюючих функцій відповідно до внутрішньої політики та процедур в таких галузях як державні закупівлі, охорона навколишнього середовища та надання соціальних гарантій.

Таким чином, поява та активізація регіональних фінансових інституцій, таких як АБІІ, позбавляє монопольного становища МФО, які домінували у післявоєнному світовому економічному просторі. Зокрема, рішення багатьох азійських країн долучитися до АБІІ, судячи з усього, обумовлене тим, що вони принаймні частково втратили довіру до МВФ та Світового банку після Азійської фінансової кризи 1997-98 років. Водночас участь азійських країн у програмах кредитування у рамках АБІІ, збільшить вірогідність того, що вони прямо чи опосередковано підпадуть під вплив Китаю [7, с. 59].

Виникнення нових регіональних фінансових інституцій, зокрема АБІІ змусила змінити підхід Світового банку та АБР у регіоні. Так, Світовий банк та АБР почали більш детально вивчати та аналізувати специфіку країн стосовно надання кредитів та реалізації проектів. Водночас АБІІ має визначитися з першочер-

говими проблемами, які необхідно вирішити, зокрема встановити першочерговість фінансування інфраструктурних проєктів. Створення АБІІ означає, що Світовий банк – домінуючий гравець в сфері кредитування розвитку – тепер має азійського партнера. Хоча ці дві інституції прагнуть забезпечити глобальну фінансову стабільність та сприяти економічному зростанню в країнах, що розвиваються, вони також активно просувають національні інтереси та політичні світогляди своїх найвпливовіших членів. Хоча подібність між АБІІ та Світовим банком очевидна, з точки зору характеру діяльності, Світовий банк асоціюється із західною допомогою та зусиллями щодо поширення ліберальної демократії та їх власних інституційних структур.

Офіційна позиція Китаю щодо необхідності створення нової інституції пояснюється наміром покрити існуючий дефіцит фінансування розвитку проєктів щодо покращення інфраструктури тому, що існуючі банки розвитку не можуть задовольнити такі потреби даного регіону, зокрема АБР може акумулювати близько 160 млрд. дол. США, у той час коли Світовий банк – близько 223 млрд. дол. США. АБІІ наразі акумулює 50 млрд. дол. США, що навряд зможуть повністю задовольнити потреби регіону. Крім того, АБР та Світовий банк мають більш широкую сферу діяльності, починаючи від навколишнього середовища закінчуючи гендерною рівністю, водночас діяльність АБІІ пов'язана винятково з реалізацією інфраструктурних проєктів [8].

Однак, аналізуючи причини створення даного банку, необхідно зазначити ще одну – геополітичну. Хоча Китай міг посилити свою участь у діяльності наявних МФО, повільне реформування цих інституцій, відсутність значного впливу щодо прийняття рішень (у Світовому банку домінує США, а у АБР – Японія), а також значне економічне зростання та збільшення амбіцій Китаю бути провідною країною не тільки у регіоні, але й у світі, а також ідея реформування існуючої світової фінансової архітектури, стали важливими першопричинами щодо створення нової фінансової інституції за ініціативи Китаю [9, с. 85-86].

Таким чином, стрімкий розвиток країн з формуючими ринками, особливо Китаю, посилення процесів регіона-

лізму, зокрема у Східній Азії, починають видозмінювати світовий економічний та політичний порядок. Поява нових фінансових інституцій, зокрема АІІВ може слугувати стимулом для ефективного реформування наявних фінансових організацій, зокрема Світового банку та сприяти більш тісній співпраці між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Наразі нові регіональні механізми неспроможні конкурувати з глобальними МФО насамперед із-за відсутності достатнього досвіду та обмеженості ресурсів, а також через непрозорі механізми надання коштів країнам-членам [10].

Висновки. Світовий банк, створений у 1944 році задля реконструкції післявоєнної Європи, в подальшому зазнав значних трансформацій, обумовлених необхідністю підвищити ефективність своєї діяльності. Наразі Світовий банк зіткнувся з цілою низкою проблем та викликів, які виникли в контексті нових реалій у світовій економіці, таких як регіональні кризи, збільшення кількості країн-позичальників, регіоналізм, глобалізація економіки, дерегуляція фінансових послуг, а також швидкий розвиток новітніх технологій.

Попри процеси регіоналізації, зокрема, у Східній Азії, Світовий банк продовжує відігравати значну роль у цьому регіоні, що пов'язано насамперед із стрімким економічним розвитком країн регіону, а також зважаючи на необхідність посилення допомоги та захисту населення, особливо найбільш вразливого. Діяльність Світового банку направлена насамперед на боротьбу з бідністю та покращення соціально-економічного стану у країнах регіону. Водночас, оскільки економічний розвиток стимулює створення все більшої кількості інфраструктурних об'єктів, фінансові можливості Світового банку не в змозі самостійно задовольнити потреби залучення інвестицій на розбудову інфраструктури, особливо в країнах Азії. Нові механізми та організації, що створені у регіоні, є тим додатковим джерелом фінансування, які здатні хоча б частково покрити потреби інвестування в об'єкти інфраструктури, а отже, стимулювати економічний розвиток країн регіону. Більш тісна співпраця регіональних фінансових інституцій з Світовим банком є взаємовигідною та корисною насамперед у сфері обміну знаннями, досвідом та інформацією.

1. Сіденко С.В. *Неекономічні чинники світового економічного розвитку : монографія*. Київ : Аврора-Прінт, 2011. 234 с.
2. Клименко К.В. *Зарубіжний досвід співробітництва з Міжнародним банком реконструкції та розвитку і Міжнародною асоціацією розвитку*. Наукові роботи НДФІ, 2017. Вип. 1. С. 16-40.
3. Кожухова Т.В. *Фінансування Світового банку проєктів розвитку в Україні*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Економіка і менеджмент, 2016. Вип. 15. С. 17-20.
4. Bhattacharya A. and Kharas H. *A New Global Agenda: Implications for the Role of the World Bank*. URL: <https://www.brookings.edu/research/a-new-global-agenda-implications-for-the-role-of-the-world-bank>.
5. Stiglitz J. *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*. New York and London: The New Press, 2010. 239 p.
6. Могхалу К.Ч. *Бреттон-Вудс, Запад и все остальное. Бреттон-Вудс. Следующие 70 лет: сборник статей*. Москва : Международные отношения, 2017. С. 324-333.
7. Сведенцов В.Л. *Новые международные региональные банки развития*. Мир новой экономики, 2017. Вып. 1. С. 55-59.
8. Park M. *China-led AIIB as a Gradual Modification of Asian Financial Order: Chinese Strategies to Launch New Financial Institution*. *Journal of International and Area Studies*. 2017. Vol. 24 (2). P. 57-76.
9. Wan W. *The Asian Infrastructure Investment Bank: The Construction of Power and the Struggle for the East Asian International Order*. – New York: Palgrave Macmillan, 2016. 132 p.
10. Van Hullebusch M. *China's Development Banks in Asia: A Human Rights Perspective*. *Contemporary Issues in Human Rights Law*. 2018. Singapore: Springer. P. 194-214.

1. Sidenko S.V. (2011). *Neekonomichni chynnyky svitovoho ekonomichnoho rozvytku : monohrafiia* [Non-economic factors of world economic development : monograph]. Kyiv : Avrora-Print. [in Ukrainian].
2. Klymenko K.V. (2017). *Zarubizhnyi dosvid spivrobitnytstva z Mizhnarodnykh bankom rekonstruktsii ta rozvytku i Mizhnarodnoi asotsiatsiiei rozvytku* [Foreign experience of cooperation with the International Bank for Reconstruction and Development and the International Development Association]. *Naukovi roboty NDFI*, 1, 16-40. [in Ukrainian].
3. Kozhukhova T.V. (2016). *Finansuvannia Svitovoho banku proektiv rozvytku v Ukraini* [Financing of the World Bank for development projects in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Ekonomika i menedzhment*, 15, 17–20. [in Ukrainian].
4. Bhattacharya A. and Kharas H. *A New Global Agenda: Implications for the Role of the World Bank*. URL: <https://www.brookings.edu/research/a-new-global-agenda-implications-for-the-role-of-the-world-bank>.
5. Stiglitz J. *The Stiglitz Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis*. New York and London: The New Press, 2010. 239 p.
6. Mohkhalu K.Ch. (2017). *Bretton-Vuds, Zapad y vse ostalnoe* [Bretton Woods, the West and everything else]. *Bretton-Vuds. Sleduiushchye 70 let : sbornyk statei*. Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya. [in Russian].
7. Cvedentsov V.L. (2017). *Novye mezhdunarodnye rehyonalnye banky razvytyia* [New international regional development banks]. *Myr novoi ekonomiky*, 1, 55-59. [in Russian].
8. Park M. *China-led AIIB as a Gradual Modification of Asian Financial Order: Chinese Strategies to Launch New Financial Institution*. *Journal of International and Area Studies*. 2017. Vol. 24 (2). P. 57-76.
9. Wan W. *The Asian Infrastructure Investment Bank: The Construction of Power and the Struggle for the East Asian International Order*. – New York: Palgrave Macmillan, 2016. 132 p.
10. Van Hullebusch M. *China's Development Banks in Asia: A Human Rights Perspective*. *Contemporary Issues in Human Rights Law*. 2018. Singapore: Springer. P. 194-214.

E-mail: kulbidamax@yahoo.com

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.138

Багорка М.О.

доктор економічних наук,

доцент кафедри маркетингу,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

**КОНЦЕПЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В МАРКЕТИНГОВІЙ СТРАТЕГІЇ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

У статті обґрунтована необхідність введення екологічного маркетингу в практичну діяльність аграрних підприємств. Розкриті концептуальні положення екологічного маркетингу в маркетинговій стратегії сталого розвитку виробництва аграрних підприємств, як системи регулювання виробництва та реалізації агропродовольчої продукції у формі еколого-економічного механізму маркетингового управління. Це дозволить вирішити протиріччя між економічними інтересами агровиробників, збереженням довкілля та забезпеченням екологічно безпечних умов життя населення. Встановлено, що екологічний маркетинг відповідає умовам соціальної відповідальності агропромислового виробництва, розвитку господарського механізму управління на еколого-економічних засадах, а також є невід'ємною частиною екологічного та екосистемного менеджменту в агросфері.

Ключові слова: екологічний маркетинг, маркетингові стратегії, аграрні підприємства, еколого-економічний механізм, екологічне управління.

**КОНЦЕПЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА В МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Багорка М.А.

В статье обоснована необходимость введения экологического маркетинга в практическую деятельность аграрных предприятий. Раскрыты концептуальные положения экологического маркетинга в маркетинговой стратегии устойчивого развития производства аграрных предприятий, как системы регулирования производства и реализации агропродовольственной продукции в форме эколого-экономического механизма маркетингового управления. Это позволит разрешить противоречия между экономическими интересами агропроизводителей, сохранением окружающей среды и обеспечением экологически безопасных условий жизни населения. Установлено, что экологический маркетинг отвечает условиям социальной ответственности агропромышленного производства, развития хозяйственного механизма управления на эколого-экономических основах, а также является неотъемлемой частью экологического и экосистемного менеджмента в агросфере.

Ключевые слова: экологический маркетинг, маркетинговые стратегии, аграрные предприятия, эколого-экономический механизм, экологическое управление.

**CONCEPT OF ECOLOGICAL MARKETING IN MARKETING STRATEGY
FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES PRODUCTION**

Bahorka Mariia

The article substantiates the necessity of introduction of ecological marketing into practical activity of agrarian enterprises, discloses the conceptual provisions of ecological marketing in the marketing strategy of sustainable development of agrarian enterprises, as a system of regulation of production and marketing of agro-food products in the form of an ecological and economic mechanism of marketing management, which will solve the contradictions between economic the interests of producers, preservation of the environment and the provision of environmentally sound minds life of the population. It has been established that the appearance of ecological marketing is the result of increasing the requirements of consumers to the quality and ecological purity of products. In our opinion, environmental marketing focuses not only on the purity of products, but also takes into account all stages of its life cycle, from prevention to pollution in its production and ending with their safe recycling after use. In addition, the concept of environmental marketing should be aimed at meeting the needs of consumers without compromising their health. The ecological and economic mechanism of marketing management as an organizational system of agrarian production includes: an ecologically oriented organizational and economic system with the definition of the composition and content of the main functions (planning and forecasting, stimulation, regulation, control, etc.) and direct marketing management; its organizational and managerial structuring; separate ecological and economic tools of marketing activity (pricing for agro-food products taking into account ecosystem factors, tools for stimulating the production of environmentally-safe products); information and communication systems. It was established that ecological marketing meets the conditions of social responsibility of agro-industrial production, development of economic

mechanism of management on the ecological and economic basis, and also is an integral part of ecological and ecosystem management in the agrosphere.

Keywords: *ecological marketing, marketing strategies, agrarian enterprises, ecological-economic mechanism, ecological management*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світової економіки, загрози екологічної та продовольчої кризи головним аспектом стратегії ефективного управління галуззю сільського господарства є задоволення постійно зростаючого попиту на продукти харчування та оздоровлення населення при нарощуванні обсягів валового виробництва екологічно безпечної продукції.

За останні роки екологічну ситуацію в Україні можна оцінити як кризову, що в першу чергу негативно позначається на якості продукції та здоров'ї людини. Аграрне виробництво є найбільш чутливою галуззю в системі взаємовпливу економічних і екологічних інтересів та забезпечує продовольчу безпеку держави. За сучасних умов якість та екологічна безпечність продукції є важливою вимогою споживачів і умовою виходу вітчизняних товарів агропромислового виробництва на європейський ринок, при застосуванні системи екологічного маркетингу. Вітчизняна практика свідчить про безсистемність застосування інструментарію екологічного маркетингу, що пояснюється орієнтацією підприємств тільки на вирішення проблем сьогодні, нерозвиненістю адаптованих до вітчизняних умов методичних інструментів. Залишається не розкритим питання ролі і місця екологічного маркетингу у вирішенні еколого-соціально-економічних проблем в аграрному виробництві.

Проблема введення екологічного маркетингу в практичну діяльність аграрних підприємств при формуванні маркетингової стратегії його розвитку є актуальною, а її вирішення забезпечить конкурентоспроможність продукції, соціальну та екологічну відповідальність аграрних підприємств, а також підтримає баланс між інтересами агровиробників та екологічним станом навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання еволюції маркетингових концепцій управління, у тому числі концепції екологічного маркетингу, знайшли відображення в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, а саме: Ф. Котлера, Ж.Ж. Ламбера, Ж. Оттмана, В.Г. Герасимчука, С.М. Ілляшенка, А.В. Кучмійов, О.В. Прокопенко, А.В. Рашенко, О.В. Садченко та інших.

В той же час у сучасних умовах господарювання недостатньо лише знати теоретичні концепції маркетингу та мати певні ідеї ведення бізнесу в аграрному секторі економіки. Важливо сформулювати маркетинговий інструментарій, в основі якого мають бути сукупність способів, методів, критеріїв, які допоможуть впливати на споживачів, з метою забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування. Тому актуальним є саме пошук маркетингових механізмів і методів підвищення ефективності діяльності підприємств аграрної сфери виробництва на основі посилення екологічної спрямованості.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування необхідності введення екологічного маркетингу в практичну діяльність аграрних підприємств, розкриття концептуальних положень екологічного маркетингу в маркетинговій стратегії сталого

розвитку виробництва аграрних підприємств на основі принципів соціальних і економічних ефектів та екологічно орієнтованою системою менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день рівень маркетингу в Україні досяг такого рівня, що він бере участь не лише у вирішенні економічних проблем, але стає все більше соціально значимим.

Серед цілої низки маркетингових концепцій, на базі концепцій соціально-етичного, соціально-відповідального маркетингу, набуває розвитку концепція екологічного маркетингу, яка полягає в орієнтації виробництва і збуту на задоволення екологічно-орієнтованих потреб і запитів споживачів, створення і стимулювання попиту на екологічні товари (вироби чи послуги) – економічно ефективні і екологічно безпечні у виробництві і споживанні з урахуванням різноспрямованих інтересів суб'єктів ринку.

Н.В. Карпенко наголошує, що на формування концепції екологічного маркетингу вплинули такі процеси як інтернаціоналізація світової економіки, утворення спільного європейського ринку, відкриття кордонів країн Східної Європи і поява нових конкурентів. Одночасно підвищення рівня освіти і обізнаності споживачів призвело до підвищення їх вимогливості. Поява нових суспільних проблем пов'язано з екологічним станом оточуючого середовища, глобальним потеплінням, неетичним веденням бізнесу, що саме і потребує від підприємств вміння активно реагувати на них [1, с. 129].

Ю.В. Бочко визначає екологічний маркетинг в агросфері як управлінську діяльність сукупності організаційних структур аграрного сектора економіки, яка спрямована на визначення, прогнозування і формування споживчих потреб, попиту на екобезпечну агропродовольчу продукцію, екосистемні послуги сільського господарства, а також просування їх до споживача [2, с. 286].

На думку С.С. Нагорнова основним завданням екологічного маркетингу в аграрному секторі економіки є привернення уваги державних, комерційних та некомерційних організацій та інших стейкхолдерів (зацікавлених сторін, зокрема, населення) до вирішення екологічних, еколого-економічних та соціальних проблем села [3, с. 190]. При цьому пріоритетності повинна бути екологічна домінанта аграрного господарювання. Чільне місце в системі удосконалення екологічних показників аграрного виробництва слід надати впровадженню сучасних принципів і методів еколого-економічного управління, а також усіх процесів, що супроводжують агропромислове виробництво й споживання продукції.

О.І. Шкуратов та І.С. Воронька стверджують, що екологічний маркетинг покликаний адекватно відображати екологічні аспекти діяльності сільськогосподарських товаровиробників, що мають місце як в оперативній її складовій (підготовка та реалізація процесу виробництва продукції і надання послуг), так і в сфері менеджменту (що включає взаємодію сільськогосподарських товаровиробників з навколишнім природним

середовищем) з метою максимального зниження (запобігання) можливих негативних наслідків для екосистеми і людини [4, с. 215].

На нашу думку, екологічний маркетинг має зосереджуватися не тільки на чистоті продукції, а й враховує всі етапи її життєвого циклу, починаючи з запобігання забрудненню при виробництві товарів і закінчуючи їх безпечною переробкою після використання. Крім того, концепція екологічного маркетингу повинна бути спрямована на задоволення потреб споживачів без шкоди для їх здоров'я.

Забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування є можливим, на нашу думку, тільки за умов введення екологічного маркетингу в практичну діяльність аграрних підприємств. Однак, екологізація потреб споживачів для одних підприємств створює значні обмеження, для інших – відкриває нові можливості з метою забезпечення конкурентних переваг.

Необхідно зазначити, що появі та розвитку екологічної складової в маркетингу сприяли декілька обставин:

- обмеження в законодавстві, вимоги, які затверджені міжнародними стандартами, тиск міжнародної спільноти;
- збільшення витрат на виробництво;
- тенденції у суспільстві, пов'язані з формуванням відношення до негативного впливу на навколишнє

середовище і усвідомлення сучасної небезпеки цього впливу для людства;

- мотивація споживачів до більш активного й здорового способу життя;
- зростання ринкової конкуренції на основі пошуку нових якісних характеристик продукту.

Екологічний маркетинг принципово відрізняється від інших інноваційних маркетингових концепцій тим, що націлений на отримання екологічного результату від запровадження певного набору інструментів, на рівні із задоволенням потреб споживачів та прибутковістю діяльності підприємств [5, с. 36].

За допомогою екологічного маркетингу відбувається задоволення потреб споживачів на основі для збереження навколишнього середовища, пристосування виробництва до вимог ринку, розробка екологічно чистої продукції, що має високу конкурентоспроможність, а також інтенсивність її збуту і отримання додаткового прибутку. Екологічний маркетинг сприяє виробництву екологічно безпечних товарів і при цьому сприяє розв'язанню екологічних проблем.

Основними категоріями екологічного маркетингу виступають екологічні потреби і екологічні товари, які здатні їх задовольняти [6, с. 19-20].

Представимо загальну мету, завдання, функції і напрями розвитку екологічного маркетингу (рис. 1).

Рис. 1. Зміст екологічного маркетингу

Джерело: узагальнено автором на основі [7]

На рівні суб'єкта господарювання метою екологічного маркетингу є виявлення незадоволеного попиту в екологічно чистих умовах довкілля, екологічно чистих товарах, техніці та технологіях з метою орієнтування виробництва на задоволення екологічних потреб, тобто забезпечення розроблення, випускання і реалізації екологічних товарів, на які на ринку є попит.

На регіональному та державному рівнях екологічний маркетинг має сприяти створенню таких економічних умов для суб'єктів господарювання, за яких вони будуть зацікавлені у модернізації технологій виробництва і прагнути раціонально використовувати, зберігати та відновлювати природно-ресурсний потенціал регіону.

Система екологічного маркетингу представляє собою частину загальної системи виробничого маркетингу, що включає необхідну організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів та вдосконалення екологічної політики [8].

Система екологічного маркетингу включає наступні складові (рис. 2).

Незалежно від ступеню розвитку сільськогосподарського підприємства та його ринкових відносин, система екологічного маркетингу пов'язує внутрішню і зовнішню діяльність підприємства, а також координує взаємодію усіх суб'єктів, що входять до ринкової системи.

Формування даної системи починається з розробки, затвердження і публічного декларування підприємством екологічної політики і цілей. Подальша послідовність взаємопов'язаних дій у системі менеджменту включає планування, організацію та практичну реалізацію, внутрішній моніторинг і контроль діяльності,

яка здійснюється відповідно до прийнятої екологічної політики та цілями.

Маркетинг як інструмент екологічного управління реалізується шляхом функціонування менеджменту екологічно спрямованого природокористування в агрофері, який включає наступні складові управлінської діяльності (рис. 3).

Специфіку використання інструментів екологічного маркетингу визначає не лише дія чинників, що впливають на формування потреб споживачів, а також безпосередньо принципи екологічного маркетингу та особливості аграрного виробництва екологічно безпечної продукції, зокрема органічної. При цьому традиційні маркетингові інструменти повинні бути адаптовані та доповнені з урахуванням екологічних вимог, потреб потенційних споживачів, технологічних особливостей еколого-безпечного агровиробництва та специфіки самої концепції.

Еколого-економічний механізм маркетингового управління як організаційна система аграрного виробництва включає: екологічно орієнтовану організаційно-економічну систему з визначенням складу та змісту основних функцій (планування та прогнозування, стимулювання, регулювання, контроль тощо) та безпосередньо управління маркетингом; організаційно-управлінську його структуризацію; окремі еколого-економічні інструменти маркетингової діяльності (ціноутворення на агропродовольчу продукцію з урахуванням екосистемних факторів, інструменти стимулювання виробництва екобезпечної продукції); інформаційно-комунікаційні системи.

Отже, впровадження сільськогосподарськими підприємствами концепції екологічного маркетингу має всі шанси на успіх, оскільки поєднує в собі можливість задоволення існуючого попиту на екологічно чисту

Рис. 2. Складові системи екологічного маркетингу в аграрному секторі економіки

Джерело: сформовано автором

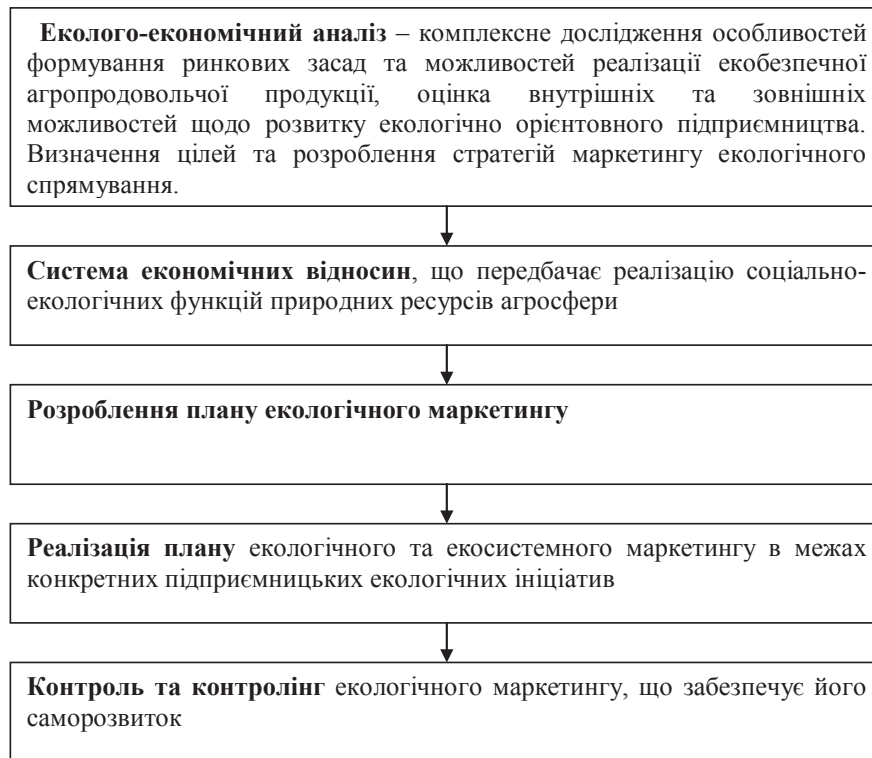

Рис. 3. Складові управління екологічним маркетингом

Джерело: складено автором

продукцію, збереження екологічної рівноваги навколишнього природного середовища та, що не менш важливо, може забезпечити конкурентні переваги сільськогосподарській продукції та додаткові прибутки її виробникам.

Висновки з проведеного дослідження. Як показав аналіз, поява екологічного маркетингу є результатом підвищення вимог споживачів до якості та екологічної чистоти продукції. На нашу думку, екологічний маркетинг має зосереджуватися не тільки на чистоті продукції, а й враховує всі етапи її життєвого циклу, починаючи з запобігання забрудненню при її виробництві і закінчуючи їх безпечною переробкою після використання. Крім того, концепція екологічного маркетингу повинна бути спрямована на задоволення потреб споживачів без шкоди для їх здоров'я.

Відповідно до концепції екологічного маркетингу усі аспекти господарської діяльності аграрних підприємств повинні плануватися і здійснюватися з урахуванням потреб і вимог ринку (особливо екологічних), ґрунтуватися на принципах екологічної безпеки.

Обґрунтована концепція екологічного маркетингу, яка є системою регулювання виробництва та реалізації агропродовольчої продукції на засадах підприємництва і може бути представлена у формі еколого-економічного механізму маркетингового управління на державному, регіональному і рівні суб'єктів управління, де в основі пріоритетності повинна бути екологічна домінанта аграрного господарювання. Це дозволить вирішити протиріччя між економічними інтересами агро-виробників, збереженням довкілля та забезпеченням екобезпечних умов життя населення.

1. Карпенко Н.В. Маркетингова діяльність підприємства в умовах інтеграційного розвитку. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. 2010. № 4 (43). С. 128-134.

2. Бочко О.Ю. Сприйняття і реалізація концепцій маркетингу в аграрній сфері економіки. Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. 2007. №14. С. 279-287.

3. Нагорнов С.С. Формування системи аграрного маркетингу в сучасних умовах. Вісник ХНТУСГ. 2007. №56. С. 187-192.

4. Шкуратов О.І., Вороніцька І.С. Використання інструментів екологічного маркетингу в господарській діяльності аграрних підприємств. Зб. наук. пр.: Економіка природокористування і охорона навколишнього середовища. 2012. Ч. 2. С. 214-218.

5. Владимірова М.С. Формування екологічного маркетингу на підприємстві. «Young Scientist». 2016. № 4 (31). С. 35-39.

6. Прокопенко О.В. Складові мотивації екологічно орієнтованого споживання. Вісник Сумського державного університету. – (Серія «Економіка»). 2005. № 2 (74). С. 60-71.

7. Вороніцька І.С. Функції екологічного маркетингу сільськогосподарських товаровиробників. Економіст. 2011. № 10. С. 26-28.

8. Белопольський М.Г., Толпежнікова Т.Г. Система екологічного маркетингу промислових підприємств. 2013. URL: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/6027/%D1%81.%2024.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.06.2019).

1. Karpenko N.V. (2010). Marketynhova diialnist pidpriemstva v umovakh intehratsiinoho rozvytku [Marketing activity of the enterprise in conditions of integration development]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy*, no. 4 (43), pp. 128-134. [in Ukrainian].

2. Bochko O.Iu. (2007). Spryiniattia i realizatsiia kontseptsii marketynhu v ahrarnii sferi ekonomiky [Perception and realization of marketing concepts in the agrarian sector of the economy]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnogo ahrarnoho universytetu: Ekonomika APK*, no. 14, pp. 279-287. [in Ukrainian].

3. Nahornov S.S. (2007). Formuvannia systemy ahrarnoho marketynhu v suchasnykh umovakh [Formation of agrarian marketing system in modern conditions]. *Visnyk KhNTUSH*, no. 56, pp. 187-192. [in Ukrainian].

4. Shkuratov O.I., Voronetska I.S. (2012). Vykorystannia instrumentiv ekolohichnoho marketynhu v hospodarskii diialnosti ahrarnykh pidpriemstv [Use of tools for environmental marketing in the economic activity of agrarian enterprises]. *Zb. nauk. pr.: Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorona navkolyshnoho seredovyshcha*, no. 2, pp. 214-218. [in Ukrainian].

5. Vladymyrova M.S. (2016). Formuvannia ekolohichnoho marketynhu na pidpriemstvi [Formation of environmental marketing at the enterprise]. *Young Scientist*, no. 4 (31), pp. 35-39. [in Ukrainian].

6. Prokopenko O.V. (2005). Skladovi motyvatsii ekolohichno oriientovanoho spozhyvannia [Components of motivation for environmentally-oriented consumption]. *Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. – (Seriiia «Ekonomika»)*, no. 2 74), pp. 60-71. [in Ukrainian].

7. Voronetska I.S. (2011). Funktsii ekolohichnoho marketynhu silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [Functions of ecological marketing of agricultural commodity producers]. *Ekonomist*, no. 10, pp. 26-28. [in Ukrainian].

8. Belopolskyi M.H., Tolpezhnikova T.H. (2013). Systema ekolohichnoho marketynhu promyslovykh pidpriemstv [System of ecological marketing of industrial enterprises]. Retrieved from: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/6027/%D1%81.%2024.pdf?sequence=1> (accessed 17 June 2019). [in Ukrainian].

E-mail: Masha010574@gmail.com

УДК 338.2

Бодрова Д.В.

магістр з економіки,

здобувач економічного факультету,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНСТИТУТИ ШЕРИНГОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМ

У статті проаналізовано вплив цифровізації сучасних економічних систем на трансформацію сфери споживання, його мотивів, традицій, стимулів. З'ясовано сутність, причини виникнення, форми, інститути економіки спільного споживання (шерингової економіки), розглянуто динаміку її розвитку в різних країнах. Розкрито особливості, проблеми становлення інститутів шерингової економіки в Україні. Визначено основні напрямки державного регулювання економіки спільного споживання і зроблені пропозиції щодо створення належної законодавчо-правової, облікової, податкової, інфраструктурної, регуляторної та інших систем в сфері шерингової економіки, залучивши відповідно оновлені державні інституції.

Ключові слова: економіка спільного споживання, інститути, інформаційно-комунікативні технології, IT-компанії, неоіндустріалізація, онлайн-платформа, проблема довіри, шерингова економіка, цифрова трансформація.

ИНСТИТУТЫ ШЕРИНГОВОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИОХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМ

Бодрова Д.В.

В статье проанализированы влияние цифровизации современных экономических систем на трансформацию сферы потребления, его мотивов, традиций, стимулов. Выявлены сущность, причины возникновения, формы, институты экономики совместного потребления (шеринговой экономики), рассмотрена динамика ее

розвитку в різних країнах. Розкриті особливості, проблеми становлення інститутів шерингової економіки в Україні. Определены основные направления ее государственного регулирования экономики совместного потребления и сделаны предложения относительно создания необходимой законодательно-правовой, учетной, налоговой, инфраструктурной, регуляторной и других систем в сфере шеринговой экономики, привлекая соответственно обновленные государственные институты.

Ключевые слова: інститути, інформаційно-комунікативні технології, ІТ-компанії, неоіндустріалізація, онлайн-платформа, проблема довіри, цифрова трансформація, шерингова економіка, економіка спільного споживання.

INSTITUTIONS OF THE SHARING ECONOMY IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEM

Bodrova Dariia

The article analyses the impact of digitalization of modern economic systems on the transformation of consumption, its motives, traditions and incentives. The essence, reasons for the emergence, forms and institutions of the economy of joint consumption (sharing economy) have been revealed, and the dynamics of its development in various countries considered. The features and problems of the establishment of institutions of a sharing economy in Ukraine are revealed and the main directions of its state regulation are defined. The common consumption economy includes a wide range of institutional structures that include profit-making activities, non-profit activities, barter, cooperative co-operation, etc. The Shering's economy ensures enhanced access to goods, services and social capital that is beyond the scope of individual ownership; they are sometimes called disownership. Usually, in the scientific literature, four main institutional aspects of the economy of common consumption have been distinguished: online co-operation, social commerce, collective participation, and anti-Semitic ideology. The main actors of the common consumption economy are Internet platforms – online platforms for the exchange of various consumer values, which form the Shering's market. The multiplicative distribution and viability of the common consumption economy in Ukraine is possible due to its components, such as the improvement of technologies; high quality of services; preservation of moral values; reduce of transaction costs; increase of benefits of using the services of Shering's services. The main obstacles hindering the development of the common consumption economy are: regulatory uncertainty, lack of regulation, lack of responsibility, the problem of trust. As a result, the article proposes the creation of appropriate legislative, accounting, tax, infrastructure, regulatory and other systems in the field of the Shering's economies with the involvement of appropriately updated state institutions.

Keywords: digital transformation, economy of joint consumption, institutions, information and communication technologies, IT companies, neoindustrialization, online platform, sharing economy, the problem of trust.

Постановка проблеми. Інституціональні трансформації економічних систем епохи глобалізації, бурхливого розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), нової індустріалізації позначені глибокими перетвореннями процесів суспільного відтворення в усіх його фазах. Діджиталізація економіки, що набуває всеохоплюючого характеру відносно сучасного соціогосподарського розвитку, не тільки трансформує принципи виробництва товарів і послуг, але й суттєво модифікує сфери обміну і споживання, їх фундаментальні засади, мотивацію, стимули і моделі. Відбувається перехід від традиційної індустріальної моделі лінійного споживання, за якої компанії, підприємства володіють, а домогосподарства, люди споживають, – до моделі споживчого тимчасового, вторинного користування всіма наявними видами власності через інститути та відповідні механізми прокату, оренди, лізингу, бартеру.

Внаслідок застосування сучасних ІКТ, стрімкого поширення онлайн-платформ формується нова модель ринкових відносин, вбудованих у систему цифрової економіки, – шерингова економіка (sharing economy) або, інакше, економіка спільної участі (ЕСУ) чи спільного споживання (ЕСС). Поглиблена й гармонійна інтеграція України в європейський та світовий інформаційний простір, наявність потенціалу у сфері ІКТ, численних аутсорсингових ІТ-компаній відкриває нові значні можливості у подоланні економічної кризи, прискоренні темпів економічного зростання, зменшенні соціальної нерівності і вирішенні, нехай і частково,

проблеми бідності у суспільстві. Тому розвиток особливості запровадження і функціонування інститутів шерингу в Україні, пошук шляхів подолання виникаючі при цьому проблем і суперечностей вимагають серйозних досліджень з боку і вітчизняних науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновник і президент Давоського форуму К. Шваб виділяє ЕСС як характерну ознаку неоіндустріалізації, яка докорінно змінює економіку і суспільство сучасного світу [1, с. 7]. Револьюційну роль карколомного зростання мережових влаштувань у розвитку цифрової економіки, кількість яких сьогодні у світі перевищує більше ніж у 2 рази загальну чисельність населення Землі, відзначає відомий британський науковець Дж. Вест [2, с. 489]. Поняття економіки спільного споживання (collaborative consumption) з'явилося раніше терміну «шерингова економіка» ще у 1978 р. у статті американських соціологів М. Фелсона і Дж. Спаєта [3]. Перша повноцінна концепція ЕСС була сформульована лише у 2010 р. в монографії Р. Ботсман та Р. Роджерса, де була ґрунтовно описана соціогосподарська модель, покликана революціонізувати споживання товарів і послуг [4]. У практичній площині виникнення ЕСС відносять до 2007 р., коли розпочалася доба смартфонів, онлайн-платформ, мобільних додатків, поява яких і сприяла бурхливому зростанню обмінно-прокатних сервісів без посередництва. Проблемі колективної взаємодії, що лежить в основі ЕСС, розробці теорії інституційних механізмів, пов'язаних з ефективним управлінням і керуванням спільними

обмеженими ресурсами з метою уникнення надмірності і споживання, і адміністрування присвячена фундаментальна праця Нобелівського лауреата з економіки Е. Остром (США) [5].

У вітчизняній економічній літературі більш менш систематичні дослідження ЕСС розпочалися лише в останні декілька років з висвітлення загальних аспектів функціонування шерингової економіки та можливостей її розвитку в Україні у статтях таких науковців, як Гура А.О., Гуцан Т.Г., Єлісєєва Л.В., Лозова Г.М., Сотніков Д.В., Супрун Н.А. та ін. Натомість залишається широке поле для теоретико-фундаментальних і прикладних досліджень ЕСС, зокрема у питаннях цінності, власності, інституціонального регулювання шерингової економіки.

Методологія дослідження включає в себе як загальнонаукові методи, порівняльний та інституціональний аналіз, системний підхід, так й евристичні методи пізнання.

Постановка завдання. Мета дослідження у даній статті полягає у розкритті на основі аналізу світового досвіду переваг і проблем функціонування ЕСС, з'ясування особливостей становлення шерингової економіки в Україні та її інституціонального розвитку.

Виклад основного матеріалу. В основі системи спільного споживання лежить далеко не нова ідея обмінно-прокатних послуг, коли товари, що були у користуванні, передаються (тимчасово або назавжди) від одного суб'єкта, якому вони більше не потрібні, до іншого, який має в них нагальну потребу. Водночас, на відміну від традиційної ЕСС, сучасна шерингова економіка позначена низкою особливостей: 1) обмін товарами часто відбувається в масових, іноді у глобальних, масштабах; 2) якщо у минулому обмін товарами відбувався через особистісні зв'язки, то на сьогодні для цього існують спеціальні сайти, що агрегують великий масив даних з усіх куточків світу. Основою для обміну стало створення онлайн-платформ, розрахованих на велику кількість користувачів [6, с. 5].

Економіка спільного споживання включає широкий спектр інституційних структур, які охоплюють діяльність для отримання прибутку, некомерційну діяльність, бартер, кооперативну співпрацю та ін. Шерингова економіка забезпечує розширений доступ до товарів, послуг і соціального капіталу (мається на увазі такі неекономічні інституційні чинники, як талант, здібності, наприклад, майстерність фотографа, художника), які знаходяться поза межами індивідуальної власності, їх ще інколи називають «disownership» [7]. Зазвичай у науковій літературі виділяються 4 основні інституціональні аспекти економіки спільного споживання, це: онлайн-співробітництво, соціальна комерція, колективна участь, а також антиспоживацька ідеологія.

Основними суб'єктами ЕСС виступають Інтернет-платформи – онлайн-майданчики для обміну різноманітними споживчими цінностями, які й формують ринок шерингу. Наразі перелік шерингових Інтернет-платформ налічує тисячі проектів по всьому світу. Проте основну частку подібних проектів припадає саме на Європу. Переважна частина європейських шерингових платформ започаткована й успішно функціонує на теренах Великобританії, Франції, Іспанії, Німеччини, Голландії, Швеції, Польщі, Італії та Бельгії.

Одним з перших великих проектів з шеринговою бізнес-моделлю став проект Airbnb, що надає послуги з оренди житла для мандрівників, ділових подорожей, яхтингу та багато чого іншого. Оцінка Airbnb (30 млрд. дол. США) вже вище капіталізації мережі готелів Hilton (близько 25,5 млрд. дол.). Причому, мережі Hilton потрібно було 93 роки, щоб побудувати 600 тис. готельних номерів. Натомість шерингова компанія Airbnb змогла досягти такого ж рівня всього за чотири роки. Інший класичний приклад шерингової економіки – американська міжнародна приватна компанія Uber з Сан-Франциско, яка надає транспортні послуги і заснована у 2009 році. Вартість компанії складає 41 млрд. дол. І вона працює у 115 містах світу, в т.ч. в українських [6, с. 6].

За оцінками аналітиків з PwC, зростання ЕСС тільки починається. Шерингова економіка у Європі у найближчі 10 років зростатиме в середньому на 35% за рік, що майже у 10 разів швидше, ніж зростання всієї економіки ЄС. До 2025 року багато галузей ЕСС будуть успішно конкурувати з розмірами їх традиційних аналогів, а платформи у 5 секторах будуть отримувати доходи у Європі на суму більше 80 млрд. євро. У Китаї прогнозується зростання обсягів ЕСС до 10% ВВП у 2020 році [6, с. 6]. У США 44% американців стали учасниками відносин в системі ЕСС, причому 22% населення США (45 млн. людей) або продавали якийсь-небудь товар, або пропонували послуги через мобільні сервіси [6, с. 6]. Очікується, що у 2025 році оборот шерингових сервісів складе 335 млрд. дол. (тобто зростання більш, ніж у 22 рази) [8].

Економіку спільного споживання визначають як таку, що об'єднує компанії, які застосовують бізнес-моделі, базовані на наданні доступу до товарів, робіт та послуг на ринках, які функціонують за принципом peer-to-peer. У цій моделі учасники-споживачі платять за право тимчасового використання (доступ) до ресурсу, який належить іншим учасникам (їх теж називають споживачами), тоді як онлайн-платформа просто зводить тих та інших разом. Транзакції в ЕСС подібні до оренди або прокату, в яких один учасник платформи може за плату надати в користування свою машину, квартиру або будь-який інший об'єкт (предмет одягу, інструмент тощо).

Критеріальними ознаками економіки спільного споживання за твердженнями автора першої книги про «шерингову економіку» Р. Ботсман виступають: 1. «Розблокування» невикористовуваних / недостатньо використовуваних активів («idling capacity»), для отримання грошової вигоди чи без неї. 2. Проекти, що базуються на ідеї sharing economy мають бути побудованими на принципах прозорості, доброчесності та людяності (humanness) в коротко- та довгострокових стратегічних планах. 3. Проекти мають бути «уповноваженими» з надання послуг, повинні бути корисними для потенційних клієнтів, мати хорошу репутацію надійного посередника. 4. Клієнти, що користуються послугами таких проектів (переважно онлайн-платформ), мають отримувати вигоду, яка повинна бути більш ефективною та раціональною, ніж вигода від придбання важкодоступних товарів у власність. 5. Бізнес повинен будуватися на децентралізованих мережах та розподілених ринках, що створює між людьми відчуття причетності, колективної відповідальності і взаємовигоди через спільні дії [7].

Бурхливий розвиток ЕСС супроводжується введенням у науковий і діловий оборот й нових понять, категорій, що більш диференційовано розкривають різні аспекти функціонування цього феномену нової економіки. В широкому розумінні економіка спільного споживання передбачає колективне використання вільних ресурсів (матеріальних, фінансових, інтелектуальних) для підвищення ефективності їх функціонування, зниження виробничих і транзакційних витрат. Як наслідок до обігу залучаються так звані «сплячі» активи, підвищується коефіцієнт їх використання. В цьому плані ідеї ЕСС перегукуються з сучасним вимогами інклюзивного розвитку. В низці тлумачень ЕСС доводиться її дієвість стосовно дотримання принципів рециркуляційної економіки, економіки замкненого циклу, багатооборотного використання продукції. Деякі підприємства, враховуючи життєвий цикл того чи іншого товару, включають до нього етап переробки й остаточної утилізації ще в процесі його проектування. ЕСС добре узгоджується і з принципами економії ресурсів, зниження забруднення оточуючого середовища і т.п.

Потужними акселераторами розвитку шерингової економіки стали два головні чинники: 1) стрімке поширення мережевих технологій, інтернету, впродовж останніх років переважає мережа 3G покоління і відбувається перехід до 4G і 5G, що дає людям швидкий та миттєвий доступ до інтернету і представлених там сервісів; 2) глобальна фінансово-економічна криза, що поряд негативними наслідками стимулювала господарські суб'єкти, домогосподарства, людей витрачати свої гроші раціональніше і відмовлятися від надмірного споживання [9, с. 26].

Цілком логічно, що ці ж самі чинники спрацювали й в Україні, яка набула асоційованого членства у ЄС і прагне більш глибокої, а в перспективі повноцінної інтеграції в економічні і політичні структури Європейського Союзу. Для України поняття шерингової економіки є значно ширшим, ніж зручний та доступний спосіб задовольнити свої потреби в товарах і послугах, зберегти свої кошти та сприяти суспільній місії збереження обмежених ресурсів. Насамперед, це – можливість задовольнити свої базові потреби, незважаючи на низький рівень і величезну поляризацію доходів між переважною частиною суспільного загалу та 10 відсотками найбільш заможної частини населення. Крім того, доступність та різноманітність сервісів стали запорукою для поширення шерингової економіки ще й тому, що каталізують розвиток малого і середнього підприємництва за рахунок економії на посередництві, сприяють трансформації споживачів, фактично, в індивідуальних підприємців, спроможних власноруч провести прості калькуляції витрат і вигід, заощаджуючи кошти, розширюють поле свободи економічного вибору і соціальної відповідальності, зберігаючи обмежені ресурси планети.

Основні ознаки і механізми економіки спільного споживання виявилися найбільш адекватними для сучасної ситуації в Україні. Підвищення громадянської відповідальності, ділової активності самодіяльного населення і поступовий відхід від патерналістських настроїв стали відповіддю на глибоку соціально-економічну і політичну кризу в суспільстві, пов'язану з війною з сепаратистами на Південному Сході країни і загальною макроекономічною нестабільністю. Сус-

пільство, фактично, змушене застосовувати актуальні й ефективні форми бізнесу в контексті як українського традиційного підприємництва, так й у нових західних бізнесових практиках. Поєднання традиційних для українського загалу форм організації бізнесу таких, як саморегулювання, співпраця в т.ч. у запровадженні креативних інноваційних підходів до вирішення економічних проблем на основі ІТ-технологій призвело до поширення наступних корпоративних форм економіки спільного споживання: краудфандінг, краудсорсінг, коворкінг, компанії з обміну і т.п. [10, с. 213].

Мультиплікативне поширення та життєздатність ЕСС можливі завдяки таким її компонентам, як вдосконалення технологій; висока якість послуг; збереження моральних цінностей; зменшення транзакційних витрат; збільшення вигоди від користування послугами шерингових сервісів. Основними ж перешкодами, які заважають розвитку ЕСС виступають: нормативна невизначеність, недостатня врегульованість, брак відповідальності. На даному етапі ці перешкоди є дуже суттєвими, зокрема і в українському соціумі. В Україні шерингова економіка має великі перспективи, зважаючи на погані економічні показники та низьку купівельну спроможність населення, а також відповідно до соціально-політичної ситуації (за останні роки в країні виникла соціальна верства «вимушених переселенців», кому необхідно вирішувати житлове питання, оренда на принципах економіки спільного сподівання видається доцільною альтернативою), але ці сприятливі фактори стикаються з низькою довірою населення, як інституційною так і міжособистісною.

Саме рішення проблеми довіри відіграватиме суттєву роль в розвитку ЕСС, розкритті її переваг й одночасно нейтралізації негативних явищ. Система довіри в ЕСС тільки формується й основою механізму її існування виступає розвиток інтернет-платформ та візуалізація репутаційного капіталу учасників. В результаті відбувається формування системи розподіленої довіри, в якій учасники ринку оцінюють поведінку один одного. У західних країнах виникають цілі спільноти з високим рівнем довіри, у яких учасники обмінних операцій оцінюють поведінку один одного при укладенні угод шляхом рейтингування за певними критеріями [6, с. 12]. Цифровізація рейтингоміки через використання пошукових систем дозволить генерувати репутаційні рейтинги не тільки в ЕСС, але й в соціо-господарській системі загалом.

Висновки. Проведений аналіз становлення та розвитку інститутів економіки спільного споживання в Україні свідчить про її безперечну зручність і доступність для задоволення власних потреб господарюючих суб'єктів, приватних осіб у товарах і послугах, заощадження їх коштів, збереження обмежених ресурсів. Для України, в її нинішньому становищі глибокої суспільно-політичної та економічної кризи, соціальної поляризації та зубожіння основної маси населення шерингова економіка створює можливості задоволення, насамперед, базових потреб людей, незважаючи на рівень доходів і соціальний стан споживачів. Саме доступність та розмаїття онлайн-сервісів і відповідних платформ є підґрунтям мультиплікативного поширення економіки шерингу, оскільки, крім заощадження власних коштів, економії на транзакційних витратах, громадяни раціоналізують свою

ринкову поведінку, зберігають обмежені економічні та природні ресурси, долучаються до колективної взаємодії і соціальної відповідальності. Економіка спільної участі розкриває резерви локальної економіки, сприяє подоланню дефіциту робочих місць, надає можливість клієнтам отримувати додатковий дохід і містить у собі значний інноваційний потенціал.

Теоретики і практики економіки шерингу, як уже зазначалося, вбачають у ній чимало вигід для клієнтів, бізнесу і держави. Ця бізнес-модель здатна покращити процеси подолання гострих соціальних, економічних та екологічних проблем сучасного суспільства. Разом з тим, бурхливий розвиток економіки шерингу несе в собі певні ризики і суперечності, пов'язані, насамперед, з невідповідністю до неї існуючої системи державного регулювання господарських процесів, податкового адміністрування, з наявністю високого рівня корупції і тінізації економічної діяльності. Звідси випливає нагальна необхідність у формуванні сприятливого інституціонального середовища для ефектив-

ного розвитку ЕСС. В ситуації суттєвого послаблення і навіть дисфункції державних інституцій втрачається довіра до них з боку громадян.

Успішний розвиток ЕСС в Україні залежатиме значною мірою від довіри в українському суспільстві, зміни пануючої системи цінностей та, звичайно ж, розвитку інформаційного та комунікаційного простору, нових технологій. Проте, вже на поточному етапі формування ЕСС в Україні варто потурбуватися про створення належної законодавчо-правової, облікової, податкової, інфраструктурної, регуляторної та інших систем в сфері шерингової економіки, залучивши відповідно оновлені державні інституції. За умови вирішення проблеми відновлення довіри серед українського загалу, запропонована модель перетворює на нову реальність «підприємництво з людським обличчям», оскільки у підґрунтя такої моделі закладено обмін, заснований на довірі – нематеріальному активі, значення якого зростатиме в сучасних суспільно-економічних трансформаціях.

1. Schwab Klaus. *The Fourth Industrial Revolution*. – London: Penguin Random House, 2017. 184 p.
2. Уэст Дж. Масштаб: Универсальные законы роста, инноваций, устойчивости и темпов жизни организмов, городов, экономических систем и компаний [пер. с англ. Д.А. Прокофьева]. Москва: Азбука Бизнес, Азбука Аттикус, 2018. 512 с.
3. Felson M., Spaeth J.L. *Community Structure and Collaborative Consumption: A Routine Activity Approach* // *American Behavioral Scientist* – London: SAGE Publishing Ltd., 1978. – First Publish. March 1, Vol. 21. P. 614-624.
4. Botsman R., Rogers R. *What's Mine is Yours: How Collaborative Consumption is Changing the Way We Live* / R. Botsman, R. Rogers. – London: Harper Collins UK, 2010. 304 p.
5. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії (пер. з англ. Т. Монтян). Київ: Наш час, 2012. 400 с.
6. Авдокушин Е.Ф., Белова Л.Г. Экономика совместного потребления формирующий сегмент новой экономики. Вопросы новой экономики. Новосибирск: изд-во СГУПС. 2018. № 2 (46). С. 4-14.
7. Botsman, R. *The Sharing Economy Lacks a Shared Definition*. Fast Company. 2013. Retrieved from: <http://www.fastcoexist.com/3022028/the-sharing-economy>.
8. *The Sharing Economy – Sizing the Revenue Opportunity* / PwC. Retrieved from: <http://www.pwc.co.uk/issues/megatrends/collisions/sharingeconomy/the-sharing-economy-sizing-the-revenue-opportunity.html> (дата звернення: 25.05.2019).
9. Гура А.О., Гуцан Т.Г., Сотніков Д.В. Возможности та перспективи розвитку шерингової економіки в Україні. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Економіка». Харків: ХПНУ. 2018. Вип. 18. С. 14-27.
10. Супрун Н.А., Єлісєєва Л.В. Розвиток інноваційних форм підприємництва в Україні в умовах глобалізації: виклики 21 століття. Науковий вісник Полісся. Чернігів: ЧНТУ. 2017. № 4 (12), ч. 1. С. 212-215.

1. Schwab Klaus. *The Fourth Industrial Revolution*. – London: Penguin Random House, 2017. 184 p.
2. Uest Dzh. (2018). *Masshtab: Universalnye zakonyi rosta, innovatsiy, ustoychivosti i tempov zhizni organi zmov, gorodov, ekonomicheskikh sistem i kompaniy* [Scope: the universal laws of growth, innovation, sustainability and the pace of life of organizations, cities, economic systems and companies] [per. s angl. D.A. Prokofeva]. Moskva: Azbuka Biznes, Azbuka Attikus, 512 p.
3. Felson M., Spaeth J.L. *Community Structure and Collaborative Consumption: A Routine Activity Approach* // *American Behavioral Scientist* – London: SAGE Publishing Ltd., 1978. – First Publish. March 1, Vol. 21. P. 614-624.
4. Botsman R., Rogers R. *What's Mine is Yours: How Collaborative Consumption is Changing the Way We Live* / R. Botsman, R. Rogers. – London: Harper Collins UK, 2010. 304 p.
5. Ostrom E. (2012). *Keruvannia spilnym. Evoliutsiia instytutsii kolektyvnoi dii* [Manage shared. Evolution of collective action institutions] (per. z anhl. T. Montian). Kyiv: Nash chas, 400 p.
6. Avdokushin E.F., Belova L.G. (2018). *Ekonomika sovmesnogo potrebleniya fomiruyuschiy segment novoy ekonomiki* [The economy of the joint consumption of the emerging segment of the new economy]. *Voprosy novoy ekonomiki*. Novosibirsk: izd-vo SGUPS, no. 2 (46), pp. 4-14.
7. Botsman, R. *The Sharing Economy Lacks a Shared Definition*. Fast Company. 2013. Retrieved from: <http://www.fastcoexist.com/3022028/the-sharing-economy>
8. *The Sharing Economy – Sizing the Revenue Opportunity* / PwC. Retrieved from: <http://www.pwc.co.uk/issues/megatrends/collisions/sharingeconomy/the-sharing-economy-sizing-the-revenue-opportunity.html> (accessed 25 May 2019).

9. Hura A.O., Hutsan T.H., Sotnikov D.V. (2018). *Mozhlyvosti ta perspektyvy rozvytku sherynhovoi ekonomiky v Ukraini* [These prospects are promising for the development of a sharing economy in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Seriiia «Ekonomika»*. Kharkiv : KhPNU, no. 18, pp. 14-27.

10. Suprun N.A., Yelisieieva L.V. (2017). *Rozvytok innovatsiinykh form pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh hlobalizatsii nykh vykykiv 21 stolittia* [Development of innovative forms of entrepreneurship in Ukraine in the context of the globalization challenges of the 21st century]. *Naukovyi visnyk Polissia. Chernihiv : ChNTU*, no. 4 (12), vol. 1, pp. 212-215.

УДК 330.8:338.2:378

Бреус С.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СИСТЕМИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті сформовано прогностні значення показників, що характеризують ефективність функціонування системи закладів вищої освіти. Здійснено оцінювання рівня її економічної безпеки у відповідності з методичним підходом, який розроблений з використанням факторно-функціонального та ресурсно-функціонального підходів з урахуванням принципів розробки збалансованої системи показників, адаптованої під потреби системи закладів вищої освіти, ієрархічно з поділом на групи за допомогою факторного аналізу методом головних компонент та є інструментальною основою моделі її оцінювання. Зроблено висновок, що результати прогнозування у відповідності з цим методичним підходом можуть слугувати в якості основи при прийнятті рішень на рівні держави про визначення основних напрямів розвитку сфери вищої освіти України. Також дозволять здійснювати управління економічною безпекою системи закладів вищої освіти; сприятимуть підвищенню ефективності використання інструментів державного управління нею.

Ключові слова: заклади вищої освіти, система закладів вищої освіти, методичний підхід, оцінювання рівня економічної безпеки, економіко-математична модель, управління економічною безпекою.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ И ОЦЕНИВАНИЕ УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СИСТЕМЫ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Бреус С.В.

В статье сформированы прогностные значения показателей, характеризующих эффективность функционирования системы учреждений высшего образования. Осуществлено оценивание уровня ее экономической безопасности в соответствии с методическим подходом, который разработан с использованием факторно-функционального и ресурсно-функционального подходов с учетом принципов разработки сбалансированной системы показателей, адаптированной под потребности системы заведений высшего образования, иерархически с разделением на группы с помощью факторного анализа методом главных компонент и является инструментальной основой модели его оценки. Сделан вывод, что результаты прогнозирования в соответствии с этим методическим подходом могут служить в качестве основы при принятии решений на уровне государства об определении основных направлений развития сферы высшего образования Украины. Также позволят осуществлять управление экономической безопасностью системы высших учебных заведений; будут способствовать повышению эффективности использования инструментов государственного управления ею.

Ключевые слова: учреждения высшего образования, система учреждений высшего образования, методический подход, оценка экономической безопасности системы учреждений высшего образования, экономико-математическая модель, управления экономической безопасностью

FORECASTING AND EVALUATION THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY
OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS SYSTEM

Breus Svitlana

The article contains the predicted values of indicators characterizing the efficiency of the higher education institutions system. The level of its economic security is assessed in accordance with the methodological approach, which is developed using the factor and functional approach (synthesis of program-target, in particular, such a tool for evaluation as factor analysis) and resource and functional (division of output data into groups by functional attributes) approaches taking into account the principles of developing a Balanced Scorecard adapted to the needs of the higher education institutions system, hierarchically divided into groups (Finance, Internal Processes, Students, and Training and Development) with the help of factor analysis (the method by main components) and is an instrumental basis for its evaluation model (using regression and correlation analysis). The economic and mathematical model is constructed taking into account the results of factor analysis by the method of the main components (using the results of correlation analysis) using regression analysis on the basis of multiple regression for constructing the equation. The constructed economic and mathematical model takes into account the relationship between aggregate indicators (integral indicators) by groups and an integral indicator of the economic security of the higher education institutions system. It is concluded that the results of forecasting in accordance with this methodological approach can serve as the basis for decision-making at the state level on the definition of the main directions of development of the sphere of higher education of Ukraine; will allow managing the economic security of higher education institutions; will increase the efficiency of using public administration instruments.

Keywords: higher education institutions, higher education institutions system, methodical approach to the estimation of economic security of the higher education institutions system, economic and mathematical model of economic security of the higher education institutions system, managing of economic security of the higher education institutions system.

Постановка проблеми. Держава, яка реформує вищу освіту та прагне забезпечити її якісно новий рівень, має враховувати не лише її кількісні та якісні параметри, але й дистанцію відриву реальних поточних показників від бажаних й прогнозованих на майбутнє та відштовхуватись передусім від наявних показників якості, що передбачає здійснення інвестування у підвищення її якості. При цьому до прямих індикаторів якості відносять зокрема оцінку рівня якості студентами, випускниками та роботодавцями. А непрямим індикатором є збільшення кількості випускників шкіл, що йдуть на навчання за кордон, на це направлена частково і сучасна політика урядів східноєвропейських та балтійських країн. Так, якщо у 2008 році здобували освіту у європейських країнах біля 18 тисяч українців, у 2013 – біля 30-ти тисяч, то у 2017 році їх кількість сягнула 70-ти тисяч [1]. Найбільше їх навчається у Польщі, Чехії та Німеччині, також йдуть на навчання до Великої Британії та США. За освіту студенти платять близько 31 тис. грн у Польщі або від 160 тис. грн за рік у Канаді. Більшість після навчання прагнуть залишитися закордоном [2]. Загалом слід зазначити, що низька якість української вищої освіти у поєднанні із високою вартістю та незначними обсягами інвестицій у цю сферу є причинами зменшення кількісних показників вищої освіти [1]. Зазначене справляє негативний вплив не лише на якість вищої освіти, але й на рівень економічної безпеки системи закладів вищої освіти (ЗВО), що передбачає здійснення прогнозування її рівня з урахуванням доцільності управління нею. Запропоновано в межах дослідження розглядати економічну безпеку системи ЗВО як стан захищеності системи закладів вищої освіти від негативного впливу низки чинників зовнішнього та внутрішнього середовища в умовах ефективності використання наявних ресурсів задля захисту від загроз їх діяльності як в поточний період часу, так і в прогнозному періоді. Враховуючи зазначене, вважається за доцільне, про що зазначено в праці автора [3], розглядати економічну безпеку системи закладів вищої освіти (ЗВО) у контексті управління, при цьому важливим є врахування мож-

ливості настання небажаних змін за несприятливих обставин, що актуалізує важливість виявлення чинників небезпек, викликів, загроз та ризиків їй. В цій же праці запропоновано розглядати економічну безпеку системи ЗВО у контексті управління: «управління економічною безпекою системи закладів вищої освіти являється процесом, який здійснюється з урахуванням інноваційного розвитку, впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища й функціонально-цільового підходу задля підвищенню рівня її економічної безпеки».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти, що були підставою для здійснення прогнозування економічної безпеки системи ЗВО економічної безпеки розглянуто у публікаціях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених [1-2] та працях автора [3-5]. Проте, слід зазначити, що потребують детального розгляду питання, пов'язані зі розробленням прогнозу рівня економічної безпеки системи закладів вищої освіти з урахуванням доцільності управління нею.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у обґрунтуванні доцільності та здійсненні прогнозування рівня економічної безпеки системи закладів вищої освіти у контексті управління нею.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням дослідження процесів, що спостерігаються у сфері вищої освіти та їхнього впливу на економічну безпеку системи закладів вищої освіти за допомогою методичного підходу до оцінювання економічної безпеки системи ЗВО [3; 5], схема формування якого наведена на рисунку 1 визначено прогнозні значення показників, що характеризують ефективність функціонування системи закладів вищої освіти.

На основі розрахованого інтегрального індикатора будується економіко-математична модель економічної безпеки системи ЗВО за допомогою регресійного аналізу на основі множинної регресії, при цьому враховані результати факторного аналізу методом головних компонент (вхідні індикатори – інтегральні індикатори показників за групами та інтегральний індикатор).

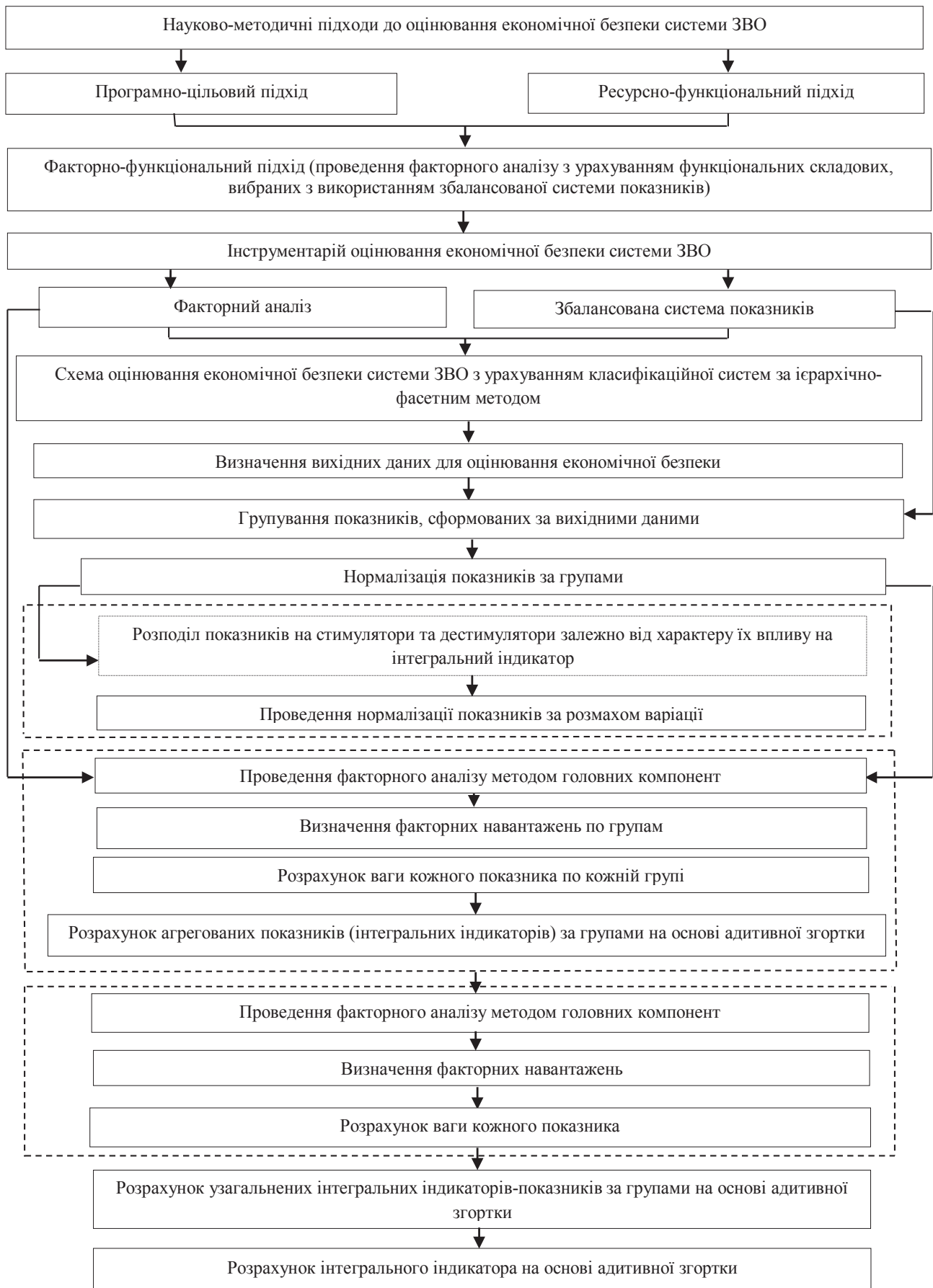

Рис. 1. Схема формування методичного підходу до оцінювання економічної безпеки системи ЗВО

Джерело: розроблено автором

Інтегральні індикатори економічної безпеки за групами показників визначаються за формулами 1-4.

$$I_{\Phi} = \sum_{i=1}^n d_{i\Phi} \times \Phi_i; \quad (1)$$

$$I_{ВП} = \sum_{i=1}^n d_{iВП} \times ВП_i; \quad (2)$$

$$I_C = \sum_{i=1}^n d_{iC} \times C_i; \quad (3)$$

$$I_{НР} = \sum_{i=1}^n d_{iНР} \times НР_i; \quad (4)$$

де I_{Φ} , $I_{ВП}$, I_C , $I_{НР}$ – агрегований показник (інтегральний індикатор) за групами «Фінанси», «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток») в межах $[0; 1]$; $d_{i\Phi}$, $d_{iВП}$, d_{iC} , $d_{iНР}$ – вага показника, що визначає ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс складової (групи показників «Фінанси», «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток») економічної безпеки системи ЗВО в межах $[0; 1]$; Φ_i , $ВП_i$, C_i , $НР_i$ – нормалізоване значення i -го показника за групами «Фінанси», «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток») в межах $[0; 1]$; $i = 1, n$, n – кількість показників, що використовуються для оцінювання i -го показника в агрегованому показнику (інтегральному індикаторі за групами «Фінанси», «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток»); показників економічної безпеки системи ЗВО.

Інтегральний індикатор економічної безпеки системи ЗВО в цілому розраховується за формулою 5.

$$I_{ЕБЗВО} = d_{\Phi} \times I_{\Phi} + d_{ВП} \times I_{ВП} + d_C \times I_C + d_{НР} \times I_{НР} \quad (5)$$

де $I_{ЕБЗВО}$ – інтегральний індикатор економічної безпеки системи ЗВО в межах $[0; 1]$; d_{Φ} , $d_{ВП}$, d_C , $d_{НР}$ – ваговий коефіцієнт, що визначає ступінь внеску інтегрального індикатора за групами групи показників «Фінанси», «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток») в інтегральний індекс економічної безпеки системи ЗВО в межах $[0; 1]$; I_{Φ} , $I_{ВП}$, I_C , $I_{НР}$ – агрегований показник економічної безпеки системи ЗВО за групами «Фінанси», «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток», в межах $[0; 1]$.

Вага кожного показника розраховується за формулою 6.

$$d_{ij} = \frac{f_i^{max} \times \partial_{Fj}}{\sum_{i=1}^m f_i^{max} \times \partial_{Fj}}; \quad (6)$$

де d_{ij} – вага i -го показника у j -й одиниці сукупності (головної компоненти) m -ї групи показників економічної безпеки системи ЗВО, $i = 1, n$; $i = 1, m$; n – кількість показників, m – кількість груп показників економічної безпеки системи ЗВО; f_i^{max} – максимальне значення факторного навантаження i -го показника j -й одиниці сукупності (головної компоненти) m -ї групи показників економічної безпеки системи ЗВО; σ_{Fj} – частки загальної дисперсії по кожному i -му показнику у j -й одиниці сукупності (головної компоненти) m -ї групи показників економічної безпеки системи ЗВО.

Прогнозні значення показників оцінювання економічної безпеки системи ЗВО сформовані таким чином:

1. Для формування показників на 2018 рік (крім видатків на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, X 1), використано їх фактичні значення за даними офіційної інформації Державної

служби статистики України, Постанов Кабінету Міністрів, Наказів Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Міністерства фінансів України.

2. Показники на інші прогнозні роки у такій послідовності:

2.1. Видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту (X 1) визначені у таких межах: 2018 рік та 2019 рік за даними [6]. На інші роки їх підвищення з урахуванням уповільнення зростання економіки прогнозується кумулятивно в межах зростання загальних видатків зведеного бюджету 9%.

2.2. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах) – X 2 – визначений з урахуванням прогнозів Національного банку України у «Інфляційному звіті» [7], де прогнозується ВВП на рівні 2,5% у 2019 році, у 2020-2021 роках зростання пришвидшиться – до 2,9% і 3,7% відповідно та прогнозів МВФ [8]. На наступні періоди прогнозується кумулятивне його збільшення в межах на 3,7%.

2.3. Загальні видатки зведеного бюджету (X 3) визначені з урахуванням прогнозу на 2019 рік [6]. На наступні періоди прогнозується кумулятивне їх збільшення на 9%. Враховуючі «очікування щодо адаптації бізнесу до зміни економічних умов» Урядом [9].

2.4. Ті показники, зміна яких віднесена до чинників значного впливу як то X 4-X 8; X 10; X 13-X 16; X 18 (прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня), осіб; кількість випускників, осіб; кількість студентів, осіб; обсяг державного замовлення (прийому), осіб; кількість студентів, що навчалися за рахунок державного бюджету, осіб; кількість студентів, що навчалися за рахунок фізичних осіб, осіб; кількість науково-педагогічних працівників у ЗВО, осіб; кількість науково-педагогічних працівників, що мають науковий ступінь кандидата наук, осіб; кількість аспірантів на кінець року, осіб) їх значення за роками прогноуються кумулятивно більше на 1%, ніж в попередньому році (крім кількості ЗВО, од. та чисельності наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, осіб, їх значення прогноуються кумулятивно на 1% менше, зважаючи наявні тенденції та вплив чинників, зокрема воєнних), зважаючи на кон'юнктуру та стабільне зменшення протягом 2010-2017 років.

Ці показники (видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, X 1; валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), X 2; загальні видатки зведеного бюджету, X 3), зміна їх віднесена до групи чинників слабого впливу.

2.5. Ті показники, зміна яких віднесена до чинників помірного впливу як то X 11-X 12; X 17; X 19 (кількість студентів, що навчалися за рахунок місцевих бюджетів, осіб; кількість студентів, що навчалися за рахунок органів державної влади, юридичних осіб, осіб; кількість науково-педагогічних працівників, що мають науковий ступінь доктора наук, осіб; кількість докторантів на кінець року, осіб) їх значення за роками прогноуються кумулятивно на 1% більше, ніж в попередньому році, зважаючи на кон'юнктуру та стабільне зменшення (крім кількості науково-педагогічних працівників, що мають науковий ступінь доктора наук, осіб) протягом періоду, за який проводився аналіз.

2.6. Такий показник як «обсяг державного замовлення (випуску), осіб» (X 9), зміна якого віднесена

до групи чинників слабого впливу, його значення за роками прогноуються кумулятивно на 1% більше, ніж в попередньому році, зважаючи на кон'юнктуру та деяке зростання протягом періоду, за який проводився аналіз.

Прогнозні значення показників, що характеризують ефективність функціонування системи закладів вищої освіти (вихідні дані для здійснення нормалізації показників), наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Основні та прогнозні значення показників, що характеризують ефективність функціонування системи закладів вищої освіти

Показники	Роки							
	2018 ^{1, 2, 3}	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Видатки на вищу освіту у загальних видатках зведеного бюджету на освіту, млн грн (X 1)	31800,0	37800,0	41202,0	44910,18	48952,10	53357,78	58159,99	63394,38
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млн грн (X 2)	3558706,0	3665467,0	3753456,00	3892334,06	4036350,42	4185695,39	4340566,12	4501167,06
Загальні видатки зведеного бюджету, млн грн (X 3)	1250173,60	1300000,0	1417000,0	1544530,0	1683537,70	1835056,09	2000211,14	2180230,14
Прийнято осіб на початковий цикл навчання (без тих, що прийняті для продовження навчання з метою здобуття більш високого освітньо-кваліфікаційного рівня), осіб (X 4)	256853,0	259421,53	262015,75	264635,90	267282,26	269955,08	272654,64	275381,18
Кількість ЗВО, од. (X 5)	282	279	276	274	271	268	266	263
Кількість випускників, осіб (X 6)	357415	360989	364599	368245	371927	375647	379403	383197
Кількість студентів, осіб (X 7)	1322324	1441333	1571053	1712448	1866568	2034559	2217670	2417260
Обсяг державного замовлення (прийому), осіб (X 8)	147013	160244	174666	190386	207521	226198	246556	268746
Обсяг державного замовлення (випуску), осіб (X 9)	187634	204521	222928	242991	264861	288698	314681	343002
Кількість студентів, що навчались за рахунок державного бюджету, осіб (X 10)	570043	575743	581501	587316	593189	599121	605112	611163
Кількість студентів, що навчались за рахунок місцевих бюджетів, осіб (X 11)	12834	12962	13092	13223	13355	13489	13624	13760
Кількість студентів, що навчались за рахунок органів державної влади, юридичних осіб, осіб (X 12)	6850	6919	6988	7058	7128	7199	7271	7344
Кількість студентів, що навчались за рахунок фізичних осіб, осіб (X 13)	732597	739923	747322	754795	762343	769967	777666	785443
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 січня, осіб (X 14)	42153201	41735843	41322616	40913482	40508398	40107324	39710222	39317052
Кількість науково-педагогічних працівників у ЗВО, осіб (X 15)	106440	107504	108579	109665	110762	111870	112988	114118
Кількість науково-педагогічних працівників, що мають науковий ступінь кандидата наук, осіб (X 16)	60391	60995	61605	62221	62843	63472	64106	64747
Кількість науково-педагогічних працівників, що мають науковий ступінь доктора наук, осіб (X 17)	14013	14153	14295	14438	14582	14728	14875	15024
Кількість аспірантів на кінець року, осіб (X 18)	20749	20956	21166	21378	21591	21807	22025	22246
Кількість докторантів на кінець року, осіб (X 19)	969	979	988	998	1008	1018	1029	1039

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

² Випущено фахівців (без урахування осіб, що продовжують навчання з метою здобуття більш високого освітнього ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня)).

³ На кінець 1990, 1991, ..., 2018 року.

Оцінювання прогнозного рівня економічної безпеки системи ЗВО здійснено у такій послідовності:

1. *Формування набору показників з урахуванням особливостей використання збалансованої системи показників (адаптованої під потреби вищів) та їх нормалізація.*

На основі складових BSC здійснено нормалізацію показників за групами, які в подальшому використано при визначенні економічної безпеки системи ЗВО. У зв'язку з відсутністю еталонних чи стандартних значень показників оцінювання економічної безпеки ЗВО базою для порівняння були максимальні (мінімальні) значення на основі їх відхилення за розмахом варіації. Нормалізація показників здійснювалась на основі відхилення за розмахом варіації задля уникнення отримання в результаті від'ємних значень інтегрального індексу економічної безпеки системи ЗВО (що може відбутись у процесі здійснення нормалізації за стандартним відхиленням) та знаходження інтегральних індикаторів в діапазоні варіації від 0 до 1, що ускладнить його економічну інтерпретацію, зважаючи на сутність та економічне значення інтегральних індикаторів економічної безпеки.

У процесі нормалізації за розмахом варіації здійснено поділ оціночних показників на показники-стимулятори (формула 1) та показники-дестимулятори (формула 2).

$$Z_{ij} = \frac{X_{ij} - X_{ij}^{\min}}{X_i^{\max} - X_i^{\min}}; \quad (1)$$

$$Z_{ij} = \frac{X_i^{\max} - X_{ij}}{X_i^{\max} - X_i^{\min}}; \quad (2)$$

де Z_{ij} – нормалізоване значення i -го показника для j -ї одиниці сукупності, $i = 1, n$; $j = 1, m$; n – кількість показників, m – кількість одиниць сукупності;

X_{ij} – вхідне значення i -го показника для j -ї одиниці сукупності.

Залежність між інтегральним індексом економічної безпеки системи ЗВО в цілому і за групами та показником-стимулятором є прямою, між інтегральним індексом та показником-дестимулятором є зворотною.

До показників-стимуляторів віднесені ті, збільшення яких призводить до підвищення рівня економічної безпеки систем, до показників-дестимуляторів – показники, збільшення яких призводить до зменшення рівня економічної безпеки системи ЗВО.

2. *Здійснення факторного аналізу методом головних компонент та розрахунок вагових значень показників.*

У процесі проведення факторного аналізу методом головних компонент (використано статистичний програмний продукт Statistica), за допомогою якого здійснено перетворення вхідних параметрів (показників за групами) у групу нових показників (головних компонент), впорядкованих за величиною їх дисперсії.

Задля з'ясування в подальшому, які саме чинники справляють такий вплив на пояснення дисперсії, проведено дослідження факторних навантажень, вага кожного показника за групами визначена за формулою 6, факторні навантаження вибрано без обертання.

3. *Розрахунок інтегральних індексів за групами та інтегрального індикатора економічної безпеки системи закладів вищої освіти.*

На основі формул 1-5 за результатом факторного аналізу методом головних компонент здійснено розрахунок агрегованих показників (інтегральних індикаторів) за групами «Фінанси» «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток», результати наведено у таблиці 2.

Задля з'ясування, які саме чинники справляють такий вплив на пояснення дисперсії здійснено дослідження факторних навантажень (результати свідчать про вплив кожного з чинників на вхідні 4 ознаки моделі, так, перший чинник є суттєвим і може в повній мірі пояснити залежність та загальну дисперсію, чинник 1 обернено впливає на ознаки X 1-X 4) та визначена вага агрегованих показників (інтегральних індикаторів) за групами «Фінанси», «Внутрішні процеси», «Студенти», «Навчання і розвиток» формулою 6. Результати розрахунку наведено у таблиці 3.

На основі формул 1-4 за даними таблиці 2 та таблиці 3 здійснено розрахунок інтегрального індикатора економічної безпеки системи ЗВО за роками.

Діапазон характерних значень рівнів економічної безпеки системи ЗВО прийнято з урахуванням визначених значень рівнів у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки Мінекономрозвитку [10].

Агреговані показники (інтегральні індикатори) за групами та інтегральний індикатор економічної безпеки системи ЗВО наведено у таблиці 4. За даними цієї таблиці можна зробити висновок про стан економічної безпеки системи закладів вищої освіти.

Зважаючи на негативну динаміку протягом попередніх збільшення рівня економічної безпеки системи ЗВО до задовільного рівня вдасться, за умови реалізації запропонованих заходів, у 2024 році.

Таблиця 2. Агреговані показники (інтегральні індикатори) за кожною групою

Роки	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Фінанси» (X 1)	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Внутрішні процеси» (X 2)	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Студенти» (X 3)	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Навчання і розвиток» (X 4)
2018	0,3627	0,3570	0,3339	0,2018
2019	0,2374	0,6628	0,3809	0,2815
2020	0,2925	0,6603	0,4275	0,3631
2021	0,3555	0,6575	0,4740	0,4464
2022	0,4213	0,6544	0,5207	0,5315
2023	0,4899	0,6509	0,5681	0,5374
2024	0,5619	0,6472	0,6164	0,7074
2025	0,6373	0,6430	0,6661	0,7982

Таблиця 3. Визначена вага кожного показника за групами

Змінні	Чинник 1	Максимальне значення (навантаження)	Добуток	Вага
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Фінанси» (X 1)	-0,8942	0,8942	0,6881	0,2609
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Внутрішні процеси» (X 2)	-0,5393	0,5393	0,4150	0,1573
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Студенти» (X 3)	-0,9986	0,9986	0,7684	0,2914
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Навчання і розвиток» (X 4)	-0,9953	0,9953	0,7659	0,2904
Загальна дисперсія	3,0655	–	–	–
Частка загальної дисперсії	0,7664	–	–	–
Сума	–	–	2,6374	1,0

Таблиця 4. Узагальнені інтегральні індикатори показників за групами та інтегральний індикатор економічної безпеки системи ЗВО

Роки	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Фінанси» (X 1)	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Внутрішні процеси» (X 2)	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Студенти» (X 3)	Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Навчання і розвиток» (X 4)	Інтегральний індикатор економічної безпеки системи ЗВО
2018	0,0946	0,0562	0,0970	0,0588	0,3065
2019	0,0619	0,1043	0,1106	0,0820	0,3588
2020	0,0763	0,1039	0,1241	0,1057	0,4101
2021	0,0927	0,1035	0,1376	0,1300	0,4638
2022	0,1099	0,1030	0,1512	0,1548	0,5188
2023	0,1278	0,1024	0,1650	0,1565	0,5517
2024	0,1466	0,1018	0,1790	0,2060	0,6334
2025	0,1663	0,1012	0,1934	0,2324	0,6933

4. Побудова моделі економічної безпеки системи закладів вищої освіти.

З урахуванням розрахованих інтегральних індикаторів за групами та інтегрального індикатора економічної безпеки системи закладів вищої освіти за даними таблиці 4 здійснено побудову економіко-математичної моделі з за допомогою регресійного аналізу на основі множинної регресії для побудови рівняння з використанням формули 4.1.

Інтегральні індикатори показників за групами являються незалежними змінними (регресорами) та позначені в межах X 1-X 4, інтегральний індикатор – залежною змінною (результативною ознакою), позначений Y = X 5.

Результати регресійного аналізу на основі множинної регресії наведено у таблиці 5.

За результатами даних таблиці 6 можна зробити висновок, про те, що всі чинники є значущими.

Таблиця 5. Результати множинної регресії

	БЕТА	Стандартна похибка БЕТА	B	Стандартна похибка B	t (2) критерій Стьюдента	p-рівень
Вільний член	–	–	0,0020	0,0009	2,1647	0,1190
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Фінанси» (X 1)	–	–	-0,0006	0,0011	-0,4955	0,6543
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Внутрішні процеси» (X 2)	0,2682	0,0069	1,0080	0,0258	39,0378	0,0000
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Студенти» (X 3)	0,1254	0,0034	1,0111	0,0277	36,5576	0,0000
Агрегований показник (інтегральний індикатор) за групою «Навчання і розвиток» (X 4)	0,2499	0,0076	0,9910	0,0301	32,8906	0,0001

Таблиця 6. Характеристики моделі економічної безпеки системи закладів вищої освіти

Статистика	Підсумкова статистика, Y = X 5
	Значення
Множинний, R	0,999999927
Множинний, R2	0,999999855
Скоригований, R2	0,999999661
Критерій Фішера, F (4,3)	5166317,03
p-рівень	0,000000000138280262
Стандартна похибка оцінки	0,0000776037405

У результаті загальне рівняння регресії матиме такий вигляд (формула 7).

$$Y = 0,0020 - 0,0006 \times X_1 + 1,000810 \times X_2 + 1,0111 \times X_3 + 0,9910 \times X_4 \quad (7)$$

Загалом зміна інтегрального індексу економічної безпеки системи ЗВО під впливом кожного з чинників на одиницю (за умови, що значення інших є незмінними) становить: -0,0006 при зміні 1 інтегрального індикатора; 1,0080-2 інтегрального індикатора; 1,0111-3 інтегрального індикатора; 0,9910-4 інтегрального індикатора.

При наявності зазначених чинників моделі були отримані такі її характеристики (таблиця 6).

На основі даних підсумкової статистики (таблиця 7) можна констатувати, що розроблена модель

оцінювання економічної безпеки системи закладів вищої освіти є адекватною, про що свідчить її верифікація, за результатами якої між узагальнюючими чинниками та інтегральним індексом економічної безпеки системи ЗВО наявний тісний прямий лінійний зв'язок.

Висновки із цього дослідження. Зважаючи на зазначене, можна констатувати, що результати прогнозування у відповідності з цим методичним підходом можуть слугувати в якості основи при прийнятті рішень на рівні держави про визначення основних напрямів розвитку сфери вищої освіти України; дозволять здійснювати управління економічною безпекою системи закладів вищої освіти; сприятимуть підвищенню ефективності використання інструментів державного управління нею.

1. Топалова С. Реформування вищої освіти в Україні: фінансове забезпечення. URL: https://ukr.lb.ua/blog/svetlana_topalova/415144_reformuvannya_vishchoi_osviti_ukraini.html (дата звернення: 07.04.2019).

2. 5 країн, до яких їдуть навчатися українські студенти. URL: https://gazeta.ua/articles/diaspora/_5-krayin-do-yakih-yidut-navchatisya-ukrayinski-studenti/805205 (дата звернення: 07.04.2019).

3. Бреус С.В. Управління економічною безпекою системи вітчизняних закладів вищої освіти : монографія. Київ : КНУТД, 2019. 400 с.

4. Денисенко М.П., Бреус С.В. Науково-методичні підходи: доцільність їх використання для оцінювання економічної безпеки закладів вищої освіти. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2018. Вип. 4 (16). С. 28-32.

5. Бреус С.В. Розроблення моделі оцінювання економічної безпеки закладів вищої освіти. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. Т. 2, № 25. С. 176-182.

6. Скарбниця від Гройсмана: який держбюджет на 2019 рік Кабмін запропонував парламенту. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kazna-groysmana-kakoy-gosbyudzheth-2019-god-1537283855.html> (дата звернення: 07.04.2019).

7. Світовий банк прогнозує цьогорічний ВВП України на рівні 2,7%. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2674993-svitoviy-bank-prognozuie-cogoricnij-vvp-ukraini-na-rivni-27.html> (дата звернення: 07.04.2019).

8. МВФ оновив прогноз зростання ВВП України на 2019 рік МВФ. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/9/646876/> (дата звернення: 07.04.2019).

9. Повний текст аналізу Бюджетної резолюції на 2018-2020 роки. URL: <https://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyi-politiki/povnij-tekst-analizu-biudzhethnoyi-rezoliutsiyi-na-2018-2020-roki> (дата звернення: 07.04.2019).

10. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii> (дата звернення: 07.04.2019).

1. Topalova S. Reformuvannya vyshchoi osvity v Ukraini: finansove zabezpechennia [Reforming higher education in Ukraine: financial support]. Retrieved from: https://ukr.lb.ua/blog/svetlana_topalova/415144_reformuvannya_vishchoi_osviti_ukraini.html (accessed 07 April 2019).

2. 5 krain, do yakikh yidut navchatisya ukrainski studenty [5 countries to which Ukrainian students go to study]. Retrieved from: https://gazeta.ua/articles/diaspora/_5-krayin-do-yakih-yidut-navchatisya-ukrayinski-studenti/805205 (accessed 07 April 2019).

3. Breus S.V. Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu systemy vitchyznianskykh zakladiv vyshchoi osvity : monohrafiia [Management of economic security of the system of domestic institutions of higher education : monograph]. Kyiv : KNUITD, 2019. 400 s.

4. Denysenko M.P., Breus S.V. Naukovo-metodychni pidkhody: dotsilnist yikh vykorystannia dlia otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky zakladiv vyshchoi osvity [Scientific and methodological approaches: the feasibility of their use for assessing the economic security of higher education institutions]. Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. 2018. Vyp. 4 (16). S. 28-32.

5. Breus S.V. Rozroblennia modeli otsiniuvannia ekonomichnoi bezpeky zakladiv vyshchoi osvity [Development of a model for assessing the economic security of higher education institutions]. Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky. 2018. T. 2, № 25. S. 176-182.

6. Skarbnytsia vid Hroismana: yakyi derzhbiudzheth na 2019 rik Kabmin zaproponuvav parlamentu [Treasury of Groisman: what kind of state budget for 2019 the Cabinet proposed to the parliament]. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kazna-groysmana-kakoy-gosbyudzheth-2019-god-1537283855.html> (accessed 07 April 2019).

7. Svitovyi bank prohnozuie tsohorichnyi VVP Ukrainy na rivni 2,7% [The World Bank forecasts this year's GDP of Ukraine at 2.7%]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2674993-svitoviy-bank-prognozuie-cogoricnij-vvp-ukraini-na-rivni-27.html> (data zvernennia: 07.04.2019).

8. MVF onovyy prohnoz zrostannia VVP Ukrainy na 2019 rik MVF [the IMF has updated the forecast of Ukraine's GDP growth in 2019 by the IMF]. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/04/9/646876/> (accessed 07 April 2019).

9. Povnyi tekst analizu Biudzhetnoi rezoliutsii na 2018-2020 roky [Full text of the analysis of the Budget Resolution for 2018-2020 years]. Retrieved from: <https://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyi-politiki/povnii-tekst-analizu-biudzhetnoyi-rezoliutsiyi-na-2018-2020-roki> (accessed 07 April 2019).

10. Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rinvia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 r. № 1277. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodychniRekomendatsii> (accessed 07 April 2019).

E-mail: Breus_SV@ukr.net

УДК 331.101.262

Войтенко А.Б.

кандидат наук з державного управління,
професор кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,
Житомирський національний агроекологічний університет

Якобчук В.П.

кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,
Житомирський національний агроекологічний університет

Плотнікова М.Ф.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності,
Житомирський національний агроекологічний університет

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті розкрито сутність та специфіку сталого розвитку сільських територіальних громад з урахуванням процесів децентралізації та глобалізації. Обґрунтовано системно-синергетичні основи розвитку сільських територіальних громад з використанням міжнародного досвіду та запропоновано якісно новий підхід до розвитку сільських територій на основі родових садиб та родових поселень, так як практика соціального підприємництва, яка поширюється в родових поселеннях, на перше місце висуває соціально-екологічні пріоритети їх розвитку. Найбільш суттєва динаміка суспільних змін досягається за умови проектного управління й мобілізації ресурсів задля досягнення спільної мети, наслідком чого стає підвищення економічних, соціальних та екологічних показників розвитку потенціалу територій. Принцип залучення є основою інклюзивного підходу, а партисипація – забезпечує більше якісне задоволення потреб.

Ключові слова: розвиток сільських територій, публічне управління, сталий розвиток, соціальне підприємництво, родова садиба.

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ОБЩИН В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Войтенко А.Б., Якобчук В.П., Плотникова М.Ф.

В статье раскрыта сущность и специфику устойчивого развития сельских территориальных общин с учетом процессов децентрализации и глобализации. Обоснованы системно-синергетические основы развития сельских территориальных общин с использованием международного опыта и предложен качественно новый подход к развитию сельских территорий на основе родовых усадеб и родовых поселений, поскольку практика социального предпринимательства, которая распространяется в родовых поселеннях, на первое место выдвигает социально-экологические приоритеты их развития. Наиболее существенная динамика общественных изменений достигается при условии проектного управления и мобилизации ресурсов для достижения общей

цели, следствием чего становится повышение экономических, социальных и экологических показателей развития потенциала территории. Принцип привлечения является основой инклюзивного подхода, а партисипация – обеспечивает большее качественное удовлетворение потребностей.

Ключевые слова: развитие сельских территорий, публичное управление, устойчивое развитие, социальное предпринимательство, родовое поместье.

SYSTEM-SYNERGETIC BASES OF AGRICULTURAL COMMUNITIES DEVELOPMENT IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

Voitenko Arkhyup, Iakobchuk Valentyna, Plotnikova Maria

The essence and specificity of sustainable development of rural communities in the context of decentralization and globalization processes are revealed. The system-synergetic foundations of development of rural communities with the use of international experience are substantiated. A qualitatively new approach to the development of rural areas based on generic farmsteads and generic settlements is proposed. The practice of social entrepreneurship (entrepreneurship with pure thoughts), which spreads in tribal settlements, places the social and environmental priorities of the development of rural communities of Ukraine in the first place. It is determined that the most significant dynamics of social changes is achieved under the conditions of project management and mobilization of unoccupied ones in order to achieve the common goal of community resources, the result of which is the increase of economic, social and environmental indicators of the development of the potential of the territory. The principle of engagement and development, as a base in the administration system, forms the basis of an inclusive approach. Participation as a well-recognized mechanism for community formation also provides more complete and high-quality satisfaction of the needs of the inhabitants. The lack of a systematic approach to managing the development of rural areas in Ukraine determines fundamentally new challenges to overcoming numerical asymmetries and developmental imbalances. The necessity of cooperation between all participants in social processes, in particular local self-government bodies, state authorities, public and international organizations, is grounded in order to obtain a systematic and synergistic effect of socio-economic development. The combination of socio-environmental priorities and the high level of scientific and innovation and investment activity along with the priority of social responsibility is the basis of social transformations of territorial communities. The expansion of the practice of social entrepreneurship (business with pure thoughts) and the dynamic management system on the basis of the blockade system creates the preconditions for the formation of a platform of advanced inclusive development on the basis of family homestate and family homestate settlements of Ukraine as a model of the future society. The activation of public administration and public-private partnership can realize the effect of synergy and achieve the acmeological effects of social change.

Key words: rural development, public administration, sustainable development, social entrepreneurship, family homestate.

Постановка проблеми. Діяльність людини, заснована на принципах ринкового та технократичного світу, стала причиною зміни клімату та руйнації середовища існування суспільства, а отже, загрозою для його виживання. Формулювання цілей стійкого розвитку стало сучасною парадигмою становлення процесів життєдіяльності та господарювання людства. Потреба та обґрунтування альтернативних механізмів та інструментів системного соціально-економічного розвитку наразі є базисом національної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальний характер змін визначає наднаціональний інтерес з боку світової спільноти до формування системи комунікацій та взаємодій, зокрема з позиції нормативно-правового регулювання функціонуючої соціально-економічної системи, налагодження інформаційно-комунікаційної діяльності з метою узгодження діяльності суб'єктів в межах міжнародних організацій, державно-приватного-партнерства та окремих учасників суспільних відносин не лише з позиції подолання виявлених катастроф, але й їх попередження й профілактики [1, с. 199-207; 2, с. 305-307]. Трансформація національної економічної системи у напрямі поширення органічного виробництва, безвідходної життєдіяльності, ноосферних підходів в освіті та вихованні є відображенням глобальних змін, що транслюється на наукову спільноту [3-7].

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення перспективного світового та вітчизняного

досвіду розвитку сільських територій з урахуванням процесів децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнані як пріоритетні цілі стійкого розвитку, задекларовані ООН, закликають до покращення рівнів здоров'я та якості життя, подолання бідності, підвищення рівня зайнятості, що особливо актуально для новостворених територіальних громад на сільських територіях України. І, якщо у 90-х роках ХХ ст. кількість сільських населених пунктів зростала, то починаючи з 2000 р. їх кількість невпинно скорочувалась (табл. 1), що непрямим чином характеризує демографічну ситуацію в країні і, зокрема скорочення населення (кількість мешканців сільських населених пунктів скоротилась з 17,1 млн. осіб у 1989 р. до 13,0 млн. осіб у 2018 р., або на 24%, а щільність населення на 1 кв. км – зменшилась з 85,7% у 1989 р. до 72,2 у 2018 р., або на 15,8%), [8].

Важливий характер вибору механізму прийняття управлінських рішень на рівні громади визначає інструменти розподілу ресурсів, що через принципи консенсусу та підходи до національної соціально-економічної політики формує базис програм та стратегій розвитку. Позиціонування окремих індивідів є наслідком їх свідомих виборів та здатності системи адміністрування до інклюзії системних змін, результатом чого є ефектом від якого стає організаційний процес щодо взаємодії людини та природи. Відсутність гармонії таких відносин зумовлена споживацьким підходом в управлінні та

Таблиця 1. Кількість адміністративно-територіальних одиниць

Рік	Адміністративно-територіальна одиниця			Середньорічний ріст / скорочення *		Рік	Адміністративно-територіальна одиниця			Середньорічний ріст / скорочення *	
	Об'єднані територіальні громади	Міста	СНП	Міста	СНП		Об'єднані територіальні громади	Міста	СНП	Міста	СНП
1989	-	434	28768								
1990	-	436	28804	2,0	36,0	2005	-	456	28585	1,4	-11,4
1991	-	436	28845	1,0	38,5	2006	-	457	28562	1,4	-12,1
1992	-	437	28828	1,0	20,0	2007	-	458	28540	1,3	-12,7
1993	-	441	28858	1,8	22,5	2008	-	458	28504	1,3	-13,9
1994	-	445	28863	2,2	19,0	2009	-	459	28490	1,3	-13,9
1995	-	445	28864	1,8	16,0	2010	-	459	28471	1,2	-14,1
1996	-	446	28838	1,7	10,0	2011	-	459	28457	1,1	-14,1
1997	-	447	28834	1,6	8,3	2012	-	459	28450	1,1	-13,8
1998	-	448	28794	1,6	2,9	2013	-	460	28441	1,1	-13,6
1999	-	448	28775	1,4	0,7	2014	-	460	28397	1,0	-14,8
2000	-	448	28739	1,3	-2,6	2015	-	460	28388	1,0	-14,6
2001	-	451	28651	1,4	-9,8	2016	93	460	28385	1,0	-14,2
2002	-	454	28619	1,5	-11,5	2017	216	460	28377	0,9	-14,0
2003	-	453	28612	1,4	-11,1	2018	458	461	28378	0,9	-13,4
2004	-	455	28597	1,4	-11,4	2019	686	461	28376	0,9	-13,1

*Примітка. Щорічне зростання (+)/скорочення (-) кількості, одиниць (в середньому з 1989 р. по відповідний рік); СНП – сільський населений пункт.

переважаюче економічним критеріями розвитку суспільства. Спадаюча динаміка загальної кількості населення на сільських територіях (рис. 1), супроводжується вищим рівнем народжуваності та нижчим рівнем смертності осіб дітородного віку (рис. 2-3).

Такі критерії суспільно-екологічного розвитку як зростання родючості ґрунту, доступності чистої води та повітря, якісного продовольства, підвищення рівня здоров'я та освіченості населення будучи домі-

нантами суспільних змін імплементують у виробничо-господарські явища та процеси, а також систему життєдіяльності на принципах природоцільного продукування («Здоров'я Землі – здоров'я Людини») та розумної достатності («виробництво та споживання на рівні мінімальному та достатньому для постійного духовного зростання»). Практична їх реалізації наразі пов'язана з функціонуванням публічного управління в межах існуючих територіальних громад

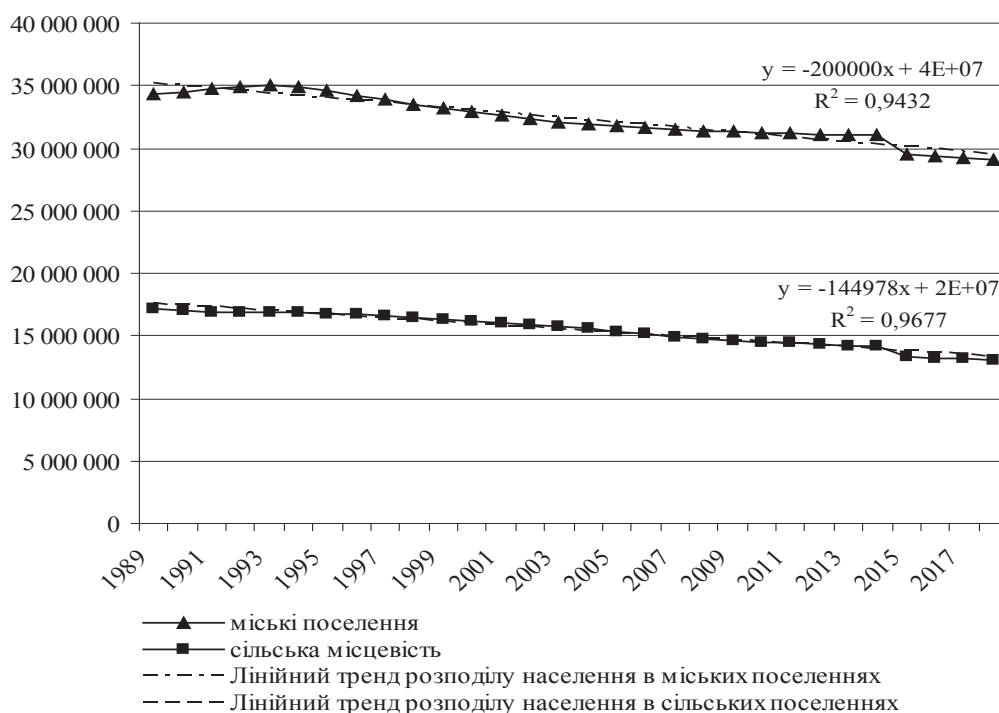

Рис. 1. Динамічний ряд розподілу населення України за типом поселень відповідно до соціально-демографічних змін

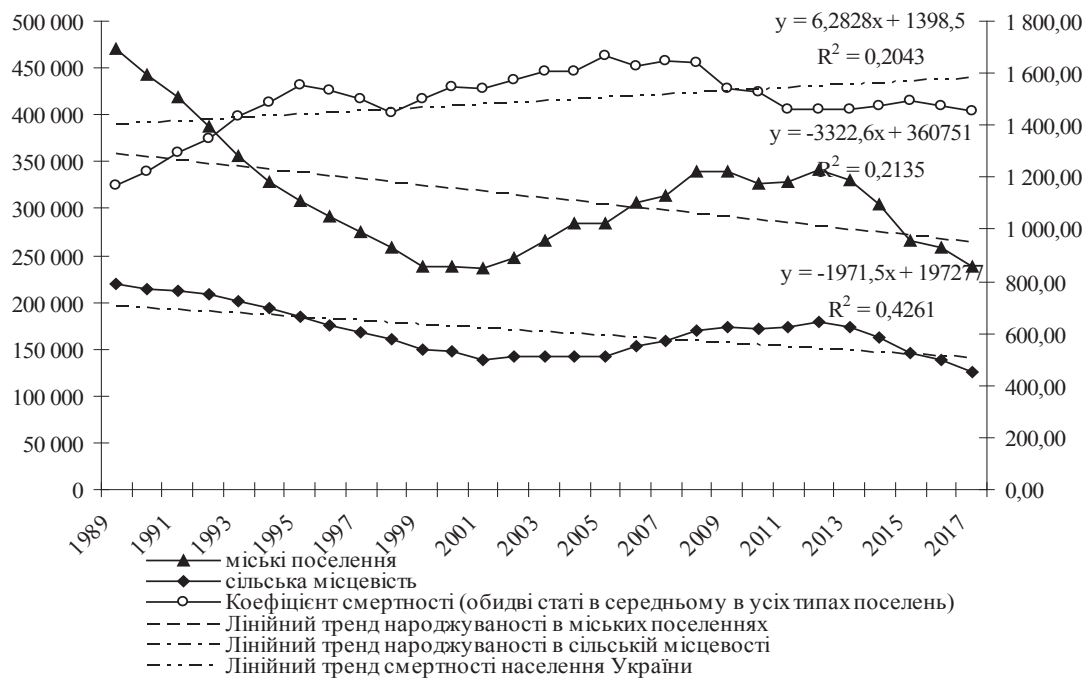

Рис. 2. Динамічний ряд народжуваності (за типами поселень) та смертності населення України

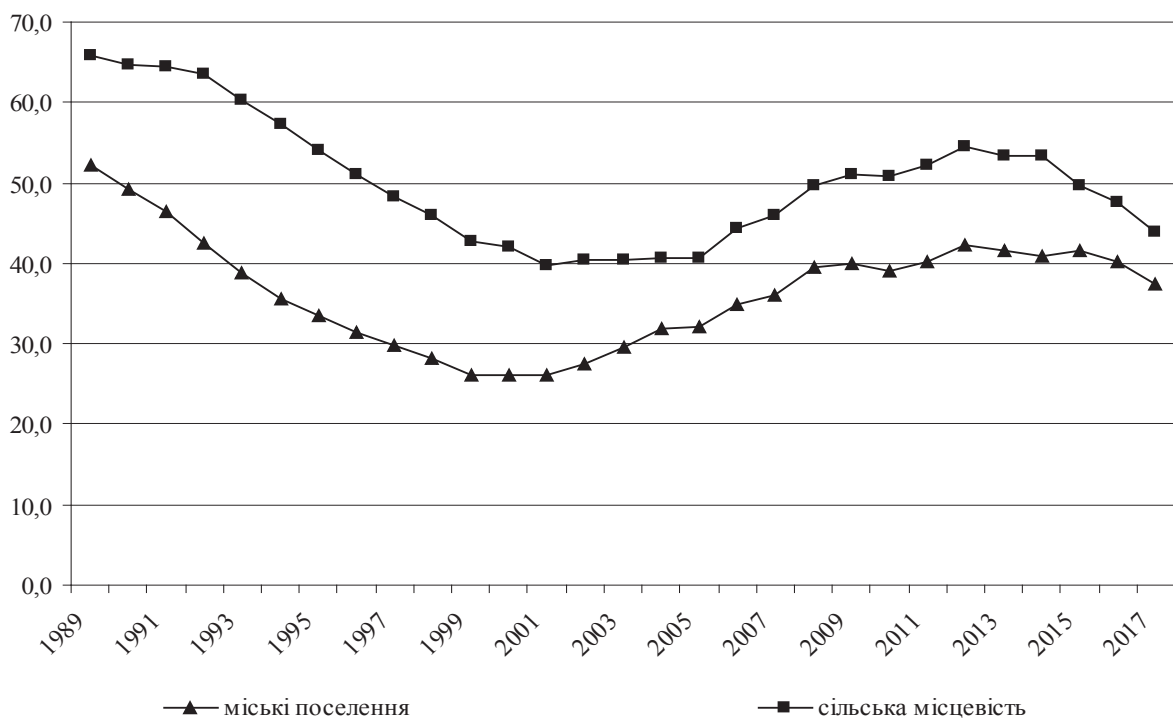

Рис. 3. Динамічний ряд народжуваності (за типами поселень) на 1000 жінок відповідного віку

(здійснюється діючими громадськими організаціями, зареєстрованими в населених пунктах), обслуговуючих кооперативів як активаторів виробничих процесів та споживчих товариств як механізмів кращого задоволення потреб населення.

Визначальним з позиції сучасного розвитку громад є пріоритет соціально-екологічних ініціатив над економічними, одним із засобі досягнення яких є освітньо-інформаційна діяльність, зокрема

в межах ноосферних підходів як якісно нового рівня життя суспільства. Збалансований характер розвитку об'єднаних територіальних громад можливий на засадах становлення їх продовольчої та економічної безпеки, коли питання аграрної культури виноситься на рівень політичного з метою недопущення монополізації на насіння, технології та продовольство, сприяння розвитку локальних систем. Потужною силою розвитку сільських територій є колективна здатність

громади до формування ефективних процесів, в тому числі щодо обміну знаннями, мобілізації колективних ресурсів та реалізації колективних дій (яскравим прикладом яких є толока, череда з випасу худоби тощо), що є протилежною позицією по відношенню до великотованого виробництва, зокрема агрохолдингів, які знижують рівень соціальної комунікації та зайнятості, звужують спектр продукowanego продовольства (порівняно з індивідуальному виробництві), [9, с. 245-261]. Альтернативою до вказаного підходу є формування системи сімейних цінностей в родових садибах та родових поселеннях України [10, с. 416-423]. Родина несе відповідальність за передачу знань та досвіду щодо організації самодостатньої та саморозвиваючої системи соціально-природної системи на території площею 1 га. Організовані переважно інвестиційно та громадянські активною молоддю (середній вік поселенців становить 35 років, 80% яких мають вищу освіту та наукові ступені, розвивають соціально-культурну та підприємницьку діяльність, відновлюють інфраструктуру населених пунктів, впроваджують та пропагують здоровий спосіб життя) навіть без додаткового стимулювання з боку держави мають тенденцію до свого зростання. Саме організаційно-творча діяльність та культура стає медіатором соціальних рухів. Найбільш повно така діяльність знайшла своє виявлення у практиці соціального підприємництва як бізнесового механізму вирішення соціальних проблем через врахування позитивної віддачі суспільству, реалізуючи екологічні, соціальні та культурні цілі, а також пов'язані з доброчинністю. Відсутність єдиної позиції щодо розуміння сутності соціального підприємництва, його багатофункціональної природи формує базис соціального капіталу, мобілізуючи наявні ресурси та впливи на більш широке, ніж коло споживачів, суспільство (рис. 4).

Не маючи на меті лише отримання прибутку, такі структури максимізують свої зусилля на задоволенні соціальних потреб. Співпрацюючи з державними та міжнародними організаціями й індивідами, вони виступають ініціаторами розширення можливостей громад. Формуючи базис стійкого розвитку, повагу до прав людини, розумне використання ресурсів соціальне підприємництво в родових садибах та родових поселеннях передбачає комплексне вирішення соціальних проблем, відмічаючи що глобальні проблеми людства потребують розробки інноваційних механізмів щодо свого вирішення [7; 10]. Враховуючи, що діяльність родових поселень передбачає гармонізацію відносин людини та природи через власну життєдіяльність, то вона передбачає партиси-

пацію громади, мотивацію ініціатив через реалізацію мрій та задумів, становлення стійких соціально- та природоорієнтованих організацій. В кості агентів змін такі соціальні підприємці з чистими помислами ключову роль відводять соціальним менеджменту та інноваціями на протигагу прагненню до максимізації прибутку у ринковій економіці. Спроможність ідеї «Родова садиба» до вирішення соціальних проблем й формування соціальних цінностей, які залишаються невирішуваними на рівні держави. Орієнтовані на довгострокові етичні та соціальні цінності такі соціальні підприємці пропагандистами гуманістичних практик в житті суспільства. Стійкі бізнес-моделі та соціально-екологічна місія дозволяють їх реінвестувати прибуток та збільшувати частку залучених ресурсів громад, в тому числі за рахунок доброчинної діяльності, краундфаундингу, волонтерської діяльності та добровільних пожертв. Ця множинність різних організацій та громад відображає багатовекторність та різноманітний характер партнерів, які можуть долучитися до підприємницьких проєктів (інвестор, клієнти, волонтери, філантропи, уряд, органи місцевого самоврядування, уряд, члени суспільства). Тісно пов'язане з соціальною економікою, інноваціями, кооперативними традиціями, соціальне підприємництво є механізмом боротьби з соціальною ізоляцією, зокрема соціально вразливих верств населення. Формуючи на практиці соціальну економіку, економіку солідарності мешканців родових садиб виявляють не ознак конкуренція, а соціальної відповідальності та солідарності, коли окремі підприємці взаємодоповнюють один одного, являючись за своєю суттю односторонніми за рахунок сформованого світогляду, способу мислення та життя. Соціальне підприємництво в умовах родових поселень – це інноваційний спосіб охоплення та залучення великої кількості мешканців громади, які бажають бути мобілізованими в своїй роботі для узгодження соціальних ініціатив й солідарності в праці, посилюючи співпрацю між підприємцями, школами, університетами тощо, підтримуючи ідею економічної ефективності потужного способу людини через самореалізацію, зв'язок людини та колективу, орієнтацією на добро.

Глобальний характер процесів залучення населення до управління територіями є визначальною умовою досягнення стійкого прискореного розвитку та складовою стратегічних засад забезпечення необхідних змін, орієнтованих на людину. Такі результативні критерії розвитку як підвищення рівня та якості життя населення внаслідок створення громадою можливостей для кожного громадянина скористатися результатами

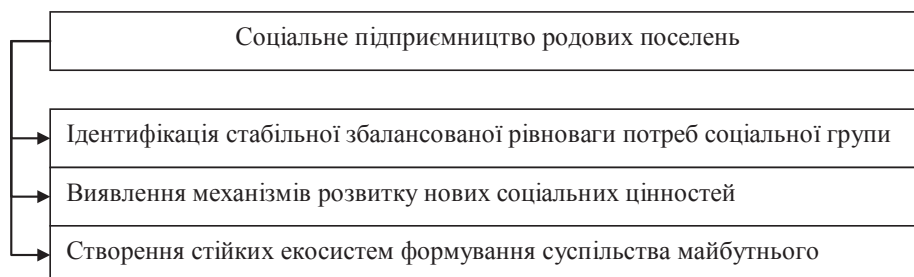

Рис. 4. Складові соціального підприємництва родових поселень

економічного розвитку та умовами інтеграції од неї є прикладом сталого інклюзивного керованого розвитку. Формуючи засади території випереджаючого розвитку родові садиби та родові поселення є суб'єктно-орієнтованою системою в межах територіальної громади, де керуючи впливи відбуваються на позабюджетній основі (як багатоядерної системи залучення ресурсних можливостей, що функціонують паралельно). Прикладом реалізації вказаного підходу на рівні інформаційних технологій є система блокчейн як цілісна структура управління ресурсами (зокрема фінансовими) та інформацією. Подібність управлінських структур уможливорює реалізацію управлінського середовища за допомогою мобільних додатків та здатність динамічного управління без створення єдиного центру.

Висновки з проведеного дослідження. Відсутність системного підходу в управлінні розвитком сільських територій України визначає принципово нові виклики до подолання чисельних асиметрій та

диспропорцій розвитку. Обґрунтовано необхідність співпраці між усіма учасниками суспільних процесів, зокрема органів місцевого самоврядування, державної влади, громадських та міжнародних організацій з метою отримання системно-синергетичного ефекту соціально-економічного розвитку. Поєднання соціально-екологічних пріоритетів та високий рівень науково-інноваційної й інвестиційної активності поряд з пріоритетністю соціальної відповідальності є базисом суспільних трансформацій територіальних громад. Поширення практики соціального підприємництва (підприємництво з чистими помислами) та динамічної системи управління за принципом блокчейн створює передумови формування платформи випереджаючого інклюзивного розвитку на базі родових садіб та родових поселень України як моделі суспільства майбутнього. Активізація публічного управління та державно-приватного партнерства дозволяє реалізовувати ефект синергії та досягати акмеологічних ефектів суспільних змін.

1. Allen, C., Metternicht, G., Wiedmann, T. National pathways to the Sustainable Development Goals (SDGs): A comparative review of scenario modelling tools // *Environmental Science & Policy*. 2016. № 66. P. 199-207.
2. Griggs, D. (2013). Sustainable development goals for people and planet // *Nature*. 2013. № 495. P. 305-307.
3. Robert, Kates W., Parris, Thomas M., Leiserowitz, Anthony A. (2005). What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice // *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 2005. № 47 (3). P. 8-21.
4. Sarmiento, P. Bioética ambiental y eco pedagogía: una tarea pendiente. // *Acta bioethica*. 2013. № 19 (1). P. 29-38.
5. Nitsenko, V., Nyenno, I., Kryukova, I., Kalyna, T., Plotnikova, M. Business Model For A Sea Commercial Port As A Way To Reach Sustainable Development Goals // *Journal Of Security And Sustainability*. 2017. Is. 7. No 1. P. 155-166.
6. Ramanauskas J., Stasys R., Plotnikova M. Innovative approaches to rural development // *Sustainable Development of Rural Areas: monograph* / ed. prof. T. Zinchuk, prof. J. Ramanauskas. – Klaipėda: Klaipėda University; Kyiv: «Centre of Educational Literature», 2019. P. 80-99.
7. Sandal J.-U., Yakobchuk V., Lytvynchuk I., Plotnikova M. Institutions for Forming Social Capital In Territorial Communities Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2019. Vol. 41. No. 1. P. 67-76.
8. Державний комітет статистики. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp> (дата звернення: 03.06.2019).
9. Андрійчук В.Г. Українські агропромислові компанії на світових фінансових ринках капіталу. *Економіка та підприємництво*. 2017. № 38. С. 245-261.
10. Walker K. D., Plotnikova M. Ecological settlement as a self-government model in rural areas // *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 3: 416-423.

1. Allen, C., Metternicht, G., Wiedmann, T. National pathways to the Sustainable Development Goals (SDGs): A comparative review of scenario modelling tools // *Environmental Science & Policy*. 2016. № 66. P. 199-207.
2. Griggs, D. (2013). Sustainable development goals for people and planet // *Nature*. 2013. № 495. P. 305-307.
3. Robert, Kates W., Parris, Thomas M., Leiserowitz, Anthony A. (2005). What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice // *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 2005. № 47 (3). P. 8-21.
4. Sarmiento, P. Bioética ambiental y eco pedagogía: una tarea pendiente. // *Acta bioethica*. 2013. № 19 (1). P. 29-38.
5. Nitsenko, V., Nyenno, I., Kryukova, I., Kalyna, T., Plotnikova, M. Business Model For A Sea Commercial Port As A Way To Reach Sustainable Development Goals // *Journal Of Security And Sustainability*. 2017. Is. 7. No 1. P. 155-166.
6. Ramanauskas J., Stasys R., Plotnikova M. Innovative approaches to rural development // *Sustainable Development of Rural Areas: monograph* / ed. prof. T. Zinchuk, prof. J. Ramanauskas. – Klaipėda: Klaipėda University; Kyiv: «Centre of Educational Literature», 2019. P. 80-99.
7. Sandal J.-U., Yakobchuk V., Lytvynchuk I., Plotnikova M. Institutions for Forming Social Capital In Territorial Communities Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2019. Vol. 41. No. 1. P. 67-76.
8. Державний комітет статистики [State Committee of Statistics]. Retrieved from: <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp> (accessed 03 June 2019).
9. Andriichuk V.H. (2017). Ukraini ahropromyslovi kompanii na svitovykh finansovykh rynkakh kapitalu [Ukrainian agribusiness companies in the global financial capital markets]. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, No. 38, 245-261. [in Ukrainian]
10. Walker K. D., Plotnikova M. Ecological settlement as a self-government model in rural areas // *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 3: 416-423.

E-mail: mfplotnikova@gmail.com

УДК 368.01(477)

Гребінська С.І.

кандидат економічних наук, директор,
Хмельницький торговельно-економічний коледж
Київського національного торговельно-економічного університету

ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглянуто сучасний стан розвитку ринку страхування в Україні з врахування динаміки кількості страхових компаній, чисельності населення, основних видів страхування. Ринок страхових послуг є одним із невід'ємних елементів ринкової інфраструктури та фінансової системи будь-якої держави, а міжнародний досвід свідчить, що рівень розвитку економіки країни часто визначають за рівнем організації страхової справи, яка за дохідністю (рентабельністю) в багатьох країнах випереджає промисловий та банківський сектори. Крім того, у державах із розвинутою ринковою економікою страхування є важливим механізмом залучення в економіку інвестиційних ресурсів, тому значну увагу приділено не тільки виділенню ключових тенденцій ринку страхових послуг України, а й огляду прогностичних напрямів розвитку відповідного глобального ринку. Проаналізовано причини і проблеми, які перешкоджають розвитку ринку страхування, основних напрямів його реформування, що дає можливість виокремити найбільш гострі проблеми у функціонуванні страхових компаній України та сформулювати пріоритетні напрями розвитку вітчизняного ринку страхових послуг із врахування вимог сьогодення.

Ключові слова: страховий ринок, страхова компанія, страхування життя, страхова культура, стратегія страхування.

ПРЕПЯТСТВИЯ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Гребинская С.И.

В статье рассмотрено современное состояние развития рынка страхования в Украине с учетом динамики количества страховых компаний, численности населения, основных видов страхования. Рынок страховых услуг является одним из неотъемлемых элементов рыночной инфраструктуры и финансовой системы любого государства, а международный опыт свидетельствует, что уровень развития экономики страны часто определяют по уровню организации страхового дела, которая по доходности (рентабельности) во многих странах опережает промышленный и банковский сектора. Кроме того, в государствах с развитой рыночной экономикой страхование является важным механизмом привлечения в экономику инвестиционных ресурсов, поэтому значительное внимание уделено не только выделению ключевых тенденций рынка страховых услуг Украины, но и учитываются прогнозы направлений развития соответствующего глобального рынка. Проанализированы причины и проблемы, которые препятствуют развитию рынка страхования, основные направления его реформирования, что дает возможность выделить наиболее острые проблемы в функционировании страховых компаний Украины и сформулировать приоритетные направления развития отечественного рынка страховых услуг с учетом требований современности.

Ключевые слова: страховой рынок, страховая компания, страхование жизни, страховая культура, стратегия страхования.

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN INSURANCE MARKET AT THE CURRENT STAGE

Grebinska Svitlana

The article deals with the development of the Ukrainian insurance market at the current stage by taking into account the dynamical changes in the number of insurance companies, the population, the main types of insurance. The insurance market is an integral part of the market infrastructure and financial system of any state. International experience shows that the level of development of the country's economy is often determined by the level of organization of the insurance business, which in terms of profitability is ahead of the industrial and banking sectors in many countries. In addition, in the countries with a developed market economy insurance is an important mechanism of attracting investment resources into the economy. Therefore, considerable attention is paid not only to the allocation of key trends in the Ukrainian insurance market, but also to the overview of the forecast trends in the development of the relevant global market. The reasons and problems that hinder the development of the insurance market are analyzed. This gives the opportunity to highlight the most acute problems in the functioning of Ukrainian insurance companies and to establish priority areas for development of the domestic insurance market by taking into account the requirements of the present demands. It should be noted that the volume of the domestic insurance market is much smaller than in developed countries. The share of insurance in Ukraine in GDP is 3-4 times lower than in Eastern Europe, and in some countries (France, Germany, Switzerland) the share of insurance in GDP is 5-7 times higher. It is connected with the problems in the economy and the low demand for insurance services. For this purpose, possible ways of overcoming negative tendencies in insurance are offered, namely expanding

the range of insurance products and adaptation of the Ukrainian insurance market to world requirements. The Strategy of development of the Ukrainian insurance market for 2012-2021 has been worked out, it is aimed at ensuring transparency and predictability of the state policy on the insurance market, coordination of the activities of state and non-state institutions and participants in the insurance market. The introduction of such measures will help to overcome the crisis trends in the Ukrainian insurance market and significantly improve the financial position of insurance companies.

Keywords: insurance market, insurance company, life insurance, insurance culture, insurance strategy.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток України як незалежної, демократичної країни з ринковою економікою створило умови для виходу країни на міжнародний ринок страхових послуг. Формування нової системи господарювання в Україні вносить принципи зміни в організацію страхової справи. Варто зазначити, що у сучасних економічних умовах страхування – чи не єдина галузь економіки України, яка протягом останніх років має стабільний значний щорічний приріст обсягів наданих послуг. Але, незважаючи на номінальне зростання обсягів страхового ринку, ця галузь забезпечує сьогодні перерозподіл незначної частини внутрішнього валового продукту. Тому питання розвитку українського ринку страхування та виявлення основних проблем його розвитку й досі не втрачає своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань розвитку ринку страхування вже тривалий час здійснюється вітчизняними науковцями, серед яких можна відзначити В.Д. Базилевича, О.М. Залетова, О.А. Клепікова, С.С. Осадця, Ю.В. Панкова, Я.П. Шумелду та інших. Тим не менш саме проблемні питання розвитку ринку страхування України, а також причини, що гальмують його розвиток, ще вивчені недостатньо і потребують поглибленого дослідження та аналізу.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення сучасного стану ринку страхування України та виокремлення основних перешкод його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною метою розвитку страхового ринку є підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, зменшення витрат держави на попередження і ліквідацію наслідків стихійних лих, катастроф, техногенних аварій, формування ефективних ринкових механізмів залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку за рахунок забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг з урахуванням міжнародного досвіду, застосуванням сучасної ринкової інфраструктури та фінансових інструментів.

Однією з перешкод розвитку страхування в Україні є низький рівень страхової культури – це розповсюдженість серед населення знань і навичок, необхідних для користування страховими послугами.

Варто зазначити, що страхова культура суспільства умовно поділяється на страхову культуру населення та страхову культуру юридичних осіб, адже послугами страхових компаній користуються не лише фізичні особи, а й підприємства.

Страхова культура в Україні знаходиться на низькому рівні, оскільки, на відміну від розвинутих країн світу, населення не сприймає страхування як необхідний елемент захисту життя, здоров'я і майна від різних небезпек. Незважаючи на трансформаційні процеси, які відбуваються в нашій країні, серед основних способів захисту від непередбачуваних обставин (ризиків) громадяни здебільшого покладаються на допомогу від

держави чи близьких. Відповідно, попит населення на продукти страхових компаній в Україні залишається поки що недостатнім [4, с. 107].

Крім низької страхової культури можна існує ціла низка інших причин, що перешкоджають розвитку страхування в нашій державі, а саме:

- низький рівень довіри з боку населення;
- відсутність дієвих гарантій для страхувальників у разі банкрутства страхової компанії;
- недосконалість прав споживачів страхових послуг;
- низька платоспроможність населення;
- збитковість більшості підприємств;
- відсутність привабливих для страховиків інвестиційних інструментів;
- недосконалий механізм недержавного пенсійного страхування;
- недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення.

Значна частина вирішення цих проблем лежить в політичній площині. Тому, саме уряд має бути зацікавлений в інтенсивному розвитку страхової справи в Україні як у механізмі підтримки національної економіки, що надає можливості покриття непередбачених витрат і збитків підприємств та окремих громадян за мінімальної участі коштів державного бюджету.

Одним із напрямів створення сприятливих умов для розвитку страхування є сприяння функціонуванню ринку страхування життя в Україні, що в свою чергу вимагає глибокого наукового вивчення та послідовних практичних дій з боку держави, страховиків та суспільства в цілому.

Кількість населення щороку знижується (42153,2 тис. осіб станом на 1 січня 2019 р. – їх на 233,2 тис. осіб менше, ніж у аналогічному періоді 2018 року і на 198,1 тис. осіб менше, ніж у 2017 р.) [6]. Однією з причин можна виділити недостатню кількість грошей у населення для лікування, особливо для боротьби з важкими захворюваннями.

Страхування життя забезпечує значну частину довгострокових інвестицій в національну економіку та сприяє підвищенню її конкурентоспроможності. Тому ринок страхування життя є своєрідним індикатором розвитку економіки, інвестиційного ринку держави [2, с. 57].

У такому випадку актуальним є вдосконалення страхування життя в Україні з метою впливу на покращення демографічної та економічної сфери функціонування держави.

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про страхування», «страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку» [1].

Ліга страхових організацій України виступила ініціатором створення проекту «Відкрите страхування», що передбачає не лише оприлюднення тієї інформації, яка традиційно розміщується в річному звіті організації. Це – надання інформації в розширеному вигляді, враховуючи дані про власників компанії і їх частки в капіталі, структуру управління організації, біографічні довідки про членів спостережних і виконавчих органів, інформація про фактори ризиків і наявність в компанії надійної системи управління ризиками, внутрішнього контролю та аудиту [5].

Серед основних проблем, які стримують розвиток ринку страхування життя в Україні зокрема, можна виділити наступні:

- недосконалість законодавчої бази: недоліки податкового законодавства; недосконалість державного нагляду за страховою діяльністю; недостатнє регулювання страхового посередництва;
- недорозвиненість економіки в цілому: достатньо високий рівень інфляції; експансія «зайвого» іноземного капіталу в страховий сектор;
- низький рівень довіри споживачів;
- причини, що лежать у площині тіньової економіки: шахрайство страхувальників; фіктивне «перестрахування»; легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом;
- проблеми власне страхового ринку: низький рівень національного перестрахового ринку та залежність від світових лідерів перестрахування; вузька клієнтська база страховиків; некваліфіковані актуарні розрахунки та невірні статистичні дані; недосконалість правил страхування; значна інформаційна закритість страхового ринку [3, с. 108].

Для подолання проблем та подальшого розвитку страхування життя була розроблена Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012-2021 роки, яка спрямована на забезпечення прозорості та передбачуваності державної політики щодо страхового ринку, координацію діяльності владних та недержавних інститутів, учасників страхового ринку [7].

Реалізація Стратегії має покращити якість страхового ринку, стати значним кроком на шляху впровадження в Україні ефективних механізмів управління ризиками державою та приватними особами, створити належну взаємодію держави та страхового ринку при відшкодуванні збитків від стихійних явищ та катастроф, зменшити негативний вплив їх наслідків із використанням інституту страхування, забезпечити формування потужного джерела внутрішніх довгострокових інвестицій для сталого, інноваційного розвитку економіки України. Після фінансової кризи, яка негативно вплинула на ринок страхування життя, спостерігається незначне «пожвавлення», при цьому показники ще не досягли докризових значень.

У 2018 році українські страхові компанії показали позитивну динаміку за більшістю показників. Проте більшість експертів сходяться в думці, що наступного року «частка» страхового ринку триватиме. Тобто поточний рік у цілому виявився вдалим для страхового ринку. В цю картину на перший погляд не вписується лише динаміка кількості страхових компаній (СК) – вона скорочувалася. Але це навряд чи можна назвати негативним результатом. Олександр Філонюк, президент «Ліги страхових організацій України» (ЛІСОУ),

вважає, що у 2019 році варто очікувати подальшого поступового зменшення кількості СК, а от страхові премії так само демонструватимуть приріст. Відбудеться посилення вимог до капіталу, платоспроможності та активів страховиків. Відповідно, спостерігатиметься покращення якості активів, підвищення рівня капіталізації та фінансової стабільності СК [8].

За прогнозами експертів, 2019 рік – це рік очищення та росту, очікується перерозподіл ринку, внаслідок чого багато хто з діючих учасників вимушений буде піти, не витримавши конкуренції та нових регулятивних вимог. При цьому темпи зростання зберігатимуться. Хоча в цьому сенсі багато що, звісно, залежить від регулятора – його подальших дій, зокрема щодо «чистки» ринку від недобросовісних страховиків, що не виконують чи не мають можливості виконувати свої зобов'язання за укладеними договорами. Процес очищення ринку пройде набагато швидше у разі прийняття закону про «спліт» і передачі функцій регулятора Нацбанку.

Звичайно, значною мірою розвиток подій залежатиме від подальшого економічного та політичного курсу країни.

Державна політика у сфері страхування має бути спрямована на:

- формування сучасного та динамічного страхового ринку з високорозвиненою інфраструктурою та широким асортиментом страхових послуг;
- своєчасну та широку адаптацію українського страхового ринку до світових вимог фінансового регулювання та нагляду, активну співпрацю з європейськими та міжнародними організаціями;
- створення страхового нагляду, гармонізованого з міжнародними стандартами та орієнтованого на захист прав споживачів фінансових послуг;
- модернізацію страхового бізнесу та систем управління страховими компаніями;
- розвиток страхового посередництва та посилення контролю за посередниками (брокерами, агентами і консультантами).

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження стану ринку страхових послуг підтверджує наявність серйозних перешкод, що стримують його розвиток, і обумовлює необхідність вдосконалення державної політики ефективного регулювання страхового бізнесу з врахуванням загальнонаціональних економічних пріоритетів. На сьогоднішній день страховий ринок України стоїть на порозі великих змін і потребує пильної уваги з боку держави для вирішення багатьох питань.

За роки ринкових реформ вдалося вивести ринок страхування на новий рівень. Проте на сьогодні він не відіграє достатньої ролі у забезпеченні соціального захисту та забезпечення достатнього обсягу інвестиційних ресурсів в економіку країни. Прийняті нормативні акти в достатній мірі вже вичерпали себе, а багато питань так і залишилось неврегульованими. Тому, варто виробити єдині методичні принципи організації і здійснення страхового посередництва; підвищити рівень прозорості страхових компаній і страхового ринку, створити єдину базу даних страховиків і реєстри незалежних посередників; встановити вимоги до платоспроможності страхових компаній на основі оцінки ризиків та якості активів страховика; виробити механізми протидії порушенням термінів

виплат страхового відшкодування та врегулювання ситуацій відмов від виплат, що підвищуватиме довіру населення до страхових компаній; розробляти дієві схеми державно-приватного партнерства в сфері охорони здоров'я, туризму, страхування катастрофічних ризиків, сільськогосподарських ризиків тощо, резуль-

татом впровадження яких має стати зростання соціальної спрямованості державної фінансової політики.

Запровадження таких заходів сприятиме подоланню кризових тенденцій на страховому ринку України та значно поліпшить фінансовий стан страхових компаній.

1. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 17.06.2019).
2. Залетов О.М. Державне регулювання ринку страхування життя в Україні : дис. ... канд. екон. Наук : 08.00.08 Київ, 2017. 213 с.
3. Радецька О.О. Ринок страхування життя в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 6. Т. 1. С. 222-224.
4. Хмелевський О.В. Страхування за умов фінансової кризи: тенденції розвитку та елементи пожевлення. Вісник Хмельницького національного університету. 2017. № 2. Т. 1. С. 106-109.
5. Офіційний сайт Ліги страхових організацій України. URL: <http://uainsur.com/our-news/> (дата звернення: 19.06.2019).
6. Чисельність населення України в 2019 році. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> (дата звернення: 19.06.2019).
7. Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012-2020 роки. Українська федерація убезпечення. URL: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257 (дата звернення: 19.06.2019).
8. Кількість страхових компаній має тенденцію до зменшення. FinPost. URL: <https://finpost.com.ua/news/9866> (дата звернення: 19.06.2019).

1. Pro strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 № 85/96-VR [On Insurance: Law of Ukraine dated March 07, 1996 No. 85/96-BP]. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 17 June 2019).
2. Zaliyev O.M. (2017). Derzhavne rehuliuuvannia rynku strakhuvannia zhyttia v Ukraini [State regulation of life insurance market in Ukraine]: dys. ... kand. ekon. Nauk : 08.00.08. Kyiv.
3. Radetska O.O. (2017). Rynok strakhuvannia zhyttia v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Life insurance market in Ukraine: problems and prospects for development]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, No. 6, T. 1, pp. 222-224.
4. Khmelevskiy O.V. (2017). Strakhuvannia za umov finansovoi kryzy: tendentsii rozvytku ta elementy pozhvavlennia [Insurance in the conditions of the financial crisis: trends of development and elements of recovery]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, No. 2, T. 1, pp. 106-109.
5. Ofitsiyniy sait Lihy strakhovykh orhanizatsii Ukrain [The Official Site of the League of Insurance Organizations of Ukraine]. Retrieved from: <http://uainsur.com/our-news/> (accessed 19 June 2019).
6. Chyselnist naselennia Ukrainy v 2019 rotsi. Minfin. [The population of Ukraine in 2019. Ministry of Finance]. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/> (accessed 19 June 2019).
7. Stratehiia rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy na 2012-2020 roky. Ukrainska federatsiia ubezpechennia [Strategy of development of the insurance market of Ukraine for 2012-2020 years. Ukrainian federation of security]. Retrieved from: http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257 (accessed 19 June 2019).
8. Kilist strakhovykh kompanii maie tendentsiiu do zmenshennia. FinPost [The number of insurance companies tends to decrease. FinPost]. Retrieved from: <https://finpost.com.ua/news/9866> (accessed 19 June 2019).

E-mail: s.grebinska@gmail.com

УДК 338.48

Забаштанський М.М.доктор економічних наук, доцент,
Чернігівський національний технологічний університет**Забаштанська Т.В.**кандидат економічних наук, доцент,
Чернігівський національний технологічний університет**Роговий А.В.**доктор економічних наук, доцент,
Чернігівський національний технологічний університет

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ДЕФІЦИТНОГО БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ

У статті розглянуто проблему місця та ролі туристичної галузі у забезпеченні розвитку національної економіки країни, з'ясовано що туристична галузь виступає індикатором стану національної економіки та інвестиційної привабливості країни. Встановлено безпосередній взаємозв'язок між фінансуванням галузі та рівнем її розвитку, оскільки рівень фінансового забезпечення галузі визначає її інфраструктурне становище та конкурентоспроможність. Обґрунтовано необхідність удосконалення процесу державного регулювання розвитку туристичної галузі обумовлену її достатньо високою продуктивністю генерування валового внутрішнього продукту з однієї сторони, та обмеженими можливостями державної фінансової підтримки з іншої. Проаналізовано стан бюджетного фінансування туристичної галузі та узагальнено пріоритетні напрями її державного регулювання спрямовані на її фінансове та інфраструктурне оздоровлення.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, туристичні послуги, державне регулювання туристичної галузі, бюджетне фінансування, дефіцитне бюджетне фінансування, розвиток туристичної інфраструктури.

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УСЛОВИЯХ ДЕФИЦИТНОГО БЮДЖЕТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ

Забаштанский М.М., Забаштанская Т.В., Роговой А.В.

В статье рассмотрена проблема места и роли туристической отрасли в обеспечении развития национальной экономики страны, и выяснено что туристическая отрасль выступает индикатором состояния национальной экономики и инвестиционной привлекательности страны. Установлено непосредственную взаимосвязь между финансированием отрасли и уровнем ее развития, поскольку уровень финансового обеспечения отрасли определяет ее инфраструктурное положение и конкурентоспособность. Обоснована необходимость совершенствования процесса государственного регулирования развития туристической отрасли обусловленную ее достаточно высокой производительностью генерирования валового внутреннего продукта с одной стороны, и ограниченными возможностями государственной финансовой поддержки с другой. Проанализировано состояние бюджетного финансирования туристической отрасли и обобщены приоритетные направления ее государственного регулирования направленные на ее финансовое и инфраструктурное оздоровление.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, туристические услуги, государственное регулирование туристической отрасли, бюджетное финансирование, дефицитное бюджетное финансирование, развитие туристической инфраструктуры.

CURRENT ASPECTS OF THE STATE REGULATION OF THE TRAVEL AGENCY UNDER THE CONDITIONS OF DEFICIENT BUDGET FINANCING

Zabashtanskyi Maksym, Zabashtanska Tatyana, Rogovyi Andrii

The article deals with the problem of the place and role of the tourism industry in ensuring the development of the national economy, and it was found that the tourism industry serves as an indicator of the state of the national economy and investment attractiveness of the country. It is proved that the development of inbound and domestic tourism is capable of making a significant contribution to the socio-economic development of the country, as it stimulates the activation of other sectors of the economy. The focus is on the fact that the tourism industry needs to develop and implement urgent measures for its reform, infrastructure development and financial rehabilitation both at the national and local levels. There is a direct relationship between financing of the industry and its level of development, as the level of financial security of the sector determines its infrastructure and competitiveness. It is proved that the obligatory condition for the effective functioning of the tourism sector is to provide an optimal combination of instruments of state regulation, rational use of all types of

resources in the implementation of financial and economic activities, as well as social responsibility. The interpretation of the definition of "state regulation of the tourism industry" is proposed as a targeted system of measures of state and local authorities aimed at the functioning and development of the tourism industry in order to ensure its uninterrupted, efficient and qualitative functioning, as well as the creation of a competitive tourist product for the world economy. The necessity of improving the process of state regulation of tourism industry development is substantiated due to its rather high productivity of generation of gross domestic product on the one hand, and the limited possibilities of state financial support from another. The state budget financing of the tourism industry is analyzed and the priority directions of its state regulation are generalized to its financial and infrastructure improvement.

Keywords: *tourism, tourism industry, tourism services, state regulation of tourism industry, budget financing, deficit financing, tourism infrastructure development.*

Постановка проблеми. Сучасна туристична галузь є однією з найбільш прибуткових і динамічних галузей світового господарства. За останні п'ять років темпи зростання світового ринку туристичних послуг перевищили темпи зростання світової економіки загалом. Однак реалії України – протилежні. Не дивлячись на те, що Україна має великий потенціал, і володіє практично всіма необхідними курортними ресурсами: природними термальними водами, гідроресурсами, лікувальними грязями, хвойними змішаними лісами і морським узбережжям, непослідовність державної політики у цій сфері, відсутність державних програм розвитку туризму і курортів, а також територіальні втрати та військові дії на території країни, суттєво гальмують не лише розвиток сфери туризму, але й активізацію інвестиційної діяльності у цій галузі.

Саме розвиток в'їзного та внутрішнього туризму здатен внести значний вклад в соціально-економічний розвиток країни, оскільки він стимулює розвиток і інших галузей економіки. Україні потрібна політична воля про визнання туризму драйвером розвитку національної економіки та об'єднання прагнень навколо ідеї повного використання туристичних ресурсів, що можливо реалізувати лише за умови консолідації зусиль влади, бізнесу і громадськості.

Усе це підтверджує, що туристична галузь потребує розробки та реалізації термінових заходів щодо її реформування, інфраструктурного розвитку та фінансового оздоровлення як на національному, так і на місцевому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування туристичної галузі впродовж кількох десятиліть перебувають у центрі уваги багатьох науковців. Найбільший інтерес у цьому зв'язку становлять праці Л.Г. Агафонової, В.І. Азара, В.Д. Безносюка, М.Б. Біржакова, І.В. Валентюк, М.І. Волошина, П.І. Гамана, В.К. Євдокименка, І.В. Зоріна, В.А. Квартальнова, В.Ф. Кифяка, М.Х. Корецького, О.Д. Короля, М.П. Крачила, Р.Р. Ларіна, О.О. Любіцевої, Г.А. Папіряна, Т.Г. Сокол, В.К. Федорченка та ін.

Аналізу наукових джерел з проблематики державного управління окремими галузями економіки в Україні, зокрема державного регулювання розвитку туристичної галузі, присвячені наукові праці Ю.В. Алексєєвої, В.Д. Бакуменка, В.Г. Бодрова, В.М. Вакуленка, Л.І. Давиденко, А.О. Детяря, С.М. Домбровської, В.М. Князева, Ю.О. Куца, М.А. Латиніна, О.Ю. Лебединської, В.І. Лугового, О.Ю. Оболенського, Є.В. Ромата, Г.П. Ситника, А.О. Чечель, О.С. Шаптала та ін.

Постановка завдання. Складність і неоднозначність проблем функціонування туристичної галузі та відповідна різноманітність моделей її державної полі-

тики, використаних у провідних країнах світу щодо її функціонування та регулювання, зумовлюють потребу розвитку механізму державного регулювання, адаптованого до конкретних соціально-економічних умов. Незважаючи на значні напрацювання у дослідженні принципів питань розвитку туристичної галузі, залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими ряд наукових і практичних проблем, зокрема розкриття сучасних аспектів її державного регулювання в умовах дефіцитного бюджетного фінансування спрямованих на забезпечення передумов для її подальшого розвитку, а також забезпечення позитивного впливу на стан національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для Всесвітньої туристичної організації Україна – надзвичайно перспективна держава, що має своє унікальне туристичне обличчя, яке варто відкривати і показувати всьому світові. Тому ці можливості необхідно використати для оновлення та адаптації до нових світових тенденцій у галузі туризму, як один з перспективних напрямків розвитку держави в сучасних умовах глобалізації. Найголовніше, держава має усвідомити значення цих перетворень і проявляти ініціативність; прикладати максимум зусиль для туристичної промоції країни в цілому та окремих туристичних регіонів, залучати до активної співпраці туристичний бізнес та громадськість, використовувати найсучасніші можливості ІТ-технологій.

Міжнародний досвід знає безліч прикладів, коли в часи найдраматичніших історичних подій туризм використовували як засіб виведення країни з кризи. В таких умовах особливо актуалізується роль державного регулювання галуззю. В Україні, починаючи з квітня 2014 р. – моменту ліквідації Державного агентства України з туризму та курортів – ці процеси здійснювалися лише на місцевих рівнях, відповідальність за формування та реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів з вересня 2015 р. було покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, в складі якого запрацював відділ, а згодом департамент туризму та курортів. Відтоді центральні органи виконавчої влади почали активно відновлювати зв'язки з вітчизняними та міжнародними туристичними організаціями, які зацікавлені в розвитку туризму в Україні як державі з багатовекторним туристичним потенціалом; співпрацювати з регіональними інституціями; розробляти нові ідеї для реформування галузі.

Відповідно до даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі, в 2018 році Україну відвідали 14,2 млн. іноземних туристів, а в 2017 році цей показник склав 14,4 млн. чол., 2016 р. – 13,6 млн., 2015 рік – 12,8 млн.

Всесвітня туристична організація представила дані за 2018 рік щодо популярності країн серед туристів світу. На першій позиції опинилася Франція, яку відвідали 93,2 млн. туристів, на другому місці Іспанія (82,8), третє – США (82,2 млн.). В першу п'ятірку також ввійшов Китай (62,9 млн.) та Італія (62,1). Крім того, експерти назвали країни, в яких відбувався значний ріст туристичних потоків, зокрема Таджикистан наростив обсяг туристів на 190%, Еквадор на 51%, Єгипет на 36,8%.

На перший погляд в Україні взагалі ситуація з туризмом є достатньо позитивною. Уряд держави прийняв середньостроковий план 2017-2020, де чітко прописано, що одним з пріоритетів є розвиток туризму. Схвалено Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року, яка передбачає досягнення таких показників:

- збільшення витрат туристів під час подорожей в Україні до 80 млрд. гривень у 2026 році;
- збільшення обсягу капітальних інвестицій у сферу туризму та курортів до 6,6 млрд. гривень у 2026 році;
- забезпечення діяльності інституту саморегулювних організацій у сфері туризму та курортів (створення національної туристичної організації та відповідних регіональних туристичних організацій);
- функціонування Єдиної туристичної інформаційної системи, що містить інформацію про всі туристичні та рекреаційні ресурси країни, придатні для використання в туризмі, у тому числі об'єкти культурної спадщини та природно-заповідного фонду;
- впровадження рекомендованої Всесвітньою туристичною організацією ООН (ЮНВТО) системи сателітного рахунка;
- заснування десяти туристичних представництв за кордоном;
- лібералізація візового режиму з десятьма країнами світу, що є цільовими туристичними ринками для України.

Постає актуальне питання, так чому ж галузь, яка має значний розвиток у багатьох країнах, при наявності всіх необхідних передумов і можливостей в Україні, так повільно набирає обороти в нашій державі. Однією з важливих складових розвитку туристичної галузі виступає саме наявність фінансової підтримки з боку держави, проте обмеженість бюджетного фінансування, спричинена наявністю значних обсягів зовнішніх та внутрішніх боргів, дефіцитністю Державного бюджету України, унеможливають формування необ-

хідного фінансового забезпечення галузі. В таблиці 1 наведені дані, згідно яких в Державному бюджеті на 2016-2018 роки передбачено наступні обсяги фінансування туристичної галузі.

Отже на фінансове забезпечення туристичної галузі, яка за оцінками експертів, формує близько 10% світового ВВП, держава не виділяє навіть 1% від ВВП, а частка витрат у структурі фінансування видатків Міністерства економічного розвитку і торгівлі України в 2019 році складає всього 0,19%. При тому, що згідно даних міністерства за 2018 рік надходження до бюджетів всіх рівнів від туристичної галузі зросли на 21%, до 4,2 мільярда гривень, при розмірі державної підтримки менше ніж 28 млн. грн. Обмеженість бюджетного фінансування в сучасних умовах не повинно стати нездоланою перешкодою збереження та розвитку туристичного потенціалу галузі. Зволікання у виділенні належної фінансової підтримки галузі може призвести не лише до послаблення конкурентних позицій, але і до втрати існуючого культурного надбання нації, відновлення якого буде вимагати ще більших фінансових витрат.

Тому забезпечення належного фінансування туристичної галузі з метою підвищення ефективності її функціонування є пріоритетним завданням економіки нашої країни. Обов'язковою умовою результативного функціонування туристичної сфери є забезпечення оптимального поєднання інструментів державного регулювання, раціонального використання всіх видів ресурсів при здійсненні фінансово-господарської діяльності, а також соціальної відповідальності. Підвищення ефективності функціонування туристичної галузі вимагає залучення значних обсягів фінансових ресурсів, джерела яких наразі чітко не визначені або не забезпечені. Відсутність належних обсягів фінансування поступово призводить до втрати потенціальних можливостей, що в свою чергу загострює питання конкурентоспроможності вітчизняної туристичної сфери. Саме тому вирішення питання належного фінансування туристичної галузі виступає першочерговим в процесі забезпечення її ефективного функціонування, а також постає першочерговим завданням не лише органів державної влади та місцевої влади, а й галузевих суб'єктів господарювання. Процес державного регулювання розвитку туристичної галузі відображено на рис. 1.

З огляду на це під державним регулюванням туристичної галузі слід розуміти цілеспрямовану систему заходів державних та місцевих органів влади, спрямованих на функціонування та розвиток туристичної

Таблиця 1. Бюджетне фінансування туристичної галузі України у 2016–2019 роках

Роки	Реальний ВВП, млрд. дол.	Обсяг фінансування видатків Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, тис. грн.	Фінансова підтримка розвитку туризму, створення умов безпеки туристів, розбудови туристичної інфраструктури міжнародних транспортних коридорів та магістралей в Україні, тис. грн.	Фінансова підтримка розвитку туризму, створення умов безпеки туристів, розбудови туристичної інфраструктури міжнародних транспортних коридорів та магістралей в Україні, тис. дол.	У відсотках до реального ВВП, %	У відсотках до обсягу фінансування Міністерства економічного розвитку та торгівлі України
2019	-	9376594,0	17886,0	662,7	-	0,19
2018	124,6	6161680,8	27886,0	1025,2	0,008	0,45
2017	112,13	2648689,1	30486,0	1145,6	0,01	1,15
2016	93,31	2999830,0	-	-	-	-

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Рис. 1. Процес державного регулювання розвитку туристичної галузі

Джерело: складено авторами

галузі з метою забезпечення її безперебійного, результативного та якісного функціонування, а також створення конкурентоздатного туристичного продукту для світової економіки.

Прогресивні структурні зрушення в туристичній галузі повинні носити системний характер і втілюватися в цілісній державній політиці шляхом урахування всесвітніх тенденцій та вітчизняних досягнень.

До основних пріоритетних напрямів державного регулювання розвитку туристичної галузі повинні належати:

- розробка та затвердження місцевих програм розвитку туризму, наповнення їх коштами місцевих бюджетів, благодійних та спонсорських внесків;
- реалізація правового механізму державного регулювання туризму на основі приведення його у відповідність до міжнародних правових норм, стандартів, трендів;

- впровадження практики бюджетного фінансування вітчизняної туристичної індустрії через реалізацію загальнодержавних та місцевих програм розвитку туризму із залученням до формування цих бюджетів усіх можливих гравців та учасників туристичного ринку;

- активна державна підтримка промоції України як туристичної держави серед іноземних туристів та просування національних брендів;

- популяризація серед співвітчизників патріотичних світоглядних позицій необхідності подорожей рідною країною;

- створення мережі регіональних туристичних брендів як одного з основних ідентифікаторів туристичної промоції території;

- використання громадської думки для залучення до процесу просування брендів фахівців із використанням кращого міжнародного досвіду;

- лібералізація візового режиму для іноземних туристів як індикатор зростання туристичних потоків до України, що сприятиме формуванню позитивного туристичного іміджу країни, зростанню валютних надходжень до бюджету;

- здійснення систематичної роботи щодо збору релевантної туристичної інформації про туристичні ресурси України, заклади, що формують та реалізують комплексну туристичну послугу, партнерів туристичного бізнесу; продукування бази даних про в'їзні, виїзні та внутрішні туристичні потоки, виявлення чинників, що впливають/перешкоджають поширенню туристичної інформації про Україну;

- створення ефективної моделі публічно-приватного партнерства в туризмі із залученням провідних гравців туристичного бізнесу, місцевих громад, державних інституцій, наукових спільнот тощо;

- створення Національної туристичної організації як структури, що об'єднуватиме юридичних осіб

публічного і приватного права та функціонуватиме на засадах державно-приватного партнерства; постійне розширення мережі та кола її учасників.

Висновки з проведеного дослідження. Туризм – це галузь економіки, що створює нові можливості, нову інфраструктуру. В уряді повинно бути чітке розуміння, що одним з його пріоритетних завдань повинно стати виокремлення туризму як пріоритетної галузі економіки та реальна підтримка державою реформ у туристичній індустрії. Туризм для України нині повинен стати цінністю, до формування якої необхідно змінити ставлення в усіх суспільних інститутах, а органи державної та місцевої влади, освітні заклади мають культивувати його переваги як соціально значимого та високоекономічного ресурсу розвитку країни. Державна підтримка туристичної промоції України на внутрішньому і міжнародному ринках в умовах жорсткої конкуренції має стати не просто систематичною, а цілісною інформаційною стратегією країни.

1. Гурбик Ю.Ю. Сучасні проблеми державного фінансування туристичної сфери України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 1 (12). С. 67-72.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2019).
3. Забаштанський М.М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні : монографія. Київ : Кондор-видавництво, 2016. 382 с.
4. Охріменко А. Досвід Європейських країн фінансування туризму.. *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*. 2014. Випуск 34. С. 160-167.
5. Рипкович М.П. Фінансове забезпечення розвитку туристичної галузі. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 2 (20). С. 41-45.
6. Роговий А.В. Економічна безпека: детермінанти забезпечення в умовах циклічності економіки : монографія. Київ : Кондор-видавництво, 2017. 374 с.
7. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL: <http://www.kmu.gov.ua/ua/npas/24> (дата звернення: 17.06.2019).
8. Тринько Р., Григор'єва Я. Джерела фінансування туристичної галузі: проблеми та шляхи вирішення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 11 (176). С. 35-39.
9. Шуплат О.М. Фінансове забезпечення інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму: дис. на здобуття наукового ступеня канд. ек. наук: 08.00.08. Київ, 2016. 302 с.

1. Hurbyk Yu.Iu. (2018). *Suchasni problemy derzhavnoho finansuvannia turystychnoi sfery Ukrainy* [Modern problems of state financing of the tourism sector of Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*, No. 1 (12), pp. 67-72. [in Ukrainian].
2. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [The State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 17 June 2019). [in Ukrainian].
3. Zabashtanskyi M.M. (2016). *Kontsesiini vidnosyn: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini* : monohrafiia [Concessional relations: financial determinants of development in Ukraine : monograph]. Kyiv : Kondor-vydavnytstvo. [in Ukrainian].
4. Okhrimenko A. (2014). *Dosvid Yevropeiskyykh krain finansuvannia turyzmu* [Experience of European Countries in tourism financing]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya Mizhnarodni vidnosyny*, No. 34, pp. 160-167. [in Ukrainian].
5. Rypkovych M.P. (2014). *Finansove zabezpechennia rozvytku turystychnoi haluzi* [Financial support for the development of the tourism industry]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, No. 2 (20), pp. 41-45. [in Ukrainian].
6. Rohovyi A.V. (2017). *Ekonomichna bezpeka: determinanty zabezpechennia v umovakh tsyklichnosti ekonomiky* : monohrafiia [Economic security: the determinants of security in a cyclical economy : monograph]. Kyiv : Kondor-vydavnytstvo. [in Ukrainian].
7. *Stratehiia rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku* [Strategy of development of tourism and resorts for the period till 2026]. Retrieved from: <http://www.kmu.gov.ua/ua/npas/24> (accessed 17 June 2019).
8. Trynko R., Hryhorieva Ya. (2015). *Dzherela finansuvannia turystychnoi haluzi: problemy ta shliakhy vyrishennia* [Sources of financing of the tourism industry: problems and solutions]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, No. 11 (176), pp. 35-39. [in Ukrainian].
9. Shuplat O.M. (2016). *Finansove zabezpechennia investytsiinoi diialnosti pidpriemstv sfery turyzmu* [Financial support of investment activity of enterprises of tourism sphere]: dys. na zdobuttia naukovoho stupenia kand. ek. nauk: 08.00.08. Kyiv. [in Ukrainian].

УДК 657.421.1

Задніпровський О.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Київський національний торговельно-економічний університет

Мартинів І.К.

кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник науково-дослідної частини,
Київський національний торговельно-економічний університет

ОЦІНКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ: ЗАСАДИ ПОЛІВАРІАНТНОСТІ

У статті досліджено процес оцінки основних засобів. Виявлено, що у складі необоротних активів вітчизняних підприємств основні засоби найбільшу частку займають у промислових підприємствах (25%), підприємствах транспорту (16,8%) та підприємствах, що провадять свою діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (6%). Встановлено, що для визначення вартості основних засобів необхідно удосконалити підходи до їх класифікації. З метою визначення адекватної вартості основних засобів з подальшим відображенням у системі бухгалтерського обліку доцільно використовувати такі групи основних засобів, що враховують їх корисність, інтенсивність використання та ліквідність: за рівнем участі у виробничій (операційній) діяльності (операційні, надлишкові), за спеціалізацією (спеціалізовані, неспеціалізовані).

Ключові слова: основні засоби, оцінка основних засобів, змішана модель оцінки, міжнародні стандарти оцінки, справедлива вартість.

ОЦЕНКА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ: ОСНОВЫ ПОЛИВАРИАНТНОСТИ

Заднепровский А.Г., Мартынив И.К.

В статье исследован процесс оценки основных средств. Выявлено, что в составе внеоборотных активов отечественных предприятий основные средства наибольшую долю занимают в промышленных предприятиях (25%), предприятиях транспорта (16,8%) и предприятиях, осуществляющих свою деятельность в сфере административного и вспомогательного обслуживания (6%). Установлено, что для определения стоимости основных средств необходимо усовершенствовать подходы к их классификации. С целью определения адекватной стоимости основных средств с последующим отражением в системе бухгалтерского учета целесообразно использовать такие группы основных средств, которые учитывают их полезность, интенсивность использования и ликвидность: по степени участия в производственной (операционной) деятельности (операционные, избыточные), по специализации (специализированные, неспециализированные).

Ключевые слова: основные средства, оценка основных средств, смешанная модель оценки, международные стандарты оценки, справедливая стоимость.

MEASUREMENT OF FIXED ASSETS IN ACCOUNTING: THE FOUNDATIONS OF POLYVARIANT

Zadniprovskiy Oleksandr, Martyniv Iryna

The article examines the process of valuation of fixed assets. It was found that in the composition of fixed assets of domestic enterprises, fixed assets occupy the largest share in industrial enterprises (25%), transport enterprises (16,8%) and enterprises operating in the area of administrative and auxiliary services (6%). It is determined that the current requirements for the preparation of financial statements of enterprises involve the use of a mixed model of valuation of fixed assets, which allows the use of different types of values for different assets, which allows to reflect the impact of changes in prices in the active market for non-monetary assets. It is established that in order to determine the value of fixed assets, it is necessary to improve approaches to their classification. In order to determine the adequate value of fixed assets with subsequent reflection in the accounting system it is expedient to use the following groups of fixed assets that take into account their usefulness, intensity of use and liquidity: by the level of participation in production (operational) activities (operating, surplus), by specialization (specialized, non-specialized). It is established that in the valuation of specialized fixed assets the method of depreciated replacement cost is used (recalculated in proportion to the change in the gross carrying amount of the asset, so that the carrying amount of the asset after revaluation is equal to the revalued amount. This method is often used when an asset is revalued using an index to determine its amortized cost (paragraph (a) paragraph 35 of IAS 16)). To assess non-specialized fixed assets, a methodical tool for determining fair value (cost, revenue, comparative) (paragraph 38 of the

National Standard No. 1 "General principles for valuation of property and property rights") is used. It is revealed that in the presence of an active market for specialized fixed assets, it is also possible to determine their fair value.

Keywords: fixed assets, valuation of fixed assets, mixed model of valuation, international standards of valuation, fair value.

*Вища спритність полягає в тому, щоб всьому знати справжню ціну.
Франсуа де Ларошфуко, «Максими і моральні роздуми»*

Постановка проблеми. У складі необоротних активів переважної більшості вітчизняних підприємств усіх галузей економіки основні засоби є найбільш вартісним елементом. За даними Державної служби статистики України вища питома вага основних засобів у складі необоротних активів підприємств за видами економічної діяльності у 2017 році припадає на промислові підприємства (25%), підприємства транспорту (16,8%) та підприємства, які провадять свою діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (6%) (рис. 1) [1]. При цьому, сума капітальних інвестицій у матеріальні активи у загальній сумі капітальних інвестицій на вітчизняних підприємствах за 2014-2018 рр. складає більше 90% [1].

З метою ефективного управління основними засобами підприємств виникає необхідність адекватного відображення їх вартості на основі не лише урахування даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, але й факторів реальної оцінки таких об'єктів з метою визначення їх справедливої вартості. Фіктивізація капіталу підприємств за рахунок завищення оцінки вартості застарілого, непотрібного (такого, що не може використовуватись підприємством) або такого, що має низький ринковий інтерес майна суттєво спотворює експозицію, потребує проведення додаткових заходів з оцінювання (з використанням найманих оцінщиків або аудиторів) і в решті негативно впливає на інвестиційну привабливість бізнесу, відлякуючи інвесторів і надаючи недо-

вірну інформацію стейкхолдерам. Вимоги вітчизняних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, на жаль, не дають можливості врахувати всі особливості основних засобів як об'єктів оцінки, та чіткі критерії застосування різних її видів стосовно таких об'єктів. Необхідність систематизації способів оцінки основних засобів для різних потреб з метою їх адекватного відображення їх вартості у фінансовій звітності суб'єктів господарювання зумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки основних засобів активно досліджувався такими вченими, як М.І. Бондар, С.Ф. Голов, О.К. Єлісєєва, Ю.П. Зима, Г.Г. Кірейцев, О.І. Коблянська, М.В. Корягін, Н.М. Самбурська, В.В. Сопко, О.А. Петрик та багатьма іншими. Зважаючи на значний доробок науковців, перехід вітчизняних підприємств до складання фінансової звітності за МСФЗ та МСБО, удосконалення методичних підходів до оцінки основних засобів у Міжнародних стандартах оцінки, поліваріантність критеріїв релевантності інформації щодо вартості основних засобів засновниками підприємств зумовлює цілий ряд питань, що потребують наукового пошуку, пов'язаних із проведенням переоцінки основних засобів у системі бухгалтерського обліку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є удосконалення методичних підходів до процесу оцінки основних засобів з метою їх відображення у фінансовій звітності підприємств.

Рис. 1. Необоротні активи підприємств за видами економічної діяльності станом на кінець 2017 р.

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Виклад основного матеріалу. Вчені-обліковці та практики констатують, що серед головних чинників виникнення глобальних фінансово-економічних криз, було і є застосування недостовірних (переважно завищених) оцінок активів підприємства на основі використання справедливої вартості [2, с. 62]. І навіть без цілеспрямованого спотворення вартості лише один вид оцінки завжди буде давати тільки фрагмент уявлення про стан об'єкту.

На сьогодні у системі бухгалтерського обліку, як зазначають С.Ф. Легенчук, Н.М. Королюк [3] використовується змішана модель оцінки, під якою розуміється використання в обліку декількох видів оцінок. Ханс Хугерворст (Hans Hoogervorst), голова Ради з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB), в 2015 р на конференції МСФЗ в Парижі зазначив наступне: «Історична вартість в якійсь мірі ґрунтується на справедливій вартості; їй необхідна певна ступінь поточних вимірювань для того, щоб залишатися актуальною. Вона зовсім не вільна від суб'єктивності переоцінок і далеко не завжди стабільна... Історична вартість досить чутлива до зловживань. Підсумовуючи вищесказане: все уразливіше, що зазвичай відносять до справедливої вартості, так само доречні і для історичної. Обидві вартості – історична і поточна – мають свої переваги і недоліки. Отже, не варто постійно нехтувати однією на користь іншої. В кінцевому підсумку все залишається на вибір самого укладача звітності, але загальні рекомендації тут такі:

Якщо природа бізнесу передбачає використання активів в комбінації з іншими активами для виробництва товарів або надання послуг, це при інших рівних вказує більше на застосування історичної вартості.

Якщо природа бізнесу передбачає більше торгівлю активами або зобов'язаннями на активних ринках, це вказує більше застосуванню справедливої вартості» [4].

Змішана модель оцінки також використовується у Концептуальній основі фінансової звітності. Це означає, що для різних об'єктів та різних цілей доцільно застосовувати різні варіанти (а іноді і комбінації) способів їх вартісного вимірювання. Так, у розділі Концептуальних засад фінансової звітності 6 «Оцінка» (Measurement) наведено чотири види оцінки, що застосовуються в МСФЗ:

- історичну вартість;
- справедливу вартість;
- теперішню чи поточну (або ж- приведену) вартість;
- можливу ціну продажу (вартість погашення)

(ВС 6.8) [5, с. 12].

Відповідно до положень п. 15 МСБО 16, основні засоби під час їх первісного визнання оцінюються за собівартістю. Для оцінки основних засобів після їх первісного визнання в балансі передбачено дві моделі оцінки:

- за фактичною вартістю (cost model);
- за переоціненою вартістю (revaluation model) (п. 29 МСБО 16) [6].

Модель обліку за фактичною вартістю виходить з первісно визнаної вартості основних засобів, а модель переоцінки – з періодичних переоцінок основних засобів до справедливої вартості, а відтак, може застосовуватися до всіх об'єктів основних засобів, справедлива вартість яких, згідно п. 29 МСБО 16, «може бути надійно оцінена» [6].

Переоцінка об'єктів основних засобів проводиться за групами основних засобів. МСБО 16 «Основні засоби» наводить такі класи основних засобів (тобто груп активів, однакових за характером і способом використання в діяльності суб'єкта господарювання), як: земля, земля та будівлі, машини та обладнання, кораблі, літаки, автомобілі, меблі та приладдя, офісне обладнання [6]. За основу такої класифікації основних засобів з метою їх відображення у системі бухгалтерського обліку взято їх натурально-функціональне призначення. Оскільки при переоцінці основного засобу певної групи підприємство має переоцінити всі об'єкти, які входять до цієї групи, виникає необхідність в удосконаленні підходу до класифікації основних засобів у системі бухгалтерського обліку за різними критеріями, що враховують їх корисність, інтенсивність використання та ліквідність (табл. 1).

Переоцінка основних засобів проводиться з метою визначення їх справедливої вартості. Для визначення справедливої вартості основних засобів законодавством України передбачено використання незалежної професійної оцінки для потреб бухгалтерського обліку. Також ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» передбачено такі випадки обов'язкового проведення оцінки [9]. Така оцінка проводиться професійним оцінювачем.

Вітчизняним законодавством здійснення оцінки основних засобів регулюється Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [8], Національним стандартом № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [9], Національним стандартом № 2 «Оцінка нерухомого майна». Згідно із ст. 9 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну

Таблиця 1. Класифікація основних засобів за критеріями використання

№ з/п	Класифікаційна ознака	Група основних засобів	Характеристика
1	Рівень участі у виробничій (операційній) діяльності	Операційні	активи, необхідні для діяльності підприємства
		Надлишкові	активи, що знаходяться у власності підприємства, але вважаються надлишковими у процесі виробництва товарів або надання послуг
2	Спеціалізація	Спеціалізовані	майно, яке у силу своєї специфіки володіє корисністю лише в обмеженій сфері його використання або для обмеженого кола конкретних користувачів і яке рідко продається на відкритому ринку інакше як у складі бізнесу або підприємства у володінні
		Неспеціалізовані	активи, які характеризуються наявністю розвинутого ринку, наявністю цінової інформації щодо здійснюваних трансакцій, відсутністю специфічних обмежень щодо використання поза бізнесом підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [7]

оціночну діяльність в Україні» [8] розроблюються нормативно-правові акти з оцінки майна на засадах міжнародних стандартів оцінки.

Визначена професійними оцінювачами справедлива вартість основних засобів зазначається у Звіті про оцінку майна, який з метою відображення її результатів в бухгалтерському обліку відповідно до МСФЗ повинен містити комплексну інформацію, необхідну для підготовки фінансових звітів компанією-замовником, які відповідають вимогам МСФЗ 16, зокрема: дата переоцінки; застосовані методи і суттєві припущення; межі, в яких вартості були визначені безпосереднім наглядом за цінами на активному ринку або за цінами недавніх ринкових угод, або були розраховані з використанням інших способів оцінки; строк корисної експлуатації активів.

Строком корисної експлуатації активів, як визначено у п. 6 МСБО 16 «Основні засоби», це:

а) період, протягом якого очікується, що актив буде придатний для використання суб'єктом господарювання, або

б) кількість одиниць виробленої продукції чи подібних одиниць, що їх суб'єкт господарювання очікує отримати від активу [6].

Оціночне поняття «ринкова вартість» та термін «справедлива вартість», який використовується в стандартах фінансової звітності, в цілому сумісні, хоча вони не у всіх випадках є еквівалентними. Відповідно до МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості», справедлива вартість – це ринкова вартість, а не оцінка з урахуванням специфіки об'єкта господарювання [10]. Водночас у МСБО 16 «Основні засоби» зазначено, що справедлива вартість – це сума, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [6]. Згідно МСБО 16, активи включаються в баланс за їх справедливою вартістю на підставі наступних правил:

«Справедливу вартість землі та будівель, як правило, визначають на основі ринкових свідчень за допомогою експертної оцінки, що її, як правило, здійснюють професійні оцінювачі. Справедливою вартістю

машин та обладнання є, як правило, їхня ринкова вартість, визначена за допомогою експертної оцінки» (МСБО 16, п. 32) [6].

«Якщо немає ринкового свідчення щодо справедливої вартості через вузькоспеціалізований характер об'єкта основних засобів, а також через те, що такий об'єкт рідко продається (за винятком випадків, коли він є складником бізнесу, що триває), тоді суб'єктові господарювання, можливо, буде треба попередньо оцінити справедливу вартість, застосовуючи підхід за доходом або за амортизованою відновлюваною собівартістю» (МСБО 16, п. 33) [6].

Відтак, при оцінці спеціалізованих основних засобів використовується метод амортизованої відновлювальної собівартості (перерахунок здійснюється пропорційно до зміни валової балансової вартості активу, так що балансова вартість активу після переоцінки дорівнює переоціненій сумі. Цей метод часто застосовують, коли актив переоцінюється за допомогою індексу, щоб визначити його амортизовану відновлювану собівартість (ч. а) п. 35 МСБО 16)) [6]. Для оцінки неспеціалізованих основних засобів застосовують методичний інструментарій визначення справедливої вартості (витратний, дохідний, порівняльний (п. 38 Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [9])). Варто зазначити, що та при наявності активного ринку для спеціалізованих основних засобів визначення їх справедливої вартості також стає можливим.

Висновок. Сучасні вимоги до складання фінансової звітності підприємств передбачають використання змішаної моделі оцінки основних засобів, яка дозволяє застосовувати різні види вартостей для різних активів, що дозволяє відображати вплив зміни цін на активному ринку на немонетарні активи. Досягти цього можливо завдяки розробці такої класифікації груп основних засобів, за якої стане можливим здійснювати поліваріантність в оцінці, завдяки групуванню основних засобів за різними класифікаційними групами, що враховують їх корисність, інтенсивність використання та ліквідність.

1. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.06.2019).

2. Корягін М.В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку: монографія. Львів. ТОВ «НВП «Інтерсервіс». 2012. 261 с.

3. Легенчук С., Королюк Н. Принцип історичної вартості в бухгалтерському обліку: бути чи не бути в постіндустріальній економіці? Вісник THEU. 2011. № 2. С. 139-150.

4. Историческая стоимость vs. справедливая стоимость: не так далеки, как кажутся. URL: <https://gaap.ru/news/145204/> (дата звернення: 21.06.2019).

5. Conceptual Framework for Financial Reporting. URL: <https://www.ifrs.org/-/media/project/conceptual-framework/fact-sheet-project-summary-and-feedback-statement/conceptual-framework-project-summary.pdf> (дата звернення: 21.06.2019).

6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 (МСБО 16) «Основні засоби»: Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (дата звернення: 21.06.2019).

7. Павлюковець М.П. Удосконалення організації та методика оцінки у клауд-комп'ютерній формі обліку. Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_81 (дата звернення: 21.06.2019).

8. Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (дата звернення: 21.06.2019).

9. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: затверджений Постановою КМУ від 10.09.2003 р. № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (дата звернення: 21.06.2019).

10. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 «Оцінка справедливої вартості» від 01.01.2013 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068 (дата звернення: 21.06.2019).

1. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 21 June 2019).
2. Koriahin M.V. (2012). Otsiniuvannia vartosti pidpriemstva v systemi bukhhalterskoho obliku : monohrafiia [Estimation of the value of the enterprise in the system of accounting : monograph]. Lviv. TOV «NVP «Interservis».
3. Lehenchuk S., Koroliuk N. (2011). Pryntsyp istorychnoi vartosti v bukhhalterskomu obliku: buty chy ne buty v postindustrialnii ekonomitsi? [The principle of historical value in accounting: to be or not to be in the post-industrial economy?]. Visnyk TNEU, No. 2, pp. 139-150.
4. Ystorycheskaia stoykost vs. spravedlyvaia stoykost: ne tak daleky, kak kazhutsia [Historical cost vs. fair value: not so distant as it seems]. Retrieved from: <https://gaap.ru/news/145204/> (accessed 21 June 2019).
5. Conceptual Framework for Financial Reporting. Retrieved from: <https://www.ifrs.org/-/media/project/conceptual-framework/fact-sheet-project-summary-and-feedback-statement/conceptual-framework-project-summary.pdf> (accessed 21 June 2019).
6. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 16 (MSBO 16) «Osnovni zasoby»: Standart, Mizhnarodnyi dokument vid 01.01.2012 r. [International Accounting Standard 16 (IAS 16), Fixed Assets: Standard, International Document from 01.01.2012]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_014 (accessed 21 June 2019).
7. Pavliukovets M.P. (2014). Udoshkonalennia orhanizatsii ta metodyka otsinky u kloud-kompiuternii formi obliku [Improvement of the organization and methodology of evaluation in the computer-aided computer accounting form]. Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_81 (accessed 21 June 2019).
8. Zakon Ukrainy «Pro otsinku maina, mainovykh prav ta profesiinu otsinochnu diialnist v Ukraini» 12.07.2001 № 2658-III [Law of Ukraine "On evaluation of property, property rights and professional appraisal activity in Ukraine" dated July 12, 2001, No. 2658-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14> (accessed 21 June 2019).
9. Natsionalnyi standart № 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»: zatverdzhnyi Postanovoiu KMU vid 10.09.2003 r. № 1440 [National Standard No. 1 "General Principles of Appraisal of Property and Property Rights": approved by the CMU Decree No. 1440 of September 10, 2003]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (accessed 21 June 2019).
10. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitchnosti 13 «Otsinka spravedlyvoi vartosti» vid 01.01.2013 r [International Financial Reporting Standard 13 "Fair Value Measurement" as of 01.01.2013]. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_068 (accessed 21 June 2019).

E-mail: aramis271@ex.ua

E-mail: martyniv.irina@gmail.com

УДК 65.01

Козлова І.М.

викладач кафедри менеджменту, логістики та економіки,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Костіна О.М.

викладач кафедри менеджменту, логістики та економіки,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ЧИННИКИ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті наголошується на необхідності ретельного вивчення впливу чинників внутрішнього середовища стратегічного розвитку підприємства, зазначено, що у відповідності із системним підходом до управління, підприємство, як відкрита система, функціонує й розвивається завдяки наявності в своєму складі певних чинників, які і являють собою його внутрішнє середовище. Досліджено теоретичні аспекти щодо визначення сутності внутрішнього середовища підприємства, що дозволило виокремити основні його характеристики з точки зору сучасних поглядів науковців, а також проведено аналіз підходів різних авторів до розгляду складових внутрішнього середовища підприємства. Виділено основні підсистеми внутрішнього середовища підприємства та їх найважливіші чинники з урахуванням системного підходу. Стверджується, що істотність впливу внутрішніх чинників підприємства визначається їхніми взаємовідносинами, впорядкованістю та ефективністю використання, взаємозв'язок цих складових є обопільним і достатньо складним.

Ключові слова: внутрішнє середовище, чинники внутрішнього середовища, підприємство, системний підхід, підсистема, стратегічний розвиток.

ФАКТОРИ ВНУТРЕННЕЙ СРЕДЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Козлова И.Н., Костина О.Н.

В статье подчеркивается необходимость тщательного изучения влияния факторов внутренней среды стратегического развития предприятия, отмечено, что в соответствии с системным подходом к управлению, предприятие, как открытая система, функционирует и развивается благодаря наличию в нем определенных составляющих, которые и представляют собой его внутреннюю среду. Исследованы теоретические аспекты относительно определения сущности внутренней среды предприятия, что позволило выделить основные его характеристики с точки зрения современных взглядов ученых и проведен анализ подходов различных авторов к рассмотрению составляющих внутренней среды предприятия. Выделены основные подсистемы внутренней среды предприятия и их важнейшие факторы с учетом системного подхода. Утверждается, что значение внутренних факторов предприятия определяется их взаимоотношениями, упорядоченностью и эффективностью использования, взаимосвязь этих составляющих является обоюдной и достаточно сложной.

Ключевые слова: внутренняя среда, факторы внутренней среды, предприятие, системный подход, подсистема, стратегическое развитие.

FACTORS OF INTERNAL ENVIRONMENT STRATEGICAL DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Kozlova Inna, Kostina Olha

In the article it is noted that under the current dynamic development of the market and the functioning of Ukrainian enterprises under uncertainty, the activity of managers should be aimed at optimization and development of the internal environment of the enterprise in order to ensure competitiveness and achieve maximum results of its activities. The urgency of the research is due to the need for a thorough study of the main components of the internal environment of the enterprise with a view to identifying strategic benchmarks for the sustainable development of any enterprise. The purpose of the article is to study theoretical aspects in determining the essence of the internal environment of the strategic development of the enterprise and determine the most influential factors. It is noted that in accordance with the system approach to management, an enterprise, as an open system, functions and develops due to the presence in its structure of certain elements, which represent its internal environment. Research and analysis of author's approaches to the essence of the internal environment of the enterprise allowed to distinguish its main characteristics. It was also considered what factors affect the functioning of the enterprise, since in the economic literature there are different approaches to the structuring of the internal environment of the enterprise. In general, it was found that the internal environment of the enterprise is considered as in a static state, with the separation of the main factors (elements) and structure, and in the dynamic development, studying the totality of processes within the enterprise itself. The analysis of approaches of different authors to the consideration of components of the internal environment of the enterprise is carried out. The main subsystems of the internal environment of the enterprise are highlighted and their main factors taking into account the system approach. It is argued that the significance of the influence of internal factors of an enterprise is determined by their relationship, orderliness and efficiency of use.

Keywords: internal environment, factors of the internal environment, enterprise, system approach, subsystem.

Постановка проблеми. При сучасному динамічному розвитку ринку та функціонуванні українських підприємств в умовах невизначеності діяльність менеджерів повинна бути спрямована на оптимізацію та розвиток внутрішнього середовища підприємства з метою забезпечення конкурентоспроможності в умовах мінливості зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, пов'язані з вивченням сутності зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, його основних складових здійснювали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме Л. Довгань, М. Саєнко, В. Дикань, Г. Кіндрацька, В. Пономаренко, З. Шершньова, О. Віханський, І. Ансофф, М. Мескон та ін. Аналіз праць цих авторів показав відсутність єдиної точки зору щодо сутності внутрішнього середовища та визначення впливу найголовніших чинників внутрішнього середовища на стратегічний розвиток підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів щодо визначення сутності внутрішнього середовища підприємства та визначення найвпливовіших його чинників.

Виклад основного матеріалу. Стратегічний розвиток підприємства виконує особливу роль у процесі

управління підприємством, забезпечуючи його конкурентоспроможність на певному ринку, компенсуючи зміни умов зовнішнього середовища. Саме тому для ефективного здійснення своєї діяльності сучасним підприємствам необхідно ретельно вивчати вплив чинників внутрішнього середовища і більш раціонально використовувати ресурси самого підприємства, своєчасно здійснювати необхідні організаційні зміни з урахуванням постійного впливу зовнішнього середовища, а також впроваджувати новітні інноваційні технології та приймати дійсно інноваційні рішення для зростання конкурентоспроможності підприємства. Слід зазначити, що аналіз внутрішнього середовища відбувається з огляду на специфіку діяльності самого підприємства, кола споживачів, ринкової кон'юнктури, умов господарювання тощо.

З позицій системного підходу в теорії та практиці менеджменту [1; 2] кожне підприємство (організація) є відкритою економічною системою, має відмінні особливості, а також функціонує й розвивається завдяки наявності в ній певних елементів, які дають змогу своєчасно і адекватно реагувати на сигнали зовнішнього оточення. Саме ці елементи і являють собою її внутрішнє середовище.

Кожна дія всіх підприємств можлива тільки в тому випадку, якщо середовище допускає його здійснення. В. Дикань [3] зазначає, що внутрішнє середовище підприємства є джерелом його життєвої сили. Воно містить в собі той потенціал, який дає можливість підприємству функціонувати, а отже, існувати і виживати в певному проміжку часу. Але внутрішнє середовище може створювати певні проблеми і навіть привести до ліквідації підприємства в тому випадку, якщо воно не забезпечує необхідних умов для функціонування підприємства.

Умови і сили, які існують всередині підприємства, називаються факторами внутрішнього середовища. Фактори внутрішнього середовища зображують так звану «внутрішню» ситуацію на підприємстві яка включає різні внутрішні складові, такі як ресурси, персонал, структура управління, корпоративна культура та ін.

Аналіз економічної літератури [3-9] дозволив встановити, що серед вітчизняних та зарубіжних вчених немає єдиної думки щодо трактування поняття «внутрішнє середовище підприємства», тому доцільно проаналізувати деякі визначення цього поняття (табл. 1).

Таким чином, деякі автори [6] при визначенні сутності внутрішнього середовища роблять акцент на ситуаційній складовій і залежності внутрішнього середовища від зовнішнього [5], інші [7] – на процесному аспекті, в [8] використовується системний підхід, в визначенні О. Віханського [4] не міститься підходу до структуризації самих складових внутрішнього середовища, а В. Дикань [3] розглядає сутність внутрішнього середовища з позиції стратегічного управління.

Дослідження та аналіз сутності внутрішнього середовища підприємства дозволяє також виокремити основні його характеристики з точки зору сучасних поглядів науковців (рис. 1).

З огляду на вищезазначене пропонуємо розглядати внутрішнє середовище підприємства як цілісну систему взаємопов'язаних чинників, складових і підсистем, що формується всередині будь-якого підприємства, безпосередньо впливає на його діяльність та є об'єктом управлінських рішень.

Визначивши сутність внутрішнього середовища підприємства доцільно розглянути які саме чинники впливають на його функціонування, адже кожен автор по різному виділяє ці важливі складові внутрішнього

Таблиця 1. Теоретичні підходи щодо визначення поняття «внутрішнє середовище підприємства»

Автор(и)	Визначення поняття
О. Віханський [4, с. 26]	Та частина загального середовища, яка знаходиться в рамках організації
В. Гринчуцький [5, с. 19]	Формується залежно від його місії і мети, яка багато в чому визначається зовнішнім середовищем ... складається з людей, техніки, технології, інформації, організації виробництва і управління тощо
В. Дикань [3, с. 147]	Сукупність чинників підприємства, які формують його довгострокову прибутковість і перебувають під безпосереднім контролем керівників та персоналу організації.
М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [6, с. 60]	Ситуаційні фактори всередині організації
Оберемчук В.Ф. [7, с. 43]	Внутрішні фактори підприємства, що визначають процес його діяльності
М. Сасенко [8, с. 79]	Підсистеми, елементи і фактори, що визначають внутрішній стан, можливість і, значною мірою ефективність діяльності підприємства, його сильні і слабкі сторони.
В. Ковальов [9, с. 376]	Сукупність агентів, що діють всередині підприємства, і їх відносин, що виникли в процесі фінансово-господарської діяльності.

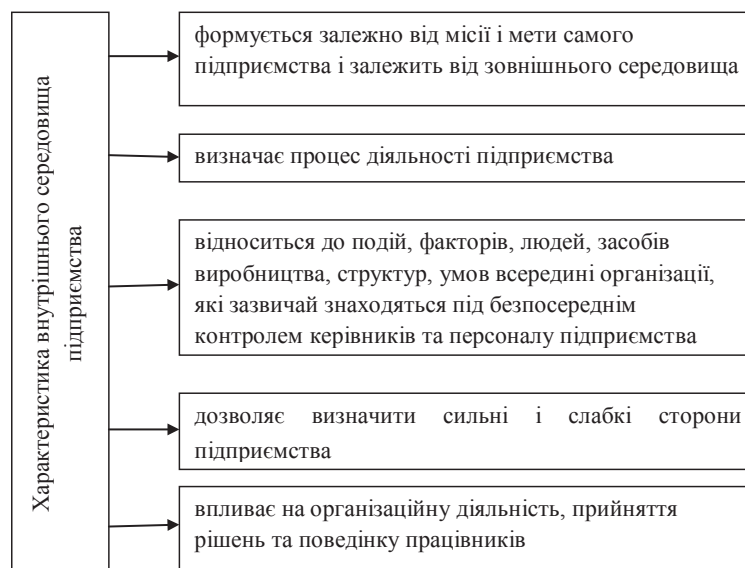

Рис. 1. Сучасні погляди щодо характеристики внутрішнього середовища підприємства

Джерело: авторська розробка

середовища, які забезпечать його ефективне функціонування та розвиток.

За визначенням відомих американських вчених М. Мескона, М. Альберета і Ф. Хедоурі [6, с. 60] основними змінними внутрішнього середовища організації (підприємства) є цілі, структура, завдання, технологія та люди. Цей підхід є дуже відомим в теорії менеджменту, тому вважаємо за необхідне більш детально розглянути кожну змінну.

Цілі – це конкретний кінцевий стан або очікуваний результат організації (групи), тобто те, заради чого створювалася організація. Цілі визначаються у вигляді ідеальної моделі стану системи в майбутньому, можливість досягнення якої оцінюється керівництвом з урахуванням різних чинників, починаючи від особистих (рівень професіоналізму, співвідношення мотивів і стимулів) і закінчуючи тими, які впливають і впливатимуть на функціонування системи з боку зовнішнього середовища. Для забезпечення досягнення цілей підприємства необхідно відповідним чином координувати діяльність усіх його елементів (структурних підрозділів, окремих людей). Таким чином, саме з огляду на поставлені цілі підприємство вибудовує свою структуру.

Структура підприємства – це логічний взаємозв'язок та взаємозалежність рівнів управління і підрозділів, побудована в такій формі, яка дає змогу найефективніше досягати цілей організації. Структура має у своїй основі горизонтальний та вертикальний розподіл праці, у відповідності до якого визначаються завдання для кожного структурного підрозділу та конкретного виконавця виробничого процесу.

В свою чергу завдання – це запропонована робота, серія робіт або частина роботи, яка повинна бути виконана заздалегідь встановленим способом в заздалегідь обумовлені терміни [6, с. 62]. З технічної точки зору, завдання пропонуються не працівнику, а його посаді. На основі рішення керівництва про структуру, кожна посада включає ряд завдань, які розглядаються як необхідний внесок у досягнення цілей організації.

Технологія – це взаємозв'язок кваліфікаційних навичок, обладнання, інфраструктури, інструментів і відповідних технічних знань, необхідних для виконання бажаних змін в матеріалах, інформації або людях. Це засіб перетворення вхідних елементів (матеріалів, сировини, інформації, людей) у вихідні (продукти, вироби, послуги). Основною характеристикою технології у сучасному світі стає її мінливість.

Люди (персонал) виступають найбільш непередбачуваною складовою внутрішнього середовища, оскільки кожній людині притаманні індивідуальні властивості, що лежать в основі її організаційної поведінки. Кожна людина характеризується власними здібностями, потребами, можливостями, мотивацією поведінки, цінностями, належністю до неформальних груп, ставленням до виконуваних задач, керівництва, оточуючого середовища тощо. Необхідно зазначити, що розуміння і успішне управління людською змінною є найбільш складною складовою всього процесу управління.

Іншими авторами [1] стверджується, що внутрішнє середовище організації створюється її керівниками відповідно до їхніх уявлень про спроможність системи бути життєздатною й досягати поставлених

цілей у конкурентному оточенні. Узагальнюючи різні підходи до визначення внутрішньої структури організації, автори зазначають, що основними її елементами є мета організації, організаційна структура, система технологій, кадровий склад і організаційна культура. Також акцентується увага на тому, що взаємозв'язок внутрішніх складових організації є обопільним і досить непростим.

Схожа думка висловлюється в [10, с. 72], де автори наголошують на тому, що саме менеджмент формує та змінює внутрішнє середовище організації, що являє собою органічне сполучення таких елементів, як:

- культура (мається на увазі система загальних базових цінностей, переконань, негласних угод та ін.);
- структура організації (сформоване виділення окремих підрозділів і їх взаємозв'язок);
- технологія (технічні засоби і способи їхнього використання та комбінування);
- кадри (вважаються основою будь-якої організації, бо саме кадри створюють продукцію організації, формують її культуру та внутрішній клімат);
- внутрішньоорганізаційні процеси (прийняття рішень, координація, комунікаційні процеси в організації).

В. Пономаренко [11, с. 130] об'єктами стратегічного управління на рівні підприємства вважає його власні ресурси: фінансові, матеріальні, трудові та інформаційні. Кожний з перерахованих об'єктів має свою специфіку розвитку, і тільки спільний їхній розгляд дозволяє встановити ті синергетичні властивості, які необхідно враховувати при стратегічному управлінні.

О. Віханський [4, с. 26] в свою чергу стверджує, що внутрішнє середовище має кілька зрізів, кожний з яких включає набір ключових процесів і елементів організації, злиття яких у сукупності визначають той потенціал і ті можливості, якими володіє організація.

Кадровий зріз внутрішнього середовища охоплює такі процеси, як – взаємодія менеджерів і робітників, наймання, навчання і просування кадрів, оцінка результатів праці і стимулювання, створення і підтримка відносин між працівниками тощо.

Організаційний зріз містить у собі комунікаційні процеси, організаційні структури, норми, правила, процедури, розподіл прав і відповідальності, ієрархію підпорядкування. У виробничий зріз входить виготовлення продукту, постачання і ведення складського господарства, обслуговування технологічного парку, здійснення досліджень і розробок.

Маркетинговий зріз внутрішнього середовища складається із таких аспектів діяльності, які пов'язані з реалізацією продукції: це стратегія продукту, стратегія ціноутворення, стратегія просування продукту на ринку, вибір ринків збуту і систем розподілу.

Фінансовий зріз включає процеси, пов'язані із забезпеченням ефективного використання і руху грошових коштів в організації. Зокрема це підтримка ліквідності і забезпечення прибутковості, створення інвестиційних можливостей і т. ін.

До того ж автор [4] додає, що внутрішнє середовище як би цілком пронизується організаційною культурою, яка так само, як і перераховані вище зрізи, повинна піддаватися самому серйозному вивченню в процесі аналізу внутрішнього середовища підприємства.

Сильні і слабкі сторони внутрішнього середовища в такій же мірі, як погрози і можливості, визначають умови успішного існування підприємства. Тому, на думку вчених-економістів [4], стратегічне управління при аналізі внутрішнього середовища повинно виявляти, які сильні і слабкі сторони мають окремі складові підприємства й підприємство в цілому.

У загальному вигляді внутрішнє середовище підприємства автори [9, с. 376] представляють як сукупність п'яти груп факторів, а саме: конкурентна позиція підприємства, принципи діяльності, ресурси і їх використання, маркетингова стратегія і політика, фінансовий менеджмент. Цілоком погоджуємось із ствердженням авторів [9], що кожна група факторів включає десятки конкретних факторів і їхня комбінація індивідуальна для кожного підприємства і залежить як від особливостей продукції, що виробляється, а також величини підприємства і зовнішніх умов його функціонування. Значимість окремих факторів теж розрізняється для різних підприємств.

Слід зазначити, що внутрішні чинники формуються саме підприємством і в першу чергу його керівництвом. При аналізі слід пам'ятати, що деякі з цих факторів (наприклад, структура балансу, вибір цінової і збутової політики, управління активами компанії) перебувають цілоком і повністю в компетенції керівництва і фахівців відповідних служб. Однак в окремих випадках не можна не враховувати і роль трудового колективу. Наприклад, дії трудового колективу можуть стати загрозою нормальному функціонуванню підприємства в поточному періоді і знизити інвестиційну привабливість підприємства в перспективі.

В. Гринчуцький [5] характеризує фактори внутрішнього середовища як загальні поняття, не виокремлюючи конкретні елементи. Наприклад він наводить такі фактори, як:

- виробничо-технічні (включають в себе основні та оборотні кошти підприємства: сукупність машин, обладнання, інструментів, пристосувань, за допомогою яких виготовляється продукція, а також кошти, з яких створюється продукція: сировина, матеріали, напівфабрикати; ці ж чинники враховують технології виробництва продукції);

- соціальні (передбачають комплекс відносин між людьми, які працюють на підприємстві. Від їх здібностей, зусиль та вміння, ставлення до праці, мотивації, поведінки багато в чому залежать результати роботи підприємств);

- економічні фактори (вважаються основою економічних процесів, що включають рух капіталу і грошових коштів, економічні показники діяльності підприємства та ін.);

- інформаційні фактори впливу (на думку вченого саме вони забезпечують канали та мережі підприємства відповідною інформацією для ефективних комунікацій в управлінні підприємством);

- маркетинг (передбачає забезпечення потреб покупців в товарах або послугах підприємства шляхом вивчення ринку, створення ефективної реклами та системи збуту);

- організація управління (від того, як організовано на підприємстві управління грошовими потоками, фінансовим моніторингом, технологічними

процесами, кадровою політикою, залежить успіх будь-якого підприємницького проекту).

Значно розширений перелік елементів внутрішнього середовища підприємства подається в [12, с. 19]. Основними чинниками внутрішнього середовища, які здійснюють вплив на вибір стратегії, автори вважають: місію підприємства; конкурентні переваги; особливості ведення бізнесу; особливості технологічних процесів; основні властивості продукції;

- організаційну структуру та організаційна культуру підприємства;

- якість персоналу; потенціал підприємства та ресурсні можливості.

Погоджуємось з думкою авторів [1; 8], які з огляду на те, що підприємство є складною системою виділяють наступні підсистеми його внутрішнього середовища: виробництво, конкурентоспроможність і збут продукції, маркетинг, фінанси, трудовий потенціал, система управління, інноваційна діяльність, імідж, соціальна ефективність та ін.

Узагальнюючи вищезазначене можна стверджувати, що внутрішнє середовище підприємства в економічній літературі розглядається як в статичному стані, виділяючи склад основних чинників (елементів) і структуру, так і в динамічному розвитку, вивчаючи сукупність процесів всередині організації. Внутрішнє середовище включає всі основні елементи і підсистеми, які забезпечують процес виробництва товарів і послуг; процес управління, який складається з розробки і реалізації управлінських рішень, а також економічні, соціальні та інші процеси, що протікають в організації.

Таким чином, наведений аналіз літературних джерел дозволив розглянути різні уявлення вітчизняних і зарубіжних науковців щодо визначення основних чинників, які впливають на стратегічний розвиток підприємства. Кожний із представників навів доцільні складові внутрішнього середовища, які впливають на діяльність підприємства і кожен підхід має право на існування. Але необхідно зазначити, що розглянуті складові загалом є індивідуальними для кожного підприємства і не функціонують відокремлено, адже на чинники внутрішнього середовища впливають ще і зовнішні фактори.

З урахуванням системного підходу, враховуючи висновки згаданих вище авторів та результати власних досліджень вважаємо за доцільне виділити наступні підсистеми внутрішнього середовища підприємства: кадрову, організаційно-управлінську, виробничу, фінансову, маркетингову, інформаційну, інноваційну (табл. 2). Кожна підсистема, в свою чергу, містить в собі найвпливовіші чинники, моніторинг яких необхідно здійснювати постійно для забезпечення ефективного функціонування підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підводячи підсумки дослідження варто зазначити, що внутрішнє середовище підприємств характеризується значною кількістю складових, які впливають на стратегічний розвиток підприємства, до того ж вплив перелічених чинників на діяльність вітчизняних промислових підприємств постійно змінюється. Таким чином, для забезпечення ефективного функціонування підприємств у сучасних мінливих умовах, досягнення встановлених цілей, створення

Таблиця 2. Групування складових внутрішнього середовища підприємства

Підсистема внутрішнього середовища	Найважливіші чинники
Кадрова	кваліфікація персоналу, досвід, стимулювання персоналу, плинність кадрів, продуктивність праці персоналу, потенціал працівників, підвищення кваліфікації, організація праці
Організаційно-управлінська	організаційна структура, керівний склад підприємства, ієрархія підпорядкування, організація системи комунікацій, організаційна культура, організаційний клімат
Виробнича	структура виробництва, технології, розміри і потужності виробництва, інтенсивність виробництва, постачання виробництва, організація виробництва, умови праці, ефективність виробництва
Фінансова	джерела фінансування підприємства, наявність грошових коштів у підприємства, забезпечення прибутковості, підтримка ліквідності, управління фінансами
Маркетингова	просування продукту (послуги) підприємства на ринок, ринки збуту, стратегія ціноутворення, реклама, конкурентна стратегія, результати дослідження ринку
Інформаційна	організація збору, обробки та контролю інформації; кількість і якість інформації, що надходить; організація використання інформації; інформаційне та програмне забезпечення
Інноваційна	інноваційні проекти, можливості для нововведень, результати розробок нових технологій, результати розробок нового продукту, результати розробок щодо удосконалення організації виробництва та праці

Джерело: складено авторами на основі узагальнення [1; 8; 12]

конкурентних переваг підприємства керівники повинні постійно аналізувати внутрішнє середовище, своєчасно виявляти і оцінювати зміни внутрішніх чинників та приймати необхідні управлінські рішення щодо пристосування до зовнішнього

оточення та з урахуванням специфіки розвитку економіки. У подальших дослідженнях вважаємо за доцільне виявити більше детальний вплив складових підсистем внутрішнього середовища підприємства на розвиток підприємства.

1. Довгань Л.Є., Каракай Ю.В., Артеменко Л.П. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 440 с.
2. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.
3. Дикань В.Л. та ін. Стратегічне управління : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 272 с.
4. Выханский О. С. Стратегическое управление : учебник. Москва : Гардарики, 1998. 296 с.
5. Гринчуцький В.І., Каранетян Е.Т., Погрізук Б.В. Економіка підприємства : навчальний посібник. Київ : Видавництво «Центр навчальної літератури», 2012. 304 с.
6. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / пер. с англ. Л.И. Евенко. Москва : Дело, 2004. 481 с.
7. Оберемчук В.Ф. Стратегія підприємства : короткий курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. 128 с.
8. Саєнко М.Г. Стратегія підприємства: підручник. Тернопіль : Економічна думка, 2006. 390 с.
9. Ковалев В.В., О.П. Волкова. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебник. Москва : ООО «Велби», 2002. 424 с.
10. Пилипенко А.А., Пилипенко С.М., Отенко І.П. Менеджмент: підручник. Харків : Видавничий Дім ІНЖЕК, 2005. 456 с.
11. Пономаренко В.С., Пушкар О.І., Тридід О.М. Стратегічне управління розвитком підприємств : навчальний посібник. Харків : Вид. ХДЕУ, 2002. 640 с.
12. Мостенська Т.Л. та ін. Стратегічний аналіз виноробних підприємств: орієнтири та конкурентна позиція : монографія. Київ : Кондор-Видавництво, 2012. 343 с.

1. Dovhan L.Ye., Karakai Yu.V., Artemenko L.P. (2011). Stratehichne upravlinnia : navchalnyi posibnyk [Strategic management : tutorial]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
2. Shershnova Z.Ye. (2004). Stratehichne upravlinnia : pidruchnyk [Strategic management : textbook]. Kyiv : KNEU. [in Ukrainian].
3. Dykan V.L. ta in. (2013). Stratehichne upravlinnia : navchalnyi posibnyk [Strategic management : tutorial]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
4. Vykhanskyi O.S. (1998). Stratehycheskoe upravleniye : uchebnyk [Strategic Management : textbook]. Moskva : Hardaryka. [in Russian].
5. Hrynychtskyi V.I., Karapetian E.T., Pohrishchuk B.V. (2012). Ekonomika pidpryemstva : navchalnyi posibnyk [Enterprise economy : tutorial]. Kyiv : Vydavnytstvo «Tsentr navchalnoi literatury». [in Ukrainian].
6. Meskon M., Albert M., Khedoury F. (2004). Osnovy menedzhmenta / per. s anhl. L.Y. Evenko [Fundamentals of Management]. Moskva : Delo. [in Russian].
7. Oberemchuk V.F. (2000). Stratehiia pidpryemstva : korotkyi kurs lektsii [Strategy of the enterprise : short course of lectures]. Kyiv : MAUP. [in Ukrainian].
8. Saienko M.H. (2006). Stratehiia pidpryemstva: pidruchnyk [Enterprise strategy : tutorial]. Ternopil : Ekonomichna dumka. [in Ukrainian].
9. Kovalev V.V., Volkova O.P. (2002). Analiz khoziaistvennoi deiatelnosti predpriyatiya : uchebnyk [Analysis of the economic activity of the enterprise : textbook]. Moskva : ООО «Velby». [in Russian].

10. Pylypenko A.A., Pylypenko S.M., Otenko I.P. (2005). *Menedzhment: pidruchnyk* [Management: textbook]. Kharkiv : Vydavnychi Dim INZhEK. [in Ukrainian].
11. Ponomarenko V.S., Pushkar O.I., Trydid O.M. (2002). *Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpriemstv : navchalnyi posibnyk* [Strategic management of enterprise development : a manual]. Kharkiv : Vyd. KhDEU. [in Ukrainian].
12. Mostenska T.L. ta in. (2012). *Stratehichnyi analiz vynorobnykh pidpriemstv: oriientyry ta konkurentna pozytsiia : monohrafiia* [Strategic analysis of winemaking enterprises: benchmarks and competitive position : monograph]. Kyiv : Kondor-Vydavnytstvo. [in Ukrainian].

E-mail: yourola@gmail.com

УДК 65.011.12; 331.103.6

Лепейко Т.І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Баркова К.О.

аспірант, викладач кафедри менеджменту та бізнесу,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ОБГРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЗВ'ЯЗКУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Дана стаття присвячена узагальненню розуміння теоретичних засад зв'язку організаційної культури та стратегічного управління і побудова узагальненої моделі. Були представлені науковці, які розглядали це питання у різних сферах та окрім того був проведений аналіз попередніх досліджень, у тому числі обґрунтування понять «організаційна культура» та «стратегія підприємства». Представлено порівневу структуру організаційної культури та характеристики для порівняння різних культур, проаналізовані види стратегій та характеристики підходів до їх побудови. Для того, щоб встановити зв'язок між культурою та стратегією представлено матрицю оцінки культурного ризику (з такими факторами як важливість задачі для успіху стратегії та сумісність між стратегією і культурою) та варіанти вирішення конфлікту для суперечливих ситуацій. Як результат дослідження представлено вдосконалену модель оцінки культурного ризику.

Ключові слова: організаційна культура, стратегії, стратегічне управління, модель, концепції, характеристики.

ОБОСНОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ОСНОВ СВЯЗИ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ И СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Лепейко Т.И., Баркова Е.А.

Данная статья посвящена обобщению понимания теоретических основ связи организационной культуры и стратегического управления и построение их обобщенной модели. Были представлены ученые, которые рассматривали данный вопрос в разных сферах и кроме того, был проведен анализ предыдущих исследований, в том числе обоснование понятий «организационная культура» и «стратегия предприятия». Представлена поуровневая структура организационной культуры и характеристики для сравнения различных культур, проанализированы виды стратегий и характеристики подходов к их построению. Для того, чтобы установить связь между культурой и стратегией представлено матрицу оценки культурного риска (с такими факторами как важность задачи для успеха стратегии и совместимость между стратегией и культурой) и варианты решения конфликта для спорных ситуаций. В результате исследования представлена усовершенствованная модель оценки культурного риска.

Ключевые слова: организационная культура, стратегии, стратегическое управление, модель, концепции, характеристики.

JUSTIFICATION OF THEORETICAL BASIS
OF ORGANIZATIONAL CULTURE RELATION WITH ENTERPRISE'S STRATEGY

Lepeyko Tetiana, Barkova Kateryna

It is known that companies abandon successful strategies because they are incompatible or violate the structure of organizational culture. Therefore, before introducing a new strategy, it is expedient to draw attention to whether it is appropriate to the existing organizational culture, and if not, will it be justified to accept it when changing culture. This article is devoted to generalization of the theoretical foundations in understanding of connection between organizational culture and strategic management and the construction of their generalized model. Were mentioned scientists who considered this issue in different fields. In addition, was conducted an analysis of previous researches, including the rationale for such concepts as "organizational culture" and "enterprise strategy". Were presented level structure of organizational culture and characteristics for comparing different cultures. Also were analyzed types of strategies and characteristics of approaches to their construction. According to strategies – was presented generalized table with types of strategies for business development and their characteristics (particularly concentrated growth strategy, integrated growth strategy, diversified growth strategy and reduction strategy). In practice, an enterprise can simultaneously implement several strategies. Especially it is widespread in diversified companies. In implementing the strategy can follow a certain sequence. The first and second cases say that the company is implementing a combined strategy. In order to establish a link between culture and strategy, was presented a matrix of cultural risk assessment (with such factors as the importance of the task for strategy success and compatibility between strategy and culture) and conflict resolution options for contentious situations. As a result of research was presented an improved model of cultural risk assessment. This topic is relevant and needs attention and improvement, because the economy is constantly changing and unpredictable, and the formation of strategies allows organizations to have a stable situation for a certain period of time and be prepared for sudden circumstances.

Keywords: organizational culture, strategies, strategic management, model, concepts, characteristics.

Постановка проблеми. Останнім часом все більше уваги на підприємствах приділяється організаційній культурі та її зв'язку зі стратегічним управлінням. Адже відомо, що компанії відмовляються від успішних стратегій, бо вони не сумісні або порушують структуру організаційної культури. Тому перед тим як впровадити нову стратегію доцільним є звернути увагу чи підходить вона до існуючої організаційної культури, та якщо ні, чи буде виправданий ризик прийняти її при зміні культури.

Окрім того це питання є актуальним та становить важливе практичне значення для сучасних підприємств в умовах мінливого середовища адже горизонт стратегічного планування скоротився до 3-5 років і не вистачає часу для зміни існуючої культури, тому потрібно підлаштовуватися під існуючі обставини.

Якщо говорити більш детально, то перш за все слід зазначити, що якщо організація націлена на стратегічні зміни, то необхідно приділити увагу існуючій організаційній культурі, яка є важливим інструментом, який орієнтує персонал на загальні цілі підприємства, підтримання належної кваліфікації та прагнення постійного удосконалення знань. Окрім того організаційна культура містить в собі всі норми, цінності та правила. Також в даній ситуації важливим є довіра персоналу та його інформованість щодо запланованих змін.

По-друге, може виникнути така ситуація, коли діюча організаційна культура не відповідає вимогам запланованих стратегічних впроваджень і це призводить до вимушених змін, які можуть негативно вплинути на весь процес.

Тож з усього вищезазначеного можна побачити, що дослідження організаційної культури у взаємозв'язку зі стратегічним управлінням є важливою темою сучасного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми стратегічного управління вже давно досліджуються у різних напрямках на макро- і мікрорівнях. Серед вітчизняних науковців можна виділити О. Виханського, О. Волгогонову, А. Гранберга, Г. Клей-

нер, В. Сізова та інших. За кордоном відзначилися І. Ансоф, П. Друкер, Г. Мінцберг, М. Портер та інші.

Окремо організаційна культура розглядається не тільки в області економіки, але й в психології та соціальних науках. Питання поведінки людей на підприємстві є дуже важливим, тому ці питання у своїх працях відображають В. Барінов, В. Долбаєв, Дж. Ньюстром, А. Кеннеді, Е. Шейн, У. Оучі, В. Співак, В. Томілов, С. Ханді, Г. Хофстеде та інші.

Проте питання формування організаційної культури в системі стратегічного управління є досить новим і представляє не досить розкриту тему. Окремі питання, що відносяться до цієї теми розглядали І. Грошев, В. Маслов, Р. Акофф, С. Джонсон, С. Девіс, Дж. Лорш, Г. Шварц. Однак в цих роботах не викладено узгодженої точки зору на взаємозв'язок організаційної культури із стратегічним управлінням та відображення його у моделі.

Постановка завдання. Тому ціллю статті є узагальнення та обґрунтування теоретичних засад зв'язку організаційної культури та стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з думкою Д. Аакера «Культура стає підтримкою для стратегії в тому випадку, якщо вона конгруентна новим структурам, системам і людям. Якщо ж вони неузгоджені, мотивація і норми культури можуть погубити стратегію» [1, с. 463]. До того ж, при розробці нової стратегії слід враховувати, що змінити існуючу культуру дуже складно, і тому, приймаючи рішення про її впровадження, важливо розуміти, наскільки нова стратегія підприємства сумісна з уже сформованими цінностями і нормами. Окрім того Д. Аакер зазначив, що організаційна культура є найпотужнішою силою, яка забезпечує фокусування, мотивацію і норми, вона по праву може вважатися ключем до впровадження стратегії. Багато стратегій засновані на якомусь організаційному активі або компетенції (якість продукції, система обслуговування, підтримка покупців) або на функціональній області (виробництво, збут). Відповідність нової

стратегії і культури є значно важливішим, ніж її «протертість» до будь-яких інших організаційних елементів, оскільки змінити культуру дуже і дуже складно.

З нашої точки зору для більш глибокого розуміння та аналізу даної теми треба розкрити поняття організаційної культури, стратегії та їх концепцій, основних базових понять, класифікацій і підходів.

Щодо організаційної культури, то за основу візьмемо визначення Д. Мацумото де говориться, що організаційна культура – динамічна система правил, поділених членами організації. Такі правила включають в себе різноманітні психологічні конструкти, наприклад відносини, цінності, переконання, норми і поведінку. Це щось більше, ніж просто поведінкові практики, які ми спостерігаємо в повсякденному виробничій діяльності. Вона має відношення до глибоко вкорінених цінностей і переконань, які вважають важливими для себе не тільки окремі працівники, а й вся організація в цілому [2, с. 72].

Існують різні підходи, за допомогою яких можна порівнювати, ідентифікувати організаційні культури різних організацій. Так, американський фахівець в області організаційної поведінки С.П. Роббінс виділяє для порівняння різних культур десять характеристик:

- ступінь відповідальності, свободи і незалежності, якою володіє людина в організації;
- готовність працівника піти на ризик;
- координація і узгодженість дій людей всередині організації;
- допомога та підтримка з боку управлінських служб;
- види контролю і спостереження за поведінкою співробітників;
- ступінь ототожнення співробітника зі своєю фірмою;
- ступінь обліку виконаних робіт і система заохочень;
- готовність співробітників відкрито висловлювати свою думку і йти на конфлікт;
- співвідношення формальної ієрархії та підпорядкованості з неформальними взаємодіями [3, с. 123].

Щодо концепції організаційної культури, то вона розглянута в роботі Е. Шейна, на яку ми і будемо

спиратися, адже вона є найпопулярнішою. Порівнева структура представлена на рис. 1.

Самим поверхневим рівнем є рівень артефактів, який включає всі ті феномени, які можна побачити, почути і відчувати при входженні в нову групу з незнайомою культурою. Артефакти включають зримі продукти групи, такі як: архітектура її матеріального оточення, її мову, технологія і продукти діяльності, її художні твори і стиль, який втілюється в одязі, манері спілкування, емоційній атмосфері, міфах та історіях, пов'язаних з організацією, опис прийнятих цінностей, зовнішні ритуали і церемонії, і так далі. Для цілей аналізу культури в цей рівень включаються також видима поведінка групи і відповідні організаційні процеси.

Весь досвід групи в кінцевому рахунку є відображенням чийось оригінальних понять щодо того, чим саме те, що повинно бути, відрізняється від того, що є. При створенні групи або при зверненні її до вирішення нового завдання, питання або проблеми перший її крок є відображенням чийось індивідуальних уявлень про правильне і хибному, ефективному і неефективному. Індивіди, які володіють ініціативою і здатні чинити певний вплив на прийняття групою того чи іншого підходу до вирішення проблеми, в подальшому можуть стати «лідерами» або основоположниками, проте група, як така, на цьому етапі ще не володіє колективним досвідом, оскільки ще не виробила механізму виходу з нової для неї ситуації. З цієї причини будь-яку пропозицію має в очах групи лише умовною цінністю, нехай навіть особа, висловлювали його, і впевнене в його істинності. Поки група не зробить спільних дій і її учасники не побачать їх результатів, вона не буде володіти загальним базисом для розуміння справжнього стану справ. Придбаний в цих сферах груповий досвід полягає в тому, що деякі з цінностей, колись проголошених пророками, основоположниками і лідерами, сприяють зниженню невизначеності в критичних областях функціонування групи. Збереження вірності цим цінностям призводить до їх трансформації в самоочевидні подання, підкріплені набором вербалізованих переконань, норм і правил поведінки. Відповідні

Рис. 1. Рівні організаційної культури Е. Шейна

Джерело: [4, с. 29]

погляди і моральні/етичні правила залишаються усвідомленими і чітко сформульованими, вони виконують нормативну або моральну функцію, регулюючи поведінку членів групи в тих чи інших ключових ситуаціях і привчаючи нових її учасників до тих чи інших моделей поведінки. Набір цінностей, який знаходить реальне втілення в ідеології або в організаційній філософії, може служити орієнтиром або моделлю поведінки в складних або невизначених ситуаціях.

Базові уявлення представляються членам групи настільки очевидними, що варіювання поведінки в рамках даної культурної одиниці зводиться до мінімуму. На ділі, якщо група дотримується якогось тобазового уявлення, то поведінка, яке базується на будь-яких інших уявленнях, буде здаватися учасникам групи незрозумілим. Базові уявлення, подібно звичним теоріям, не викликають у заперечень або сумнівів, і тому зміна їх вкрай важко. Для того, щоб освоїти в цій області щось нове, необхідно воскресити, перевірити ще раз і, можливо, змінити деякі з найбільш стійких елементів когнітивної структури.

Щодо стратегій, то за основу було взято визначення Артура А. Томпсона мол. та А. Дж. Стрікланда III де говориться, що стратегія компанії це комплексний план управління, який повинен укріпити положення компанії на ринку та забезпечити координацію зусиль, залучення та задоволення споживачів, успішну конкуренцію та досягнення глобальних цілей [6]. Це визначення достатньо широко та зрозуміло описує поняття «стратегія» та дає повне уявлення про використання даного терміну.

Невід'ємною частиною впровадження стратегій є розуміння підходів, які при цьому використовуються. Їх існує достатньо велика кількість і кожне підприємство обирає варіант, який підходить саме під їх концепцію.

Наприклад, Г. Мінцберг при формуванні стратегії пропонує використовувати три моделі: планову, під-

приємницьку та модель «навчання на досвіді». Більш детально інформація представлена на рис. 2.

При використанні планової моделі відбувається відбір висококваліфікованого персоналу, який на основі своїх знань використовує наукові методи при формуванні стратегії.

Підприємницька модель, у свою чергу, припускає використання багатого особистого досвіду керівника, який використовує всі свої знання, логіку та інтуїцію для досягнення поставлених цілей.

Щодо моделі «навчання за досвідом», то важливим моментом є те, що вона використовується в умовах нестабільного ринку. У зв'язку з цим беруться зовнішні фактори зі сторони ринку з можливістю корегувати стратегії. Даний процес є незапланованим і, з якоїсь сторони, навіть раптовим.

На даний час найбільш розповсюдженою є підприємницька модель, проте у зв'язку з нестабільною економічною ситуацією все більш набирає оберти саме остання, адже виникає необхідність у пристосуванні до зовнішніх факторів. І так як в обох випадках керівник є головним суб'єктом в процесі формування стратегії, то головним питанням є наскільки він залучений до нього у співвідношенні з іншими виконавцями.

Щодо видів стратегій, то звернемося до О.С. Виханського, який виділив чотири основних типи, які представлені у таблиці 1.

На практиці підприємство може одночасно реалізовувати кілька стратегій. Особливо це поширено у багатогалузевих компаній, В реалізації стратегії може дотримуватися певна послідовність. З приводу першого і другого випадків говорять, що підприємство здійснює комбіновану стратегію.

Перелічивши основні принципи побудови організаційної культури і стратегій розглянемо матрицю оцінки культурного ризику за Г. Шварц та С. Девіс [10], як основу для побудови власної вдосконаленої моделі

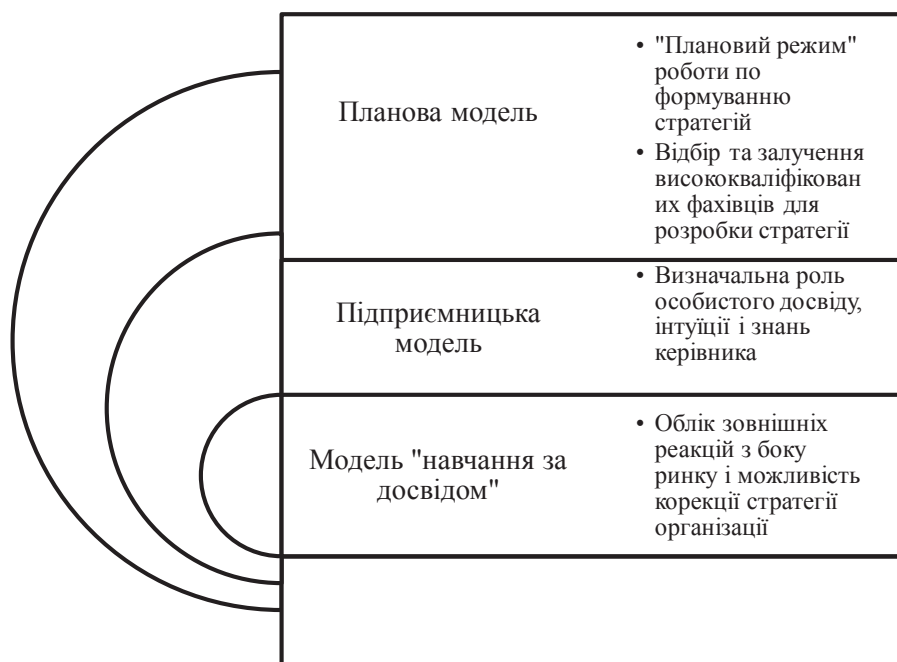

Рис. 2. Характеристика підходів до побудови стратегій за Г. Мінцбергом

Джерело: [7]

Таблиця 1. Види стратегій розвитку бізнесу та їх характеристика

Види стратегій		Характеристика
Першу групу типових стратегій складають так звані стратегії концентрованого зростання. Сюди потрапляють ті стратегії, які пов'язані зі зміною продукту і (або) ринку. У разі проходження цим стратегіям підприємство намагається поліпшити свій продукт або почати виробляти новий, не змінюючи при цьому галузі. Що стосується ринку, то підприємство веде пошук можливостей поліпшення свого становища на існуючому ринку або ж переходу на новий ринок.		
Стратегії концентрованого росту	1.1. Стратегія посилення позиції на ринку	Підприємство робить все, щоб з даним продуктом на даному ринку завоювати кращі позиції. Для реалізації цієї стратегії потрібні великі маркетингові зусилля. Дотримання цієї стратегії допускає здійснення так званої «горизонтальної інтеграції», при якій підприємство намагається встановити контроль над своїми конкурентами і об'єднується (зливається) з іншим.
	1.2. Стратегія розвитку ринку	Полягає в пошуку нових ринків для вже виробленого продукту.
	1.3. Стратегія розвитку продукту	Передбачає вирішення завдання зростання за рахунок виробництва нового продукту, орієнтована на реалізацію цього разу вже освоєному підприємством ринку.
Другу групу стратегій складають такі стратегії бізнесу, які передбачають розширення підприємства шляхом додавання нових структур. Ці стратегії називаються стратегії інтегрованого зростання. Зазвичай підприємство може вдаватися до здійснення таких стратегій, якщо воно знаходиться на підйомі розвитку бізнесу, не може здійснювати стратегію концентрованого зростання і в той же час інтегрований ріст не суперечить його довгостроковим цілям.		
Стратегії інтегрованого росту	2.1. Стратегія зворотної вертикальної інтеграції	Спрямована на ріст підприємства за рахунок придбання або посилення контролю над постачальниками, а також за рахунок створення дочірніх структур, що здійснюють постачання. Реалізація стратегії зворотної вертикальної інтеграції може дати підприємству сприятливі результати, пов'язані із зменшенням залежності від коливання цін на комплектуючі і запитів постачальників. При цьому поставки як центр витрат для підприємства можуть перетворитися в разі зворотної вертикальної інтеграції в центр доходів.
	2.2. Стратегія прямої вертикальної інтеграції	Виражається в зростанні підприємства за рахунок придбання або посилення контролю над структурами, що знаходяться між підприємством і кінцевим споживачем, тобто над системами розподілу і продажу. Даний тип інтеграції вигідний в тих випадках, коли посередницькі послуги дуже розширюються або коли підприємство не може знайти посередників з якісним рівнем роботи.
Третьою групою стратегій розвитку бізнесу є стратегії диверсифікованого зростання. Ці стратегії реалізуються в тому випадку, якщо підприємства далі не можуть розвиватися на даному ринку з даним продуктом в рамках даної галузі.		
Стратегії диверсифікованого росту	3.1. Стратегія центрованої диверсифікації	Базується на пошуку і використанні ув'язаних в існуючому бізнесі додаткових можливостей для виробництва нових продуктів. При цьому існує виробництво залишається в центрі бізнесу, а нове виникає виходячи з тих можливостей, які укладені в освоєному ринку, використовуваної технології або в інших сильних сторонах функціонування підприємства.
	3.2. Стратегія горизонтальної диверсифікації	Припускає пошук можливостей росту на існуючому ринку за рахунок нової продукції, що вимагає нової технології, відмінної від використовуваної. За такої стратегії підприємство повинно орієнтуватися на виробництво технологічно які пов'язані продуктів, які б використовували вже наявні можливості фірми, наприклад, в області поставок. Так як новий продукт повинен бути орієнтований на споживача основного продукту, то за своїми якостями він повинен бути супутнім вже виробленому продукту. Важливою умовою реалізації даної стратегії є попередня оцінка підприємством власної компетентності у виробництві нового продукту.
	3.3. Стратегія конгломеративної диверсифікації	Підприємство розширюється за рахунок виробництва технологічно не пов'язаних з уже виробленими нових продуктів, які реалізуються на нових ринках. Це одна з найскладніших для реалізації стратегій розвитку, оскільки її успішне здійснення залежить від багатьох факторів, зокрема від компетентності наявного персоналу, і особливо менеджерів, сезонності в житті ринку, наявності необхідних сум грошей і т.п.
Четвертим типом стратегії розвитку бізнесу є стратегії скорочення. Дані стратегії реалізуються тоді, коли підприємство потребує перегрупування сил після тривалого періоду зростання або у зв'язку з необхідністю підвищення ефективності, коли спостерігаються спади і кардинальні зміни в економіці, такі як, наприклад, структурна перебудова і т.п. У цих випадках підприємства вдаються до використання стратегії цілеспрямованого і спланованого скорочення. Реалізація даних стратегій найчастіше відбувається не безболісно для підприємства, однак за певних обставин їх неможливо уникнути. Більш того, за певних обставин це єдино можливі стратегії відновлення бізнесу, так як в переважній більшості випадків оновлення і загальне прискорення – взаємовиключні процеси розвитку бізнесу.		
Стратегії скорочення	4.1. Стратегія ліквідації	Стратегія ліквідації являє собою граничний випадок стратегії скорочення і здійснюється тоді, коли підприємство не може вести подальший бізнес.
	4.2. Стратегія «збору врожаю»	Припускає відмову від довгострокового погляду на бізнес на користь максимального отримання доходів в короткостроковій перспективі. Ця стратегія застосовується по відношенню до безперспективного бізнесу, який не може бути прибутково проданий, але може принести доходи під час «збору врожаю». Дана стратегія передбачає скорочення витрат на закупівлі, на робочу силу і максимальне одержання доходу від розпродажу наявного продукту і триваючого скорочуватися виробництва. Стратегія "збору врожаю" розрахована на те, щоб при поступовому скороченні даного бізнесу до нуля домогтися за період скорочення отримання максимального сукупного доходу.
	4.3. Стратегія скорочення	Підприємство продає або закриває один зі своїх підрозділів або напрямів діяльності для того, щоб здійснити довгострокову зміну кордонів ведення бізнесу. Часто ця стратегія реалізується диверсифікованими підприємствами тоді, коли одне з виробництв погано поєднується з іншими. Реалізується дана стратегія і тоді, коли потрібно отримати кошти для розвитку більш перспективних або відкриття нових, які відповідають довгостроковим цілям фірми проєктів.
	4.4. Стратегія скорочення витрат	Основна ідея – пошук можливостей зменшення витрат і проведення відповідних заходів щодо скорочення витрат. Дана стратегія має певні відмітними особливостями, які полягають в тому, що вона більше орієнтована на усунення досить невеликих джерел витрат, а також в тому, що її реалізація носить характер тимчасових чи короткострокових заходів. Реалізація даної стратегії пов'язана зі зниженням виробничих витрат, підвищенням продуктивності, скороченням наймання і навіть звільненням персоналу, припиненням виробництва прибуткових товарів і закриттям прибуткових потужностей.

Джерело: узагальнено автором за О.С. Виханським [8]

(рис. 3). Серйозний опір при реалізації стратегій змін, які суперечать організаційній культурі підштовхнули їх на створення підходу до аналізу відповідності культури планам змін. Для цього необхідно розкласти стратегію на завдання, заходи та розглянути їх з двох позицій:

1. Важливість кожної задачі для успіху стратегії.
2. Сумісність між завданням і культурою тієї частини організації, яка повинна виконувати заплановані заходи.

Згідно цієї моделі існує чотири варіанта вирішення конфлікту:

1. Ігнорувати організаційну культуру, що перешкоджає реалізації стратегії.
2. Визнати існуючі труднощі, створюючи культуру для здійснення стратегії і підстроїти систему управління під існуючу культуру. Для цього пропонується визначитися з наступними факторами: стратегія; бажаний стан; бар'єри організаційної культури; можливі альтернативні рішення.
3. Спробувати змінити організаційну культуру, щоб вона дозволила досягти поставлених цілей. Найбільш складний варіант, але дуже поширений.
4. Змінити стратегію, щоб вона відповідала існуючій культурі.

Згідно цієї матриці ми можемо бачити зони різних видів ризику, проте вони є дещо розтягнутими і представляють велику область, яка не достатньо конкретизує ризик і можливі види, типи стратегій, які доречно застосувати у тому чи іншому випадку.

Тому для деталізації цього процесу і вдосконалення системи в цілому, було запропоновано нову матрицю, яка включає усі аспекти перераховані вище (рис. 4).

Як видно з моделі, було запропоновано до впровадження різні види стратегій, які поєднуються за факторами сумісності між стратегією і культурою, важливістю задачі для успіху стратегії, а також враховуючи ступінь ризику.

Розглянемо положення кожного виду стратегій окремо.

1. Стратегія посилення позиції на ринку потребує високої сумісності між стратегією і культурою та великої важливості задачі для успіху стратегії адже працівники повинні бути націлені на плідну працю і задачі поставлені чітко.

2. Стратегія розвитку ринку/Стратегія розвитку продукту. У цих двох випадках, порівняно з попереднім, важливість задачі є середньою тому що підприємство працює вже з освоєним ринком або готовим продуктом.

3. Стратегія вертикальної інтеграції, що йде вперед. У цій ситуації стратегія припускає роботу з посередниками, тому вона знаходиться в зоні незначного ризику.

4. Стратегія центрованої диверсифікації та стратегія конгломеративної диверсифікації розташовані в зоні середньої сумісності між стратегією і культурою та мають великий вплив задачі. Це пояснюється складністю впровадження, адже успіх залежить від багатьох факторів.

5. Стратегія горизонтальної диверсифікації знаходиться саме посередині матриці, що говорить про відносну стабільність підприємства при впровадженні нової тактики.

6. Стратегія зворотної вертикальної інтеграції націлена на зменшення залежності від коливання цін, тобто підприємство добре функціонує проте є можливість спробувати витрати перетворити на дохід.

7. Стратегія скорочення та стратегія скорочення витрат. В обох випадках впровадження цих стратегій є кардинальною мірою, при якій персонал не може нічого подіяти, бо це є вимушена міра, яка потребує суттєвих змін.

8. Стратегія «збору врожаю» дає можливість підприємству отримати максимальну вигоду при спаді виробництва або переході на інший ринок. В такому випадку персонал не має значення, проте добре поставлена задача допоможе отримати максимальний сукупний дохід.

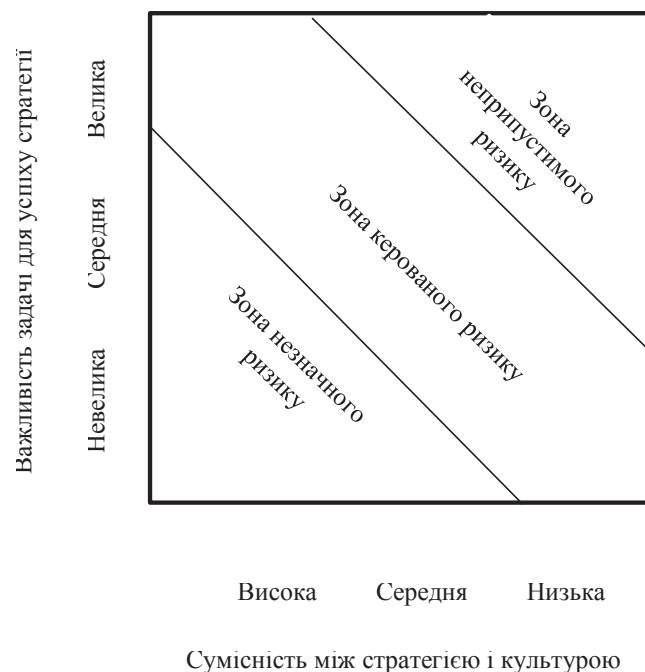

Рис. 3. Матриця оцінки культурного ризику за Г. Шварц та С. Девіс

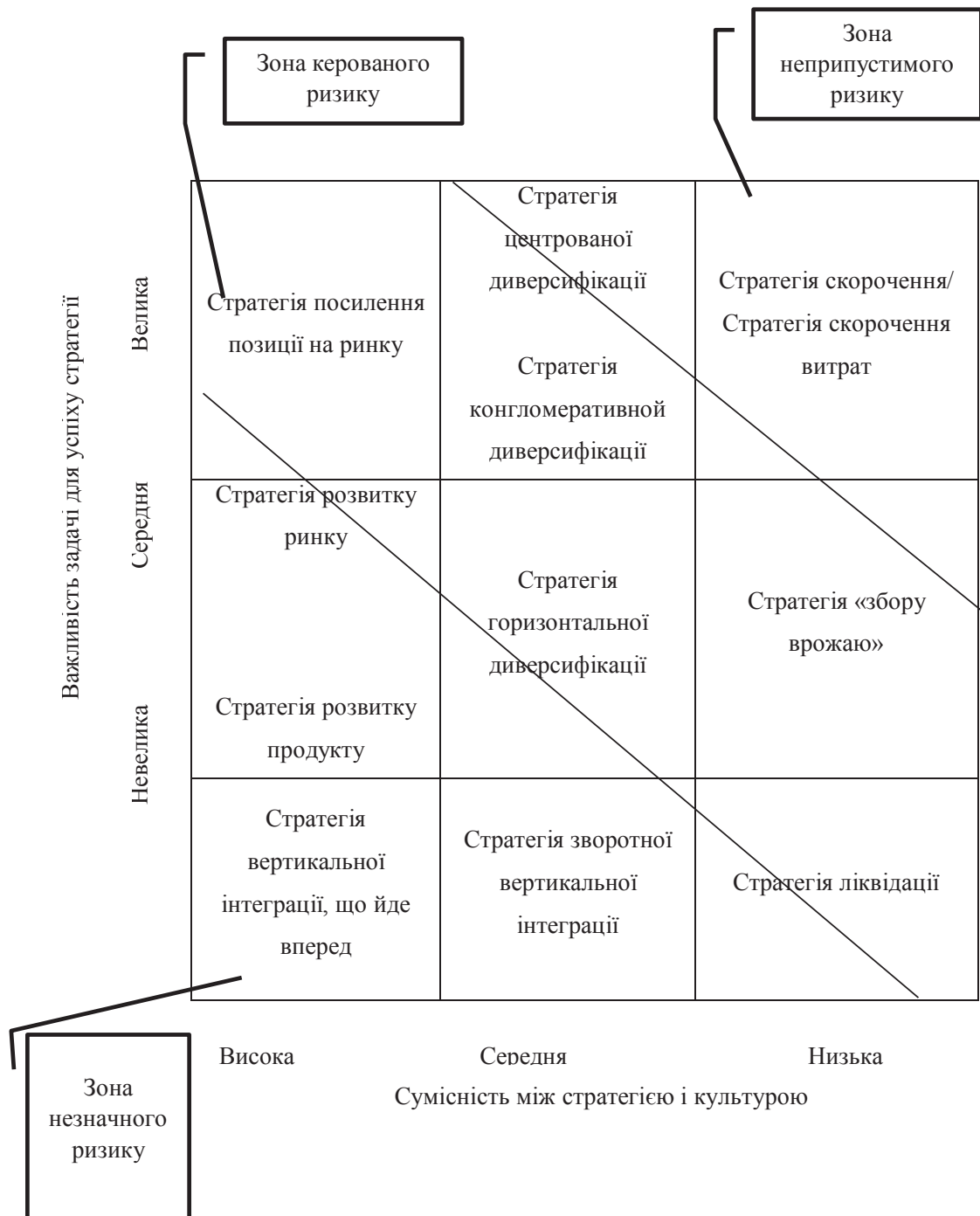

Рис. 4. Модель оцінки культурного ризику

Джерело: розроблено автором на основі Г. Шварц та С. Девіс [10]

9. І останній вид стратегії це стратегія ліквідації, тобто підприємство припиняє свою діяльність за неможливістю продовжувати її. В цьому випадку ані культура, ані поставлені задачі не відіграють ніякої ролі.

Таким чином, кожен вид стратегії має своє місце у моделі згідно із описом вище. Це дає можливість організації чітко розуміти на якому етапі формування організаційної культури впроваджувати ту чи іншу стратегію і навпаки.

Висновки з проведеного дослідження. Метою написання даної статті було визначення зв'язку між

організаційною культурою і стратегіями, а також розглянути систему впровадження стратегій в залежності від стану культури спираючись на існуючу модель оцінки культурного ризику. Ця тема є актуальною і потребує уваги та вдосконалення, адже економіка невинно змінюється та є непередбачуваною, а формування стратегій дозволяє організації мати стабільну ситуацію впродовж певного періоду часу і бути готовими до раптових обставин.

Впродовж написання статті було розглянуто та проаналізовано актуальність попередніх досліджень;

основні наукові результати; визначення, характеристики та концепції організаційної культури; визначення, характеристики та види стратегій. Окрім того, було модернізовано модель оцінки культурного ризику шля-

хом впровадження у неї різних видів стратегій, що дає можливість обирати необхідну стратегію згідно з важливістю задачі та впливу організаційної культури на прийняття рішення.

1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление. 7-е изд, 2007. 496 с.
2. Мацумото Д. Психология и культура. 1-е изд. СПб. : Питер, 2003. 720 с.
3. Олянич Д.Б. и др. Теория организации : учебник. Ростов на Дону : Феникс, 2008. 408 с.
4. Концепция организационной культуры Э. Шейна. URL: https://studme.org/1633082621952/etika_i_estetika/kontsepsiya_organizatsionnoy_kultury_sheyne (дата обращения: 07.05.2019).
5. Шейн Э. Организационная культура и лидерство / пер. с англ. под ред. В.А. Спивака. СПб. : Питер, 2002. 336 с.
6. Артур А. Томпсон-мл., А.Дж. Стрикленд III. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. 12-е издание: Пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2006. 928 с.
7. Минцберг Г., Альстранд Б., Лампель Ж. Стратегическое сафари. Экскурсия по дебрям стратегического менеджмента. Москва : Альпина Паблишер, 2016. 366 с.
8. Виханский О.С. Стратегическое управление : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Гардарика, 1998. 296 с.
9. Соответствие культуры принятой стратегии. URL: <http://ibcm.biz/соответствие-культуры-принятой-стра/> (дата обращения: 07.05.2019).

1. Aaker D. (2007). *Strategicheskoe ryinochnoe upravlenie [Strategic market management]*. 7-e izd. [in Russian].
2. Matsumoto D. (2003). *Psihologiya i kultura [Psychology and culture]*. 1-e izd. SPb. : Piter. [in Russian].
3. Olyanich D.B. i dr. (2008). *Teoriya organizatsii : uchebnik [Organization theory : textbook]*. Rostov na Donu : Feniks. [in Russian].
4. Kontsepsiya organizatsionnoy kulturyi E. Sheyna [The concept of organizational culture E. Shane]. Retrieved from: https://studme.org/1633082621952/etika_i_estetika/kontsepsiya_organizatsionnoy_kultury_sheyne (accessed 07 May 2019).
5. Sheyn E. (2002). *Organizatsionnaya kultura i liderstvo [Organizational culture and leadership]* / per. s angl. pod red. V.A. Spivaka. SPb. : Piter. [in Russian].
6. Artur A. Tompson-ml., A.Dzh. Striklend III. (2006). *Strategicheskij menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza [Strategic management: concepts and situations for analysis]*. 12-e izdanie: Per. s angl. Moskva : Izdatelskiy dom «Vilyams». [in Russian].
7. Mintsberg G., Alstrand B., Lampel Zh. (2016). *Strategicheskoe safari. Ekskursiya po debryam strategicheskogo menedzhmenta [Strategic Safari. Excursion in the wilds of strategic management]*. Moskva : Alpina Pablisher. [in Russian].
8. Vihanskiy O.S. (1998). *Strategicheskoe upravlenie : uchebnik [Strategic management : a textbook]*. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva : Gardarika. [in Russian].
9. Sootvetstvie kulturyi prinyatoy strategii [Compliance with the culture of the adopted strategy]. Retrieved from: <http://ibcm.biz/sootvetstvie-kulturyi-prinyatoy-stra/> (accessed 07 May 2019).

E-mail: ekateryna.bozhko@hneu.net

УДК 658.5:331.522.4

Мосієнко О.В.

здобувач,

Житомирський національний агроекологічний університет;

викладач,

Житомирський торговельно-економічний коледж

Київського національного торговельно-економічного університету

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ЕФЕКТ РЕФЛЕКСИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто основні проблеми управління персоналом та обґрунтовано необхідність модернізації управлінських процесів через використання новітніх технологій управління заснованих на гуманізації управлінського процесу та визначення людини, як основної рушійної сили розвитку та ефективності діяльності підприємства. Розкрито теоретичні основи теорії синергетики через систему управління персоналом підприємства, охарактеризовано основні положення рефлексивного управління персоналом сільськогосподарських підприємств; визначено поняття та розкрито сутність основних методів рефлексивного управління. Розглянуто наукову думку дослідників теорії рефлексії та синергетичної теорії та визначено, що система управління персоналом є синергетичною системою, що підтверджується наступними властивостями: система є відкритою, встановлює цілі свого існування та змінює їх, розвивається з урахуванням принципів самозбереження та гомеостатичності, система є динамічною ієрархічною та може перебувати у різних станах як і описує синергетика. Визначено синергетичний ефект рефлексивного управління персоналом, що проявляється через виникнення процесів самоорганізації на підприємстві, що ґрунтуються на векторній зміні мотиваційних та ціннісних орієнтацій персоналу до успішної діяльності підприємства.

Ключові слова: синергетичний ефект, рефлексія, персонал, управління, самоорганізація.

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ЭФФЕКТ РЕФЛЕКСИВНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПЕРСОНАЛА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Мосієнко О.В.

В статье рассмотрены основные проблемы управления персоналом и обоснована необходимость модернизации управленческих процессов через использование новейших технологий управления основанных на гуманизации управленческого процесса и определения человека, как основной движущей силы развития и эффективности деятельности предприятия. Раскрыты теоретические основы теории синергетики через систему управления персоналом. Охарактеризованы основные положения рефлексивного управления персоналом сельскохозяйственных предприятий: определено понятие и раскрыта сущность основных методов рефлексивного управления. Рассмотрено научную мысль основных исследователей теории рефлексии и синергетической теории и определено, что система управления персоналом является синергетической системой, что подтверждается следующими свойствами: система является открытой, устанавливает цели своего существования и изменяет их, развивается на основе принципов самосохранения и гомеостатичности, система является динамичной иерархической и может находиться в разных состояниях которые описывает синергетика. Определен синергетический эффект рефлексивного управления персоналом, который проявляется через возникновение процессов самоорганизации на предприятии, основанных на векторном изменении мотивационных и ценностных ориентаций персонала направленных на успешную деятельность предприятия.

Ключевые слова: синергетический эффект, рефлексия, персонал, управление, самоорганизация.

SYNERGETIC EFFECT OF REFLEXIVE INTERACTION OF PERSONNEL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Mosienko Oksana

The main problems of personnel management are considered and the necessity of modernization of managerial processes is substantiated through the use of the latest management technologies based on the humanization of the managerial process and the definition of the person as the main driving force for the development and efficiency of the enterprise. The theoretical foundations of the theory of synergetics are opened through the personnel management system. The main provisions of the reflexive management of the personnel of agricultural enterprises are characterized: the concept is defined and the essence of the basic methods of reflexive control is revealed. On the basis of the analysis, the necessity of modernization of the personnel management system, through the application of advanced innovative management technologies, which are professed in the humanistic direction and based on the socio-psychological methods of personnel management of the enterprise, was substantiated. The basic theoretical positions of reflexive management of personnel of agricultural enterprises are determined. The definition of "reflexive management of the personnel of the enterprise" is formed. The definition

of "reflexive management of the personnel of the enterprise" is formed. The scientific thought of the main researchers of the theory of reflection and synergetic theory is considered. It is determined that the personnel management system is a synergetic system, which is confirmed by the following properties: the system is open, establishes the goals of its existence and changes them, develops on the basis of the principles of self-preservation and homeostaticity, the system is dynamic hierarchical and can be in different states that describes synergetics. The positive socio-economic effect from the introduction of the proposed methods of reflexive management is determined. The synergetic effect of the reflexive personnel management is revealed, which is manifested through the emergence of self-organization processes at the enterprise, based on a vector change in the motivational and value orientations of the personnel aimed at the successful operation of the enterprise.

Keywords: synergetic effect, reflection, personnel, management, self-organization.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших і найскладніших сфер діяльності є управлінська діяльність, завдання якої полягає в підтримці зв'язків між членами колективу, в регулюванні їх роботи для реалізації мети та цілей підприємства. Організація, співробітники якої зберігають ригідні стратегії поведінки, стає надзвичайно вразливою в сучасних швидкозмінних економічних умовах. Професійні дії працівників регламентовані функціями та потоками управлінської інформації, але знаходяться під впливом особистісних характеристик людини, що впливає на організацію діяльності персоналу підприємства. Тому актуальним є ініціювати сутнісну перебудову менеджменту основною ознакою якого має бути наявність інноваційного патерну взаємодії різних типів суб'єктів управління (індивідуальних і групових) через використання рефлексивного підходу до управління, який є основою самоорганізації. Система управління що базується на рефлексивній співпраці її елементів визначає людину рушійною силою в діяльності підприємства. Основним завданням рефлексивного управління є підвищення ефективності індивідуальної, і особливо спільної діяльності працівників через пошук такого економічного та соціально-психологічного механізму стимулювання, який забезпечує синтез інтересів різних людей в загальній доцільності спільної професійної дії, направленої на реалізацію цілей підприємства. Рефлексивне управління зменшує опір змінам, завдяки тому, що працівники сприймають зміну, не як певний набір стресогенів сформований невизначеністю, а як поступовий, поетапний власний розвиток працівника поєднаний з розвитком підприємства в цілому. Працівник стає активним учасником такої зміни та прагне залучити до її реалізації більшу кількість колег, при цьому спостерігається мінімальний керівний вплив та синергетичний ефект від рефлексивної взаємодії персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед відомих дослідників синергетики слід відзначити таких вчених, як Ходаківський Є.І., Цаль-Цалко Ю.С., Грабар І.Г. Концепції рефлексивного управління підприємствами присвятили праці такі вчені, як: Друкер П.Ф., Дж. Сорос, Авілов А.В. та інші. Проте, дослідження рефлексивного процесу управління персоналом через синергетичну теорію не розглядалось, хоча саме такий підхід дозволить визначити ефективність рефлексивного управління як основи самоорганізації трудової діяльності колективів.

Постановка завдання. Метою написання статті є розкриття через синергетичну теорію сутності рефлексивного управління персоналом підприємства та визначення синергетичного ефекту від рефлексивної взаємодії елементів управлінської системи. Об'єктом дослідження є процес рефлексивного управління персоналом підприємства в розрізі синергетичної вза-

ємодії елементів системи управління. При написанні статті використовувалися такі методи дослідження, як: системний і структурний аналіз, що дозволяють дослідити сучасні синергетичні та рефлексивні теорії в управлінні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «синергетика» походить від грецького слова, яке означає «діючий разом» та є термінологічно спорідненим з кооперацією що з латинської означає – «співробітництво», що особливо проявляє себе в системі управління персоналом підприємства. Синергетичний підхід, що вивчає загальні закони самоорганізації та взаємодії в системах, формує наукову гіпотезу, що кадровий потенціал сучасних підприємств розкритий лише на третину, а основним інструментом його повноцінного розкриття є рефлексія, як мета діяльності управління, що синтезує в собі риси індивідуальної і спільної діяльності, та ґрунтується на усвідомленні людиною свого місця, активної ролі та функцій в загальній структурі діяльності підприємства. Осмислена взаємодія персоналу і керівництва формує з колективу команду готову працювати на єдину ціль. Така взаємодія вивільняє ресурс, що підвищує продуктивність праці – бажання працювати. Цей ресурс формує синергетичний ефект. Інтерпретація синергетичного ефекту полягає в тому, що загальна сума, або будь яка інша якісна характеристика загального результату завжди більша ніж результат за сумою кожної окремо взятої його складової [5, с. 68].

Рефлексивне управління персоналом підприємства є цілком синергетичною системою, що підтверджується наступними властивостями: система є відкритою одночасно знаходячись під взаємовпливом внутрішнього та зовнішнього середовища; встановлює цілі свого існування та змінює їх відповідно до змін у системах інших рівнів; розвивається з урахуванням принципів самозбереження та гомеостатичності; вона є динамічною ієрархічною системою та може перебувати у різних станах які описує синергетика.

У період нормального функціонування підприємства система управління персоналом заснована на рефлексії її елементів перебуває у стані рівноваги (показники роботи персоналу та психологічний клімат відповідають запланованим значенням). За своїм характером рефлексивна система управління персоналом є нелінійною (працівники можуть змінювати свою поведінку та продуктивність праці) та нестабільною, оскільки, споживаючи зовні енергію (матеріальні і нематеріальні ресурси) та інформацію, поведінка персоналу може відхилятися від прийнятих норм і правил (система піддається коливанням). Під дією внутрішніх факторів (поведінка людей, їх здатності та взаємовідносини) і зовнішніх факторів (результати самоорганізації інших підсистем, погіршення фінансового стану підприємства, несприятливе макроточення) з'являється

загроза виникнення кризових явищ, система персоналу зазнає нерівновагі, виникає хаос [4, с. 65].

Внаслідок нерівновагі в системі виникають стани, що мають назву флуктуації – відхилення роботи елементів від стану нормального функціонування. Флуктуації можуть бути внутрішніми (професійні відносини) або зовнішніми (демографічна криза). До основних заходів, що можуть урівноважити систему управління персоналом за рефлексивним підходом в період кризи відносять: надання працівникам адекватної та повної інформації, що змінює ставлення працівників до сприйняття кризової ситуації, власної міри участі та впливу на кризу; створення кризис-груп для виходу підприємства з кризи в складі керівників та звичайних співробітників; підтримка та забезпечення лояльності працівників до керівництва; формування партнерських відносин в колективі; впровадження диференційованої системи стимулювання, зокрема нематеріального характеру [4, с. 86].

Рефлексивний вплив проявляється в усвідомленні суб'єктом своїх ролі і місця в системі управління як активного члена колективу та його сприйняття як власної команди. При рефлексивному управлінні стосунки між керівником та персоналом формуються у взаємозв'язку та взаємовпливі один на одного та «управляються» інформацією, яку надає керівник, як ознаку проблемного простору. Така інформація носить неявний, непрямий характер, і об'єкту управління надається – описується інформаційна картина проблемного простору, орієнтуючись на яку, він як би самостійно вибирає лінію своєї поведінки. При цьому самостійно вироблене працівником рішення завжди сприймається ним як благо. Це і є керована самоорганізація. Далі для системи є характерними є функції самовідображення (тоді коли працівник асоціює себе з колективом) і саморозгортання системи (розвиток у новому заданому напрямку).

На основі, взаємодії елементів системи в процесі управління можна виділити три різновиди структури суб'єктів управлінської системи: ієрархічний, матричний і мережевий [2, с. 204]. В ієрархічній структурі взаємин намір взаємодії, що визначає діяльність кожного елемента системи, формує лідер-керівник, а інші виконують його вказівки, розвиток суб'єктності пригнічується, як і створення кордонів власної ментальності. У матричній структурі кожен суб'єкт може формувати свої власні наміри, усвідомлювати свої кордони і кордони інших людей, сприймати себе як ціле. Основною проблемою такої взаємодії є амбівалентність цілей кожного елемента системи. Мережева взаємодія передбачає можливість синергетичного з'єднання намірів суб'єктів різних типів для досягнення цілей. При цьому, людина і група людей здатні не лише пізнавати дійсність, але і конструювати її, тобто створювати нові аттрактори. У цьому синергетичному трактуванні рефлексія проявляється у формі бесід співробітників, зборів колективі – «зворотного зв'язку», семінарів, ділових ігор і ін., а управління полягає в переході від стороннього примусу (керівництва), тобто не за допомогою зовнішнього авторитету, до засвоєного працівниками самообов'язку до праці. За представленим описом ми можемо стверджувати, що рефлексивна система управління персоналом є синергетичною системою, а тому вона має вивільняти позитивну енергію розвитку системи – синергетичний ефект.

Рефлексивне управління це процес подолання відчуженості працівника від управління діяльністю підприємства шляхом переходу до відносин самоврядування, коли суб'єкт праці одночасно є суб'єктом керування цією працею, є творчою особою, а мотивація та самоорганізація його діяльності знаходиться в ньому самому як потенційний, прихований ресурс. При рефлексивному управлінні наявними ресурсами є персонал, а потенційним – його «внутрішній світ» – особливості характеру, сприйняття, цінності, мотивації та поведінки особистості працівника. Теорія синергетики стверджує, що сума складених потенціалів більше, ніж сума самих окремих потенціалів, внаслідок цього виникає додаткова одиниця ефекту, яка і визначається як синергетичний ефект. Ефект синергії виникає в результаті поєднання наявних та потенційних ресурсів [5, с. 72]. Саме самоорганізація є тим позитивним синергетичним ефектом – потенціалом розвитку підприємства. Проте. У сучасних умовах, самоорганізація не завжди гарантує сприятливий результат. На нашу думку, для підприємств, як соціально-орієнтованих систем, доцільною є керована самоорганізація, тобто зміна стану системи під впливом чинників, що перебувають під свідомим контролем елемента системи [3, с. 92]. Менеджер, що відповідає за розвиток взаємозв'язків між працівниками підприємства, володіє попереджуючою рефлексією, що забезпечує можливість або пригальмувати процеси самоорганізації, або їх стимулювати.

Дослідження процесів управління персоналом сільськогосподарських підприємств Житомирщини, показало, що проблема розвитку самоорганізації полягає у тому, що окремі працівники не прагнуть до кооперації, а навпаки бояться співпраці, сприймають членів колективу як конкурентів. У такому випадку найкращий вихід – впровадження рефлексивного управління персоналом, що забезпечує руйнування бар'єрів між керівником та працівниками через обмін інформацією та використання прихованого ресурсу працівників – їх здібностей, талантів, психологічних особливостей характеру, прагнень та ціннісних орієнтацій людини в професійному середовищі.

На думку Дж. Сороса, реальна ситуація, у тому числі і професійна, впливає на мислення і поведінку учасників, а їх мислення і поведінка впливають на розвиток ситуації, учасниками якої вони є. Гальмує людину, в сфері такої взаємодії, низький рівень усвідомлення себе частиною системи [1, с. 64]. Рефлексивність в управлінні виявляється, зокрема, в тому, що вся система разом з людиною, що уособлює в собі «весь колектив», може відображатись в свідомості та поведінці цієї людини. І характер цього відображення визначально впливає на функціонування системи в цілому. Саме при рефлексивному управлінні створюється така організація людей у взаємній діяльності та співпраці, при якій формується та підтримується мотивація, що дозволяє досягти успіхів в діяльності підприємства при мінімальному керованому впливі на співробітників. Рефлексивний підхід до управління визначається, як підхід з використанням прийомів психологічного впливу (від створення колективу однодумців до прихованого психологічного примусу), як ведучого механізму самоорганізації системи. Завданням менеджера при рефлексивному управлінні, є консолідація внутрішньої мотивації працюючих,

спонукання до виникнення добровільного бажання працювати за для досягнення мети підприємства, хоча мета може не співпадати з метою кожного окремого працюючого. При рефлексивному управлінні керівництво не примушує персонал досягати поставленої мети, а створює відповідні умови та впливає на систему сприйняття персоналом проблемного простору підприємства, як власного проблемного простору. Такий вплив провокує персонал до рішучих дій та є рушійною силою підвищення продуктивності праці. Тобто рефлексивне управління розкриває потенціал самоорганізації. У зв'язку з цим «секрет» сучасного керівника полягає не в тому, що він так добре знає свою роботу, а в умінні створення додаткової мотивації для якісної роботи працівників спонукання їх до розуміння їх власної значимості для підприємства [2, с. 181]. Однак, варто розрізнити рефлексивне управління і маніпулювання (маніпулятивний вплив). При останньому, на відміну від рефлексивного управління, використовуються різні засоби і прийоми для введення людини в оману через прийоми та засоби прихованого психологічного примусу на несвідомому рівні. Тоді як рефлексивне управління направлене на осмислення власної ролі працівників та керівництва, як єдиної системи, діяльність якої направлена на реалізацію цілей підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Модернізація нормативного підходу в управлінні, в умовах мінливості економічних процесів та посилення конкуренції, була викликана нагальною необхідністю прискорення інноваційних процесів управління у бік гуманістичного напрямку. Основним завданням сьогодні є надання процесам інновацій постійності, а людині – задоволення від самого процесу внутрішнього оновлення. Домінантою гуманістичного напрямку управління є рефлексивний підхід, що розкривається через синтез інтересів різних людей в загальній доцільності спільної дії, направлений на зміну ціннісних орієнтацій персоналу, пріоритетом яких є досягнення цілей підприємства. Така взаємодія стає результатом розуміння, в основі якого лежить осмислене, творче, рефлексивне дотримання загальної мети підприємства, асоціація працівником себе як частиною підприємства – членом великої родини. Як наслідок вивільняється додаткова енергія – добровільне бажання краще працювати, створити команду однодумців, співпрацювати з керівництвом як з наставниками, самоорганізовувати та самоконтролювати власну працю. Самоорганізація це і є позитивний синергетичний ефект при рефлексивному управлінні персоналом підприємств.

1. Авилов А.В. *Рефлексивное управление. Методологические основания: монография.* Москва : Государственный Университет Управления, 2003. 174 с.
2. Калінеску Т.В. *Самоорганізація підприємств: тенденції соціалізації економіки : монографія.* Луганськ : Ноулідж, 2012. 395 с.
3. Новиков Д.А. *Рефлексия и управление.* Москва : Физматлит, 2012. 412 с.
4. Милованов В.П. *Синергетика и самоорганизация. Социально-экономические системы.* Москва : Librokom, 2015. 224 с.
5. Мосієнко О.В. *Геіштальти соціально-економічних систем : монографія.* Житомир : ПП Рута, 2016. 226 с.
6. Ходаківський Є.І. *Проведіння. Геіштальтні технології.* Житомир : ПП «Рута», 2016. 246 с.
7. Шестерняк М.М. *Синергетичний ефект у спільному будівництві як фактор економічного зростання.* Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2013. № 3 (65). С. 68-74.

1. Ayllov A.V. (2003). *Refleksivnoye upravleniye. Metodologicheskiye osnovaniya : monografiya* [Reflexive control. Methodological grounds : monograph]. Moskva : Hosudarstvennyi Unyversytet Upravleniya. [in Russian].
2. Kalinesku T.V. (2012). *Samoorhanizatsiia pidpriemstv: tendentsii sotsializatsii ekonomiky : monografiia* [Self-organization of enterprises: trends of economic socialization : monograph]. Luhansk : Noulidzh. [in Ukrainian].
3. Novikov D.A. (2012). *Refleksiya i upravlenie* [Reflection and management]. Moskva : Fizmatlit. [in Russian].
4. Milovanov V.P. (2015). *Sinergetika i samoorganizatsiya. Sotsialno-ekonomicheskie sistemyi* [Synergetics and self-organization. Socio-economic systems]. Moskva : Librokom. [in Russian].
5. Mosiienko O.V. (2016). *Heshtalty sotsialno-ekonomichnykh system : monografiia* [Gestalt of socio-economic systems : monograph]. Zhytomyr : PP Ruta. [in Ukrainian].
6. Khodakivskiy Ye.I. (2016). *Provedinnia. Heshtaltni tekhnolohii* [Spending. Gestalt technologies]. Zhytomyr : PP «Ruta». [in Ukrainian].
7. Shesterniak M.M. (2013). *Synerhetychnyi efekt u spilnomu budivnytstvi yak faktor ekonomichnoho zrostannia* [Synergetic effect in joint construction as a factor of economic growth]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu, no. 3(65), pp. 68-74. [in Ukrainian].

E-mail: mosienko976@gmail.com

УДК 338.1/.2-049.5(477)(045)

Носань Н.С.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Черкаський державний технологічний університет

ГІПОТЕЗИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ФІНАНСОВОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено, що станом на середину 2019 року очевидно є схильність до копіювання методів і прийомів менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності на рівні публічного управління та адміністрування національної безпеки. Обґрунтовано необхідність врахування специфічних рис забезпечення фінансової безпеки на макрорівні при управлінні її системою силами органів державної влади. Запропоновано сім гіпотез управління безпекою фінансової складової національної економіки України, які демонструють особливості реалізації цього процесу із врахуванням вітчизняних економічних реалій на даному етапі розвитку безпекоорієнтованого управління як окремого напрямку науки безпекознавства та однієї з форм сучасного менеджменту. Ці гіпотези демонструють, що в управлінні фінансовою безпекою на державному рівні необхідно прагнути до досягнення гармонії і балансування інтересів усіх категорій стейкхолдерів, а реалізація цього процесу має відбуватися на засадах якісного кадрового і інформаційного забезпечення.

Ключові слова: безпека, фінансова безпека, національна економіка, управління, фінансові інтереси, загрози.

ГИПОТЕЗЫ УПРАВЛЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ФИНАНСОВОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Носань Н.С.

В статье исследовано, что по состоянию на середину 2019 года очевидна склонность к копированию методов и приемов менеджмента экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности на уровне публичного управления и администрирования национальной безопасности. Обоснована необходимость учета специфических черт обеспечения финансовой безопасности на макроуровне при управлении ее системой силами органов государственной власти. Предложено семь гипотез управления безопасностью финансовой национальной экономики Украины, которые демонстрируют особенности реализации этого процесса с учетом отечественных экономических реалий на данном этапе развития безопасности ориентированного управления как отдельного направления науки безопасности и одной из форм современного менеджмента. Эти гипотезы доказывают, что в управлении финансовой безопасностью на государственном уровне необходимо стремиться к достижению гармонии и балансировки интересов всех категорий стейкхолдеров, а реализация этого процесса должна происходить на основе качественного кадрового и информационного обеспечения.

Ключевые слова: безопасность, финансовая безопасность, национальная экономика, управление, финансовые интересы, угрозы.

HYPOTHESIS OF THE SECURITY MANAGEMENT OF THE FINANCIAL COMPLEX NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Nosan Nataliia

The article establishes that as of mid-2019 the tendency to copy the methods and techniques of economic security management of economic entities at the level of public administration of national security is obvious. The necessity of taking into account specific features of ensuring financial security at the macro level in the management of its system by the authorities of state bodies is substantiated. Seven hypotheses on security management of the financial component of the national economy of Ukraine are proposed, which show the peculiarities of the implementation of this process taking into account domestic economic realities at this stage of the development of security-oriented management as a separate branch of science of security science and one of the forms of modern management. Their essence is as follows: in the management of financial security at the state level, it is necessary to strive to achieve harmony and balance the interests of all categories of stakeholders, the purpose of management is to recognize the protection of financial sovereignty of the state, financial resources of participants in the financial system and the welfare of the population, banking security and security of the non-bank financial market should be recognized as equally important in the processes of state security-oriented management, such as monetary, debt, budget and currency. The staffing of the state financial security management process should become a priority of the strategic planning of measures to restore the stability of the financial system, the result of the management of the financial security of the state depends to a large extent on the level of confidence of the population and business structures in the financial system and markets of financial services and their professional participants, the management of financial security of the state should be centralized; the distribution of functions between different regulators and state authorities

is highly undesirable, the basis of the financial security management of Ukraine should be the conceptual documents that will reflect the strategic and tactical measures to organize the protection of financial resources and financial interests of the state and the nation from external and internal dangers and threats.

Keywords: security, financial security, national economy, management, financial interests, threats.

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки та глобалізація економічних процесів призводять до зміни парадигм управління фінансовою системою та контролю за станом фінансового сектору. Нині наявність або відсутність фінансових ресурсів визначає позицію держави на геополітичній арені. Фінанси містяться в основі соціальної політики, формують дефіцит або профіцит державного бюджету, визначають здатність країни до досягнення фінансової автономії. Залежність від зовнішніх інвесторів і спонсорів, постійний пошук джерел фінансової допомоги у міжнародних фондах і організаціях призвів до того, що роль України на міжнародних ринках капіталів майже повністю нівельовано, внутрішній фінансовий ринок поволі захоплюється зарубіжними фінансовими компаніями, а вітчизняні реалізатори фінансових продуктів і послуг змушені шукати шляхи до об'єднання з іноземними фінансовими посередниками або залишати сферу фінансового бізнесу більш сильним гравцям. Нестабільний стан фінансової системи формує широкий спектр загроз для рівня фінансової безпеки держави. Тому критично необхідним завданням у контексті реалізації завдань державного управління є розробка інноваційних підходів до управління безпекою фінансової складової національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем і особливостей реалізації управлінських процесів у контексті забезпечення фінансової безпеки як макро-, так і мікрорівневих економічних систем присвячені праці багатьох сучасних вчених. Зокрема, Зачосова Н.В. досліджує управлінські проблеми убезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України [1], Желябін В.О. пропонує власну оцінку ефективності державного управління з критеріями фінансової безпеки України [2], Майстро С.В. займається пошуком напрямів вдосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах [3], Момот Т.В., Крайвська А.І., Крайвський Б.Б., Тумієтто Данієлла визначають виклики та протиріччя забезпечення бюджетної складової фінансової безпеки в умовах реформування системи управління державними фінансами в Україні [4]. Більшість підходів і практик, що пропонуються для менеджменту фінансової безпеки на державному рівні, були запозичені фахівцями зі сфери управління фінансовою безпекою господарських структур різних видів економічної діяльності. Тому у контексті проведення даного дослідження доцільно звернути увагу і на публікації тих вчених, що опікуються питаннями управління економічною і фінансовою безпекою суб'єктів господарювання [5; 6]. Однак, розвиток науки безпекознавства супроводжується появою усе нових концепцій, теорій, парадигм у напрямку удосконалення управління фінансовою безпекою. З огляду на це, обрана для дослідження тематика є актуальною та такою, що саме нарізла у часі.

Постановка завдання. Метою дослідження є систематизація та упорядкування сформованих сучасною

економічною думкою гіпотез управління безпекою фінансової складової національної економіки України задля розширення понятійно-категорійного апарату безпекознавства та формування ефективних засад безпеки орієнтованого фінансового управління на рівні макроекономічних систем безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження існуючих підходів до управління фінансовою безпекою на мікро- та макrorівні дало змогу дійти висновку, що на державному рівні для управління цим важливим об'єктом національної економіки використовуються ті ж самі принципи та інструменти, що і у процесі менеджменту суб'єктів господарської діяльності. Однак, при наявності спільних рис в управлінні різними економічними системами, що мають право на визнання та застосування у безпеку орієнтованому управлінні – наприклад, врахування класичних функцій менеджменту, як то планування, організація, мотивація, контроль, які належить застосовувати на усіх рівнях управління, як простими, так і складними об'єктами, існують і такі особливості управління національною фінансовою безпекою, які варті бути виокремленими у окремі гіпотези, що на них має будуватись ефективний механізмів управління безпекою фінансової складової національної економіки України.

Гіпотеза 1. На відміну від прагнення на рівні бізнес-структур у першу чергу задовольнити інтереси керівництва та основних акціонерів шляхом прийняття безпеку орієнтованих управлінських рішень, в управлінні фінансовою безпекою на державному рівні необхідно прагнути до досягнення гармонії і балансування інтересів усіх категорій стейкхолдерів. Державні інтереси можуть визнаватись пріоритетними у стратегічній перспективі, а фінансові інтереси населення – на короткостроковому проміжку часу, зокрема, у період соціальної напруги.

Гіпотеза 2. Мета управління фінансовою безпекою на рівні держави – це не просто організація захисту ресурсів, які використовуються у процесі досягнення максимально можливого за тих зовнішніх і внутрішніх умов, що склалися, обсягу прибутку, як це декларується на рівні суб'єктів господарської діяльності. Метою управління безпекою фінансової складової національної економіки України має визнаватись захист фінансового суверенітету держави, фінансових ресурсів учасників фінансової системи та добробуту населення від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз фінансової природи походження. Якщо у бізнесі не прийнято використовувати ресурси компанії для задоволення потреб її працівників, то у національному масштабі стану фінансової безпеки можна буде досягти лише шляхом використання фінансових можливостей і бюджету країни для задоволення фінансових потреб широких верств населення.

Гіпотеза 3. В умовах відкритої конкурентної економіки банківська безпека та безпека небанківського фінансового ринку повинні визнаватись такими ж важливими у процесах державного безпеку орієнтованого управління, як грошово-кредитна, боргова,

бюджетна та валютна безпека. У жодному разі ми не пропонуємо урівняти вагу усіх перерахованих функціональних підсистем системи економічної безпеки держави, зокрема, у підсумковому індикаторі при оцінюванні її рівня. Однак, дослідження літературних джерел і усвідомлення реалій організації фінансових процесів і розподілу фінансових ресурсів в Україні дало змогу зробити висновок, що пріоритет під час захисту всієї системи фінансової безпеки урядовими структурами надається безпеці держаних фінансів, тобто бюджетній, борговій безпеці, тощо. Цей факт пояснюється важливим значенням бюджетної системи для підтримки економічного і соціального життя країни на певному функціональному рівні. Бюджетному процесу приділяється значна увага як з боку владних структур, так і з боку громадськості, адже саме в процесі формування бюджетних ресурсів та під час їх розподілу приймаються важливі рішення, що визначають такі індикатори національної економічної безпеки, як мінімальний розмір заробітної плати та обсяги різних форм виплат соціальної допомоги. Грошово-кредитній політиці також відводиться значна увага; її розробка відбувається із залученням широкого кола фахівців, у першу чергу, від Національного банку України. Однак, що стосується банківської безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору – тут такої активності владних структур не спостерігається. Нині відсутні будь-які концептуальні документи, які б на державному рівні встановлювали засади управління цими підсистемами державної фінансової безпеки. Але саме активний розвиток ринків фінансових послуг міг би забезпечити надходження капіталу від внутрішніх інвесторів і інших користувачів фінансових продуктів і послуг до фінансової системи, який у подальшому міг би бути використаним для забезпечення державних фінансових інтересів і зменшення соціального навантаження на державний бюджет України, який уже багато років поспіль стає на заваді активному економічному розвитку нашої держави.

Гіпотеза 4. Кадрове забезпечення процесу управління фінансовою безпекою держави має стати пріоритетом стратегічного планування заходів по відновленню стабільності фінансової системи. У сфері вітчизняного бізнесу нині можна спостерігати прикрий тенденцію – позиції топ-менеджменту обіймають особи, що мають вищу освіту не за напрямом підготовки «Управління та адміністрування», до якого належить спеціальність «Менеджмент». Чомусь у різних професійних сферах – медицині, юриспруденції, керуванні автотранспортними засобами, тощо, існують вимоги до осіб, що прагнуть обіймати певні посади або виконувати окремі функції і завдання, а от керувати компанією або державною установою може особа, що не має освіти у напрямі управління. Невже керувати автомобілем легше, ніж об'єктом, що займається різними видами діяльності, від рентабельності якого залежить добробут працівників і членів їх родин? Про державне управління та його складність і наслідки непрофесійних рішень годі і говорити. Що стосується конкретно управління фінансово-економічною безпекою, то зазвичай його реалізація покладається на осіб, що працювали у силових структурах, були воєнними, тощо. Щоправда, на ринку праці поступово починаються з'являтися фахівці із освітою за спеціальністю «Управ-

ління фінансово-економічною безпекою» або з подібною спеціалізацією у межах спеціальності «Менеджмент». Однак, їм часто бракує практичного досвіду та розуміння усіх особливостей і аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки на прикладному рівні. Як висновок, можна відзначити наступне – управління фінансовою безпекою на державному рівні мають здійснювати особи з освітою у напрямі менеджменту, у той час, як для господарських структур в цілому допустимим є управління безпекою особами з економічною або юридичною освітою, але багатим практичним досвідом роботи на підприємствах, в установах або організаціях певного виду економічної діяльності.

Гіпотеза 5. Результат управління фінансовою безпекою держави у значній мірі залежить від рівня довіри населення і бізнес-структур до фінансової системи та ринків фінансових послуг і їх професійних учасників. Уже неодноразово авторитетними науковцями та спеціалістами-практиками у царині безпекознавства підкреслювався факт необхідності розширення участі населення у процесах функціонування фінансового ринку, зокрема, через активізацію використання фінансових продуктів і послуг – фінансову інклюзію. Кожен громадянин має інтегруватись у фінансову систему, стати її активним, а не пасивним учасником. Не даремно постійно обговорюється проблема фінансової грамотності – у багатьох випадках фізичні особи, особливо вікової категорії 50+ не розуміють власних фінансових можливостей і обмежуються використанням лише тих фінансових послуг, які є обов'язковими, як то розрахунки у банках, користування картками для зняття пенсій або інших грошових надходжень, розрахунки картами у магазинах, тощо. Іншим стримуючим фактором, крім відсутності фінансових знань для населення у процесі входження на фінансовий ринок є недовіра до його професійних учасників, що викликана низьким рівнем захисту інтересів і прав учасників фінансових відносин з боку держави. Низькі стандарти фінансового обслуговування, що не відповідають європейським аналогам, відсутність національних стандартів якості фінансових продуктів і послуг, відсутність державних гарантій справедливого поводження фінансових установ із залученими фінансовими ресурсами дестимулюють їх наявних і потенційних клієнтів до використання пропонованих їм сервісів. Тому внутрішні джерела поповнення ресурсів вітчизняної фінансової системи є недостатніми, що поставило вітчизняну економіку у фінансову залежність від різних форм і видів міжнародної фінансової допомоги та стало причиною втрати фінансового суверенітету.

Гіпотеза 6. Управління фінансовою безпекою держави має здійснюватися централізовано; розподіл функцій між різними регуляторами і органами державної влади є вкрай небажаним. Співробітництво між різними регуляторними структурами буде ефективним лише у рамках інформаційної або консультативної співпраці, але не у напрямі регуляторної діяльності. На підприємствах в управлінській організаційній структурі зазвичай не виокремлюється самостійний орган управління фінансовою безпекою. Існує або відповідальна за фінансову безпеку особа, або, у більшості випадків, завдання менеджменту фінансової безпеки виконують спільно бухгалтер, фінансист, фінансовий менеджер, фінансовий директор,

економіст, тощо. Зважаючи на складну структуру системи державної фінансової безпеки, до якої входить і банківська безпека, і безпека небанківського фінансового сектору, і грошово-кредитна, бюджетна, боргова, валютна складові, управління нею не може професійно здійснювати один підрозділ будь-якої державної структури, або один національний регулятор, як, наприклад, Національний банк України. Необхідним є створення окремого органу забезпечення фінансової безпеки держави або покласти цю функцію на Раду з фінансової стабільності, створену указом Президента України від 24 березня 2015 року, і до складу якої входять керівники НБУ, Мінфіну, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг і ФГВФО, тобто більшості структур, які нині є відповідальними за рівень фінансової безпеки України. Однак, оскільки нині рішення цієї ради мають рекомендаційний характер, для реалізації нею функції управління фінансовою безпекою держави, її представниками потрібно надати відповідні повноваження на законодавчому рівні.

Гіпотеза 7. В основу управління фінансовою безпекою України має бути покладено концептуальні документи, у яких знайдуть відображення стратегічні і тактичні заходи щодо організації захисту фінансових ресурсів і фінансових інтересів держави і нації від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Для менеджменту безпеки суб'єктів господарювання ця гіпотеза є не зовсім справедливою, оскільки проста управлінська структура окремих підприємств, установ, організа-

цій дозволяє організувати передачу інформації щодо необхідності прийняття безпеки орієнтованих рішень простими каналами комунікації. На рівні держави виявити, ідентифікувати, оцінити загрози та виробити та реалізувати управлінські рішення, спрямовані на протидію їм або їх наслідкам через високий рівень бюрократії та складність комунікативних систем своєчасно майже не можливо. Тому на державному рівні потрібно попередньо обговорити та визначити стратегічні орієнтири забезпечення фінансової складової національної безпеки України, і уже у відповідності до них формувати набір тактичних управлінських дій для реакції на обставини, фактори, виклики, ризики та загрози, що у різний момент часу виникають на теренах вітчизняної економічної системи.

Отже, управління безпекою фінансової складової національної економіки України не можна ефективно реалізовувати, зважаючи хоча б на різницю у архітектоніці їх систем (рис. 1, 2). Саме тому виникає потреба у розширенні науково-методологічних підходів до забезпечення фінансової безпеки на макрорівні та у прикладній площині. Запропоновані у цьому дослідженні гіпотези можуть стати науковим фундаментом для побудови ефективного механізму управління фінансовою безпекою держави, а також інформаційною основою для підготовки концептуальних документів для фіксації засад забезпечення фінансової безпеки на макрорівні.

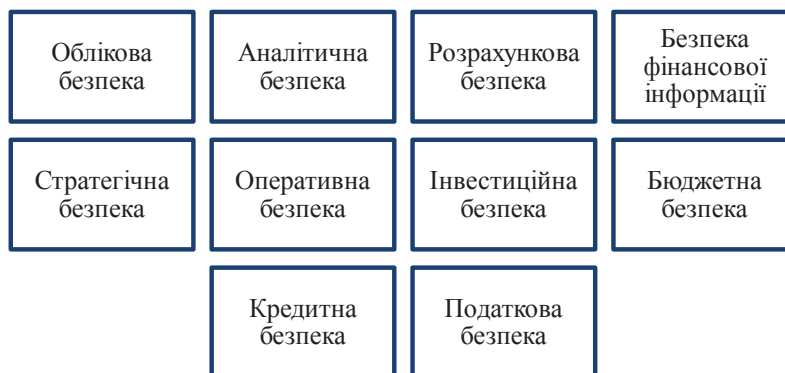

Рис. 1. Елементи системи фінансової безпеки суб'єктів господарської діяльності

Джерело: систематизовано автором

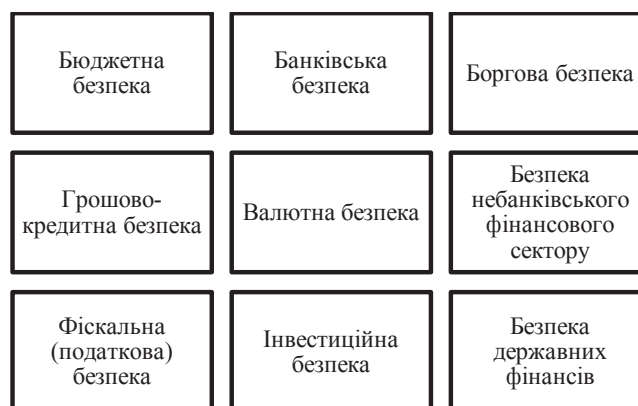

Рис. 2. Елементи системи фінансової безпеки держави

Джерело: систематизовано автором

Висновки з проведеного дослідження. Перегляд фундаментальних основ управління безпекою фінансової складової національної економіки України дав змогу зробити висновок щодо стійкої тенденції до схильності копіювання методів і прийомів менеджменту економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності на рівні публічного управління та адміністрування національної безпеки. Однак, разом із позитивними наслідками, що може мати залучення досвіду бізнес-структур у механізми забезпечення державної

фінансової безпеки, у такого підходу є і суттєві недоліки, що виникають через специфічні характеристики державних і приватних фінансових інтересів у царині безпеки орієнтованого управління фінансовою системою та розподілу фінансових ресурсів на різних рівнях економічних систем. З огляду на це, було запропоновано сім гіпотез управління безпекою фінансової складової національної економіки України, що сформульовані з урахуванням необхідної на даний момент часу специфіки її забезпечення на макрорівні.

1. Зачосова Н.В. *Управлінські проблеми забезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України*. Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки. 2017. № 4 (1). С. 10-20.

2. Желябін В.О. *Оцінка ефективності державного управління з критеріями фінансової безпеки України*. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2009. Вип. 37. С. 180-184.

3. Майстро С.В. *Напрями вдосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах*. Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 1. С. 95-101.

4. Момот Т.В., Крайівська А.І., Крайівський Б.Б., Туміетто Данієлла. *Бюджетна безпека в умовах реформування системи управління державними фінансами в Україні: виклики та протиріччя*. Комунальне господарство міст. Серія : Економічні науки. 2018. Вип. 6. С. 54-61.

5. Занора В.О., Скляр А.В. *Управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: теоретико-методичні аспекти організації системи*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 22. С. 74-77.

6. Тулуб О.М., Теслюк О.М. *Управління системою фінансово-економічної безпеки виробничої фірми*. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 16. С. 29-32.

1. Zachosova N.V. (2017). *Upravlinski problemy zabezpechennia finansovoi pidsystemy ekonomichnoi bezpeky natsionalnoi ekonomiky Ukrainy* [Management problems of the financial security subsystem of the national economy of Ukraine]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia : Ekonomichni nauky, 4 (1), 10-20. [in Ukrainian].

2. Zheliabin V.O. (2009). *Otsinka efektyvnosti derzhavnoho upravlinnia z kryteriiamy finansovoi bezpeky Ukrainy* [Assessment of the effectiveness of public administration with the criteria of financial security of Ukraine]. Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii, 37, 180-184. [in Ukrainian].

3. Maistro S.V. (2015). *Napriamy vdoskonalennia mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia finansovo-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v suchasnykh umovakh* [Areas of improvement of the mechanism of state management of financial and economic security of Ukraine in modern conditions]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 1, 95-101. [in Ukrainian].

4. Momot T.V., Kraivska A.I., Kraivskiy B.B., Tumietto Daniella (2018). *Biudzhethna bezpeka v umovakh reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy v Ukraini: vyklyky ta protyrichchia* [Budgetary security in the context of reforms of the public finance management system in Ukraine: challenges and contradictions]. Komunalne hospodarstvo mist. Seriiia : Ekonomichni nauky, 6, 54-61. [in Ukrainian].

5. Zanora V.O., Skliar A.V. (2016). *Upravlinnia ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannia: teoretyko-metodychni aspekty orhanizatsii systemy* [Management of economic safety of subjects of management: theoretical and methodical aspects of organization of the system]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment, 22, 74-77. [in Ukrainian].

6. Tulub O.M., Tesliuk O.M. (2016). *Upravlinnia systemoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky vyrobnychoi firmy* [Management of the system of financial and economic security of the production company. Investments: practice and experience]. Investytsii: praktyka ta dosvid, 16, 29-32. [in Ukrainian].

E-mail: natazachosova@gmail.com

УДК 005.4:65.01

Ольшанський О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ЗЕД і туризму,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

Ткаченко О.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організацій,
Харківський державний університет харчування та торгівлі

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПРОБЛЕМ ПРОЦЕСНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ТОРГІВЛІ

У статті розглянуто питання систематизації наукових проблем процесного управління підприємствами торгівлі: визначено переваги, недоліки, основні розбіжності та акценти у поглядах науковців, обґрунтовано необхідність систематизації наукових проблем процесного управління підприємствами торгівлі, що у підсумку сприяє створенню унікальної можливості нівелювання негативного впливу чинників зовнішнього середовища та утворенню стійкого положення підприємства торгівлі на ринку послуг. У роботі було запропоноване системне бачення проблем процесного управління підприємством як сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів системи яка складається з наступних блоків проблем: проблем предмету досліджень, проблем методів досліджень і проблем об'єкту дослідження. З огляду на це, у роботі було визначено, що забезпечення взаємодії стратегічного і процесного підходів щодо управління на практиці може бути реалізовано на основі створення моделі сталого розвитку підприємства. Побудована модель сталого розвитку підприємства повинна служити точкою відліку при оцінці фактичного режиму функціонування підприємства, орієнтиром у прийнятті стратегічних управлінських, фінансових рішень, а також рішень про необхідність удосконалення певних процесів управління.

Ключові слова: систематизація, управління, предмет дослідження, методи дослідження, об'єкт дослідження, процесне управління, підприємство.

СИСТЕМАТИЗАЦИЯ НАУЧНЫХ ПРОБЛЕМ ПРОЦЕССНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ ТОРГОВЛИ

Ольшанский А.В., Ткаченко О.П.

У статье рассмотрены вопросы систематизации научных проблем процессного управления предприятиями торговли: определены преимущества, недостатки, основные разногласия и акценты во взглядах ученых, обоснована необходимость систематизации научных проблем процессного управления предприятиями торговли, что в итоге способствует созданию уникальной возможности нивелирования негативного влияния факторов внешней среды и образованию устойчивого положения предприятия торговли на рынке услуг. В работе было предложено системное видение проблем процессного управления предприятием, как совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих элементов системы которая состоит из следующих блоков проблем: проблем предмета исследований, проблем методов исследований и проблем объекта исследования. Учитывая это, в работе было определено, что обеспечение взаимодействия стратегического и процессного подходов в управлении на практике может быть реализовано на основе создания модели устойчивого развития предприятия. Построенная модель устойчивого развития предприятия должна служить точкой отсчета при оценке фактического режима функционирования предприятия, ориентиром в принятии управленческих, финансовых решений, а также решений о необходимости совершенствования определенных процессов управления.

Ключевые слова: систематизация, управления, предмет исследования, методы исследования, объект исследования, процессное управление.

THE SYSTEMATIZATION OF THE SCIENTIFIC PROBLEMS OF TRADING COMPANIES' PROCESS MANAGEMENT

Olshanskiy Oleksandr, Tkachenko Olha

The article focuses on the systematization of the scientific problems of trading companies' process management: the advantages, disadvantages, main differences and stresses in scientists' opinions have been determined, the necessity of the systematization of the scientific problems of the process management of trading companies has been substantiated, which consequently contributes to creating a unique possibility of leveling the negative influence of the environment factors and establishing the trading company's stable position in the services market. The work offers the system vision of the company's process management problems as a set of interrelated and interacting elements of the system consisting of the

following problem sets: the subject of research problems, the research methods problems and the problems of the research object. Ensuring the interaction of strategic and process management approaches in practice can be realized on the basis of creating a model of company sustainability. The constructed model of stability should serve as a reference point in assessing the actual operating mode of the company, a benchmark in making the strategic management, financial decisions, as well as the decisions on the necessity to improve certain management processes. In view of this, the conclusions have been proposed in the work that the further development of the theory and methods of process management can be achieved by solving the following main interrelated problems: adjusting the methodological foundations of the process management in an adequate accord with the modern development of management and economic theory, modern practice and taking into account this country's specifics by means of clarification of the conceptual apparatus, improvement of the management processes classification, its principles and content; the definition the process management place and role among the modern economic development and management trends; the interaction of strategic and process management in order to increase the overall manageability of the company; the development of a typical network of major business processes in the industry; the formation of the mechanism of the trading company's process management; the development of the typical methods of the company's process management based on a sectoral approach.

Keywords: systematization, management, subject of research, research methods, object of research, process management, trading company.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах господарювання ефективність підприємств торгівлі в Україні повністю залежить від можливостей перетворення ключових процесів підприємства у стратегічні ініціативи, які націлені на максимальне задоволення вимог замовника та здатність підприємства реагувати та прогнозувати зміни ринку. Разом з тим непередбаченість та швидка динаміка зовнішнього середовища постійно змінюють умови існування підприємств торгівлі. З огляду на це, постає актуальне завдання різкого реагування на різного роду зміни, так як своєчасна реакція керівництва підприємства на зміни зовнішнього середовища здатна забезпечити довгостроковий стійкий розвиток підприємства торгівлі. У менеджмент підприємств торгівлі недостатньо впроваджуються сучасні інноваційні підходи щодо управління бізнес-процесами. Підвищення рівня управління бізнес-процесами підприємств торгівлі до вимог внутрішнього і зовнішнього оточення сприятиме покращенню загального рівня ефективності його діяльності.

В означеному аспекті актуалізується питання дослідження сутності систематизації наукових проблем процесного управління підприємствами торгівлі, визначення їх особливостей і деталізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання систематизації проблем процесного управління підприємствами є предметом дослідження багатьох учених-економістів. Це, перш за все, зумовлено стратегічною орієнтацією на завоювання та утримання значної ринкової ніші. Сучасні наукові розробки містять комплекс інструментів і стратегій процесного управління підприємством, про що свідчать результати наукових досліджень провідних учених світового рівня: А. Байорна, І. Боргіані, В. Брокке, М. Веске, Р. Гарднера, Т. Давенпорта, Е. Демінга, Дж. О'Шонессі, К. Шухарта, М. Хаммера, Н. Харінгтона, Дж. Чампі.

Водночас, незважаючи на всю багатогранність наявних досліджень у дослідженнях учених існую певна поляризація ідей стосовно змістовного наповнення категорії «процесне управління», що значно ускладнює питання оцінювання стану наукових проблем процесного управління підприємств торгівлі. А також деякі питання управління бізнес-процесами підприємств торгівлі, зокрема, що стосуються систематизації наукових проблем процесного управління підприємствами торгівлі залишаються недослідженими, тому що економічна трансформація вимагає створення нових підходів та рішень.

Постановка завдання. Не дивлячись на велику кількість публікацій і різнобічних підходів щодо формування критеріїв і методів систематизації наукових проблем процесного управління підприємствами комплексний підхід щодо зазначених питань у науковій літературі відсутній. З огляду на це проблеми пов'язані з систематизацією наукових проблем процесного управління підприємствами торгівлі в умовах конкуренції та глобалізації економіки потребують подальшого вивчення та розвитку. Мета роботи полягає у діагностиці питань пов'язаних з систематизацією наукових проблем процесного управління підприємств торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умови високого рівня непередбаченості та складності зовнішнього середовища тільки процесне управління може забезпечити підприємствам торгівлі можливість нівелювати діє негативних чинників впливу як зовнішнього так і внутрішнього середовища та забезпечити довгостроковий розвиток у перспективі. Накопичений світовий досвід практичного використання методології процесного управління на підприємствах дозволяє говорити про високу ефективність застосування даної концепції для вирішенню таких важливих завдання сучасного періоду розвитку виробництва, як: підвищення загальної ефективності виробництва за рахунок удосконалення процесів управління; досягнення реальної, а не декларованої орієнтації на клієнта. На даний момент, завдяки чисельним дослідженням у цьому напрямку розвитку менеджменту сформований значний теоретичний і методологічний апарат. Існуючі протиріччя частково були зняті самим М. Хаммером у праці «Бізнес в ХХІ столітті: порядок денний» [1], а також прибічниками ідеї виділення бізнес-процесів і побудови систем управління підприємством на їх основі.

У той же час аналіз літературних джерел показує наявність принципових розбіжностей у розумінні вченими значних теоретичних аспектів процесного управління, відсутністю системності у їхньому уявленні, неопрацьованістю ряду методологічних питань, а також відсутністю єдиних підходів щодо впровадження процесного управління на підприємстві [2].

Системний метод уявлення щодо процесного управління підприємством включає, як формування набору удосконалень і управлінських принципів дії, так і спосіб мислення щодо організації управління підприємством. Системне бачення проблем процесного управління підприємством представлено нами на рисунку 1.

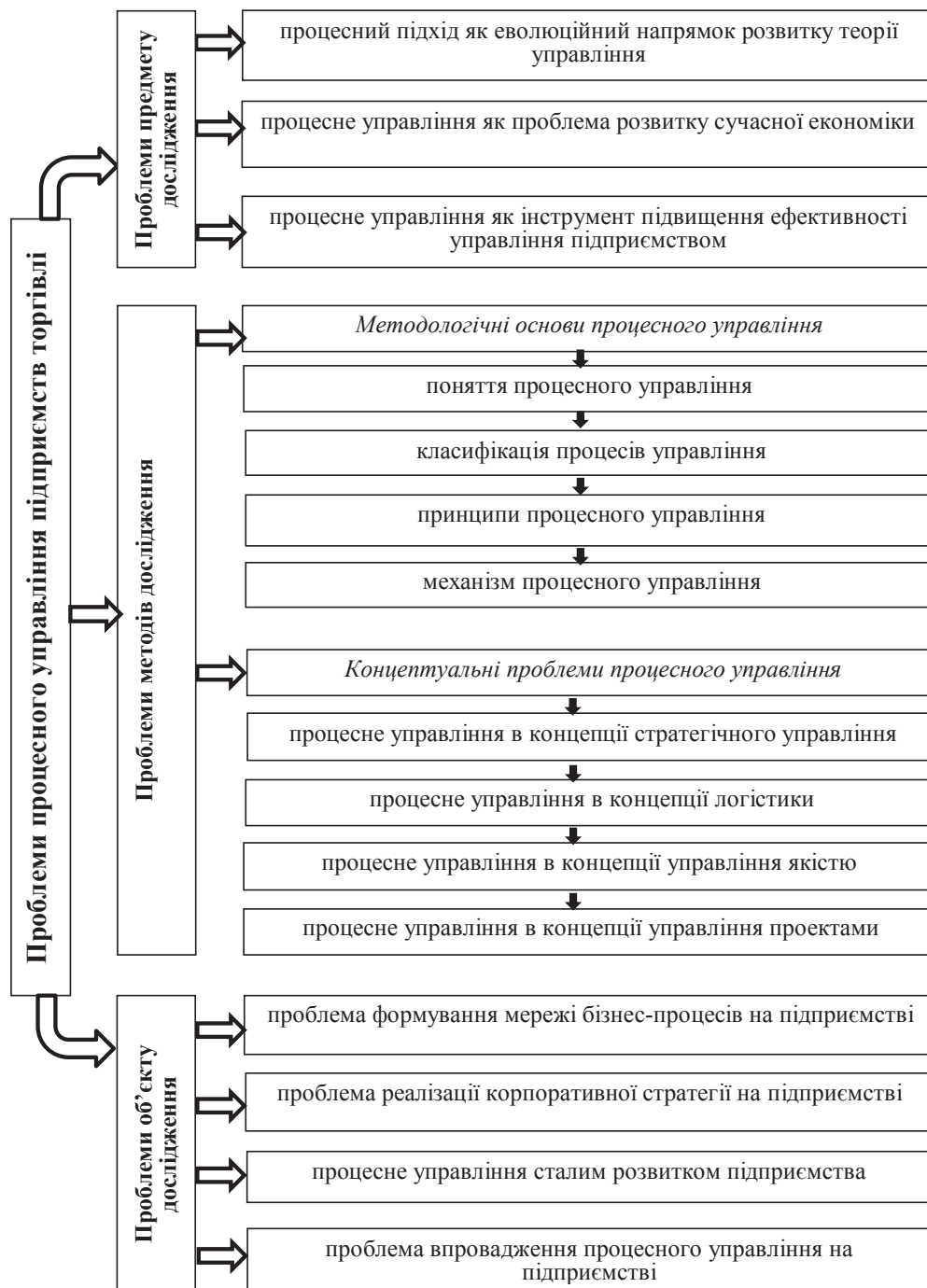

Рис. 1. Проблеми процесного управління підприємств торгівлі

Сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів системи утворює наступні підсистеми: предмету, методів і об'єкту дослідження проблем процесного управління.

При розгляді проблем *предмета дослідження* перш за все необхідно вказати, що процесне управління слід трактувати як еволюційний (а не революційний, як у М. Хаммера і Дж. Чампі) напрямок у теорії і практиці менеджменту який зазнав бурхливо розвитку у останні 30 років.

Коло проблем предмету дослідження охоплює питання генезису процесного управління, впливу даної концепції на світовий економічний розвиток у постіндустріальну епоху, а також передумови

впровадження процесного управління на вітчизняних підприємствах.

Формування основ і подальший розвиток процесного управління багато у чому стало наслідком глибоких інституційних змін, які відбуваються у останньому десятиріччі, що виражаються насамперед у самому розумінні бізнесу. Логіка індустріального розвитку привела теоретиків управління першої половини XX ст. до сприйняття організації з позицій закритої системи. Головний фактор успіху і конкурентоспроможності такої організації, це зростання масштабів виробництва і послуг, а основне завдання управлінців полягає у ефективному використанні всіх видів ресурсів і зростанні продуктивності праці.

Науково-технічний прогрес і колосальна концентрація наукового і виробничого потенціалу у воєнні та повоєнні роки привели до реструктуризації світової економіки. Помітну роль стали грати галузі, які безпосередньо задовольняють потреби людей і засновані на прогресивних технологіях. Життєздатність бізнесу стала визначатися його гнучкістю, динамічністю, адекватністю до вимог навколишнього середовища. У другій половині XX ст. країни-лідери стали показувати ознаки початку переходу до періоду постіндустріального, інформаційного розвитку [3].

Наступний блок проблем пов'язаний з *методами дослідження*, сукупність яких утворює методологію процесного управління. Проблеми методології процесного управління можна розділити на дві групи.

Перша група проблем методології – *це принципи пізнання*, пов'язані з філософією, гносеологією і розробкою понятійного апарату, класифікації, принципів, змісту і складових елементів процесного управління.

Наявність методологічних проблем у концепції процесного управління обумовлено в першу чергу неоднозначністю, «слабкістю» його понятійного апарату. Дійсно, переважна більшість сучасних вчених, спираючись на помилкові (за власним визнанням М. Хаммера) уяв-

лення основоположників теорії, які у якості відправної точки у своїх дослідженнях брали до уваги революційний характер процесного управління, протиставляючи процесний підхід функціональному. Це призводить до неоднозначного сприйняття самої ідеї процесного управління, а також до термінологічних і методичних суперечностей. Не можна назвати систематизованими і підходи щодо створення класифікацій бізнес-процесів на підприємстві. Неопрацьованим залишаються механізми процесного управління підприємствами торгівлі [4].

Таким чином, методологічні основи процесного управління повинні бути скоректовані щодо виникнення і сучасного розвитку його теорії, сучасної практики і з урахуванням вітчизняної специфіки.

Друга група проблем методології – *це методи і принципи, які складають концептуальне уявлення про методологію процесного управління*. Проблеми процесного управління знаходять своє відображення у ряді суміжних концепцій сучасного менеджменту, насамперед стратегічного управління, логістики, управління якістю, управління проектами, що відображає науковий принцип взаємопроникнення теорій.

Останній блок проблем процесного управління *складається з проблем вивчення об'єкта*

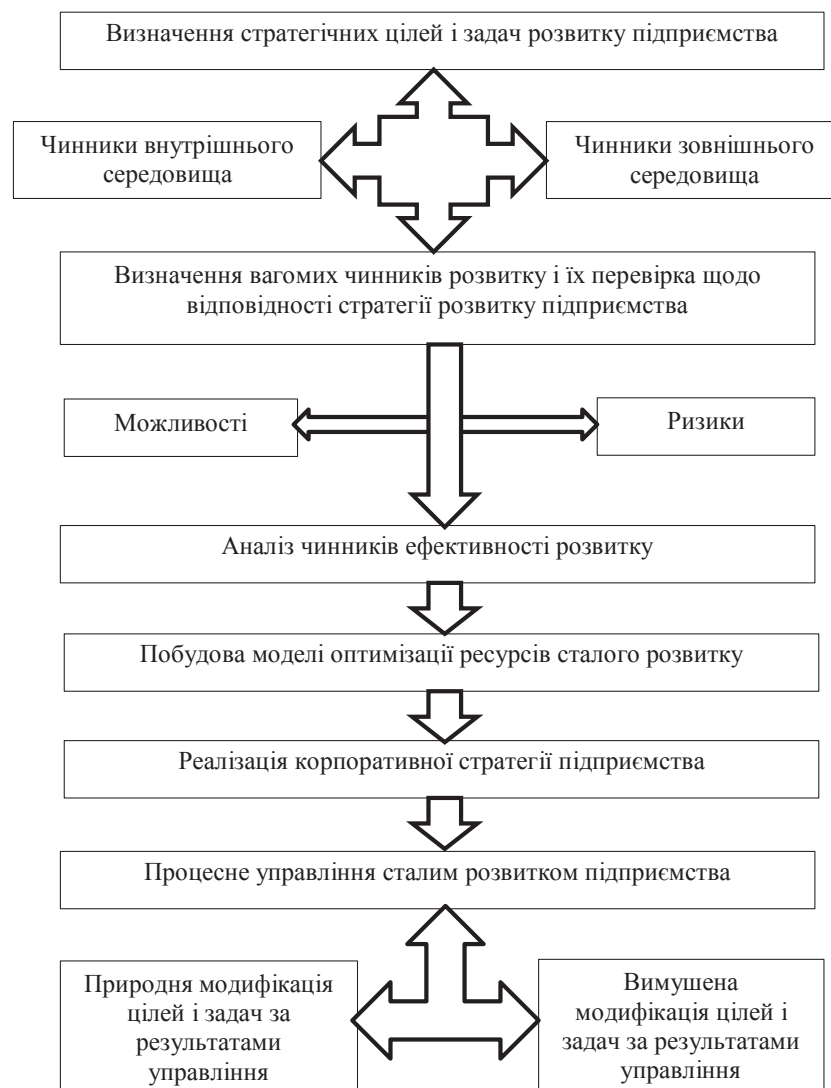

Рис. 2. Модель механізму забезпечення сталого розвитку підприємства торгівлі

дослідження. На нашу думку, особливої уваги заслуговують проблеми формування мережі бізнес-процесів, реалізації корпоративної стратегії, розробки механізмів впровадження процесного управління на підприємстві. У якості об'єкта дослідження пропонується прийняти групу підприємств, об'єднаних за галузевою ознакою [5].

Забезпечення взаємодії стратегічного і процесного підходів щодо управління на практиці може бути реалізовано на основі створення моделі сталого розвитку підприємства торгівлі рисунком 2.

Побудована модель сталого розвитку підприємства торгівлі повинна служити точкою відліку при оцінці фактичного режиму функціонування підприємства, орієнтиром у прийнятті стратегічних управлінських, фінансових рішень, а також рішень про необхідність удосконалення певних процесів управління.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що подальший розвиток теорії і методів процесного управління може бути досягнуто шляхом вирішення таких основних взаємопов'язаних проблем:

– коригування методологічних основ процесного управління адекватно сучасному розвитку менеджменту та економічної теорії, сучасної практики і з урахуванням вітчизняної специфіки за допомогою

уточнення понятійного апарату, удосконалення класифікації процесів управління, його принципів і змісту;

– визначення місця і ролі процесного управління серед сучасних напрямків розвитку економіки та менеджменту;

– взаємодії стратегічного управління і процесного з метою підвищення загальної керованості підприємства;

– розробки типової мережі основних бізнес-процесів підприємства галузі;

– формування механізму процесного управління торговельним підприємством;

– розробки типових методик процесного управління підприємством на основі галузевого підходу.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновок, що забезпечення взаємодії стратегічного і процесного підходів щодо управління підприємствами торгівлі на практиці може бути реалізовано на основі створення моделі сталого розвитку підприємства. Побудована модель сталого розвитку підприємства повинна служити точкою відліку при оцінці фактичного режиму функціонування підприємства, орієнтиром у прийнятті стратегічних управлінських, фінансових рішень, а також рішень про необхідність удосконалення певних процесів управління.

1. Хаммер М. *Бизнес в XXI веке: повестка дня*. Москва : ООО «Добрая книга», 2005. 336 с.

2. Ольшанський О.В., Ключарьов В.М. *Теоретико-методологічні аспекти управління бізнес-процесами підприємств торгівлі. Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 1 (63). С 130-136.

3. Деминг Э. *Выход из кризиса: Новая парадигма управления людьми, системами и процессами*. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2007. 370 с.

4. Ольшанський О.В. *Удосконалення менеджменту підприємства на основі реалізації принципів процесного управління. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2019. Вип. 33. С. 123-126.

5. Davenport T. H. *Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology*. Boston : Harvard Business School Press, 1993.

1. Hammer M. (2005). *Biznes v XXI veke: povestka dnya [Business in the 21st Century: Agenda]*. Moskva : ООО «Dobraya kniga». [in Russian].

2. Olshanskyi O.V., Kliucharov V.M. (2019). *Teoretyko-metodolohichni aspekty upravlinnia biznes-protsesamy pidpryemstv torhivli [Theoretical and methodological aspects of management of business processes of trade enterprises]*. Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia, 1 (63), 130-136. [in Ukrainian].

3. Deming E. (2007). *Vyihod iz krizisa: novaya paradigma upravleniya lyudmi, sistemami i protsessami [Exit from the crisis: a new paradigm of managing people, systems and processes]*. Moskva : Alpina Biznes Buks. [in Russian].

4. Olshanskyi O.V. (2019). *Udoskonalennia menedzhmentu pidpryemstva na osnovi realizatsii pryntsyviv protsesnoho upravlinnia [Improvement of enterprise management based on the implementation of the principles of process management]*. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky», 33, 123-126. [in Ukrainian].

5. Davenport T.H. *Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology*. Boston : Harvard Business School Press, 1993.

E-mail: alex_olshanskiy@ukr.net

УДК 331.5

Пілявський В.І.

кандидат економічних наук, докторант,
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон**ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: СУТНІСТЬ, МОДЕЛІ ЗАЙНЯТОСТІ
І ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ**

У статті викладено авторську позицію на тлумачення понять («людський-особистий фактор», «трудові ресурси», «робоча сила», «людський капітал» та «трудовий потенціал») людської складової потенціалу підприємства. Значна увага приділяється тому що трудові ресурси, робоча сила і людський капітал за якісними характеристиками є підґрунтям трудового потенціалу та визначено, що, з позиції ресурси, трудовий потенціал одночасно проходить три етапи, впливає на рівень і ефективність використання інших ресурсів та формує кінцевий результат діяльності підприємства. Запропоновано організаційні заходи державного регулювання зайнятості сільських трудових ресурсів в національній економіці і більш ефективного використання їх потенціалу, своєчасного попередження масового безробіття та створення робочих місць. Сформовано стимулюючі і понижуючі чинники ефективного використання трудового потенціалу в аграрних підприємствах.

Ключові слова: трудовий потенціал, трудові ресурси, робоча сила, людський капітал, ефективність, зайнятість, праця, продуктивність праці.

**ТРУДОВОЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ: СУЩНОСТЬ, МОДЕЛИ ЗАНЯТОСТИ
И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ**

Пілявський В.І.

В статье изложено авторскую позицию на толкование понятий («человеческий-личный фактор», «трудовые ресурсы», «рабочая сила», «человеческий капитал» и «трудовой потенциал») трудовой составляющей потенциала предприятия. Значительное внимание уделяется тому что трудовые ресурсы, рабочая сила и человеческий капитал по качественным характеристикам являются основой трудового потенциала и определено, что, с ресурсной позиции, трудовой потенциал одновременно проходит три этапа, влияет на уровень и эффективность использования других ресурсов и формирует конечный результат деятельности предприятия. Предложено организационные меры государственного регулирования занятости сельских трудовых ресурсов в экономике и более эффективного использования их потенциала, предупреждения массовой безработицы, создания рабочих мест. Сформированы стимулирующие и понижающие факторы эффективного использования трудового потенциала в аграрных предприятиях.

Ключевые слова: трудовой потенциал, трудовые ресурсы, рабочая сила, человеческий капитал, эффективность, занятость, труд, производительность труда.

**LABOR POTENTIAL OF THE ENTERPRISE:
ESSENCE, MODEL OF EMPLOYMENT AND THE EFFICIENCY OF USE**

Piliavskyi Volodymyr

The article investigates the essence of human component of the enterprise's potential. It reveals the features and interrelation between the functioning of the human (personal) factor and its labor, labor resources, labor force, human capital and labor potential. The specifics of the workforce in the process of its consumption and its distinction from labor resources are also determined. The existing definition of «human capital» is generalized. It shows that investments in education are considered a key factor of economic growth, social and material well-being. It is concluded that when investment in human labor and its labor force increases, human capital per one employee becomes more significant and valuable in the economic aspect. It is also determined that, by quality characteristics, labor resources, labor force and human capital, are in a certain correspondence with each other and form the basis for the labor potential as a complex combination of physical and creative abilities, opportunities, spiritual and human values, cultural attitudes and traditions. It has been determined that labor potential, as one of the most important resources, through qualification, experience, and skills of employees significantly influences the use of other resources and is the most dynamic component of the enterprise's ability to obtain profit for a long time. It is revealed that the labor potential of the enterprise in its movement simultaneously passes three stages: resource, factor and productive. They correspond to human resources, workforce and labor potential. On the example of agricultural industry of Ukraine it was established that the number of employed decreased by more than 1.5 times during 2000–2017. The article reveals the models of state involvement in the process of rural population employment. It proves the necessity of stimulating the creation of workplaces, increasing a professional training and retraining of the personnel. The incentives that increase the factors, which can reduce the efficiency of labor potential use, are identified. It is assumed that indicators of the efficiency of the labor potential use and the productivity of cumulative labor are not identical: first is the component of second. The directions of increasing the efficiency of labor potential of agrarian sector enterprises are shown.

Keywords: labor potential, labor force, labor productivity, efficiency, employment human capital.

Постановка проблеми. Нарощування потенціалу підприємства в значній мірі залежить від діяльності людей. Можна впроваджувати у виробництво сучасну техніку і технології, вносити радикальні зміни в організаційно-управлінський процеси, однак істотного результату не буде якщо не дотримуватися умов для реалізації індивідуального (людського) чинника як продуктивної сили праці.

Складність демографічної ситуації, скорочення робочих місць в сільськогосподарському виробництві і переробці його сировини обумовлює зниження зайнятості економічно активного населення, сприяє еміграції робочої сили за межі країни.

Отже, погіршення кількісних і якісних характеристик виробничої сили праці більшості сільськогосподарських підприємств і переробних їх сировину в Україні вимагає наукового пошуку вирішення проблеми єдності поглядів на істотну характеристику категорії людської складової потенціалу підприємства, впливу держави на формування зайнятості через ринок праці і визначення вагомих факторів підвищення ефективності використання трудового потенціалу на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним питанням праці та трудових відносин, трудового потенціалу, зайнятості, ринку робочої сили та оцінки ефективності використання економічно активного населення на національному, галузевому та господарському рівнях присвячено багато робіт вчених і практиків.

Зокрема: А. Азріліяна [3], М. Агафонова [3], В. Адамчука [1], В. Баутіна [2], І. Кириленка [8], Р. Колосова [7], Ю. Коніна [1], В. Куценка [4], А. Маршалла [6], Г. Мелікьяна [7], Л. Мельника [8], Л. Мельник [5], І. Опалаєва [4], С. Сергєєва [9], В. Удовиченка [4], В. Яковлєва [1] і багатьох інших дослідників. Однак існуюча неоднозначність трактувань і характеристик, формування адекватних умов і дієвих стимулів ефективного використання праці людини на підприємствах в умовах розвитку ринкових відносин свідчить про необхідність подальших досліджень цієї проблеми.

Постановка завдання. Узагальнити сутність і відмінності дефініцій використовуваних при характеристиці людської праці в складі потенціалу підприємства, позначити переваги і недоліки моделей державного регулювання зайнятості на ринку праці, визначити стимули зниження безробіття і зростання ефективності використання праці на підприємствах аграрного і агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу досліджень. Щодо людей, які мають потенційні можливості працювати та тих, які є фактором виробництва використовується різна термінологія. Найчастіше вживають такі поняття: «людський (особистий) фактор», «праця», «робоча сила», «трудова ресурси», «людський капітал» та «трудова потенція».

Людина зі своєю робочою силою є фактором виробництва. Тобто особистий фактор – це індивіди (люди), які володіють робочою силою і безпосередньо пов'язані з процесом праці.

Якщо робоча сила – це потенціал індивідів, то праця – їх функція, тобто процес споживання робочої сили, коли люди функціонують як фактор виробництва. Поза процесом праці можуть бути лише потенційні працівники, або трудові ресурси, як такі.

Під трудовими ресурсами одні автори розуміють «наявне працездатне населення з необхідною професійною підготовкою і знаннями, яких потребує виробництво» [5, с. 81]. Інші – «частина населення країни, що володіє сукупністю фізичних і духовних здібностей, яка може взяти участь в процесі праці» [3, с. 575]. І в першому і в другому трактуваннях трудові ресурси характеризують чисельність працездатного населення, яке володіє необхідним фізичним розвитком, знаннями і практичним досвідом і є важливим елементом виробничого потенціалу та складовою потенціалу аграрних підприємств та тих які виробляють і частково переробляють власну і агросировину.

Трудові ресурси, як правило характеризують потенційну робочу силу підприємства. Останнє відображає готовність людини до праці, а сама праця є процесом використання робочої сили. В сучасній економічній науці «робоча сила» є синонімом «економічно активного населення» [10, с. 46].

Як зазначають ряд науковців, що робоча сила – це властивість людини, завдяки якій вона стає людським компонентом продуктивних сил, доцільно витрачаючи свою робочу силу в процесі праці. Інакше кажучи, робоча сила – здатність людини до праці, сукупність її фізичних і набутих інтелектуальних знань і досвіду, які використовуються нею в процесі виробництва матеріальних благ та послуг [8, с. 82].

Трудові ресурси і робоча сила подають сукупність фізичних і духовних здібностей якими володіє організм, жива особистість людини для здійснення процесу праці видозмінює зовнішню природу для задоволення власних потреб. Відмінність між ними полягає в тому що на ринку праці тільки робоча сила при певних умовах (за власним бажанням і з метою отримання життєвих благ) стає специфічним товаром наділеним двома властивостями: споживною і міною вартістю. Споживча вартість робочої сили має свою специфіку. Вона полягає в тому, що в процесі її споживання робоча сила не зникає а створює нову більш високу вартість. Вартість робочої сили має ціну на ринку – заробітну плату, яка може відхилятися в залежності від співвідношення попиту і пропозиції на робочу силу.

«Трудові ресурси», «робоча сила» і «людський капітал» знаходяться між собою в певній відповідності. Без адекватності професійно-кваліфікаційного рівня працівника речовим елементом продуктивних сил він не зможе функціонувати як людський (особистий) фактор виробництва.

Узагальнюючи існуючі визначення «людський капітал» вчені розуміють витрати (інвестиції в людину), які сприяють збільшенню фізичних і розумових здібностей людини, а відповідно її доходів (загальноосвітня і професійна підготовка, турбота про власне здоров'я та інше) [5, с. 75]. В процесі виробництва людський капітал використовується у вигляді накопиченого капіталу знань, умінь і професіоналізму втілених в робочій силі. Тобто, коли інвестиції в людську працю, її робочу силу зростають то і людський капітал в розрахунку на одного працівника стає все більш вагомим і цінним в економічному аспекті. Одночасно на відміну від ряду природних ресурсів щодо людського капіталу не спостерігається «закон спадної ефективності» [8, с. 136].

У світі є визнаною концепція людського капіталу згідно з якою освіта розглядається як ключовий фактор

економічного зростання, соціального і економічного благополуччя, як інвестиційна галузь духовного виробництва. Так, вкладення в освіту є дуже перспективним у зв'язку з високою економічною і соціальною значимістю. Розрахунки, зроблені на основі багатьох країн, свідчать, що співвідношення розміру витрат на освіту і економічного ефекту від нього становить 1:4, а продуктивність праці фахівця з вищою освітою в 10-11 разів перевищує витрати на його підготовку. Заклади вищої освіти позитивно впливають на прискорення перетворення науки в основну продуктивну силу суспільства [4]. Тому для кожної сфери і галузі економіки людський капітал є головною продуктивною силою, джерелом науково-технічного прогресу й інновацій. Деякі досить відомі закордонні економісти, наприклад, А. Маршалл вважають, що капітал, як фактор виробництва, є основним ядром, джерелом багатства [6]. На наш погляд, ґрунтуючись на незаперечному становищі про те що людина створює матеріалізований капітал, призводить його в дію, удосконалює – він є головним фактором виробництва, джерелом розвитку виробничих сил і виробничих відносин.

Створюючи матеріальні і духовні цінності трудові ресурси (наявне працездатне населення) в якості «робоча сила» використовують у трудовому процесі накопичений «людський капітал», тобто набуті знання, навички, здібності, обдарування і кваліфікацію. Все це є основою трудового потенціалу, як складного сполучення фізичних і творчих здібностей і можливостей, духовних і моральних цінностей, культурних установок і традицій.

Трудовий потенціал є однією з найважливіших складових потенціалу підприємства та найбільш динамічною компонентою спроможності підприємства одержувати прибуток впродовж тривалого часу. Він безпосередньо впливає на кінцевий результат діяльності підприємства. Крім того, трудовий потенціал, як ресурс через кваліфікацію, досвід, навички, уміння працівників, впливає на рівень і ефективність використання інших ресурсів. Виняткове значення сільський трудовий потенціал має і для соціально-економічного розвитку країни, оскільки саме аграрний сектор економіки забезпечує населення продовольством, від достатньої кількості і якості якого залежить продовольча та економічна безпека, рівень життя людей. При цьому все більшого значення набувають якісні складові трудового потенціалу: знання, освітній рівень, кваліфікація. Соціальна позиція яка так чи інакше пов'язана з особистісним чинником виробництва. Крім того важливу роль в процесі його відтворення відіграє компонент здоров'я.

Трудовий потенціал підприємств як одна із економічних форм людського чинника виробництва у своєму русі проходить три етапи: ресурсний, факторний і продуктивний, що існують одночасно. Їм відповідають три форми: трудові ресурси, робоча сила і трудовий потенціал. Власне трудовий потенціал підприємства – це соціально-економічна система макrorівня яку визначають запасом праці, який за чисельністю трудових ресурсів, віковою та статевою структурою, освітою та професійними навичками, здатний брати участь як фактор суспільного виробництва та розвитку науково-технічного прогресу.

В умовах розвитку ринкової економіки в Україні особливої актуальності набуває вирішення питань,

що стоять у сфері виробничої зайнятості трудового потенціалу підприємств сільських територій. Згідно національного законодавства зайнятими вважаються особи віком 15-70 років, які працювали протягом тижня обстеження хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді, індивідуально, в певних громадян або на власному (сімейному) підприємстві, у власній справі, які належать комусь із членів домогосподарства або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції виробленої в результаті цієї діяльності; були тимчасово відсутніми на роботі, але формально мали робоче місце, власну справу (підприємство), але не працювали впродовж періоду обстеження з незалежних причин і обставин від них особисто [10, с. 328]. Кількість зайнятих в сільському господарстві України в 2000 р становило 4,33 млн., у 2010-3,09 млн., а в 2015-2,87 млн., а у 2017-2,86 млн. осіб. Таким чином, трудові ресурси сільського господарства мають тенденцію до скорочення. З одного боку виробнича зайнятість на селі обумовлена підвищенням механізації, автоматизації та концентрації виробництва (розвиток агрохолдингів) і витісненням значної кількості сільських жителів на ринок праці, а з іншого – розширенням інших невиробничих сфер зайнятості в містах і промислових центрах країни.

В даний час відносно зайнятості трудових ресурсів, в тому числі і аграрних та агропромислових підприємств які частково переробляють власну сировину, в багатьох країнах виділяють шведську, американську і японську моделі [1].

Суть першої моделі полягає в тому, що держава стимулює створення робочих місць, професійну підготовку та перепідготовку кадрів. На такі заходи Швеція витрачає більше ніж будь-яка інша країна. Основою даної системи є своєчасне попередження появи масового безробіття.

За американською моделлю при виникненні необхідності квотування і скорочення обсягів виробництва, використання робочої сили скорочують, а зайвих працівників звільняють. При цьому кожен штат має своє законодавство про зайнятість і допомогу безробітним [7]. Крім постійних працівників в сільському господарстві США часто використовуються мігруючі робітники, що відрізняються рухливим способом життя. Це жорстка політика на ринку праці. Її найгірші прояви спостерігаються і в Україні по відношенню до власників земельних паїв (ділянок) і власників присадибних ділянок. Дуже важливо для сільського населення формувати в Україні кооперативний рух і застосовувати японську модель стимулювання закріплення сільського населення, відтворення ним сільськогосподарської продукції для досягнення «продовольчої» безпеки країни. В Японії в результаті такої політики спостерігається зниження темпів відтоку населення в міста. Такий підхід називають ще системою «довічного найму», яка ґрунтується на гарантії зайнятості працівника аж до настання граничного віку.

Практика роботи різних моделей ринку праці підтверджує, що успіх її залежить від того, в якій мірі враховуються соціально-економічні, умови національні особливості і традиції.

Розвиток ринкової економіки характеризується створенням адекватних умов і дієвих стимулів зростання ефективності виробництва. Перед теорією

ефективності постають нові проблеми і першорядного значення набуває її орієнтація на потреби господарської практики.

Щоб використовувати ефективно трудовий потенціал держава має забезпечувати повну зайнятість і зростаючий обсяг виробництва. Під повною зайнятістю в сільській місцевості розуміється використання всіх трудових ресурсів села. Галузь за рахунок переробки сільськогосподарської сировини і продукції повинна забезпечувати зайнятість для всіх, хто хоче і здатний працювати. При цьому не повинні простоювати орні землі або капітальні засоби виробництва. Зростаючий обсяг сільськогосподарського виробництва означає, що потенціал всіх ресурсів необхідно розподіляти ефективно, так щоб вони робили найбільш цінний внесок в загальну кількість продукції. Зростаючий обсяг виробництва передбачає також використання технологій біологічного землеробства та інноваційних технологій переробки сировини для отримання продукції високої якості.

Ефективність виробництва багато в чому залежить від того, як і на яких умовах використовується споживана робоча сила. Створення якісно нової робочої сили з високим рівнем освіти і професійної підготовки – одна з головних задач сучасного розвитку аграрного і агропромислового виробництва та підвищення його ефективності.

Зростання ефективності використання трудового потенціалу має першорядне значення і обумовлене такими основними факторами: це ефективність виробництва в цілому, що сприяє збільшенню обсягів виробництва і продажів. В аграрному і агропромисловому виробництві це впливає на формування і стабілізацію ринків виробництва; є основою збільшення прибутку і рентабельності продукції і переробки, сприяє формуванню стабільного виробництва, його розширення, збільшення коштів на соціальний розвиток і соціальний захист населення, сприяє збільшенню номінальної і реальної заробітної плати, підвищує зацікавленість працівників у праці, їх відповідальність і ініціативу, впливає на розвиток людини, її творчі здібності, трудову мотивацію.

Загальновизнаним результатом (ефектом) процесу праці є продукт праці, споживна вартість. В якості витрат виступають витрати як живої так і уречевленої в продукті людської праці. Оскільки жива праця витрачається продуктивно тільки тоді, коли доцільно впливає на засоби виробництва, то правомірно розглядати ефективність процесу праці як відношення його результату до сукупних витрат. Однак ефективність не є чисто арифметичною величиною, а висловлює тісну взаємозалежність ефекту і факторів виробництва. Підвищення рівня збалансованості та пропорційності застосовуваних в аграрному і агропромисловому виробництві потенціалу (землі, капіталу і праці) веде до зниження споживаних ресурсів і зростання ефекту. Праця як виробничий ресурс має свої особливості, головна з яких полягає в тому, що праця невіддільна від людини і несе соціальний і політичний аспект. Разом з тим при використанні праці, як чинника виробництва, можна застосувати той же інструментарій, що і для інших виробничих ресурсів.

Ціна попиту на працю залежить від його граничної продуктивності (віддачі). Гранична продуктивність

праці – це збільшення обсягу виробленої продукції, викликане використанням додаткової одиниці праці за умови, що інші фактори виробництва залишаються незмінними. Адже внесок кожного з факторів проявляється через виробничу функцію, що показує максимальне виробництво продукції, яке можливо при тому чи іншому поєднанні факторів і умов.

Так, з ростом витрат праці весь продукт зростає, але темпи його зростання сповільнюються. Це зростання відбувається за принципом спадної прибутковості. Граничний же продукт з кожною додатковою витратою праці буде зменшуватися при умові постійності інших факторів виробництва. Дія даних економічних законів має враховуватися при прийнятті необхідних управлінських рішень у господарській діяльності аграрних і агропромислових підприємств.

В економічній літературі загальноприйнятим є положення про те, що ефективність використання трудового потенціалу збігається з показниками продуктивності праці. Визнаючи те положення, що ефективність живої праці багато в чому пов'язана з продуктивністю праці ми дотримуємося думки, що повного збігу між ними немає.

Продуктивність праці включає використання живої і уречевленої праці, а ефективність використання трудового потенціалу – тільки людського капіталу. Таким чином, ефективність використання трудового потенціалу є як би складовою частиною продуктивності сукупної праці. Ефективність використання трудового потенціалу в аграрному і агропромисловому виробництві має свої особливості. Це пояснюється тим, що в сільському господарстві не збігається період виробництва і робочий період, є розрив і складний зв'язок окремих операцій технологічного процесу з кінцевими результатами виробництва. Але незважаючи на це ринок і його конкурентний механізм є потужним прискорювачем економічного життя, відкриттям нових прийомів і способів виробництва, нових творчих можливостей людини. Тобто особливості виробництва і ринкові відносини в сільському господарстві формують об'єктивні чинники, які підвищують або знижують ефективність використання трудового потенціалу. До підвищуючих факторів слід відносити: розвиток ринкових відносин; свободу товаровиробників, їх самостійність і зацікавленість в кінцевих результатах праці; формування ринку праці, який спонукає до кмітливості, ініціативи, підвищення якості робочої сили; високої мобільності робочої сили; зацікавленості у виконанні робіт меншою кількістю працівників; визнання безробіття, коли робоче місце більше нікому не гарантоване. Факторами, що знижують ефективність використання трудового потенціалу можуть бути: нерозвиненість ринкових відносин (необхідність мати і внутрішньогосподарські галузі виробництва в аграрних підприємствах); можливість не повної зайнятості через обмеження розмірів виробництва (квотування); недостатнє оновлення основного капіталу; малоефективне використання праці в фермерстві, особистих селянських і сільських домогосподарствах через сезонність виробництва, низький рівень механізації на дрібноземельних ділянках; наявність безробіття. Все це характеризує державу з негативного боку і не підвищує ефективність використання трудового потенціалу в цілому.

Основною складовою проблеми підвищення ефективності використання трудового потенціалу є зростання продуктивності праці. Це найважливіший показник ринкової економіки характеризує ефективність виробництва в аграрному і агропромисловому виробництві. Основними напрямками підвищення продуктивності праці є: припинення виробництва того, що не користується попитом, реформування того, що збиткове; підвищення якості та конкурентоспроможності продукції; абсолютне зниження чисельності працівників у сфері матеріального виробництва; розвиток переробної промисловості та інфраструктури на селі; підвищення технічної оснащеності аграрного сектора.

Запропоновані напрямки приведуть до деякого вивільнення з виробництва частини трудових ресурсів. Однак зростання продуктивності праці сприятиме ефективності виробництва, його розширенню. З'являться нові потреби в робочій силі як в самому аграрному і агропромисловому виробництві, так і в обслуговуючих його сферах.

На практиці реалізацію основних напрямків підвищення ефективності використання трудового потенціалу необхідно вирішувати на основі: 1) зниження трудомісткості продукції. Це інноваційний розвиток, зростання технічної озброєності та кваліфікації праці, вдосконалення технології виробництва, впровадження передових методів праці; 2) зменшення використання робочого часу. Це ліквідація простоїв, порушень дисципліни, усунення втрат через погану організацію праці і виробництва, усунення невірних витрат праці; 3) раціональне використання кадрового забезпечення в сільському господарстві і промисловості, що переробляє його продукцію. Це зменшення плинності кадрів, вдосконалення організації та оплати праці.

У підвищенні ефективності праці істотне значення має її інтенсивність. Останнє прямо пропорційне технічному оснащенню виробничих процесів в аграрному і агропромисловому виробництві. На жаль, дрібно-товарне сільське господарство України в домогосподарствах має низьке технічне оснащення, більш ніж 250 технічних операцій в рослинництві виконується вручну [2]. І підвищення технічного оснащення господарств населення малогабаритною технікою в наступні роки може стати найшвидшим і вирішальним фактором підвищення продуктивності праці суб'єктів господарювання на селі.

Висновки. Людський фактор виробництва характеризується поняттями «робоча сила», «трудові ресурси»,

«людський капітал», «трудовий потенціал». І ті й інші мають здатність до праці, характеризуються сукупністю її фізичних і духовних можливостей. Трудові ресурси представляють собою наявне працездатне населення з необхідною професійною підготовкою і знаннями, які потрібні виробництву. Виходячи на ринок праці працездатні продають специфічний товар – робочу силу, яка має споживну і мінову цінність. У цьому трудові ресурси і робоча сила не тотожні.

Людський капітал втілений в робочій силі у вигляді знань, умінь і професіоналізму в міру його освітнього зростання стає більш вагомим і цінним в економічному аспекті.

Трудовий потенціал поєднує якісні характеристики трудових ресурсів, робочої сили і людського капіталу щодо здатності і можливості окремого працівника та сукупності (персоналу) на підприємстві активізувати особистий і уречевлений фактори виробництва.

Держава може регулювати зайнятість на ринку праці через стимулювання створення робочих місць, професійну підготовку і перепідготовку кадрів та працівників масових професій. Вибір моделі ринку праці має враховувати соціально-економічні умови, поточні особливості, традиції розвитку аграрного виробництва. Зменшення безробіття на селі необхідно здійснювати через створення нових підприємств агропромислового виробництва, сфери соціального обслуговування і розвиток кооперації.

Існує причинно-спадкова залежність між розвитком людського капіталу, підвищенням його освітнього професійного рівня і творчим ставленням до праці, удосконаленням суспільних факторів і технологій виробництва.

Вважаємо, що ефективність використання трудового потенціалу не повністю збігається з показниками продуктивності праці так як перша включає тільки живу працю, а друга – живу і уречевлену.

З огляду на різні особливості виробництва у сільському господарстві і промисловості яка переробляє власну агросировину можна підвищувати або знижувати ефективність використання їх трудового потенціалу, керуючи тими чи іншими факторами. У підвищенні ефективності праці основними напрямками є: зниження трудомісткості, раціональне використання робочого часу, залучення якісного кадрового забезпечення підприємств. Ми переконані, що єдиним правильним ходом подій мають стати надані дослідження впливу інтелектуального капіталу на ефективність використання трудового потенціалу в аграрному і агропромисловому виробництві підприємств.

1. Адамчук В., Конін Ю., Яковлев В. Економіка праці. Москва : ЗАТ «Финстатинформ», 1999. № 1. С. 18-65.
2. Баутін В. Удосконалення умов праці працівників сільського господарства на основі НТП. Міжнародний сільськогосподарський журнал. 1993. № 2. С. 48-51.
3. Агафонов М.Ю., Азріліяна А.Н., Венедиктова В.І. та ін. Великий економічний словник / під. ред. А.Н. Азріліяна. 2-е вид. доп. і перероб. Москва : Інститут нової економіки, 1997. 864 с.
4. Куценко В., Удовиченко В., Опаласва І. Освіта як фактор стабільності і національної безпеки України. Економіка України. 1998. № 1. С. 12-21.
5. Макаренко П.М., Мельник Л.Л., Макаренко А.П., Мельник Л.Ю. Економічна теорія – політекономічний контекст : навч. посібник. 2-ге вид, доопрац. и доповнено. Полтава : РВВ ПДАА, 2010. 211 с.
6. Маршалл А. Причини економічної науки [Перекл. з англ.]. Москва : Прогрес, 1993. Т. 1. 415 с.
7. Мелікян Г., Колосова Р. Економіка праці та соціально-трудових відносин / під. ред. Г. Мелікяна. Москва : МГУ, 1996. 386 с.
8. Мельник Л.Ю., Макаренко П.М., Кириленко І.Г. Економічна теорія на межі тисячоліть : навч. посібник. Київ : ІАЕ УААН, 2003. 748 с.

9. Сергеев С.С. Экономика предприятия. Москва : Финансы и статистика, 1999. 534 с.
10. Статистичний щорічник України за 2017 [Державна служба статистика України]. За ред. І.Є. Вернера. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. 540 с.
1. Adamchuk V., Konin Yu., Yakovliev V. (1999). *Ekonomika pratsi [The economics of labor]*. Moskva : ZAT «Fynstatynform», no 1, pp. 18-65. [in Ukrainian].
2. Bautin V. (1993). *Udoskonalennia umov pratsi pratsivnykiv silskoho hospodarstva na osnovi NTP [Improving the working conditions of agricultural workers on the basis of NTP]*. Mizhnarodnyi silskohospodarskyi zhurnal, 2, 48-51. [in Ukrainian].
3. Ahafonov M.Iu., Azriliiana A.N., Venedyktova V.I. ta in. (1997). *Velykyi ekonomichnyi slovnyk [Great economic dictionary]* / pid. red. A.N. Azriliiana. 2-e vyd. dop. i pererob. Moskva : Instytut novoi ekonomiky. [in Ukrainian].
4. Kutsenko V., Udovychenko V., Opalaieva I. (1998). *Osvita yak faktor stabilnosti y natsyonalnoi bezpeky Ukrainy [Education as a factor of stability and national security of Ukraine]*. Ekonomika Ukrainy, 1, 12-21. [in Ukrainian].
5. Makarenko P.M., Melnyk L.L., Makarenko A.P., Melnyk L.Iu. (2010). *Ekonomichna teoriia – politekonomichnyi kontekst : navch. posibnyk [Economic theory – political-economic context : teaching. manual]*. 2-he vyd. dooprats. y dopovneno. Poltava : RVV PDAA. [in Ukrainian].
6. Marshall A. (1993). *Prychyny ekonomichnoi nauky [Causes of economic science]* [Perekl. z anhl.]. Moskva : Prohres, T. 1. [in Ukrainian].
7. Melikian H., Kolosova R. (1996). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovykh vidnosyn [Economics of labor and social-labor relations]* / pid. red. H. Melikiana. Moskva : MHU. [in Ukrainian].
8. Melnyk L.Iu., Makarenko P.M., Kyrylenko I.H. (2003). *Ekonomichna teoriia na mezhi tysiacholit : navch. posibnyk [Economic theory at the turn of the millennium : teach. manual]*. Kyiv : IAE UAAN. [in Ukrainian].
9. Serhieiev S.S. (1999). *Ekonomika pidpriemstva [Business economics]*. Moskva : Finansy i statystyka. [in Ukrainian].
10. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017 (2018) [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017]*. Derzhavna sluzhba statystyka Ukrainy. Za red. I.Ie. Vernera. Kyiv : DP «Informatsiino-analitychne ahenstvo». [in Ukrainian].

E-mail: v.piliavskyi@ukr.net

УДК 330.1:631.15:631.115.8

Старинець О.Г.

доктор економічних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті наведено теоретичне узагальнення існуючих методів діагностики ефективності антикризового управління аграрними підприємствами. Обґрунтовано доцільність оцінювання фінансового стану підприємства з використанням комплексного методу та систематизованої автором матриці коефіцієнтів. Запропоновано ієрархічну систему факторів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами, яка дозволяє визначити критерії ідентифікації економічного стану підприємства аграрного типу. Доведено методологічну потребу у додатковому аналізі дієвості методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами, які суттєво залежать від якості та своєчасності оцінювання адаптаційних можливостей агробізнесу щодо трансформації внутрішнього та міжнародного економічного простору.

Ключові слова: індикатори, методи діагностики, інтегральний показник, антикризового управління, сільськогосподарське підприємство.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ДИАГНОСТИКИ УРОВНЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ АГРАРНЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Старинец О.Г.

В статье приведено теоретическое обобщение существующих методов диагностики эффективности антикризисного управления аграрными предприятиями. Обоснована целесообразность оценки финансового состояния предприятия с использованием комплексного метода и систематизированной автором матрицы

коэффициентов. Предложена иерархическая система факторов диагностики уровня эффективности антикризисного управления аграрными предприятиями, которая позволяет определить критерии идентификации экономического состояния предприятия аграрного типа. Доказано методологическую потребность в дополнительном анализе действенности методов диагностики уровня эффективности антикризисного управления аграрными предприятиями, существенно зависит от качества и своевременности оценки адаптационных возможностей агробизнеса по трансформации внутреннего и международного экономического пространства.

Ключевые слова: индикаторы, методы диагностики, интегральный показатель, антикризисного управления, сельскохозяйственное предприятие.

MODERN METHODS IN THE DIAGNOSTICS OF EFFICIENCY LEVEL OF ANTI-CRISIS MANAGEMENT BY AGRARIAN ENTERPRISES

Starynets Oleksandr

This paper introduces a theoretical generalization of the existing methods of diagnosing the effectiveness of crisis management of agricultural enterprises. The expediency of assessing the financial condition of the company using the complex method and the matrix of coefficients systematized by the author is substantiated. A hierarchical system of factors for diagnosing the level of effectiveness of crisis management of agricultural enterprises has been proposed, which makes it possible to determine the criteria for identifying the economic condition of an enterprise of an agricultural type. The research introduces that the crisis situation of agrarian enterprises needs to be analyzed and evaluated on the basis of a system of representational, understandable, informatively significant absolute and relative indicators and indicators. The system of criteria for the effectiveness of crisis management should outline the level of quality, efficiency and timeliness of the solution of the problems of crisis management through the implementation of adequate anti-crisis measures and the restoration of the company's successful activities for compliance with certain criteria, critical contours and constraints. It proves the methodological need for additional analysis of the effectiveness of methods for diagnosing the level of effectiveness of crisis management by agrarian enterprises, essentially depends on the quality and timeliness of the assessment of the adaptive capacity of agribusiness to transform the domestic and international economic space. Taking into account the determined decisive methodological principles, the indicators of the effectiveness of crisis management of the enterprise must first of all be defined: the level of liquidity and solvency of the enterprise, the structure of its capital and financial resources, capital turnover and profitability of production.

Keywords: indicators, diagnostic methods, integral indicator, crisis management, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. Тематика, пов'язана зі створенням ефективної системи оцінювання кризових явищ на аграрних підприємствах різних форм власності в умовах антикризового управління залишається актуальною вже багато років. Це пояснюється тим, що для точної діагностики рівня ефективності антикризового менеджера аграрного підприємства потрібно використовувати комбінацію різних видів аналізу. Зокрема, використання економічного аналізу є універсальним методом пізнання сутності соціально-економічних процесів і явищ на будь-якому типі виробництва. Цей метод передбачає використання економіко-математичних моделей і технологій для визначення залежності і взаємозв'язків в економічній системі підприємств аграрного типу, які мають специфічні особливості діяльності (сезонні, кліматичні, управлінські тощо).

Важливою складовою діагностики рівня ефективності антикризового управління підприємствами, які мають аграрне спрямування є визначення системи критеріїв ідентифікації конкретних причин, які призводять до кризової ситуації і збою в сільськогосподарській діяльності, що має досить важливе науково-практичне й методологічне значення для економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика економічної безпеки держави останніми роками активно досліджується багатьма вченими, такими як: Р. Акофф, Ю. Горбачук, Н. Кушнір (класифіковано методи діагностики та прогнозування розвитку корпорацій [1]), М. Берест [2] та М. Котляр [3] (окреслено теоретичне підґрунтя для оцінки фінансової стійкості підприємств та антикризового управління підприємствами), В. Коюда, Л. Лігоненко, Н. Любенко [4-6]

(окреслили системні проблеми антикризового управління підприємств в умовах глобалізації), В. Залізко [7] та Н. Славіна [8] (визначили особливості антикризового управління підприємствами сільськогосподарського профілю). Однак, ці ґрунтовні дослідження не повністю вивчають інноваційні способи діагностики ефективності антикризового управління аграрними підприємствами.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне узагальнення та наукове обґрунтування дієвих методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка кризових явищ на сільськогосподарських підприємствах є необхідною умовою для дієвого антикризового управління. Одним із сучасних методів оцінки рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами є комбінація мікро- та макроекономічного аналізу, що досліджує економічні явища і процеси на рівні окремих суб'єктів господарювання. При цьому виробничо-фінансова діяльність посідає центральне місце в системі управління підприємства. Організаційні, технологічні та технічні заходи не можна реалізувати до тих пір, поки не обґрунтовано економічної доцільності підприємства. Управлінські дії агропродуцентів мають ґрунтуватися на математичних розрахунках і всебічному економічному аналізі. Рішення мають бути вмотивованими, науково обґрунтованими та оптимальними. Економічний аналіз передуватиме управлінським рішенням і діям, визначає їх та є основою наукового управління виробництвом, забезпечуючи його ефективність [2-4; 7].

Для сільськогосподарського виробництва характерним є сезонна робота, тому для діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами варто враховувати такі показники (табл. 1).

Отже, до сучасних методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами варто віднести оцінку фінансового стану за такими елементами: 1) раціональність розміщення основних та оборотних засобів (позикових і власних), недопущення спрямування коштів у запаси устаткування, яке наразі непотрібне підприємству; 2) мінімальний проміжок часу, за який не передбачається використовувати, наявності занадто великі запаси товарних і матеріальних цінностей, поточних витрат виробництва, збільшення дебіторської заборгованості, інших незапланованих та непродуктивних витрат; 2) оптимальність у контексті економічного стану підприємства, розподілу прибутку, що залишається у підприємства після обов'язкових відрахувань і сплати всіх податків [1-6].

Водночас для проведення аналізу фінансового стану важливо розробити методику, яка б давала можливість аналізувати фінансовий стан підприємства з точки зору різних користувачів і відокремлено аналізувати вплив внутрішніх факторів ефективної діяльності господарського суб'єкта. За результатами аналізу можна передбачити певні можливі майбутні економічні вигоди підприємства та приймати ефективні управлінські рішення для їх досягнення. Це дає підставу вважати такий аналіз важливою складовою фінансової стратегії підприємства.

Проаналізувавши літературні джерела з проблематики оцінювання фінансового стану підприємств, можна визначити такі методи його оцінки: коефіцієнтний; комплексний; інтегральний.

Коефіцієнтний метод містить розрахунок системи коефіцієнтів, що характеризують окремі аспекти діяльності підприємства з урахуванням впливу на фінансовий стан підприємства як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Основними недоліками даного методу, що ускладнюють його застосування, є:

- ситуація, коли зміни у динаміці величин коефіцієнтів не можуть бути пояснені належним чином унаслідок їх постійної зміни в часі;

- відсутність нормативних значень для частини коефіцієнтів, котрі використовуються під час аналізу;
- складний процес формування результатів проведеної оцінки.

Комплексний метод уможливорює виявлення тих напрямів в діяльності підприємства, в яких виникають проблеми, а також дослідити основні причини, що їх викликали. Означене є вагомою перевагою цього методу. Водночас у комплексного методу наявні і певні недоліки. Подібно до попереднього методу, він також є трудомістким і не визначає нормативних значень більшості коефіцієнтів.

Інтегральний метод аналізу стану підприємства доцільно застосовувати підприємствам, що прагнуть визначити свій фінансовий стан одним сукупним (комплексним) інтегральним показником. Інтегральний показник визначається на основі узагальнюючих показників за рівнем фінансової незалежності, платоспроможності, якості активів підприємства. Переваги інтегрального методу досить яскраво продемонстровані в [7] та [10].

При цьому відповідні коефіцієнти варто розраховувати за формулами (табл. 2).

З метою достовірності оцінки фінансового стану підприємства доцільно використовувати коефіцієнтний або комплексний метод, адже вони є найбільш обширними, такими, що охоплюють всі сфери діяльності підприємства [10]. Виділяють низку вимог до організації проведення комплексної оцінки фінансового стану підприємства, а саме:

а) методологічна база комплексного аналізу має ґрунтуватися на таких методиках, які давали б можливість в обмежені терміни оцінити фінансовий стан суб'єктів господарювання;

б) залежно від поставленого завдання щодо організації комплексної оцінки фінансового стану конкретного підприємства необхідно визначитись з оптимальним для порівняння складом значень фінансових показників – аналітичних індикаторів;

в) потрібно забезпечити формування групи показників, які в своїй сукупності відповідали б вимогам комплексної характеристики поточного стану підприємства і перспектив його подальшого розвитку;

г) побудова адекватної системи однозначності інтерпретації одержаних результатів аналітичної та

Таблиця 1. Систематизація факторів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами

Напрямок	Характеристика
Кадровий	показники чисельності, складу і динаміки трудового колективу підприємства
	показники рівня відповідності і продуктивності праці персоналу на підприємстві
	показники оплати праці працівників підприємства
	показники ринку праці
Інноваційний	показники об'єму, структури і динаміки інвестицій за їх цільовим призначенням
	показники інформаційно-технологічного забезпечення підприємства
	показники відповідності кваліфікації персоналу підприємства у розрізі існуючих і перспективних видів економічної діяльності
Фінансово-економічний	здатність підприємства вчасно і в повному обсязі погашати свої зобов'язання
	швидкість обороту капіталу, а також іншими засобами
	здатність до саморозвитку на фіксований момент часу
	загальний стан капіталу підприємства у процесі його кругообігу, рентабельність (прибутковість) підприємства, ліквідність активів підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [2; 3; 5]

Таблиця 2. Матриця коефіцієнтів, необхідних для оцінки рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами

№	Тип коефіцієнтів	Аналітичні властивості
1	Коефіцієнт придатності, який характеризує частку вартості основних засобів, що не перенесена на продукцію підприємства (послуги, роботи)	$K_n = OZ_{oc}/OZ$, де K_n – коефіцієнт придатності; OZ_{oc} – залишкова вартість основних засобів, грн; OZ – первісна вартість основних засобів, грн.
2	Коефіцієнт зносу основних засобів обчислюється як відношення різниці між первісною і залишковою вартістю засобів підприємства (суми зносу) до первісної вартості його основних засобів	$K_z = \sum Z/OZ$ або $K_z = 100 - K_n$, де K_z – коефіцієнт зносу основних засобів; Z – сума зносу основних засобів, грн; OZ – первісна вартість основних засобів, грн.
3	Коефіцієнт оновлення основних засобів, який розраховується як відношення вартості основних засобів, що надійшли протягом певного періоду, до первісної вартості основних засобів підприємства на кінець звітного періоду	$K_0 = (OZ_n/OZ_k)$, де K_0 – коефіцієнт оновлення основних засобів; OZ_n – вартість основних засобів, що надійшли за аналізований період, грн; OZ_k – наявність основних засобів на кінець року, грн.
4	Коефіцієнт вибуття основних засобів визначається як відношення вартості засобів праці, що вибули протягом певного періоду, до їх вартості на початок відповідного періоду:	$K_v = OZ_v/OZ_k$, де K_v – коефіцієнт вибуття основних засобів; OZ_v – первісна вартість основних засобів, які надійшли в аналізованому періоді, грн; OZ_k – вартість основних засобів на початок аналізованого періоду, грн.
5	Коефіцієнт структури капіталу свідчить про достатність у підприємства власних коштів для покриття всіх зобов'язань, і дає відповідь на питання: скільки власних коштів припадає на кожну гривню запозичених коштів	$K_{ск} = BK / PK$, де $K_{ск}$ – коефіцієнт структури капіталу; BK – власний капітал підприємства, грн; PK – позиковий капітал підприємства, грн.
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{ал} = GK / KЗ$, де $K_{ал}$ – коефіцієнт загальної ліквідності; GK – грошові кошти підприємства, грн; $KЗ$ – короткострокові зобов'язання підприємства, грн. (2.15)
	Чистий оборотний капітал визначається:	$ЧОК = ОА - КЗ$, де $ЧОК$ – чистий оборотний капітал підприємства; $ОА$ – оборотні активи підприємства, грн; $КЗ$ – короткострокові зобов'язання підприємства, грн. (2.16)

Джерело: сформовано автором на основі [6-10]

математичної обробки певної групи цільових показників для запобігання й уникнення двозначності висновків [1, с. 12].

Таким чином, зазначене доводить, що антикризовий стан аграрних підприємств необхідно аналізувати й оцінювати на основі системи репрезентивних, зрозумілих, інформаційно значимих абсолютних і відносних показників та індикаторів. Система критеріїв ефективності антикризового управління повинна окреслювати рівень якості, дієвості та своєчасності вирішення завдань антикризового управління шляхом реалізації адекватних антикризових заходів та відновлення успішної діяльності підприємства за дотримання певних критеріїв, критичних контурів і обмежень. Отже, ефективність механізму антикризового управління аграрних підприємств слід визначати за такими критеріями:

- швидкість реагування на ймовірні прояви кризи;
- достатність змін для відновлення конкурентоспроможності підприємства;
- підвищення економічної безпеки підприємства;
- системне використання заходів антикризового управління;
- швидкість отримання позитивних змін на одиницю часу;
- швидкість адаптації підприємства до змін;
- узгодженість антикризових заходів із метою їх здійснення через вибір форм механізму антикризового управління;

– гармонізація механізму, інструментів, технологій антикризового управління;

– економічність заходів щодо генерування позитивного ефекту;

– швидкість опрацювання необхідного інформаційного масиву для своєчасного ухвалення антикризових заходів;

– кваліфікація персоналу для підготовки управлінських рішень.

Вирішальними методологічними принципами побудови системи індикаторів ефективності антикризового управління на ієрархічній мультимірній основі мають бути такі:

– адекватність системи індикаторів цілям антикризового управління, тобто вони мають забезпечити виявлення симптомів та ідентифікацію ризиків і загроз, окреслити глибину розвитку кризових процесів;

– наявність інформаційної підтримки щодо визначення індикаторів, побудови трендів, здійснення порівняльного аналізу та формування прогнозів розвитку процесів на підприємстві за альтернативними сценаріями;

– можливість чіткого визначення індикаторів, що забезпечує однозначність їх змістового наповнення при використанні різними аналітиками та дослідниками;

– можливість накопичення інформаційного масиву стосовно рівня та трендів зміни індикаторів, що у майбутньому стане інформаційною основою розробки антикризових моделей, рейтингів та діагностики кризових загроз;

– охоплення індикаторами всіх ключових сфер діяльності підприємства;

– можливість віддзеркалення кризових процесів чи передумов їх генерування на підприємстві;

– оптимальна кількість індикаторів, уникнення дублювання;

– можливість чіткого окреслення контурів руйнівного впливу чи нисхідних трендів, які можуть свідчити про симптоми кризи або передумови її появи в стратегічному періоді функціонування підприємства.

Ураховуючи означені вирішальні методологічні принципи, індикатори ефективності антикризового управління підприємства передусім мають окреслювати: рівень ліквідності та платоспроможності підприємства; структуру його капіталу та фінансових ресурсів; оборотність капіталу; рентабельність виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у сучасних умовах потрібно формувати нову систему комплексних методів антикризового управління агропідприємствами, сформовану на основі матриці коефіцієнтів, ієрархічно мультимірній множині ключових та допоміжних індикаторів, які визна-

чають негативні симптоми, а також момент зниження рівня економічної безпеки підприємства. До таких індикаторів слід долучити ті, що мають критичний мінімум чи зламні контури. Якщо значення індикатора нижчі критичного мінімуму або виходять за зламні контури, то поточний економічний стан підприємства вважається загрозливим, а рівень поточних ризиків і загроз – критичним.

Порівняння трендів, відповідних коефіцієнтів та ключових індикаторів загалом по сільському господарству дасть змогу виявити, як швидко можуть реалізуватися латентні загрози. При цьому ключові індикатори ефективності антикризового управління агропідприємствами пропонується визначати за даними бухгалтерського обліку, податкової та фінансової звітності.

Окремого дослідження потребує аналіз дієвості методів діагностики рівня ефективності антикризового управління аграрними підприємствами, які суттєво залежить від якості та своєчасності оцінювання адаптаційних можливостей агробізнесу щодо трансформації внутрішнього та міжнародного економічного простору, що впливає на превенції кризових процесів в національній економіці.

1. Горбачук Ю.А., Кушнір Н.Б. Економічна діагностика. Рівне : НУВГП, 2008. 176 с.

2. Берест М.М. Теоретичне підґрунтя антикризового фінансового управління підприємством. *БізнесІнформ*. 2014. № 3. С. 250-255.

3. Котляр М.Л. Оцінка фінансової стійкості підприємства на базі аналітичних коефіцієнтів. *Фінанси України*. 2013. № 1. С. 113-118.

4. Коюда В.О. Антикризова програма – основа системи антикризового управління підприємством. *БізнесІнформ*. 2009. № 12. С. 47-49.

5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. 580 с.

6. Любенко Н.М. Реструктуризація в системі антикризового управління підприємством – теоретико-методологічні аспекти. *Вісник КНУТД*. 2010. № 1 (51). С. 171-176.

7. Zalizko V.D., Fedun I.L., Martynenkov V.I. Representative Model of Economic Development for an Agricultural Enterprise in the Context of Socioeconomic Rural Space Formation. *Montenegrin Journal of Economics*. 2017. Vol. 13. No. 3. P. 53-62.

8. Славіна Н.А. Антикризове управління сільськогосподарськими підприємствами. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 86-89.

9. Бурій С.А., Мацеха Д.С. Антикризове управління та управлінські рішення-проблеми підприємств малого бізнесу : монографія. Хмельницький : Тріада-М, 2006. 93 с.

10. Головач К.С. Застосування логістико-регресійних моделей прогнозування кризи у сільськогосподарських підприємствах. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 425-429.

1. Horbachuk Yu.A., Kushnir N.B. (2008). *Ekonomichna diahnostyka [Economic diagnostics]*. Rivne : NUVHP. [in Ukrainian].

2. Berest M.M. (2014). *Teoretychne pidhrunttia antykrizovoho finansovoho upravlinnia pidpriemstvom [The theoretical basis of the crisis financial management of the enterprise]*. BiznesInform, 3, 250-255. [in Ukrainian].

3. Kotliar M.L. (2013). *Otsinka finansovoi stiiikosti pidpriemstva na bazi analitychnykh koefitsientiv [Estimation of financial stability of the enterprise on the basis of analytical coefficients]*. Finansy Ukrainy, 1, 113-118. [in Ukrainian].

4. Koiuda V.O. (2009). *Antykrizova prohrama – osnova systemy antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom [The anti-crisis program is the basis of the enterprise's anti-crisis management system]*. BiznesInform, 12, 47-49. [in Ukrainian].

5. Lihonenko L.O. (2001). *Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychni instrumentarii : monohrafiia [Anticrisis enterprise management: theoretical and methodological foundations and practical tools : monograph]*. Kyiv : Kyivskyi natsionalnyi torhovelno-ekonomichniy universytet. [in Ukrainian].

6. Liubenko N.M. (2010). *Restrukturyzatsiia v systemi antykrizovoho upravlinnia pidpriemstvom – teoretyko-metodolohichni aspekty [Restructuring in the system of crisis management of the enterprise – theoretical and methodological aspects]*. Visnyk KNUTD, 1 (51), 171-176. [in Ukrainian].

7. Zalizko V.D., Fedun I.L., Martynenkov V.I. (2017). *Representative Model of Economic Development for an Agricultural Enterprise in the Context of Socioeconomic Rural Space Formation*. Montenegrin Journal of Economics. Vol. 13. No. 3. P. 53-62.

8. Slavina N.A. (2013). *Antykrizove upravlinnia silskohospodarskymy pidpriemstvamy [Anticrisis management of agricultural enterprises]*. Innovatsiina ekonomika, 6, 86-89. [in Ukrainian].

9. Buryi S.A., Matsekha D.S. (2006). *Antykryzove upravlinnia ta upravlinski rishennia-problemy pidpriemstv maloho biznesu : monohrafiia* [Anti-crisis management and managerial solutions-problems of small businesses : monograph]. Khmelnytskyi : Triada-M. [in Ukrainian].

10. Holovach K.S. (2016). *Zastosuvannia lohistyko-rehresiinykh modelei prohnouzuvannia kryzy u silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Application of logistic-regression models of crisis forecasting in agricultural enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 11, 425-429. [in Ukrainian].

E-mail: starynets@ukr.net

УДК 336.22 : 631.155

Тулущ Л.Д.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач відділу фінансово-кредитної та податкової політики,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Грищенко О.Ю.

завідувач сектору інформаційного забезпечення досліджень,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ОЦІНКА НАСЛІДКІВ ЗМІНИ ПОРЯДКУ ОПОДАТКУВАННЯ ПДВ ЕКСПОРТНИХ ПОСТАВОК СОЄВИХ БОБІВ

Стаття присвячена питанням комплексної оцінки економічних наслідків зміни режиму оподаткування податком на додану вартість операцій із експорту соєвих бобів та узагальнення впливу такої податкової новації на діяльність учасників ринку сої та продуктів її переробки. Узагальнено роль експортних податків, зокрема режиму справляння ПДВ, при здійсненні економічного регулювання зовнішньоторговельних операцій. Охарактеризовано наслідки зміни порядку оподаткування ПДВ операцій із експорту соєвих бобів, зокрема в частині впливу на обсяги доданої вартості, що формується всередині країни та здійснено оцінку впливу аналізованої податкової новації на економічну ефективність діяльності виробників сої. Охарактеризовано економічні ефекти, зумовлені зміною режиму справляння ПДВ при експорті соєвих бобів, і зокрема, зроблено висновок про формування дискримінаційних умов щодо дрібних товаровиробників, які неспроможні самостійно організувати експортні поставки, а також трейдерів, які позбавлені можливості експортного відшкодування ПДВ. Здійснено прогноз перспектив запровадження відповідної податкової новації для ринку ріпаку.

Ключові слова: податкове регулювання, ринок сої, експортні поставки, податок на додану вартість, податковий режим, бюджетне відшкодування ПДВ, продукти переробки сої.

ОЦЕНКА ПОСЛЕДСТВИЙ ИЗМЕНЕНИЯ ПОРЯДКА ОБЛОЖЕНИЯ НДС ЭКСПОРТНЫХ ПОСТАВОК СОЕВЫХ БОБОВ

Тулущ Л.Д., Грищенко О.Ю.

Статья посвящена вопросам комплексной оценки экономических последствий изменения режима налогообложения налогом на добавленную стоимость операций по экспорту соевых бобов и обобщения влияния такой налоговой новации на деятельность участников рынка сои и продуктов ее переработки. Обобщена роль экспортных налогов, в частности режима взимания НДС, при осуществлении экономического регулирования внешне-торговых операций. Охарактеризованы последствия изменения порядка налогообложения НДС операций по экспорту соевых бобов в части влияния на объемы добавленной стоимости, которая формируется внутри страны, а также осуществлена оценка влияния анализируемой налоговой новации на экономическую эффективность деятельности производителей сои. Охарактеризованы экономические эффекты, обусловленные изменением режима взимания НДС при экспорте соевых бобов, и в частности, сделан вывод о формировании дискриминационных условий для мелких товаропроизводителей, которые не могут самостоятельно организовать экспортные поставки, а также трейдеров, лишенных возможности экспортного возмещения НДС. Осуществлен прогноз перспектив введения соответствующей налоговой новации для рынка рапса.

Ключевые слова: налоговое регулирование, рынок сои, экспортные поставки, налог на добавленную стоимость, налоговый режим, бюджетное возмещение НДС, продукты переработки сои.

EVALUATION OF CONSEQUENCES OF CHANGE
IN TAXATION OF VAT EXPORT SUPPLIES OF THE SOYBEANS

Tulush Leonid, Grishchenko Olena

The article is devoted to the questions of the comprehensive assessment of the economic consequences of the change in the taxation regime of the value added tax on export SUPPLIES of soybeans and the generalization of the impact of such a tax innovation on the activity of soybean market participants and products of its processing. The role of export taxes, in particular the VAT collection regime, in the implementation of economic regulation of foreign trade operations, is generalized. It is determined that the VAT regime – the application of the zero rate or exemption from taxation – significantly affects the price of the purchase of agricultural products by traders and, accordingly, the incomes of agricultural producers. The consequences of changing the tax treatment of VAT on soybean exports are described, in particular as regards the impact on domestic value added volumes. It was established that as a result of the considered tax innovation, the volumes of soybean processing and export of products of its processing increased significantly; the volume of soybean exports has decreased significantly. At the same time, it was discovered that new export markets were not mastered, while exports on the previously acclimated markets have substantially increased. The impact of the analyzed tax innovation on the economic efficiency of soybean producers' activity has been assessed, in particular, it has been established that the profitability of soybean production has not significantly decreased, as a result of which the corresponding activity remains quite attractive for agricultural producers – at least those who can independently provide the supply of soybeans for export. The economic effects caused by changing the VAT regime when exporting soybeans are described. In particular, it was concluded that the formation of discriminatory conditions for small commodity producers, which can not independently organize export deliveries, as well as traders who are deprived of the possibility of export refund VAT. The forecast of the prospects for the introduction of the corresponding tax innovation for the rape market is made, in particular, characterized.

Keywords: tax regulation, soya market, export deliveries, value added tax, tax regime, budget reimbursement of VAT, products of soybean processing.

Постановка проблеми. У вересні 2018 року набула чинності норма пункту 63 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу України (ПКУ), відповідно до якої тимчасово – до 1 січня 2022 року, тобто більш, ніж на три роки, – змінено порядок оподаткування експортних поставок соєвих бобів: замість режиму оподаткування за нульовою ставкою застосовується режим звільнення від податку на додану вартість (ПДВ).

Водночас, відповідна практика не поширюється на експортні поставки, що здійснюються сільгоспприємствами, які самостійно виростили соєві боби – для них порядок справляння ПДВ залишився незмінним. Вони й надалі можуть користуватись перевагами режиму нульової ставки та можливостями відшкодування ПДВ-кредиту.

Лейтмотивом ухвалення відповідної зміни до ПКУ було бажання представників переробних підприємств – оліє-жирових комбінатів – забезпечити більш повне заповнення наявних виробничих потужностей. Останні стали перевищувати можливості ринку насіння олійних культур – з огляду на те, що практично увесь обсяг вирощеного насіння ріпаку та переважна більшість соєвих бобів експортувались у не переробленому вигляді.

Таке рішення свого часу викликало значний супротив з боку сільгосптоваровиробників, які вважали, що воно зумовить суттєве зниження їх доходів – внаслідок обвалу цін на суму невідшкодованого ПДВ.

Відповідно, очікування учасників ринку від запровадження податкової новації кардинально відрізнялась – від моделювання позитивних ефектів від збільшення обсягів переробки сої до прогнозування значного зниження посівних площ під даною культурою.

З огляду на закінчення 2018/2019 маркетингового року (м.р.) – на початку якого відбулась відповідна зміна режиму оподаткування – постає необхідність наукової оцінки економічних наслідків відповідної новації та узагальнення її впливу на діяльність основних економічних суб'єктів, які функціонують в даній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями економічного регулювання розвитку ринків олійних культур присвячені праці О. Боднар, В. Діза, Д. Ендіно, С. Капшука, О. Кінжебаєвої, О. Лозовського, К. Муліка, М. Парра, Д. Рідера, С. Чехова, Н. Шмиголя. Водночас, проблема фіскального регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні залишається малодослідженою. Зокрема, не стала предметом фахових наукових дискусій оцінка наявних законодавчих новацій у сфері регулювання ринку олійних культур. Це визначає актуальність даного дослідження, яке спрямоване на проведення комплексної наукової оцінки відповідного рішення та визначає його народногосподарську цінність.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінювання економічних наслідків зміни режиму оподаткування ПДВ операцій із експорту соєвих бобів та узагальнення впливу такої новації на діяльність учасників даного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною складовою системи економічного регулювання зовнішньоекономічних операцій є тарифні заходи, серед яких особлива роль відводиться інструментам митно-тарифного впливу та режиму оподаткування ПДВ.

Ринок олійних культур в цілому, і сої зокрема, у світовій практиці є об'єктом державного регулювання – значна частина країн із числа важливих гравців вдаються до протекціоністських заходів з метою збільшення обсягів доданої вартості, що створюється всередині країни. Зокрема, вживаються заходи з метою збільшення обсягів переробки виробленої сої, натомість обтяження щодо операцій із вивезення продуктів її переробки не здійснюються. Використовується і «зворотна» практика, коли до операцій з імпорту продуктів переробки насіння олійних застосовується імпортне мито, тоді як подібні операції із сировиною не обкладаються митом.

Україна в цьому контексті не є виключенням і має певний досвід – досить вдалим прикладом фінансового регулювання сировинних ринків визнається запровадження наприкінці 90-х рр. експортного мита на насіння соняшнику. Якщо до реалізації відповідної новачки з України вивозилося переважно «сире» насіння соняшнику, то після – вже продукт його переробки, олія. Причому із початку 2010-х рр. обсяги експорту насіння соняшнику у не переробленому вигляді взагалі стали мізерними.

Наприкінці 2010-х рр. постала необхідність відповідного регулювання двох інших ринків олійних культур – сої та ріпаку. Внаслідок законодавчої активності, із 2018/2019 м.р. було змінено порядок оподаткування ПДВ соєвих бобів, а з 1 січня 2020 р. відповідна новачка повинна «запрацювати» й на ринку насіння ріпаку.

Обсяги вирощування сої в Україні в останні десять років суттєво зросли. Відповідним чином зросли й доходи сільгосптоваровиробників від вирощування даної культури, яка стала відігравати помітну роль в економіці сільського господарства.

З кінця 2000-х рр. вирощуванням сої почали займатись все більше сільгосптоваровиробників. Як наслідок, посівні площі під даною культурою суттєво збільшились, що позначилось і на обсягах її виробництва (рис. 1).

Як видно з даних рис. 1, площі під соєю з кінця 2000-х рр. почали стрімко зростати: із 0,54 млн. га у 2008 р. до 2,14 у 2015 р. (у 4 рази). Після 2015 р. площі під соєю дещо зменшились, але в середньому стабільно коливаються у діапазоні 1,8-1,9 млн. га. Обсяги виробництва сої в Україні з кінця 2000-х рр. також розпочали стрімко зростати – із 0,8 млн. т у 2008 р. до майже 4,3 млн. т у 2016 р. Цьому сприяло як збільшення посівних площ, так і суттєве зростання урожайності даної культури в останні роки. Урожайність сої наприкінці 2010-х рр. зросла майже в 1,5 рази проти кінця 2000-х рр.

Лише у 2017 р., вперше за більш ніж десять років, в Україні було зафіксовано зниження обсягів виробництва сої проти рівня попереднього року – на 11,2% до 3,9 млн. т.

Натомість вже у 2018 р., попри наявність досить невідгідних для сільгосптоваровиробників «соєвих правок», які були ухвалені Верховною Радою наприкінці 2017 р., посівні площі під соєю зросли, а зібраний урожай соєвих бобів став рекордним за всю історію, сягнувши майже 4,5 млн. т.

На 2019 рік сільгосптоваровиробники запланували збільшення посівних площ під соєю ще як мінімум на 100-120 тис га, а зібраний урожай, за оцінками профільного Міністерства, перевищить минулорічні показники.

Частка сої у загальних обсягах виробництва олійних культур зросла із менш як 8% у 2008 р. до майже 24% у 2014 р. Після 2014 р. вона поступово знижується (у 2018 р. – склала менш як 21%), проте у 2019 році очікується зростання даного показника до 21,5%.

Отже, в останні роки соя стала відігравати помітну роль в економіці сільського господарства – суттєво зросли посівні площі під даною культурою (до майже 2 млн. га), значно збільшився валовий збір (до 4,5 млн. т). Соя нині входить в п'ятірку сільгоспкультур, які приносять найбільші доходи для сільгосптоваровиробників – при цьому доходи від діяльності із вирощування сої лише незначно поступаються надходженням від вирощування ріпаку.

Результати аналізу посівних площ під соєю показують: незважаючи на те, що рішення щодо зміни порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів було ухвалено наприкінці 2017 року, воно суттєво не вплинуло на мотивацію сільгосптоваровиробників займатись вирощуванням даної культури. Навпаки, у 2019 р. посівні площі під соєю, за оцінками експертів, зросли у порівнянні із 2018 р. і перебувають на рівні 2016-2017 рр.

Після зміни режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, із початку 2019 року, в Україні суттєво зросли обсяги переробки соєвих бобів (рис. 2). Так, якщо у вересні-грудні 2018/2019 м.р. обсяги переробки сої не відрізнялись від минулорічних (незважаючи на 14,4%-ве зростання обсягів виробництва сої у поточному м.р.), то вже із січня 2019 р. вони стали суттєво зростати проти відповідного періоду минулого

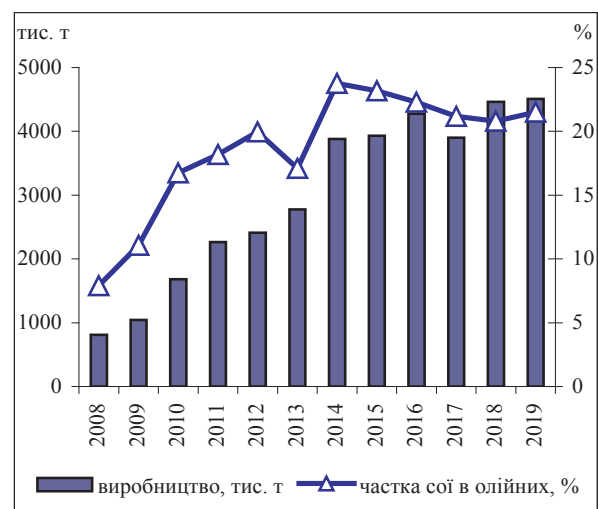
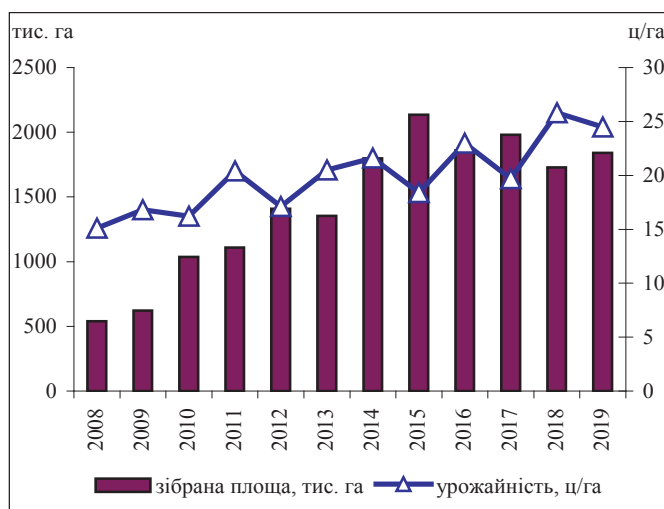

Рис. 1. Ключові параметри виробництва сої в Україні

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

року. Зокрема, у лютому 2019 р. обсяг переробки сої зріс на 60% проти лютого 2018 року, а у березні – на 72% проти відповідного місяця минулого року.

За перше півріччя 2019 року обсяг переробки сої зріс в 1,5 рази проти відповідного періоду минулого року. Загалом за 2018/2019 м.р. обсяги переробки сої сягнули майже 1,3 млн. т, тоді як за попередній м.р. ледве перевищили 1 млн. т. (зростання на 26,5%). Отже, одним із важливих наслідків зміни режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів стало суттєве (більш як на чверть) збільшення обсягів переробки сої.

Оцінка ситуації на експортних ринках показала, що у 2018/2019 м.р. чітко окреслився тренд щодо зменшення обсягів експорту соєвих бобів та збільшення обсягів експорту продуктів їх переробки.

Зокрема, як засвідчує проведений аналіз (рис. 3), максимальні обсяги експорту соєвих бобів з України у «пікові» періоди у 2018/2019 м.р. суттєво знизились. Так, якщо у 2016-2017 та 2017/2018 м. рр. у період активного експорту (листопад-березень), обсяги експорту не опускались нижче позначки у 300 тис т/міс., а в окремі місяці (листопад) перевищували 500 тис т/міс., то у поточному м.р. не перевищували 300 тис т/міс.

Обсяги експорту соєвих бобів у період найвищої його активності (листопад-березень) виглядають наступним чином: 2016-2017 м.р.: – 2,23 тис т., 2017-2018 – 2,0; 2018-2019 м.р. – 1,37 тис т. Відповідно, обсяг експорту за п'ять найбільш активних місяців 2018-2019 м.р. становить лише 69% відповідного періоду 2017-2018 м.р. Обсяги експорту соєвих

бобів у не переробленому вигляді за цей період знизились більш ніж на 30%, а проти відповідного періоду 2016/2017 м.р. – більш ніж на 35%.

У 2018/2019 м.р. експортовано 2,3 млн. т соєвих бобів, тоді як у 2016/2017 м.р. – понад 3,0 млн. т, а у 2017/2018 м.р. – 2,8 млн. т. Відповідно, показник 2018/2019 м.р. становить 77,2% від рівня 2016/2017 рр. та 83,1% від рівня минулого маркетингового року. Отже, внаслідок зміни порядку справляння ПДВ при здійсненні експорту соєвих бобів вдалося досягти суттєвого зменшення обсягів поставок за кордон «сирої» сільгосппродукції.

Паралельно із трендом щодо зниження обсягів експорту соєвих бобів, у поточному маркетинговому році сформувався й ще один тренд, який полягає у суттєвому збільшенні обсягів експорту продуктів переробки сої (рис. 4).

У 2016/2017 м.р. обсяги експорту соєвої олії становили 170 тис т, у тому числі у січні-червні – 93 тис. т. Показники 2017/2018 м.р. суттєво не відрізнялись від попереднього року і становили відповідно 186 та 113 тис. т. Натомість у 2018/2019 м.р. обсяги експорту соєвої олії зросли до 315 тис т, у тому числі у січні-червні – до 213 тис. т. Зростання проти показників м. рр. становило: проти 2016/2017 м.р. – загалом 1,9 рази, а проти січня-червня – 2,3 рази; проти 2017/2018 м.р. – загалом 1,7 рази, січень-червень – 1,85 рази.

Ще більш показовою є ситуація на ринку експорту соєвого шроту (макухи) (рис. 5).

У 2016/2017 м.р. обсяги експорту соєвого шроту (макухи) становили 323,2 тис т, у тому числі у січні-

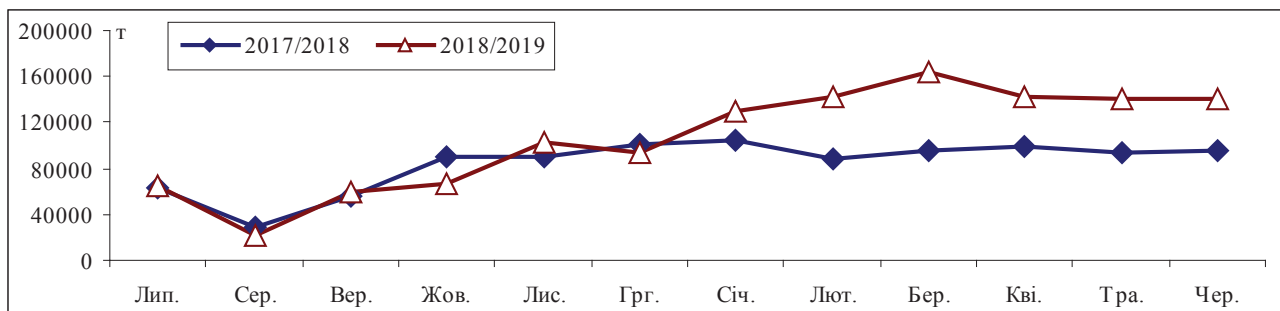

Рис. 2. Динаміка обсягів переробки сої в Україні у 2017/2018 та 2018/2019 м.р.

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

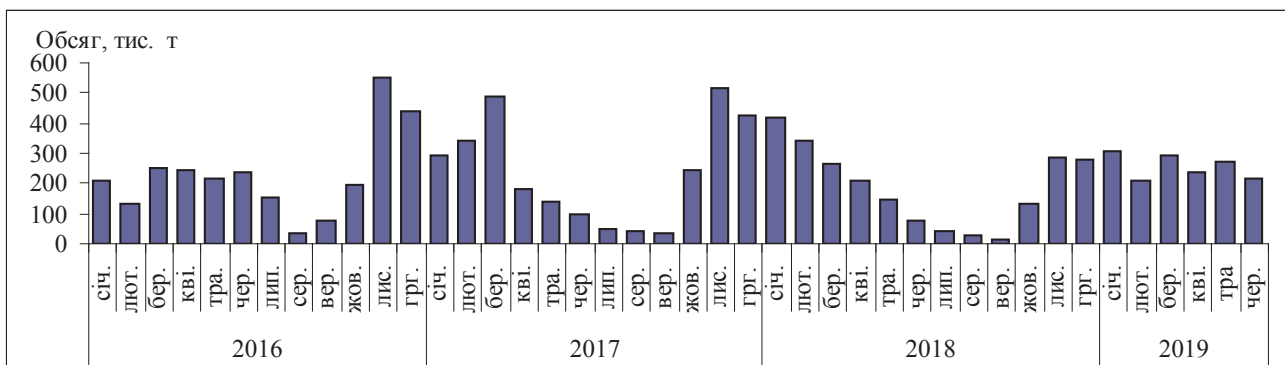

Рис. 3. Динаміка обсягів експорту соєвих бобів у 2016-2019 рр. помісячно

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

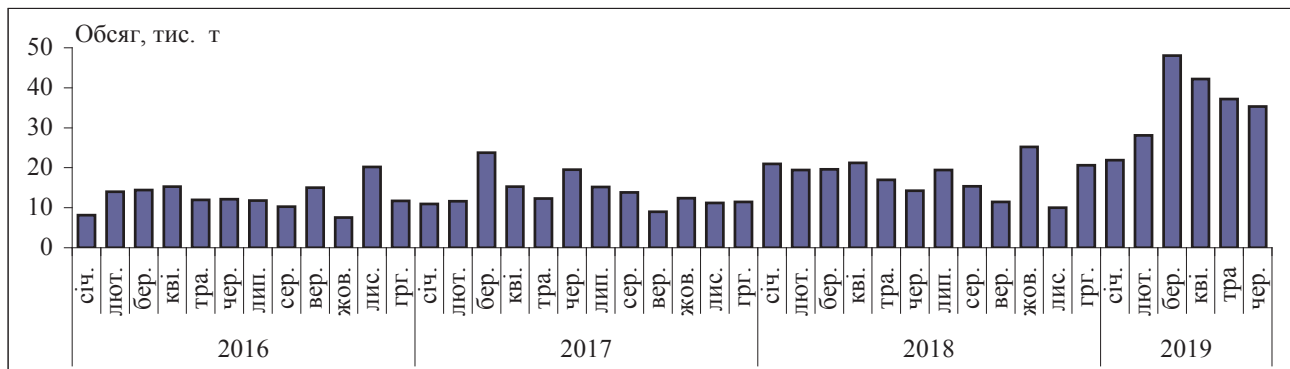

Рис. 4. Динаміка обсягів експорту соєвої олії у 2016-2019 рр. помісячно

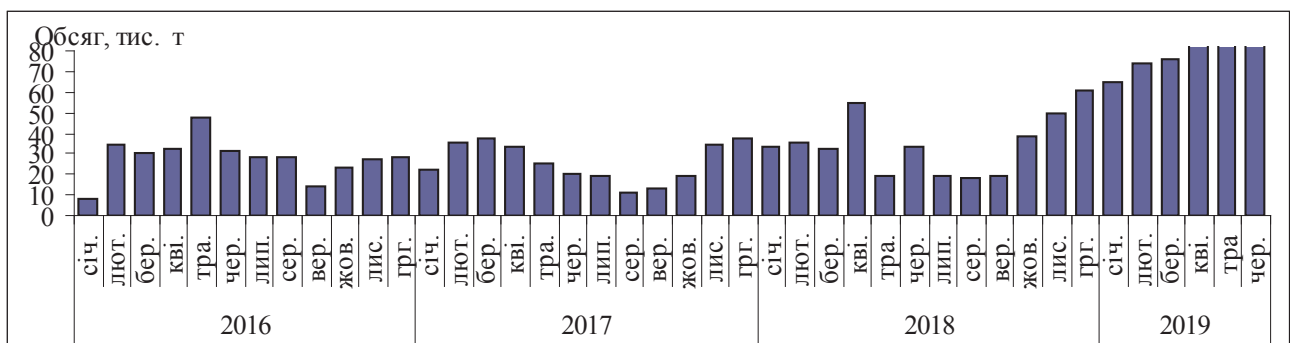
Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рис. 5. Динаміка обсягів експорту соєвого шроту (макухи) у 2016-2019 рр. помісячно

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

червні – 173,8 тис. т. Показники 2017/2018 м.р. суттєво не відрізнялись від попереднього року і становили відповідно 343,3 та 208,3 тис. т. Натомість у 2018/2019 м.р. обсяги експорту соєвого шроту зросли до 692 тис. т., у тому числі у січні-червні – 486 тис. т. Зростання проти показників попередніх м. рр. становило: проти 2016/2017 м.р. – загалом 2,1 рази, проти січня-червня – 2,8 рази; проти 2017/2018 м.р. – загалом 2,0 рази, січень-червень – 2,3 рази.

Отже, можна констатувати, що внаслідок зміни порядку оподаткування ПДВ операцій із експорту соєвих бобів вдалося домогтися позитивних трендів на експортному ринку соєвих бобів та продуктів їх переробки.

Причому такі зміни відбулись на фоні 14,4%-ого збільшення обсягів виробництва сої у 2018 р. (плюс 560 тис. т.), що додатково свідчить про трансформацію сировинної моделі розвитку галузі.

Одним із проблемних питань при зміні режиму оподаткування ПДВ експортних поставок сої була здатність трейдерів забезпечити збільшення експорту продуктів їх переробки. Адже експорт «сирої» сої є вигідним для країн-імпортерів, тоді як зростання обсягів експорту продуктів її переробки може бути проблемним внаслідок небажання окремих з них втрачати частину доданої вартості, яку можна було б отримати у разі імпорту сирого продукту.

Оцінка наявної ситуації на експортних ринках продуктів переробки сої показала, що побоювання були безпідставними. До запровадження нового порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів,

частка трьох найбільших країн-імпортерів української соєвої олії (Польщі, Китаю, Індії) перевищувала 83,3% у 2017 р. та 73,1% у 2018 р.

Після зміни порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, у січні-червні 2017/2019 м.р., країни-лідери з імпорту української соєвої олії практично не змінилися – змінилися лише обсяги поставок та, відповідно, частка окремих країн у загальних обсягах вітчизняного експорту соєвої олії. На частку зазначених трьох найбільших країн-імпортерів у січні-червні 2019 р. приходилося понад 75% загальних обсягів експорту соєвої олії з України, тоді як за відповідний період 2018 року – лише близько 67%.

Отже, аналіз напрямів експорту соєвої олії у новому маркетинговому сезоні показує, що нових ринків збуту даної продукції не з'явилося, натомість вдалося наростити обсяги експорту на вже освоєні ринки. Особливо показовим у цьому відношенні є приклад Індії. Якщо у січні-квітні 2018 р. обсяги експорту соєвої олії в цю країну становили 10,6 тис. т., то у січні-квітні 2019 р. перевищили 37,0 тис. т. (зростання у 3,5 рази).

Практично ідентична ситуація спостерігається й на ринку соєвого шроту. До запровадження нового порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, частка чотирьох найбільших країн-імпортерів української соєвого шроту (Білорусь, Угорщина, Грузія, Польща) перевищувала 72% у 2017 р. та 66% у 2018 р.

Аналіз географії експорту соєвого шроту за січень-червень 2017-2019 рр. показав, що країни-лідери з імпорту українського соєвого шроту після зміни порядку

оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів теж практично не змінилися – змінилися лише обсяги поставок та відповідно, частка окремих країн у загальній структурі. Зокрема, обсяги поставок соєвого шроту до Білорусі у січні-квітні 2018 р. склали 46,3 тис. т, а у січні-квітні 2019 р. зросли до 86,0 тис. т. (в 1,9 рази). Ще більше зросли обсяги експорту соєвого шроту до Польщі – із 12,8 тис. т у перші чотири місяці 2018 р. до 67,3 тис. т. у відповідному періоді 2019 р. (у 5,3 рази).

Отже, експортерам вдалося суттєво наростити обсяги поставок продуктів переробки сої з України на вже освоєні ринки, що дозволило зменшити їх надмірну пропозицію на внутрішньому ринку і таким чином уникнути значного обвалу цін на сою.

Найбільші побоювання у сільгосптоваровиробників пов'язувались із можливим суттєвим обвалом цін на сою після запровадження нового порядку оподаткування ПДВ експортних поставок – з огляду на те, що до 2018/2019 м.р. значна частка вирощеної в Україні сої спрямовувалась на експорт саме у непереробленому вигляді.

Як показують результати проведеного нами аналізу, ціни реалізації сої сільгосппідприємствами у жовтні-березні 2018/2019 м.р. коливались у діапазоні 86-88% проти рівня минулорічних, які сформувались на початку 2018 року і перевищували 10 тис. грн. за 1 т. Починаючи з квітня 2019 р., ціни на соєві боби знизилися до рівня 84,5% від минулорічного рівня.

Водночас, якщо порівнювати цінову ситуацію у жовтні-грудні (період найбільшої реалізаційної активності сільгосппідприємств на ринку сої) 2017/2018 та 2018/2019 м. рр., то різниця у цінах була дещо меншою – цінові параметри 2018/2019 р. становили 91-93% минулорічного рівня.

Водночас, в розрізі окремих каналів реалізації ситуація є неоднорідною – на рис. 6 наведені розрахункові дані щодо динаміки цін реалізації соєвих бобів сільгосппідприємствами в розрізі основних каналів поставок.

Ціни реалізації соєвих бобів сільгосппідприємствами на експорт (до вересня 2018 р. – переважно через посередника) практично завжди перевищували ціни реалізації на переробку. При цьому різниця у рівні цін за різними каналами поставок рідко перевищувала 5-7%.

Натомість, після зміни режиму оподаткування експортних поставок соєвих бобів з вересня 2018 року різниця у цінах за окремими каналами зросла до 8-10%

і в динаміці продовжує зростати. Крім того, з часу запровадження нового порядку справляння ПДВ, ціна реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів на переробку жодного разу не перевищувала ціну реалізації на експорт, чого давно вже не спостерігалось.

Окремо варто відмітити негативну поточну цінову ситуацію: із березня 2019 р. ціни реалізації сої – як на переробку, так і експорт, – стали суттєво знижуватись. З іншого боку, більшість сільгосппідприємств вже реалізували сою і дана ситуація на рівень їх доходів вже безпосередньо не впливає.

Отже, ціни реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів на переробку у 2018-2019 м.р. проте попереднього досить суттєво знизились: у жовтні-грудні – майже на 10% проти відповідного періоду 2017/2018 м.р.; у січні-квітні 2019 р. – майже на 14%.

При цьому, зниження цін реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів на експорт було значно меншим: у жовтні-грудні – на 6,5% проти відповідного періоду 2017/2018 м.р.; у січні-квітні – на 9,6%.

Отже, ухвалення компромісного рішення щодо застосування диференційованого підходу до оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів – в залежності від статусу експортера (виробник/посередник) зумовило наступні наслідки:

- з одного боку, поставило у більш привілейоване становище виробників сої, які здатні забезпечити самостійну експортну поставку (негативний аспект);

- з іншого боку, дало можливість дещо зменшити негативні наслідки запровадження відповідної податкової новачки в частині значного обвалу цін на сою (позитивний ефект).

Внаслідок цього, найгірші цінові очікування сільгосптоваровиробників не справдилися – ціна на сою у 2018/2019 м.р. не опустилась нижче 15% проти рівня, що сформувався станом на початок 2018 р. і був досить сприятливим для виробників даної культури.

При цьому варто відмітити, що негативний ціновий тренд на внутрішньому ринку сої у поточному маркетинговому році зумовлений не стільки зміною порядку оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів, скільки відповідним зниженням світової ціни на дану культуру та продукти їх переробки.

Якщо у першому півріччі половині 2018 р. світова ціна на соєві боби коливалась у діапазоні 415-420 дол/т,

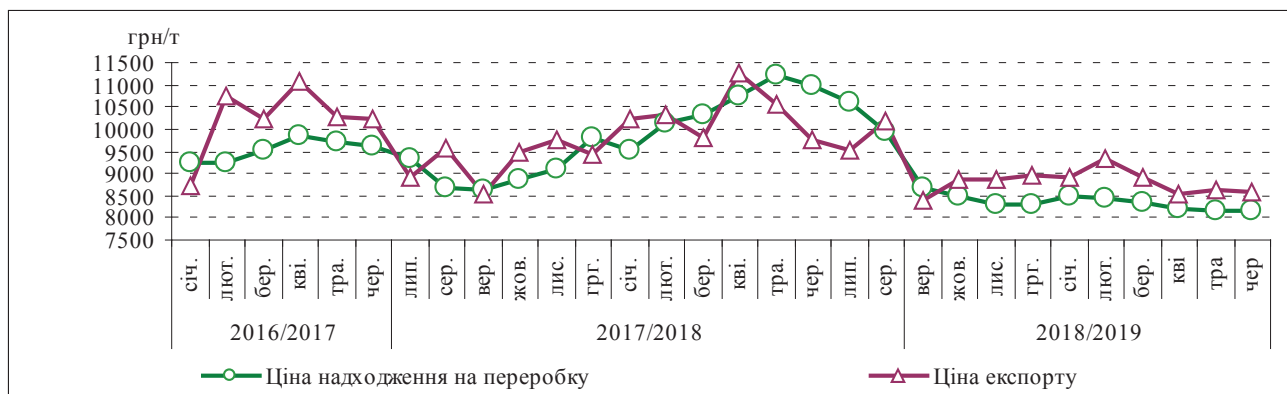

Рис. 6. Динаміка цін реалізації соєвих бобів сільгосппідприємствами в розрізі основних каналів поставок (розрахунково)

Джерело: складено за даними Держслужби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

то у четвертому кварталі 2018 р. знизилась до рівня 375 дол/т, що становить менш як 90% від рівня, що склався на початок 2018 р.

Подібна цінова ситуація (зниження світових цін у другій половині 2018 р.) спостерігається і на ринках соєвої олії та шроту. З осені 2018 року спостерігалось зниження світових цін на соєві олію та шрот в межах 10-12% у порівнянні із цінами, що склались у I півріччі 2018 року.

У першому півріччі 2019 року ціни на соєві боби та олію залишалися практично незмінними, а на соєвий шрот знизилися до рівня 345 дол/т. (більш як на 7%).

Відповідно, з огляду на цінову ситуацію на світових ринках сої та продуктів її переробки, було б некоректно стверджувати, що зниження закупівельних цін на соєві боби в Україні зумовлене лише зміною режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів та відміною експортного ПДВ-відшкодування у разі здійснення таких операцій не їх безпосередніми виробниками.

Рішення щодо зміни режиму оподаткування соєвих бобів позитивно вплинуло на конкуренцію на ринку сої, адже трейдерам та переробникам доводиться конкурувати із великими сільгосппідприємствами, які можуть самостійно здійснити експортну поставку і знаходяться в більш вигідних умовах – з огляду на більш сприятливий порядок оподаткування.

Щоправда, наявна ситуація найменш вигідна дрібним виробникам сої, для яких фактично єдиним варіантом реалізації сої є поставка на переробні підприємства – при тому, що рівень цін за даним каналом є найнижчим у порівнянні із цінами, доступними для великих сільгосппідприємств, що можуть самостійно здійснити експортну поставку.

Ключовим показником, за допомогою якого можна комплексно оцінити вплив певного державного рішення на діяльність суб'єктів господарювання, є зміна рентабельності регульованого виду діяльності до та після прийняття відповідного державного рішення. Як показує аналіз, незважаючи на те, що виробничі витрати на вирощування сої у 2018 р. в розрахунку на 1 га зросли на 21%, завдяки тому, що урожайність сої у 2018 році значно зросла проти рівня попереднього року – на 27,5% – виробнича собівартість 1 ц у 2018 році зменшилась проти рівня 2017 р. на 4,2%.

Завдяки цьому, навіть в умовах зниження восени 2018 р. цін на сою більш ніж на 6,5% проти їх рівня за відповідний період 2017 р., рентабельність діяльності із вирощування сої у 2018 р. знизилась несуттєво – із 29% у 2017 році до 21,5% у 2018 р.

На нашу думку, наявність такого рівня рентабельності діяльності із вирощування сої у 2018 р. (в середньому по великих та середніх сільгосп-підприємствах) свідчить про те, що наслідки зміни режиму оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів не стали для них катастрофічними – як це прогнозувалось окремими експортерами при ухваленні Верховною Радою України відповідного рішення наприкінці 2017 р.

Висновки. З 2018/2019 м.р. в Україні змінено порядок оподаткування ПДВ експортних поставок соєвих бобів – із режиму застосування нульової ставки на режим звільнення від оподаткування. Відповідне рішення ухвалювалось з метою наповнення переробних потужностей вітчизняною сировиною, проте викликало значний опір з боку сільгосптоваровиробників.

Свого часу, наприкінці 90-х рр., подібне рішення вже приймалось щодо насіння соняшнику. Тоді, після запровадження 23%-ого експортного мита, воно практично перестало вивозитись у непереробленому вигляді. Нині, при регулюванні експорту соєвих бобів, з огляду на вимоги СОТ було використано інший фінансовий інструмент, який можна розглядати як специфічний аналог експортного мита.

Запровадження даної податкової новації зумовило наступні ефекти: збільшення обсягів переробки сої в Україні (на 26,5%); суттєве зменшення обсягів експорту соєвих бобів у непереробленому вигляді (майже на 17%); збільшення обсягів експорту продуктів переробки сої – олії та шроту – у 1,7 та 2,0 рази відповідно. При цьому, нових експортних ринків не було освоєно, натомість суттєво збільшено обсяги експорту на раніше освоєні.

Попри негативні очікування, середні ціни реалізації сільгосппідприємствами сої не опускались у 2018/2019 м.р. нижче 15% проти рівня попереднього року. Причому, відповідне зниження ціни в першу чергу було обумовлено ціною ситуацією на зовнішніх ринках. Темпи зниження цін реалізації сільгосппідприємствами соєвих бобів в розрізі каналів реалізації досить суттєво відрізнялись: при поставках на переробку вони знизились на 12-16%, при реалізації на експорт – на 7-10%.

Завдяки суттєвому зростанню урожайності сої у 2018 р. – майже на третину проти рівня 2017 р. – вдалося уникнути суттєвого зниження рентабельності діяльності з вирощування сої на тлі досить суттєвого зниження ціни реалізації. Наявний у 2018 р. рівень рентабельності діяльності з вирощування сої залишає відповідну діяльність досить привабливою для сільгосптоваровиробників – принаймні тих, хто може самостійно забезпечити поставку соєвих бобів на експорт.

В цілому, наслідки зміни порядку оподаткування ПДВ експортних поставок сої виявились м'якшими, ніж очікувалось, а відповідно, негативні прогнози окремих експертів щодо багатомільярдних втрат доходів сільгосптоваровиробників, які вирощують сою, не справдились. Натомість, внаслідок прийняття такого рішення вдалося суттєво наростити обсяги доданої вартості, яка формується даною галуззю.

За результатами першого м.р. функціонування нового порядку оподаткування поки відсутні підстави для дострокової відміни відповідного рішення, яке діятиме до 1 січня 2022 р. Загалом, вважаємо цілком можливим, коли ситуація на ринку сої відповідатиме ситуації на ринку насіння соняшнику, яке практично не експортується у непереробленому вигляді та повністю переробляється всередині країни.

Водночас, поширення з 01.01.2020 року відповідної практики, на експортні поставки насіння ріпаку, як це передбачено діючим законодавством, не здійсниться так безболісно, як для соєвих бобів. Адже, якщо до запровадження відповідної податкової новації майже третина сої й так перероблялась в Україні –при цьому частина одержаних продуктів переробки ще й споживалась всередині країни, то із насінням ріпаку ситуація зовсім інша – понад 95% його обсягів експортується у непереробленому вигляді на спеціально побудовані для цього заводи в країнах ЄС. Вітчизняна економіка практично не потребує продуктів переробки насіння ріпаку, внаслідок чого відповідна продукція призначена переважно для споживання за межами країни.

Збереження стандартного порядку оподаткування ПДВ експортних поставок насіння ріпаку його безпосередніми виробниками дещо пом'якшить ситуацію, проте буде дискримінаційним по відношенню до дрібних товаровиробників, які не в змозі забезпечити самостійну експортну поставку.

З огляду на це, рішення поширення з 01.01.2020 року режиму звільнення від оподаткування ПДВ експортних поставок насіння ріпаку не виглядає економічно обґрунтованим і потребує або відтермінування, або формування спеціальних програм компенсації втрат виробників у перші роки після запровадження відповідної податкової новачки.

1. Бондар О.В., Педорченко А.Л. Перспективи збільшення доданої вартості на ринку соєвих бобів і продуктів їх переробки в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 3. С. 54-60.

2. Кинжебаева Е.В. Налоговые инструменты государственного регулирования экспорта в современной международной торговле: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.10. Урал. гос. экон. ун-т. Екатеринбург, 2012. 26 с.

3. Лозовський О., Слободянюк С. Перспективи розвитку олійно-жирової галузі в Україні. *Економічний аналіз*. 2013. Вип. 12. Ч. 1. С. 195-198.

4. Тулуш Л.Д., Грищенко Д.Ю. Фіскальне регулювання розвитку ринку олійних культур в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 63-76.

5. Andino J., Mulik K., Koo W. The impact of Brazil and Argentina's currency devaluation on U.S. soybean trade. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND. 2005. 24 p.

6. Deese W., Reeder J. Export Taxes on Agricultural Products: Recent History and Economic Modeling of Soybean Export Taxes. *Journal of International Commerce and Economics*. September, 2007. URL: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals>.

7. Parra M., Schubert S, Brutschin E. Export Taxes and Other Restrictions on Raw Materials and their Limitation through Free Trade Agreements: Impact on Developing Countries. *European Parliament's Committee on Development*. April 2016. 47 p. doi: 10.2861/077894 (pdf).

1. Bondar O.V., Pedorchenko A.L. (2015). Perspektivy zbilshennia dodanoi vartosti na rynku soievykh bobiv i produktiv yikh pererobky v Ukraini [Prospects for increasing the value added on the market for soybeans and their processing products in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, 54-60.

2. Kinzhebaeva E.V. (2012). Nalogovyye instrumentyi gosudarstvennogo regulirovaniya eksporta v sovremennoy mezhdunarodnoy trgovle [Tax instruments of state regulation of exports in modern international trade]: avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.10. Ural. gos. ekon. un-t. Ekaterinburg, 26 p.

3. Lozovskyi O., Slobodianiuk S. (2013). Perspektivy rozvytku oliino-zhyrovoi haluzi v Ukraini [Prospects for the development of the oil and fat industry in Ukraine]. *Ekonomicnyi analiz*, 12, 1, 195-198.

4. Tulush L.D., Hryshchenko D.Iu. (2018). Fiskalne rehuliuвання rozvytku rynku oliinykh kultur v Ukraini [Fiscal regulation of the market of oilseed crops in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 5, 63-76.

5. Andino J., Mulik K., Koo W. The impact of Brazil and Argentina's currency devaluation on U.S. soybean trade. Center for Agricultural Policy and Trade Studies, Department of Agribusiness and Applied Economics North Dakota State University. Fargo, ND. 2005. 24 p.

6. Deese W., Reeder J. Export Taxes on Agricultural Products: Recent History and Economic Modeling of Soybean Export Taxes. *Journal of International Commerce and Economics*. September, 2007. URL: <https://www.usitc.gov/publications/332/journals>.

7. Parra M., Schubert S, Brutschin E. Export Taxes and Other Restrictions on Raw Materials and their Limitation through Free Trade Agreements: Impact on Developing Countries. *European Parliament's Committee on Development*. April 2016. 47 p. doi: 10.2861/077894 (pdf).

УДК 330.8(075)

Шевчук Ж.А.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,

Подільський державний аграрно-технічний університет

НЕОБХІДНІСТЬ ПОДАЛЬШОГО ФОРМУВАННЯ РИНКУ ІНСТИТУТІВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання інституційних змін в Україні, а це не тільки зміна формальних і неформальних умов господарської діяльності, сюди ж долучають зміни взаємин, власності, виникнення нових суб'єктів господарської діяльності (комерційних банків, фондових бірж, інвестиційних фондів тощо). Посилення інституційної спроможності фінансового ринку, підвищення рівня прозорості діяльності фінансових інститутів сприятимуть зростанню функціональної ефективності системи фінансового регулювання та стабільності фінансової системи держави. Інститути інвестиційної діяльності мають забезпечити відродження промисловості України шляхом реалізації природних та конкурентних переваг у важливих для країни галузях. Подальші інституціональні трансформації аграрного сектора переорієнтують існуючі правила з отримання інноваційної ренти.

Ключові слова: інституціональна структура, інституційні зміни, інституційний механізм, фінансові інститути, інститут інвестування, інститути аграрного ринку.

НЕОБХОДИМОСТЬ ДАЛЬНЕЙШЕГО ФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА ИНСТИТУТОВ В УКРАИНЕ

Шевчук Ж.А.

В статье рассмотрены институциональные изменения в Украине, а это не только изменение формальных и неформальных институтов хозяйственной деятельности, сюда же приобщают изменения отношений, собственности, возникновение новых субъектов хозяйственной деятельности (коммерческих банков, фондовых бирж, инвестиционных фондов и т.п.). Усиление институциональной способности финансового рынка, повышение уровня прозрачности деятельности финансовых институтов будут способствовать росту функциональной эффективности системы финансового регулирования и стабильности финансовой системы государства. Институты инвестиционной деятельности обеспечат возрождение промышленности Украины путем реализации природных и конкурентных преимуществ в важных для страны отраслях. Дальнейшая институциональная трансформация аграрного сегмента должна переориентировать существующие правила поиска и получения ренты инновационной.

Ключевые слова: институциональная структура, институциональные изменения, институциональный механизм, финансовые институты, институт инвестирования, институты аграрного рынка.

THE NEED FOR THE FUTURE FORMATION OF THE INSTITUTE MARKET IN UKRAINE

Shevchuk Zhanna

Today, Ukraine's economy is featured by its own deep institutional changes when the first institutions has ceased to exist, others are changing, becoming market-oriented, others are emerging for the first time, so the transitional period is also a period of institutional transformation. In the broad sense, this is not only a change of the formal and informal conditions of economic activity, but also a change in relationships, ownership, emergence of new business entities (commercial banks, stock exchanges, investment funds, etc.). The formation of market institutions is considered by modern institutional and economic science as the most important condition for the effectiveness of market reforming of the economy. Institutional changes are aimed at creating new or updating existing institutions that create certain "rules of the game". Based on these rules and mechanisms the relations of people in the economic, social, political and other spheres are formed, the system of the market of institutes is formed, questions of activating the role of instincts are determined. Strengthening the institutional capacity of the financial market and increasing the transparency of the activities of financial institutions will increase the functional efficiency of the financial regulation system and, as a consequence, the stability of the financial system of the state. Investment activity institutes should ensure the revival of Ukrainian industry by implementing natural and competitive advantages in important industries in the country. The law "On investment activity" should be improved taking into account the features of real investment; introduction of a mechanism for public testing of investment projects in industry, strengthening the connection of this law with the legislation on zoning of territories. Further institutional transformations in the agrarian sector should be linked to the construction of the institutional structure aimed at designing development institutes which goal should be to reorient existing "rules of the game" for finding and obtaining a political rent for the search and receiving of innovation rent, which will lead to long-term socio-economic development of the agrarian market of the country, improvement of social standards and improvement of living standards for the whole rural population.

Keywords: institutional structure, institutional changes, institutional mechanism, financial institutions, investment institutes, agricultural market institutions.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що є характерними для сучасного розвитку української економіки, вимагають теоретичного обґрунтування як самих шляхів суспільних змін, так і конкретних механізмів їх здійснення. Відповідно, пошук чинників інституціональних змін є ключовим питанням інституціональної теорії та практики.

Інституціональні перетворення розглядаються сучасною інституціонально-економічною наукою як найважливіша умова ефективності ринкового реформування економіки. Інституціональні зміни спрямовані на створення нових або оновлення наявних інститутів, які формують нові ринкові інститути. На основі цих нових інститутів складаються взаємини людей в економічній, суспільній, політичній та інших сферах, формується система ринку інститутів, визначаються питання активізації ролі інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні, система ринку інститутів лише частково сформована. Для її реального існування потрібно впровадження ряду інституційних змін, що вже окреслені провідними українськими вченими. Сучасним дослідженням формування ринку інститутів присвячено роботи Д.М. Васильєвої, О.С. Бондаренка, О. Гордєєва, С. Мочерного, С. Науменкова, І. Левіної, С. Львовича, С. Міщенко та ін.

Постановка завдання. У статті досліджено питання необхідності подальшого реформування українського ринку інститутів. Розглянуто пошук дієвих інструментів координації фінансових, інвестиційних інститутів та інститутів аграрного сектору економіки у сфері підтримки розвитку та забезпечення економічної стабільності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціональний розвиток держави визначається не лише змінами економічного устрою сучасного суспільства, а і змінами його інституціональної структури.

Інституціональна структура – це основні політичні, соціальні та правові норми, які є базою для виробництва, обміну і споживання». В інституційній структурі економіки відбувається зв'язок людини з державою і приватною економікою через ті чи інші форми організації, інститутів, що визначають обмеження для поведінки суб'єктів, які формуються в межах тієї або іншої системи координації господарської діяльності. Інституційна структура відбиває ієрархічний характер взаємодії правил, притаманних суспільству й економіці [1].

Як зауважив Дж. Серл, інституціональні структури створюють незалежні від бажання підстави для дій, а створення умов для залежних від бажання підстав дій припускає створення незалежних від бажання підстав для дій [2].

Крім того, інституціональний розвиток суспільства – це і впровадження механізмів, які не тільки констатують появу нових, але й забезпечують дотримання суб'єктами вже існуючих соціально-економічних інститутів.

Під інституційним механізмом, зазвичай, розуміється сукупність взаємозв'язків між формальними та неформальними інститутами, а також організаціями, які сприяють реалізації принципів демократичного врядування, забезпечують узгодження та коригування інтересів різних суспільних груп, координацію сумісної діяльності на шляху досягнення задекларованих цілей розвитку регіону/держави [3].

Інституціональний розвиток суспільства неможливий без інституційних змін та без формування ринку інститутів. Інституційні зміни – безперервний процес кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних соціальних та економічних інститутів. До таких інститутів належать конкуренція, монополії, держава, профспілки, податки, сталий спосіб мислення, юридичні норми, правила, постанови, права окремих соціальних верств і груп, система відносин між господарюючими суб'єктами та ін. [4].

Ринок інститутів – це процес, який дозволяє індивідам вибирати правила гри в їх співтоваристві. За допомогою своїх добровільних взаємодій індивіди оцінюють переважаючі правила, визначають і перевіряють придатність нових. Найважливішою функцією цього конкурентного ринку виступає заохочення інституціональних інновацій і форм адаптивної поведінки [4].

Інституційні зміни мають різний характер залежно від того, в якій соціально-економічній системі вони відбуваються і як використовуються. Серед питань впровадження змін системи ринкових інститутів пропонуємо розглянути наступні:

1. Активізація ролі фінансових інститутів та їх інструментів.

Фінансові інститути – це організації, які забезпечують дотримання правил і норм поведінки на фінансовому ринку, опосередковують взаємодію економічних агентів на ньому й формують ринковий механізм їх координації, а також акумулюють фінансові ресурси, регулюють доступ до них та визначають принципи їх використання.

Фінансові інститути виконують першочергові завдання у структурі вітчизняного фінансового ринку: забезпечують переміщення фінансових ресурсів між учасниками фінансових відносин та формують основу фінансового забезпечення інвестиційного процесу; формують сприятливі умови для появи нових фінансових інститутів; сприяють економічним реформам в країні на підвищення рівня і якості життя населення, стимулювання заощаджень і підвищення потенціалу розвитку фінансового ринку; посилюють конкурентоспроможність вітчизняних фінансових установ; поширюють інформаційну прозорість здійснення діяльності, імплементації до нормативно – правової бази та запровадження в практику міжнародних стандартів надання фінансових послуг; розвивають систему фінансового моніторингу та контролю; створюють сприятливий інвестиційний клімат; забезпечують прозорість фінансових операцій та інше.

Для сучасних фінансових інститутів важливим є покращання не тільки кількісних, але й якісних показників їх діяльності. Так, у січні – травні 2018 році спостерігаються як позитивні, так і негативні явища у функціонуванні фінансового ринку. Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку у січні – травні 2018 року зареєстровано загального обсягу випуску емісійних цінних паперів 16,13 млрд. грн., що менше на 20 млрд. грн. порівняно з відповідним періодом 2017 року (36,1 млрд. грн.) [5].

Протягом січня-травня 2018 року обсяг випусків інвестиційних сертифікатів пайових інвестиційних фондів, зареєстрованих Комісією, становив 2,24 млрд. грн., що менше на 1,7 млрд. грн. порівняно з даними за аналогічний період 2017 року [5].

Протягом січня-травня 2018 року порівняно з даними аналогічного періоду 2017 року обсяг біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі збільшився на 17,56% (або на 15 млрд. грн.) (січень-травень 2017 року – 87,5 млрд. грн.) [5].

Стосовно діяльності комерційних банків, то, згідно з інформацією Національного банку України, в Україні станом на 1 серпня 2018 р. працювало 82 комерційні банки. Зокрема, в січні – липні поточного року сукупні доходи комерційних банків України становили 108,9 млрд. грн. проти 101,6 млрд. грн. за січень-липень минулого року. Витрати ж комерційних банків України за цей період скоротилися зі 101,8 млрд. до 99,1 млрд. грн. [5].

Ринок страхових послуг є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Кількість страхових компаній (СК) станом на 31.03.2018 становила 292, з яких 32 СК зі страхування життя та 260 СК, що здійснювали види страхування, інші, ніж страхування життя. Станом на 31.03.2018 в порівнянні з аналогічним періодом 2017 року кількість страхових компаній зменшилась на 15 СК [6].

У порівнянні з I кварталом 2017 року на 722,6 млн. грн. (6,6%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 1 712,1 млн. грн. (26,7%). Збільшення валових страхових премій відбулося майже по всім видам страхування, а саме: автострахування збільшилось на 461,2 млн. грн. (20,7%); страхування відповідальності перед третіми особами – на 365,0 млн. грн. (72,2%); страхування кредитів – на 224,8 млн. грн. (в три рази); страхування життя – на 193,8 млн. грн. (30,6%); страхування від нещасних випадків – на 163,6 млн. грн. (65,9%); медичне страхування – на 143,8 млн. грн. (18,9%); страхування медичних витрат – на 69,9 млн. грн. (40,3%) [6].

Підвищення рівня ефективності системи функціонування фінансових інститутів відбувається на основі реалізації комплексу заходів, спрямованих на стабілізацію фінансової системи держави відповідно до Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. Для цього перспективні завдання розвитку фінансових інститутів в економіці України мають відображати ряд таких складових: тлумачення способів, методів та інструментарію інституційних змін на фінансовому ринку; визначення суперечностей розвитку інституційної структури фінансового ринку та діяльності фінансових інститутів; формування цілей розвитку фінансових інститутів та сприяння консолідації інтересів учасників фінансових відносин; побудову послідовної моделі застосування інструментів вдосконалення діяльності фінансових інститутів; розробку комплексу заходів до інституційної структури фінансового ринку України; активізацію участі фінансових інститутів у сприянні розвитку вітчизняного бізнесу, підтримці наукових досліджень, впровадженні інновацій; усунення внутрішніх суперечностей побудови інституційної структури фінансового ринку.

Посилення інституційної спроможності фінансового ринку, підвищення рівня прозорості діяльності фінансових інститутів сприятимуть зростанню функціональної ефективності системи фінансового регулювання та, як наслідок, стабільності фінансової системи держави [7].

2. Активізація діяльності інститутів інвестування.

До проблем розвитку інвестиційної активності можна віднести: вдосконалення систем відбору, супроводу, реалізації інвестиційних проектів у фінансово-кредитних структурах; активізацію і розширення фондового ринку; створення механізму залучення коштів фізичних осіб для цілей інвестування (інвестиційні клуби, міжнародні фінансові центри і т.п.); зниження рівня трансакційних витрат; створення підприємств і залучення їх в інвестиційні процеси як учасників.

За оцінками Державної служби статистики, українська економіка продовжує зростати. Реальний ВВП у II кв. 2018 р. збільшивши на 3,6% порівняно з відповідним періодом минулого року [8].

Головними факторами зростання економіки є високі ділові очікування щодо інвестиційної активності, підвищення споживчого попиту, а також сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках.

За січень-червень 2017 року підприємствами освоєно 206,9 млрд. грн. капітальних інвестицій, це більше на 26,5% аніж у аналогічному періоді 2017 року. Ключовим джерелом інвестицій стали власні кошти підприємств – 75,4%. Найбільше капітальних інвестицій освоєно в машини, обладнання, інвентар та транспортні засоби (48,1%), а також у будівництво (40%) [8].

Щодо прямих іноземних інвестицій, то за січень-червень 2018 року в Україну надійшло 1,29 млрд. дол. (на 82% більше, аніж у II кв. 2017 р.). Найбільш привабливий сектор для іноземного інвестора – фінансова та страхова діяльність (59,6% загального обсягу ПІІ) [9].

Ринок угод злиття і поглинання у першій половині 2018 року уповільнився. Відповідно до бази угод M&A Ukraine, укладено 11 угод та на стадії погоджень перебувають 22 контракти. Ці показники суттєво менше за відповідний період 2017 року – було укладено 29 угод. Ключовими секторами інвестування є легка промисловість, нерухомість, сільське господарство і продукти харчування, енергетика, металургія, електроніка, фінансові послуг, телекомунікації [9].

Інституційне середовище інвестиційної діяльності має забезпечити відродження промисловості України шляхом реалізації природних та конкурентних переваг у важливих для країни галузях.

3. Ефективність функціонування інститутів аграрного ринку.

Коли Україна вступила на шлях розбудови ринкових відносин в аграрній сфері економіки, то відразу зіткнулася з проблемами інституціонального характеру. Серед них особливо виділяються:

- повільна адаптація ринкових інституцій та інститутів до умов вітчизняної системи аграрного ринку;
- незадовільна модифікація старих і формування нових ринкових інститутів;
- неузгодженість системи регулювання аграрного ринку, інституцій та інститутів із традиційними економічними відносинами;
- відсутність комплексного бачення концептуальних засад інституціонального забезпечення розвитку й регулювання аграрного ринку.

Через невирішеність багатьох питань розвиток інститутів та інституцій у державі сьогодні невідкладно слід розглядати як фундаментальну проблему, розв'язання якої сприятиме ефективному функціонуванню аграрного ринку.

Інститути аграрного сектору – це формальні та неформальні установи, механізми, через які реалізуються відносини між суб'єктами аграрного сектору в макро- та мікросередовищі.

Одним із найскладніших завдань є створення інститутів, здатних впливати на розвиток ринкових механізмів в агропромисловій галузі. Серед них:

- цілеспрямовані інститути (прогнозні розробки, планування, інституційне проектування, регіональні програми, національні проекти, державні програми, аграрний бюджет, механізми державного регулювання попиту на сільськогосподарську продукцію, в т.ч. інтервенції, особливо важливі в умовах розвивається фінансово-економічної кризи);

- інститути моніторингу і контролю (моніторинг ефективності функціонування аграрної сфери, продовольчий моніторинг, оподаткування);

- інститути стабілізації та розвитку (бюджетні, ціннові, грошово-кредитні, страхові, фінансові).

Які зміни відбулись, засвідчує статистика. Наприклад, розмір банківського портфеля агрокредитів (станом на 01.10.2017 р.) становив 8% загального портфелю кредитів, виданих нефінансовим корпораціям. Середні процентні ставки по кредитах, наданих сільськогосподарським підприємствам варіювали від 15,9% у 2010-му, до 24-26% у 2015-му та 17-22% у 2017-му році [10].

Щодо кредитних ставок, то вони, наразі, знизились і стали нижчими за рентабельність у сільському господарстві. Однак, для багатьох підприємств кредитування залишається непосильно дорогим інструментом залучення зовнішніх коштів. Відсоткові ставки за кредитами на поповнення оборотних коштів у 2017 році знизились на 1,5-2,5% у порівнянні з попереднім роком і складають 17-22% річних [10].

Восени 2017 року банки та лізингові компанії пропонували аграріям програми фінансування купівлі нової сільгосптехніки – тракторів, комбайнів, причепів, сіялок, вантажних автомобілів. Більш вигідними на сьогодні умовами кредиту на купівлю агротехніки є спеціальні партнерські програми з імпортерами та виробниками. Купити по особливим умовам можна техніку John Deere, TitanMachinery, «Агро-Союз» та іншу. У Райфайзен Банку Аваль є кредити вартістю 10% річних на техніку «Амако», на строк 12 місяців, але при цьому необхідно внести 50% власних коштів. Якщо строк – п'ять років, а власний внесок – 20%, тоді ставка – на рівні 15,1% річних [10].

Укрексімбанк пропонує спеціальну кредитну програму на купівлю зрошувального обладнання

WesternIrrigation. Строк кредиту 1 рік, власний внесок – 50% ставка – лише 1% річних [10].

Свої партнерські програми є у лізингових компаній. Фінансують купівлю аграріями сільгосптехніки компанії ОТП Лізинг, АльфаЛізинг, ПриватБанк. Більш вигідним, ніж банківський кредит для фермерів є лізинг агротехніки, як по базовим умовам, так і по партнерським програмам. Процентна ставка становить 8-17% в гривні для стандартних програм і від 10-16% для партнерських програм. Як і по кредитах, перший внесок становить 15-30% [12].

Подальші інституціональні трансформації в аграрному секторі повинні бути пов'язані з побудовою інституціональної структури спрямованої на проектування інститутів розвитку, метою яких має бути переорієнтації існуючих «правил гри» з пошуку та отримання політичної ренти на пошук і отримання ренти інноваційної, що призведе до довгострокового соціально – економічного розвитку аграрного ринку країни, підвищення соціальних стандартів і поліпшення рівня життя для всього сільського населення.

Висновки з проведеного дослідження Найважливішою функцією ринку інститутів виступає заохочення інституціональних інновацій і нових інститутів та їх впровадження в соціально-економічне життя суспільства.

Посилення інституційної спроможності фінансового ринку, підвищення рівня прозорості діяльності фінансових інститутів сприятимуть зростанню функціональної ефективності системи фінансового регулювання та, як наслідок, стабільності фінансової системи держави.

Інституційне середовище інвестиційної діяльності має забезпечити відродження промисловості України шляхом реалізації природних та конкурентних переваг у важливих для країни галузях, вдосконалюватися у напрямку врахування особливостей реальних інвестицій; запроваджувати механізму громадської апробації інвестиційних проектів.

Подальші інституціональні трансформації в аграрному секторі повинні бути пов'язані з побудовою інституціональної структури спрямованої на проектування таких інститутів розвитку: інститутів моніторингу і контролю; інститутів стабілізації та розвитку; цілеспрямованих інститутів.

Тому подальші наукові дослідження будуть спрямовані на пошук дієвих інструментів координації фінансових, інвестиційних інститутів та інститутів аграрного сектору економіки у сфері підтримки розвитку та забезпечення економічної стабільності держави.

1. Шевченко Л.С. Основи економічної теорії : підручник. Харків : Право, 2008. 448 с.

2. Серл Дж. Что такое институт? Вопросы экономики. 2007. № 8. С. 16.

3. Гордєєв О.К. Концептуальні підходи до сутності інституційного механізму. Збірник наукових праць асоціації докторів з державного управління. 2012. № 3 (11). С. 36-42.

4. Шевчук Ж.А. Інституційні зміни: формування ринку інститутів в Україні. Актуальні проблеми аграрної економіки: теорія, практика, стратегія: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 45-річчю економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету (Кам'янець-Подільський, 12-13 жовтня 2017 року). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. С. 147-151.

5. Рибак С.О. Таксономія дефініцій фінансової сфери. Економічна теорія. 2007. № 2. С. 34-45.

6. Кулицький С. Банківська система України: сучасний стан і тенденції розвитку. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2019).

7. Підсумки діяльності страхових компаній за I квартал 2018 року. URL: <https://www.forinsurer.com/files/file00643> (дата звернення: 10.06.2019).

8. Бондаренко О.С., Адаменко І.П. Перспективи розвитку фінансових інститутів в економіці України. Інвестиції: практика та досвід. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5962&i=1> (дата звернення: 10.06.2019).
9. Інвестиційний ринок України: Підсумки першого півріччя 2018 року. URL: <https://www.uifuture.org/publications/news/24154-rynok-m-a-pershogo-pivrichchia> (дата звернення: 10.06.2019).
10. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2019).

1. Shevchenko L.S. (2008). *Osnovy ekonomichnoi teorii : pidruchnyk* [Fundamentals of economic theory : textbook]. Kharkiv : Pravo. [in Ukrainian].
2. Serl Dzh. (2007). *Chto takoe ynstytut?* [What is an institution?]. *Voprosy ekonomiky*, 8, 16. [in Russian].
3. Hordieiev O.K. (2012). *Kontseptualni pidkhody do sutnosti instytutsiinoho mekhanizmu* [Conceptual approaches to the essence of the institutional mechanism]. *Zbirnyk naukovykh prats asotsiatsii doktoriv z derzhavnoho upravlinnia*, 3 (11), 36-42. [in Ukrainian].
4. Shevchuk Zh.A. (2017). *Instytutsiini zminy: formuvannia rynku instytutiv v Ukraini* [Institutional changes: formation of the market of institutes in Ukraine]. *Aktualni problemy ahrarynoi ekonomiky: teoriia, praktyka, stratehiia: zb. tez mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviachenoï 45-richchiu ekonomichnoho fakultetu Podilskoho derzhavnoho ahraryno-tekhnichnoho universytetu (Kamianets-Podilskyi, 12-13 zhovtnia 2017 roku). Kamianets-Podilskyi : Aksioma*. [in Ukrainian].
5. Rybak S.O. (2007). *Taksonomiia defynitsii finansovoi sfery* [Taxonomy of the definitions of the financial sphere]. *Ekonomichna teoriia*, 2, 34-45. [in Ukrainian].
6. Kulytskyi S. *Bankivska systema Ukrainy: suchasnyi stan i tendentsii rozvytku* [Banking system of Ukraine: the current state and trends of development]. Retrieved from: <http://www.nbuvip.gov.ua/> (accessed 10 June 2019).
7. *Pidsumky diialnosti strakhovykh kompanii za I kvartal 2018 roku* [Results of the activity of insurance companies for the first quarter of 2018]. Retrieved from: <https://www.forinsurer.com/files/file00643> (accessed 10 June 2019).
8. Bondarenko O.S., Adamenko I.P. *Perspektyvy rozvytku finansovykh instytutiv v ekonomitsi Ukrainy* [Prospects for the development of financial institutions in the economy of Ukraine]. *Investitsii: praktyka ta dosvid*. Retrieved from: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5962&i=1> (accessed 10 June 2019).
9. *Investitsiinyi rynek Ukrainy: Pidsumky pershoho pivrichchia 2018 roku* [Investment Market of Ukraine: Results of the first half of 2018]. Retrieved from: <https://www.uifuture.org/publications/news/24154-rynok-m-a-pershogo-pivrichchia> (accessed 10 June 2019).
10. *Materialy ofitsiinoho сайtu Natsionalnoho banku Ukrainy* [Materials of the official website of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua> (accessed 10 June 2019).

E-mail: janna4214@ukr.net

УДК 658:65.015.3

Шкромид В.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Шкромид Н.Я.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕПУТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто особливості дослідження репутації, які в сукупності відрізняють вказаний напрям від інших галузей знань, таких як психологія, соціологія, політологія, юриспруденція тощо. Наведено розуміння сутності поняття «репутація» зарубіжними і вітчизняними дослідниками, трактування яких підтверджує важливість репутації підприємства в умовах інформаційної економіки та її суттєвий вплив на перспективу його розвитку. Визначено, вченими-економістами у власних публікаціях неузгоджено використовуються терміни «репутація підприємства», «ділова репутація підприємства», «корпоративна репутація», що є неприпустимим,

оскільки за своїм змістом мають різне значення і застосування. Розглядається присутність репутації підприємства у різних часових вимірах – «минулому», «теперішньому», «майбутньому», що у підсумку потребує специфіки ідентифікації, оцінювання та управління вказаним активом компанії.

Ключові слова: особливості дослідження, репутація підприємства, ділова репутація, супутні конструкції, стейкхолдери.

ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕПУТАЦИИ КОМПАНИИ

Шкромид В.В., Шкромид Н.Я.

В статье рассмотрены особенности исследования репутации, которые в совокупности отличают указанное направление от других отраслей знаний, таких как психология, социология, политология, юриспруденция и тому подобное. Приведены понимание сущности понятия «репутация» зарубежными и отечественными исследователями, трактовка которых подтверждает важность репутации предприятия в условиях информационной экономики и ее существенное влияние на перспективу его развития. Определено, учеными-экономистами в собственных публикациях не согласованно используются термины «репутация предприятия», «деловая репутация предприятия», «корпоративная репутация», что недопустимо, так как по своему содержанию имеют разное значение и применение. Рассматривается присутствие репутации предприятия в различных временных измерениях – «прошлое», «настоящее», «будущее», что в итоге требует специфики идентификации, оценки и управления указанным активом компании.

Ключевые слова: особенности исследования, репутация предприятия, деловая репутация, сопутствующие конструкции, стейкхолдеры.

FEATURES OF THE COMPANY'S REPUTATION RESEARCH

Shkromyda Vitaliy, Shkromyda Nadiya

The article deals with the features of the economic approach to the study of reputation, which in aggregate distinguish this direction from other branches of knowledge, such as psychology, sociology, political science, jurisprudence, etc. The understanding of the concept of «reputation» by foreign and domestic researchers, the interpretation of which confirms the importance of the reputation of the company in the conditions of the information economy and its significant impact on the development prospects. Established, the literature traces a multifaceted understanding of the company's reputation as an intangible asset, competitive advantage in the market, a set of judgments and opinions of key stakeholders. It has been determined that economists in their own publications use the terms «reputation of the enterprise», «business reputation of the enterprise», «corporate reputation», which is inadmissible because of their content of different meanings and applications. We believe that «business reputation» is constructed under the influence of factors of the micro level (immediate environment), at the same time, the concept of «reputation of the enterprise» – also takes into account the factors of the medium of the meso and macro levels. In economic specialist literature, often identify the reputation of an enterprise with such concepts as «image», «brand», «goodwill», «renown», «loyalty», which is inadmissible, proved, each of these concepts has its own content, has its purpose and values in use. The presence of the reputation of the enterprise in different time dimensions – «past», «present», «future» – is considered. In the retrospect, the reputation of the company is formed on the basis of the facts of economic life and its behavior on the market, in the present time it is possible to assess the company's reputation parameters for effective management and use in the future in order to obtain advantages, preferences, loyalty, etc. This feature requires specific identification of the research object, evaluation of existing parameters and management of the specified asset in favor of the company.

Keywords: features of the study, reputation of the enterprise, business reputation, concomitant constructions, stakeholders.

Постановка проблеми. Беззаперечним залишається факт, який засвідчує, що інформаційна економіка, нарощення якої спостерігається останнім часом, значною мірою впливає на діяльність суб'єктів господарювання та, відповідно, суттєво видозмінює умови їх функціонування. Публічність інформації та легкий доступ до потрібних інтернет-ресурсів змушують керівництво підприємств запроваджувати високий рівень прозорості ведення бізнес-процесів, відкритості перед контактними групами та соціальної відповідальності у вирішенні важливих суспільних проблем. У такому контексті імідж, довіра і репутація компанії виступають ключовими драйверами діяльності, які в сукупності зумовлюють потенційних споживачів до «правильного вибору», сприяють зростанню обсягу продажів та ефективності діяльності, а також покращують конкурентні позиції господарюючого суб'єкта на ринку.

Детальний огляд спеціалізованої літератури показує, сутність і застосування поняття «репутація» пройшли еволюційний шлях утвердження – від перших спроб виокремлення необхідності і важливості репутації до переконливих тверджень значущості її впливу на оточення, результати діяльності і перспективи розвитку та, цим самим, формування окремих напрямів наукового пізнання. Така багатовекторність застосування пояснюється різноманітністю галузей науки, в яких «репутація» досліджується. Сюди слід віднести психологію, соціологію, політологію, юриспруденцію та, звісно, економіку. Зрозуміло, за таких умов «репутація» як дефініція буде характеризуватися різними підходами тлумачення та методами дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Встановлено, введення поняття «репутації» в галузь економічних знань, зокрема у менеджменті, маркетингу,

бухгалтерському обліку тощо, зрозуміло, належить зарубіжним дослідникам, які в період кінця минулого століття присвятили ряд наукових праць у заданих напрямках. Так, сюди слід віднести публікації Дж. Стіглера (G.J. Stigler), С. Росса (S.A. Ross), С. Маерса (S. Myers), Р. Фрімана (R.E. Freeman), В. Ріндова (V. Rindova), К. Вейгельта (K. Weigelt), С. Шапіро (S.P. Shapiro) та ін. Також змістовні дослідження сутності репутації та розробки підходів до її оцінювання проведені вітчизняними науковцями, такими як О.Г. Дерев'янка, А.С. Остапенко, О.В. Родіонов, Т.В. Федорів, О.В. Хортюк, Г.О. Швіндіна та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення теоретичних основ репутації підприємства як окремого напрямку економічних досліджень, а саме в частині виокремлення особливостей до її вивчення, розуміння змістового наповнення та розмежування репутації господарюючого суб'єкта від супутніх конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Вважається, основоположником наукового напрямку дослідження репутації компанії є Чарльз Фомбран (Charles Fombrun), який спробував вперше узагальнити існуючі на той час погляди науковців, систематизувати їх та довести важливість репутації компанії у сучасних умовах ведення бізнесу. Підтвердженням цього є опубліковані вказаним науковцем ряд праць, серед яких широко відома стаття «Репутаційний ландшафт» (The Reputational Landscape) [6], в якій корпоративна репутація розглядається як міждисциплінарний об'єкт дослідження та, при цьому, виділяється шість підходів до її вивчення, зокрема: економічний, стратегічний, маркетинговий, організаційний, соціологічний та бухгалтерський.

Не менш авторитетним дослідником в галузі репутації компаній вважається австралійський науковець Грем Даулінг (Grahame Dowling), який видав книгу «Репутація фірми: створення, управління та оцінювання ефективності» [1]. Він розглядає дві стратегії, за допомогою яких компанія зможе підвищити рівень репутації:

- досягнення найкращих показників в усіх напрямках діяльності компанії;
- пов'язування цінностей компанії з цінностями стейкхолдерів (з англ. мови «stakeholders» – заінтересовані, причетні сторони)).

Досить цікаві наукові погляди щодо «репутації» простежуються в доробках інших зарубіжних вчених. Так, Р. Харлоу (R.F. Harlow) у своїх дослідженнях, які присвячені економічній ролі ділової репутації, відзначав, що останню слід розглядати у площині комунікаційної діяльності, яка потребує значних витрат компанії на формування та її підтримки [7].

У свою чергу, американський вчений К. Шапіро (C. Shapiro) розглядає репутацію як функціональну категорію, яка генерує сприйняття функціонального кола осіб – працівників, споживачів, партнерів, конкурентів, громадськості та служить індикатором довіри до компанії [8].

На думку К. Вейгельта (K. Weigelt) та К. Камерера (C. Camerer) слід виділяти три різновиди репутації, а саме:

- репутація, пов'язана з бізнесом;
- репутація, пов'язана з продукцією, роботами чи послугами;
- репутація, пов'язана з організаційною культурою [9].

Досить усесторонніми поглядами характеризуються наукові доробки вітчизняних вчених-економістів, які також по-різному трактують сутність репутації, її змістове наповнення та значення у господарському житті.

Так, Т.В. Федорів у власних дослідженнях зазначає, що «...репутація – це колективне уявлення всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів), яке включає в себе імідж та ідентичність (внутрішнє уявлення про організацію)» [4]. Л. Новіченкова у власних публікаціях [3] пропонує під репутацією розуміти «... колективне судження про компанію, яке формується протягом часу в свідомості цільових груп на підставі експертної оцінки економічного, соціального і екологічного аспектів її діяльності».

Ділова репутація організації, в розумінні К.В. Куценка, уособлює сукупність зовнішніх і внутрішніх характеристик, які мають властивість викликати судження та оцінку зацікавлених сторін, що, в свою чергу, призводить до створення матеріальної цінності [2].

З вищенаведеного можна резюмувати, дослідження репутації підприємства характеризується наступними тезами (рис. 1).

Відповідно до першої особливості, зображеної на рисунку, дослідження репутації підприємства є порівняно новим напрямом економічної думки, формування та розвиток якого у зарубіжному і вітчизняному науковому просторі простежується впродовж останніх двох-трьох десятиліть. На цей період припадає розуміння присутності у господарському житті підприємств явища під назвою «репутація», простежується виявлення впливу останньої на результати діяльності та визнається її вагомість у досягненні поставлених комерційних цілей.

По-друге, економічний підхід дослідження репутації підприємства посідає провідне місце серед інших галузей наукових знань, оскільки репутація господарюючого суб'єкта в умовах глобальної інформатизації суспільства набуває переконливих рис ключового фактору стабільності функціонування. Відомо, хороша репутація підприємства дозволяє зберегти постійний споживчий попит на товарну продукцію, забезпечує очікувані фінансові показники діяльності та дає можливість економічного зміцнення і нарощення.

По-третє, наведеному підходу наукового пізнання властива багатогранність економічного розуміння репутації підприємства, яка кристалізується в окремі напрями дослідження, а саме вивчення і застосування з точки зору менеджменту, маркетингу, фінансового і управлінського обліку тощо. Як об'єкт вивчення «репутація підприємства» з різних позицій теорії і практики набуває спектру специфічних ознак, які в сукупності видозмінюють порядок ідентифікації «репутації» та її структурних компонентів, способи вимірювання та методи управління нею.

По-четверте, в періодичних наукових виданнях та спеціалізованій економічній літературі спостерігається неузгоджене вченими-економістами використання термінів «репутація підприємства», «ділова репутація підприємства», «корпоративна репутація» тощо, які, на перший погляд, є словами синонімами та, з іншої сторони, відповідно до змістового наповнення мають певні відмінності.

Вважаємо, поняття «репутація підприємства» є більш широким по відношенню до «ділової репутації»

Рис. 1. Характерні особливості дослідження репутації підприємства

та «корпоративної репутації». Авторська позиція пояснюється тим, що «корпоративна репутація» розглядається для підприємств корпоративної форми організації та, в більшості випадків, транснаціональних компаній. Відомо, корпорації являються найдосконалішою формою організації підприємств, які існують переважно у вигляді відкритого акціонерного товариства, засновники яких формують акціонерний капітал шляхом об'єднання виробничих, наукових та комерційних інтересів через механізм випуску і продажу акцій з подальшим делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників. Такі договірні об'єднання у своїй діяльності на високому рівні впроваджують корпоративну політику, етику ділових відносин, імідж, соціальну відповідальність тощо. Зрозуміло, на такі заходи виділяються значні кошти та чітко контролюються за рівнем їх впровадження і реалізації.

Також визначено, окремі науковці ототожнюють поняття «ділова репутація» та «корпоративна репутація», оскільки одна і друга відносяться до господарюючого суб'єкта, є його стратегічним нематеріальним активом, який поступово формується впродовж життєвого циклу компанії на основі економічних, соціальних і екологічних аспектів діяльності компанії та, за результатами цього, здатний приносити додатко-

вий прибуток та інші економічні вигоди. Відзначимо, з таким твердженням можна погодитися, адже «ділова» і «корпоративна» репутація формуються за однакових обставин та характеризуються спільною рисою – здатністю позитивно впливати на вибір зацікавлених сторін і контактних груп та, як наслідок, суттєво впливати на результати господарювання.

У свою чергу «ділова репутація» є більш прийнятна для вітчизняних умов ведення бізнесу, оскільки може застосовуватися для будь-яких підприємств і організацій незалежно від організаційної форми та, за своїм змістом, акумулювати на основі фактів їх господарського життя думки, враження і сприйняття стейкхолдерів (контрагентів), які перебувають у тісних ділових відносинах та мають суттєвий вплив на результати діяльності. Іншими словами, «ділова репутація» конструється під впливом чинників мікрорівня (безпосереднього оточення), в той же час поняття «репутація підприємства» – враховує також чинники середовища мезо- та макrorівнів (рис. 2).

Відзначимо, авторський погляд з цього приводу цілком співпадає з позицією авторитетної компанії Reputation Institute, методика якої передбачає двоетапний процес оцінювання репутації підприємства: спершу, визначення загальної репутації на основі психоемоційного сприйняття; наступне, визначення

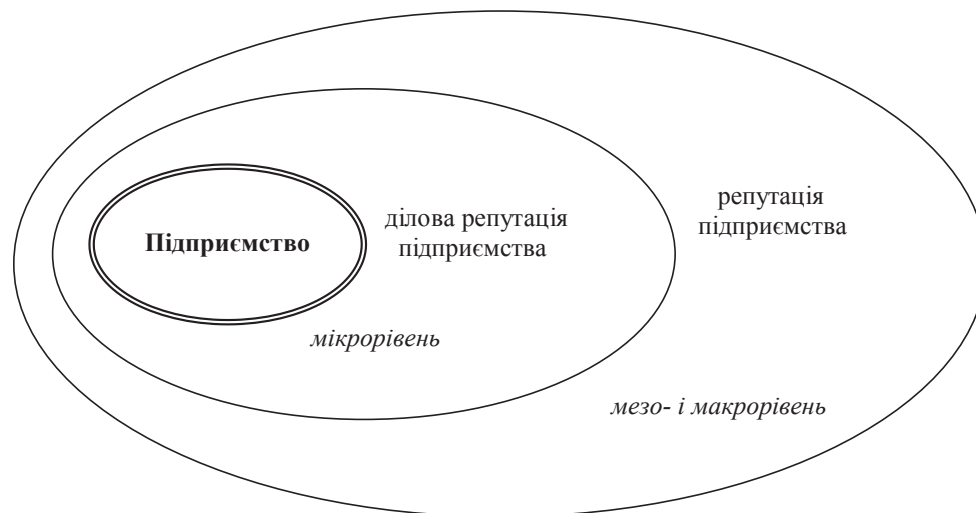

Рис. 2. Наочне відображення масштабів конструювання понять «ділова репутація» та «репутація підприємства»

корпоративної репутації на основі оцінювання її структурних атрибутів.

Наступна особливість пояснюється тим, що окремі науковці періодично ототожнюють репутацію підприємства з такими поняттями як «імідж», «бренд», «гудвіл», «ренومه», «лояльність», що є, вважаємо, неприпустимим, виходячи з сутності, їх мети та значення.

По-шосте, присутність в трьох часових вимірах – «минулому», «теперішньому», «майбутньому» – пояснюється комплексним вивченням репутації підприємства, що дозволяє спостерігати її прояви не тільки у ретроспективі – за результатами попередньої діяльності і поведінки на відповідному ринку, але й у теперішньому часі та в перспективі – як ресурсу майбутнього нарощення та розвитку (рис. 3).

Погоджуємось з думкою окремих провідних фахівців з управління, котрі стверджують, що репутація є чудовим провідним індикатором майбутньої поведінки господарюючого суб'єкта, що дозволяє формувати цілеспрямовані раціональні рішення.

По-сьоме, у процесі дослідження встановлено, в майбутньому простежуватиметься посилення актуальності репутації підприємства як окремого об'єкта

економічних досліджень та зростання її значення у діяльності господарюючих суб'єктів в умовах повномасштабної інтернет-інформатизації та, відповідно, розвитку електронної комерції. Як показує сьогодення, завдяки всесвітній інтернет-мережі спрощується доступ до необхідної інформації, де стейкхолдери та споживачі керуються у власному виборі та, відповідно, розміщують свої думки, відгуки, коментарі та інші інформаційні дані, які в сукупності виступають потужним і, одночасно, вирішальним фактором у процесі прийняття відповідного рішення.

Висновки. Підсумовуючи слід відзначити, вивчення «репутації» у галузі економічних знань виокремлює окремий напрям дослідження, актуальність, мета і завдання якого з плином часу зростає та нарощується. Доведено, вказаний напрям дослідження є порівняно новою складовою економічної думки, характеризується рядом особливостей та супроводжується певною неузгодженістю. З огляду на це, потребується пошук нових підходів до дослідження репутації підприємств та розробки дієвих механізмів ефективного управління задля збереження конкурентних позицій і забезпечення розвитку на перспективу.

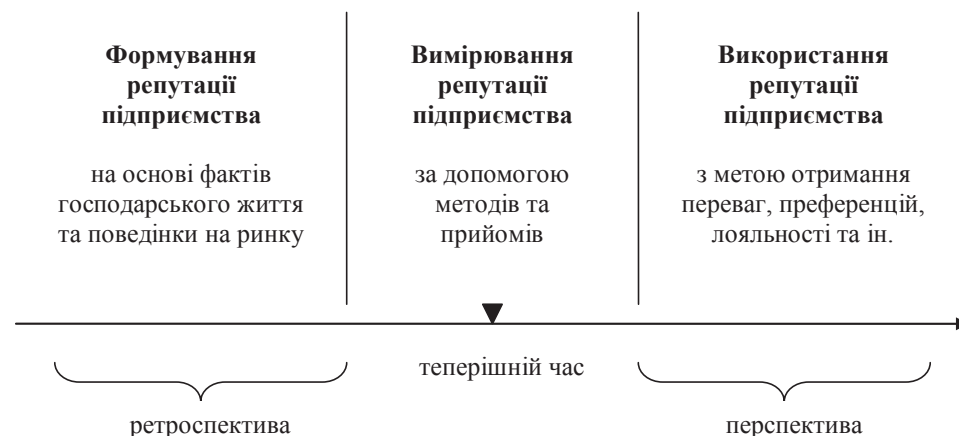

Рис. 3. Наочне відображення присутності репутації підприємства в «минулому», «теперішньому», «майбутньому» часі

Вважаємо, для успішного управління вищезгаданим нематеріальним активом підприємства слід належним чином ідентифікувати детермінанти формування діловою репутацією, враховуючи специфіку

діяльності та особливості учасників ринку, описати властиві характеристики та провести оцінку параметрів їх прояву задля прийняття стратегічних управлінських рішень.

1. Даулінг Г. Репутация фирмы: создание, управления и оценка эффективности / пер. с англ. А.В. Кузнецова. Москва, 2003. 367 с.
2. Куценко К.В. Ділова репутація банку як капітал. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1399> (дата звернення: 18.06.2019).
3. Новиченкова Л. Деловая репутация – от системы к результату. Управление компанией. 2007. № 2. С. 60-63.
4. Федорів Т.В. Співвідношення понять «імідж» та «репутація» у державному управлінні. Вісник НАДУ. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Fedoriv.pdf> (дата звернення: 17.06.2019).
5. Шкроміда В.В. Наукові підходи дослідження категорії «репутація». Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2018. Вип. 14. Т. 1. С. 136-142.
6. Fombrun C., Van Reel C. The Reputation Landscape. Corporate Reputation Review. 1997. Vol. 1. N. 1. P. 5-13.
7. Harlow R.F. Public relations definitions through the years. Public Relations Review. 1977. № 3 (1). P. 49-63.
8. Shapiro C. Premiums for High Quality Products as Returns to Reputations. The Quarterly Journal of Economics. Vol. 98. Is. 4. P. 659-679.
9. Weigelt K., Camerer C. Reputation and corporate strategy: a review of recent theory and applications. Strategic Management. 1988. Vol. 9. P. 443-454.
1. Dauling G. (2003). Reputatsiya firmy: sozдание, upravleniya i otsenka effektivnosti [Firm reputation: creation, management, and performance evaluation] / per. s angl. A.V. Kuznetsova. Moskva. [in Russian].
2. Kutsenko K.V. Dilova reputatsiia banku yak capital [Bank's business reputation as a capital]. Efektyvna ekonomika. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1399> (accessed 18 June 2019).
3. Novichenkova L. (2007). Delovaya reputatsiya – ot sistemy k rezultatu [Goodwill – from system to result]. Upravlenie kompaniei, no. 2, pp. 60-63. [in Russian].
4. Fedoriv T.V. Spivvidnoshennia poniat «imidzh» ta «reputatsiia» u derzhavnomu upravlinni [Value of the concepts of "image" and "reputation" in public administration]. Visnyk NADU. Retrieved from: <http://academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Fedoriv.pdf> (accessed 17 June 2019).
5. Shkromyda V.V. (2018). Naukovi pidkhody doslidzhennia katehorii «reputatsiia» [Scientific approaches to the study of the category "reputation"]. Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, no. 14 (1), pp. 136-142. [in Ukrainian].
6. Fombrun C., Van Reel C. The Reputation Landscape. Corporate Reputation Review. 1997. Vol. 1. N. 1. P. 5-13.
7. Harlow R.F. Public relations definitions through the years. Public Relations Review. 1977. № 3 (1). P. 49-63.
8. Shapiro C. Premiums for High Quality Products as Returns to Reputations. The Quarterly Journal of Economics. Vol. 98. Is. 4. P. 659-679.
9. Weigelt K., Camerer C. Reputation and corporate strategy: a review of recent theory and applications. Strategic Management. 1988. Vol. 9. P. 443-454.

E-mail: vshkromyda@gmail.com

УДК 330.14.014

Шпарик Я.Я.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Львівський торговельно-економічний університет

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

У статті основна увага приділяється оцінці земельних ресурсів України. Автор наголошує на значній освоєності та розораності території держави підтверджуючи це порівнянням з іншими країнами світу. Зазначено, що інтенсивне використання чорноземів призвело до втрати можливості їх простого відтворення і як наслідок прогресуючої деградації. Виділено основні причини, які унеможливають просте відтворення ґрунтів, до яких віднесено: надмірне сільськогосподарське освоєння території; недостатньо обґрунтована земельна реформа, що привела до порушень агротехнологій і зниження родючості ґрунтів; відсутність об'єктивної ціни ґрунтових ресурсів, справедливого оподаткування; деградаційні процеси та значні площі малопродуктивних земель; недостатнє наукове забезпечення новітніх ґрунтозахисних технологій.

Ключові слова: оцінка, земельні ресурси, відтворення, сільськогосподарські угіддя, фактори виробництва.

АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ УКРАИНЫ

Шпарик Я.Я.

В статье основное внимание уделяется оценке земельных ресурсов Украины. Автор рассматривает освоенность и распаханность территории страны, подтверждая это сравнением с другими странами мира. Указано, что интенсивное использование черноземов привело к потере возможности их простого воспроизводства и как следствие прогрессирующей деградации. Выделены основные причины, которые делают невозможным простое воспроизводство почв, к которым отнесены: чрезмерное сельскохозяйственное освоение территории; недостаточно обоснована земельная реформа, которая привела к нарушениям агротехнологий и снижению плодородия почв; отсутствие объективной цены почвенных ресурсов, справедливого налогообложения; деградационные процессы и значительные площади малопродуктивных земель; недостаточное научное обеспечение новейших почвозащитных технологий.

Ключевые слова: оценка, земельные ресурсы, воспроизводство, сельскохозяйственные угодья, факторы производства.

ANALYTICAL ESTIMATION OF LAND RESOURCES OF UKRAINE

Shparyk Yarema

It is focused in the article on the assessment of land resources in Ukraine. It is emphasized by the author on the considerable development and cultivation of the state territory, confirming this comparison with other countries of the world. For implementation in the scientific article the purpose and tasks used a set of methods of scientific knowledge. Namely, the comparative method is used to compare the structure of the land fund of Ukraine and the dynamics of its changes with the same structure of other countries of the world; economic and statistical methods – have made it possible to trace the tendencies of agricultural usage of the land fund of Ukraine, to characterize and determine the indices of the areas of the most fertile soils in Ukraine; the methods of grouping – have helped to distinguish the main reasons that make it impossible to reproduce the soil in Ukraine. The qualitative composition of soils is given, which shows that these indicators are the richest in the world. At the same time, the results of using of land as a factor of production have shown that compared to countries with similar or even worse soils remained relatively low. It is stated in the article that the intensive usage of black soil has led to the loss of the possibility of their simple reproduction and as a result of progressive degradation. Studies of the Institute of Soil Science and Agrochemistry have shown that the most common form of degradation of land in Ukraine is dehumidification (loss of humus and nutrients), which makes up 43% of the total area of all lands. In summary – it is determined the main reasons that make it impossible to reproduce the soil, which are classified as: excessive agricultural development of the territory; land reform is not well-grounded, which has led to violations of agrotechnologies and reduced fertility of soils; the lack of an objective price of soil resources, fair taxation and a corresponding funds, which are necessary for the maintenance of soil fertility; degradation processes and large areas of unproductive land; insufficient scientific support of the newest ground protection technologies.

Keywords: land, land resources, reproduction, agricultural lands, factors of production.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В наслідок своїх унікальних природних властивостей земля є просторовим базисом, основою та основним джерелом життя людини. В якості при-

родного ресурсу – земельного фонду, вона відіграє ключову роль в існуванні біосфери, яка і забезпечує наявність життя на планеті.

Ефективне використання земельних ресурсів України є запорукою зростання добробуту населення,

експортних можливостей країни та забезпечення продовольчої безпеки держави. Незважаючи на значні запаси чорноземів, стан їхнього використання викликає все більше занепокоєння. Це стало однією з важливих передумов того, що земельні ресурси стали об'єктом дослідження значної кількості науковців із різних галузей знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у розроблення теорії використання землі як чинника виробництва зробили такі вчені як: А.В. Барвінський [4], Г.І. Башнянин, В.А. Борисова, С.І. Дорогунцова, О.О. Кундицький, М.А. Лендел, А.С. Лисецький, Є.Й. Майовець, І.Р. Михасюк, О.С. Сенишин, С.В. Степаненко, Н.Р. Ступень [8], Р.В. Тихенко [4], А.М. Третьак, Ю.Ю. Туниця, С.К. Харічков, М.А. Хвесик та ін. Водночас, віддаючи належну увагу працям учених у цьому напрямі науки, слід акцентувати увагу на дослідженні сучасного стану земель сільськогосподарського призначення.

Постановка завдання. Метою наукової статті є аналітична оцінка земельних ресурсів України та їхній аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Показник земельного фонду України становить 60354, 9 тис. га (табл. 1 та табл. 2), що дає можливість нашій державі, поряд з такими країнами світу як Австралія, Індія, Китай, Росія, США належати до числа країн, які володіють найбільшою площею земель.

Слід зазначити, що господарська освоєність території нашої держави складає 92%, а розораність земель в Україні є найбільшою в світі та досягла 56% території держави, що перевищує екологічно обґрунтовані межі, які встановлені на рівні 35-40%. До прикладу, площа сільськогосподарських угідь США складає 35,9%, розораність території – 15,8%; розораність території Великобританії, Франції і Німеччини становить від 28,1 до 31,8% [2, с. 5].

Причиною такого стану речей була, на думку вчених, політика інтенсивного використання продуктивних земель, метою якої було збільшення виробництва продукції рослинництва, незважаючи на порушення екологічного балансу. Позитивним економічним результатом цієї політики стало те, що в кінці 80-х – початку 90-х рр. серед виробників сільськогосподарської продукції Україна посідала чільне місце. Так, у 1990 р. її частка у виробництві зерна становила майже 20%. Одні із кращих світових показників спостерігалися за результатами вирощування озимої пшениці – сьоме місце, вирощування жита і ячменю – п'яте місце, картоплі – шосте і найкращий показник – друге місце – з виробництва цукрових буряків.

В той же час, результати порівняльного аналізу ефективності використання землі як фактору виробництва показали, що навіть в рекордному для України 1990 р., коли було зібрано найбільший урожай зернових – 50 млн. т, ефективність, в порівнянні з країнами, які мають подібні або навіть гірші ґрунти залишалася порівняно низькою. Як наслідок, продукція через низьку якість і високу собівартість була неконкурентоспроможною на західноєвропейському ринку [3, с. 24].

Таблиця 1. Структура земельного фонду України та динаміка його змін

	1994		2005		2008		2018	
	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%	Площа, тис. га	%
Сільськогосподарські угіддя	41890,4	69,4	41763,8	69,2	41650,0	69,0	41489,3	68,7
Лісовкриті площі	10331	17,1	10475,9	17,3	10556,3	17,5	10674,9	17,7
Забудовані землі	2386,2	4,0	2458,3	4,1	2476,6	4,1	3597,8	6,0
Відкриті заболочені землі	920,8	1,5	957,1	1,6	975,8	1,6	1089,4	1,8
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1105,6	1,8	1039,0	1,7	1038,2	1,7	–	–
Інші землі	1301,2	2,2	1239,6	2,1	1236,3	2,1	1078,5	1,8
Землі під водою	2419,6	4,0	2421,1	4,0	2421,6	4,0	2425,0	4,0
Всього	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,8	100,0	60354,9	100

Джерело: дані Державної служби статистики України

Таблиця 2. Ресурси земель і чорноземні ґрунти окремих держав у 2018 році

Держави	Населення, млн. чол.	Площа країни, млн. га	Кількість чол. на 1 га	Площа ріллі, млн. га	Кількість чол. на 1 га	Площа чорноземів, млн. га	Кількість чол. на 1 га
Україна	45,6	60,4	1,3	32,4	0,7	27,8	61,0
Росія	143,1	1710,0	12,0	123,9	0,9	145,4	102,0
Польща	38,2	31,3	0,8	14,2	0,4	0,4	1,0
Румунія	21,5	23,8	1,1	9,3	0,4	1,6	7,4
Німеччина	81,7	35,7	0,4	11,8	0,1	0,7	0,8
Китай	1350,5	959,7	0,7	143,6	0,1	38,0	2,8
Канада	34,9	998,5	28,6	45,4	1,3	7,6	21,8
США	313,3	951,9	3,0	175,2	0,6	55,1	17,6
Всього	7 млрд.	13050,0	1,9	1362,0	0,2	314,3	4,5

Джерело: [1]

Аналіз структури земельного фонду засвідчує, що основу її складають землі сільськогосподарського призначення – 68,8%, які, в залежності від області, займають від 37 до 89% їх площі.

В той же час, аналіз динаміки площі сільськогосподарських угідь у 2018 р. на одного мешканця засвідчив, що загалом цей показник в порівнянні з 1990 р. знизився. Найбільш багатими на сільгоспугіддя в розрахунку на одного жителя є Кіровоградська (1,78 га), Миколаївська (1,37 га) та Чернігівська (1,25 га) області. Найменше сільгоспугідь в розрахунку на одного жителя припадає в Закарпатській (0,14 га), Донецькій (0,24 га) і Львівській (0,26 га) областях. Найбільші темпи скорочення сільгоспугідь спостерігалися у Закарпатській (271%), Волинській (181%) і Львівській (180%) областях. В загальному по Україні, у відповідності до ступеня освоєння земель сільськогосподарського призначення, існує умовний поділ областей на три групи: I – < 60%, II – 61-80% і III – > 80% [4, с. 334].

У відповідності до географічних зон, найбільші площі сільськогосподарських угідь, більшість з яких – розорані розташовані в степовій і лісостеповій зонах (табл. 3). Слід зазначити, що за роки незалежності в структурі земельного фонду нашої держави серед основних землекористувачів та власників землі відбулися деякі зміни. Зокрема, площа земель, які знаходяться у власності чи користуванні сільськогосподарських підприємств, зменшилася на 23903,9 тис. га (39,6%), в той же час, площа земель, які фактично використовуються громадянами, навпаки збільшилася на 14881,6 тис. га (24,7%).

Крім того, площа земель, якими володіють або користуються заклади, установи, організації, промислові та інші підприємства, підприємства та організації транспорту, зв'язку, частини, підприємства, організації, установи, навчальні заклади оборони, майже не змінилася та у 2018 р. становила 2309,8 тис. га, що на 28,0 тис. га менше в порівнянні на ту ж дату десятирічної давності. Площа земель, які знаходяться у лісгосподарських підприємств, збільшилася на 1666,0 тис. га (2,8%), а площі земель запасу збільшилися на 7421,8 тис. га (12,3%) і становлять 10775,7 тис. га. Щодо решти земель – 863,7 тис. га, що знаходяться у власності або користуванні інших землекористувачів, ця площа є майже незмінною порівняно з 1994 р.

Як фактор виробництва земля виступає в ролі як предмета так і знаряддя праці, а також – виробничого базису. Так із 42726,4 тис. га земель сільськогосподарського призначення 27434,3 тис. га – відведені під посівні площі сільськогосподарських культур. Якщо на Україна займає 5,7% території Європи, то питома вага її сільськогосподарських угідь складає 18,9%, а ріллі – 26,9%. Громадяни нашої держава відносяться до одних

із найбільш забезпечених ріллею в розрахунку на одного мешканця. Станом на 2018 р. цей показник становить – 0,79 га (табл. 4). Для порівняння: розораність території США складає 15,8%, а сільськогосподарських угідь – 35,9%; розораність території Великобританії, Франції і ФРН від 28,1 до 31,8%, а сільськогосподарських угідь – від 40 до 57,8% [5, с. 29].

Визначальною характеристикою землі як фактора виробництва є її родючість – здатність підтримки великої кількості рослинного життя або здатність ґрунту забезпечувати рослини всіма необхідними умовами росту і розвитку.

Таблиця 4. Забезпеченість ріллею в розрахунку на одного мешканця, га/особу

№ п/п	Максимальне значення	Мінімальне значення
1	Австралія	2,45
2	Казахстан	2,34
3	Канада	1,48
4	Росія	0,9
5	Естонія	0,79
6	Україна	0,79
7	Латвія	0,71
8	Аргентина	0,68
9	США	0,66
10	Нова Зеландія	0,64

Джерело: [6; 7]

Дослідники, які займаються дослідженням родючості однозначні в тому, що вона обмежується різними умовами, пов'язаними з факторами ґрунтоутворення. Аналіз літератури з даної проблематики показав, що розрізняють природну, потенційну, штучну і ефективну, або дійсну, родючість ґрунтів. Під природною родючістю розуміють властивість ґрунту, що утворилася під природною рослинністю при природному перебігу ґрунтоутворювального процесу. Особливістю її є те, що вона практично незмінна в часі і є стабільною для певного типу ґрунтів, які в свою чергу характеризуються неоднаковою родючістю, яка в свою чергу залежить від рослин з різними біологічними властивостями, а один і той самий ґрунт має різну родючість для рослин, що відрізняються за біологічними властивостями.

Коли мова йде про потенційну родючість, то мають на увазі ґрунт з валовим запасом елементів живлення в ньому, що знаходяться як в доступній, так і недоступній формах. Коли шляхом діяльності людини здійснюється внесення добрив в ґрунт, осушення, зрошення, вирощування різних культур з метою покращення його родючості то створюється штучна родючість.

Таблиця 3. Сільськогосподарське використання земельного фонду України у 2018 р, тис. га

Природно-кліматичні зони	Всього землі	у тому числі сільськогосподарські угіддя	з них ріллі	Розораність, %	Переводиться у природні кормові угіддя і заліснення	Залишається в ріллі в усіх категоріях господарств	Розораність, %
СТЕП	25019,8	19159,9	15575,3	81,3	4146,8	11428,5	60
ЛІСОСТЕП	20291,4	14580,2	11961,6	82,0	3090,5	8871,1	60,8
ПОЛІССЯ	15043,6	8086,4	5320,6	65,8	1392,2	3928,4	48,6
Всього по УКРАЇНІ	60354,8	41826,5	32857,5	78,5	8629,4	24228,1	57,9

Джерело: дані Державної служби статистики України

Всі види родючості нерозривно пов'язані між собою. Це пояснюється тим фактом, що забезпечення рослин всім необхідним залежить не тільки від характеристик природного ґрунту, а також від зміни його властивостей в наслідок діяльності людини.

Характерною особливістю землі як фактора виробництва в Україні є висока біопродуктивність, що пояснюється наявністю в його складі найбільш родючих ґрунтів табл. 5.

За якістю і складом ґрунтів Україна найбагатша у світі, тому що тут зосереджено понад 8,8% (22,83 млн. га) від світових запасів чорноземних ґрунтів. Найбільш поширеними є чорноземи різного генезису – 60,2% площі орних земель. Це найродючіші ґрунти України. Серед них найбільш поширеними є чорноземи звичайні (27% орних земель) та інші. Питома маса менш родючих чорноземів, зокрема чорноземів на глинах, чорноземів на пісках, складає лише 2% орних земель.

Незважаючи на майже цілковиту освоєність території, інтенсивність цільового використання земельних ресурсів значно різниться в розрізі ґрунтово-кліматичних зон та адміністративних одиниць.

Як наслідок, інтенсивне використання чорноземів призвело до втрати можливості їх простого відтворення і як наслідок прогресуючої деградації, серед якої найпоширенішими є: втрата гумусу й поживних речовин; переущільнення; замулення і кіркоутворення; водна ерозія; підкислення; заболочення та багато інших.

Наше твердження ґрунтується на дослідженнях ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії», де зазначено, що найпоширеніший вид деградації – дегуміфікація (втрата гумусу й поживних речовин), нею вражено 43% загальної площі (табл. 6). Переущільнення ґрунтів, яке охоплює близько 39% – відома в Україні проблема, що супроводжується несприятливими екологічними наслідками

Таблиця 5. Площі основних типів ґрунтів, ступінь їх розораності у 2018 р.

Назва ґрунтів	Площі ґрунтів		Площі оранки		
	тис. га	%	тис. га	% загальної	% оранки
Дерново-підзолисті супіщані і глинисто-піщані	1573,0	3,5	1015,0	64,5	3,5
Дерново-підзолисті	1916,9	4,3	1140,7	59,5	3,6
Сірі лісові	7924,0	17,8	6719,1	84,8	21,3
Чорноземи типові	6272,2	14,1	5731,4	91,4	18,1
Чорноземи звичайні	10395,0	23,4	8760,0	84,3	27,7
Чорноземи південні	6237,9	14,1	4662,4	74,7	14,8
Лучно-чорноземні	1124,9	2,5	700,7	62,3	2,2
Темно-каштанові й каштанові	1489,9	3,4	1241,0	83,3	3,9
Лучні	1936,1	4,4	663,0	34,2	2,1
Болотні, торфово-болотні і торфовища	2016,8	4,6	78,5	3,8	0,2
Солончі й осолоділі	537,8	1,2	256,1	47,6	0,9
Дернові	1627,1	3,7	396,3	24,4	1,3
Буроземні, дерново-буроземні	956,4	2,2	192,7	20,1	0,6
Коричневі гірські, гірсько-лучні	41,8	0,1	7,2	17,2	0,02
Виходи порід та зольники	311,0	0,7	21,6	6,9	0,1
Разом	44406	100	31586,3	71,7	100

Джерело: складено за даними Інституту землеробства УААН та Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН

Таблиця 6. Поширення основних деградаційних процесів ґрунтів в Україні

Види деградації ґрунтів	Поширення (% від загальної площі) відповідно ступеню			
	Слабкої	Середньої	Сильної	Усього
Втрата гумусу й поживних речовин	12	30	1	43
Переущільнення	10	28	1	39
Запильвання і кіркоутворення	12	25	1	38
Водна ерозія	3	13	1	17
Підкислення	5	9	0	14
Заболочування	6	6	2	14
Забруднення радіонуклідами	5	6	0,1	11,1
Вітрова ерозія, втрата верхнього шару ґрунту	1	9	1	11
Забруднення пестицидами та іншими органічними речовинами	2	7	0,3	9,3
Забруднення важкими металами	0,5	7	0,5	8
Засолення, підлучення, осолонцювання	1	3	0,1	4,1
Водна ерозія, утворення ярів	0	1	2	3
Побічна дія водної ерозії (замулення водойм та ін.)	1	1	1	3
Зниження рівня денної поверхні	0,05	0,15	0,15	0,35
Деформація земної поверхні вітром	0,04	0,23	0,08	0,35
Аридизація ґрунтів	0,04	0,18	0	0,21

Джерело: дані ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»

і значними економічними збитками. При вирощуванні зернових культур близько 20% ріллі країни мають щільність будови в кореневмісному шарі вищу, ніж потребують ці культури [8, с. 115].

Висновки. У результаті детального аналізу стану земельних ресурсів в Україні, серед основних причин, які унеможливають просте відтворення ґрунтів науковці виділяють наступні:

- надмірне сільськогосподарське освоєння території (особливо лісостепу і степу);

- недостатньо обґрунтована земельна реформа, що привела до порушень агротехнологій і зниження родючості ґрунтів;

- відсутність об'єктивної ціни ґрунтових ресурсів, справедливого оподаткування і відповідного фонду коштів необхідного для підтримки родючості ґрунтів;

- деградаційні процеси та значні площі малопродуктивних земель;

- недостатнє наукове забезпечення новітніх ґрунтозахисних технологій (консервативної, нульової).

1. Аврамчук А. Ми їх втрачаємо, або як врятувати ґрунти від деградації. URL: <https://superagronom.com/articles/115-mi-yih-vtrachayemo-abo-yak-vryatuvati-grunti-vid-degradatsiyi> (дата звернення: 19.05.2019).

2. Навколоземельні орбіти в Україні : навчальний посібник / уряд. В.А. Токарева. Суми, 2010. 29 с.

3. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання / уряд. С.І. Дорогунцов, О.С. Новоторов, Т.С. Ніколаєнко. Київ : НАН України, РВПС України, 1999. 82 с.

4. Барвінський А.В., Тихенко Р.В. Оцінка і прогноз якості земель : підручник. Київ : Медінформ, 2015. 642 с.

5. Голданов В.В. Формування раціональної структури земель сільськогосподарського призначення. Агросвіт. 2009. № 9. С. 28-32.

6. Статистичний щорічник України за 2017 рік / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (дата звернення: 02.06.2019).

7. Структура земельного фонду України за цільовим призначенням. URL: http://file.menr.gov.ua/publ/regobl02/dpsir/Volinska_2003 (дата звернення: 09.06.2019).

8. Ступень Н.Р. Напрями підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів агросфери. Збалансоване природокористування. 2015. № 2. С. 114-119.

1. Avramchuk A. My yikh vtrachaiemo, abo yak vryatuvaty grunty vid dehradatsii [We lose them, or how to save the soil from degradation]. Retrieved from: <https://superagronom.com/articles/115-mi-yih-vtrachayemo-abo-yak-vryatuvati-grunty-vid-degradatsiyi> (accessed 19 May 2019).

2. Navkolozemelni orbity v Ukraini : navchalnyi posibnyk [Near-Earth orbits in Ukraine : tutorial] / uporiad. V.A. Tokarieva. Sumy, 2010. [in Ukrainian].

3. Otsinka zemelno-resursnoho potentsialu Ukrainy i problemy zabezpechennia yoho efektyvnoho vykorystannia [Estimation of land-resource potential of Ukraine and problems of ensuring its effective use] / uporiad. S.I. Dorohuntsov, O.S. Novotorov, T.S. Nikolaienko. Kyiv : NAN Ukrainy, RVPS Ukrainy, 1999. [in Ukrainian].

4. Barvinskyi A.V., Tykhenko R.V. (2015). Otsinka i prohnoz yakosti zemel : pidruchnyk [Assessment and forecast of land quality : textbook]. Kyiv : Medinform. [in Ukrainian].

5. Holdanov V.V. (2009). Formuvannia ratsionalnoi struktury zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Formation of a rational structure of agricultural land]. Ahrosvit, 9, 28-32. [in Ukrainian].

6. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017 / State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (accessed 02 June 2019).

7. Struktura zemelnogo fondu Ukrainy za tsilovym pryznachenniam [Structure of the land fund of Ukraine for its intended purpose]. Retrieved from: http://file.menr.gov.ua/publ/regobl02/dpsir/Volinska_2003 (accessed 09 June 2019).

8. Stupen N.R. (2015). Napriamy pidvyshchennia efektyvnosti vidtvorennia zemelnykh resursiv ahrosfery [Areas of increasing the efficiency of reproduction of land resources agrosphere]. Zbalansovane pryrodokorystuvannia, 2, 114-119. [in Ukrainian].

E-mail: Okssenyshtyn@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 330.332:502.33

Боровік Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрний університет

Танклевська Н.С.

доктор економічних наук, професор,
Херсонський державний аграрний університетВПЛИВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті досліджено чинники, які під впливом інвестиційної політики розвитку сільського господарства, формують екологічний інвестиційний потенціал галузі. Запропоновано низку заходів, які можуть посилити вплив інвестиційної політики на формування екологічного інвестиційного потенціалу сільського господарства. Враховуючи, що природокористування й екологічний стан сільськогосподарської галузі є тими чинниками, які безпосередньо впливають на ефективність аграрного виробництва та його інвестиційну привабливість, необхідно їх більш ретельно дослідити. Виявлено фактори, які негативно впливають на використання інвестиційного екологічного потенціалу, а також дано рекомендації щодо поліпшення екологічної ситуації у аграрному секторі економіки.

Ключові слова: інвестиційна політика, сільське господарство, екологія, охорона довкілля, земельні угіддя, бюджет, інвестиційний потенціал.

ВЛИЯНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ НА ФОРМИРОВАНИЕ
ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Боровик Л.В., Танклевская Н.С.

В статье исследованы факторы, которые под воздействием инвестиционной политики развития сельского хозяйства, формирующие экологическое инвестиционный потенциал отрасли. Предложен ряд мер, которые могут усилить влияние инвестиционной политики на формирование экологического инвестиционного потенциала сельского хозяйства. Учитывая, что природопользования и экологическое состояние сельскохозяйственной отрасли является теми факторами, которые непосредственно влияют на эффективность аграрного производства и его инвестиционную привлекательность, не обходимо их более глубоко исследовать. Определено факторы, которые негативно влияют на использование инвестиционного экологического потенциала, а также дать рекомендации по улучшению экологической ситуации в аграрном секторе экономики.

Ключевые слова: инвестиционная политика, сельское хозяйство, экология, охрана окружающей среды, земельные угодья, бюджет, инвестиционный потенциал.

THE INFLUENCE OF INVESTMENT POLICY ON THE FORMATION
OF THE ECOLOGICAL INVESTMENT POTENTIAL OF AGRICULTURE

Borovik Liubov, Tanklevska Nataliia

The article examines the factors that are influenced by the investment policy of agricultural development, forming the environmental investment potential of the industry. A number of measures have been proposed that may enhance the influence of investment policy on the formation of the ecological investment potential of agriculture. Considering that nature management and the ecological state of the agricultural industry are the factors that directly affect the efficiency of agricultural production and its investment attractiveness, the need to study them more thoroughly, identify factors that negatively affect the use of investment environmental potential, and also make recommendations for improving the environmental situation in the agricultural sector. At the same time, we note that the investment policy of agricultural development should increase its influence on the restoration of the natural resource potential and the growth of the ecological safety of agriculture. The aim of the article is to study the influence of the investment policy of agricultural development on the formation of the natural environmental investment potential of the industry. The investment policy of regional agricultural development should focus on the development and implementation of regional programs for the socio-economic development of the region, which would reduce the harmful impact of production activities of economic entities on the environment and stimulate the introduction of environmentally friendly technologies. To this end, it is necessary to take the following measures: to strengthen the responsibility of land users, to stimulate the production of organic agricultural products, to stimulate the

rational use of natural resources and the transition to a model of sustainable environmentally safe land use, the creation of artificial forest plantations on low-productive lands.

Keywords: investment policy, agrarian industry, ecology, environmental protection, land, soil fertility, budget.

Постановка проблеми. Інвестиційна політика розвитку сільського господарства скерована на зміцнення екологічного інвестиційного потенціалу галузі як одного з основних факторів зростання аграрного виробництва. Не дивлячись на прийняття багатьох законів України стосовно поліпшення екологічної ситуації, вирішення цієї проблеми потребує великих зусиль з боку державних і регіональних органів влади, політиків, науковців й громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад у поліпшення екологічної ситуації в країні внесли такі вчені як І. Бистряков, О. Васюта, С. Генсерук, Л. Гринів, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, О. Кашенко, Є. Хлобистов. Ними, та багатьма іншими вченими, доведено, що при дотриманні науково обґрунтованих технологій використання природного ресурсу він здатен відтворювати свій потенціал.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу інвестиційної політики розвитку сільського господарства на формування природного екологічного інвестиційного потенціалу галузі.

Виклад основного матеріалу. Екологічна безпека є однією з найважливіших складових елементів національної безпеки країни, яка впливає на її економічний розвиток та соціальний стан населення України. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства, впливаючи на органи державної влади, скерує зусилля на поліпшення екологічної ситуації, як фактору, що визначає рівень природного відновлення земельних ресурсів, якості аграрної продукції та можливість проживання населення на тій чи іншій території. Згідно зі статтею 16 Конституції України на державу покладається обов'язок забезпечення екологічної безпеки і підтримки екологічної рівноваги на території країни. Крім Конституції України екологічне законодавство спирається на такі Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення», «Про екологічну експертизу», «Про порядок розроблення державних екологічних програм», «Про пестициди і ядохімікати» та ін. Існує також блок законів, дотримання яких є обов'язковим для суб'єктів підприємницької діяльності.

Значний вклад в підвищення екологічної безпеки держави внесли такі вчені-економісти як: І.К. Бистряков, О.А. Васюта, С.А. Генсерук, З.В. Герасимчук, Л.С. Гринів, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, А.Б. Качинський, Л.Г. Мельник, В.Я. Шевчук та ін. Ними, та багатьма іншими вченими, доведено, що при дотриманні науково обґрунтованих технологій використання природних ресурсів, вони здатні постійно відтворювати свій природний потенціал. Вивчаючи проблеми впливу сучасного виробництва на навколишнє середовище Д. Нікітін, М. Лемешев, Н. Новікова та ін. вважають, що сучасне виробництво потребує застосування таких технологій, які б не входили в конфлікт з природою [3; 2]. Такої ж думки дотримується С. Дорогунцов, Л. Мельник, О. Ральчук, В. Ковтун, О. Кашенко та ін., пропонуючи на підприємствах

застосовувати екологічні й енергозберігаючі технології [1; 2]. Інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства враховує результати наукових досліджень при формуванні системи природокористування, стабілізації та поліпшення екологічного стану галузі. Вона передбачає впровадження інноваційних, екологобезпечних технологій, заборону використання тих пестицидів і гербіцидів у сільськогосподарському виробництві, які є небезпечними для людей та довкілля, інформованість суспільства про погіршення екологічного стану на окремих територіях, а також залучення громадських територіальних об'єднань до розв'язання екологічних проблем. При цьому, взаємовідносини державних органів виконавчої влади і громадськості регулюються чинним законодавством і, перш за все, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Основними цілями інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства є розвиток високопродуктивного екологічного безпечного агропромислового виробництва; створення високоефективного конкурентоспроможного аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках; підвищення родючості ґрунтів; забезпечення ефективного використання зрошуваних та осушених сільгоспугідь; підвищення ефективності та надійності функціонування зрошувальних й дренажних систем, а також раціонального використання водних ресурсів країни.

Інвестиційна політика також передбачає систематичне поновлення нормативних актів, внесення відповідних змін до чинного законодавства та проведення екологічного аудиту з метою удосконалення здійснюваних процедур оцінки екологічного стану навколишнього природного середовища, узгодження вимог екологічної безпеки з економічними можливостями галузі.

Значне місце в реалізації політики екологічної безпеки має формування бюджетів на загальнодержавному, регіональному й місцевому рівнях, які повинні передбачати максимально можливі відрахування на охорону навколишнього природного середовища та мали б тенденцію до щорічного збільшення обсягів природоохоронного інвестування. Державний Фонд охорони навколишнього природного середовища є складовою Державного бюджету України, формується за рахунок коштів збору за забруднення навколишнього природного середовища та інших коштів, визначених чинним законодавством. Головним розпорядником коштів Фонду є Мінприроди України, яке фінансує природоохоронні інвестиційні програми і окремі заходи за погодженням з Мінфіном (табл. 1).

Планування природоохоронних заходів за державними програмами здійснюється щорічно Міністерством Природи України, його територіальними відділеннями та органами державного управління у його складі. Дефіцит бюджетних коштів, що виділяються на виконання природоохоронних програм, непрозорість їх використання та високий рівень корупції не сприяють формуванню ефективної політики екологічної безпеки [4; 5]. Одним з шляхів збільшення обсягів інвестування природоохоронних заходів є фінан-

Таблиця 1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів

Інвестування заходів	2010	2014	2015	2016	2017
Усього	2761,5	7959,9	7675,6	13390,5	11025,6
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	1139,9	1915,1	1422,9	2502,8	2608,1
Очищення зворотних вод	734,7	1122,2	848,9	1160,0	1276,5
Поводження з відходами	475,6	784,0	737,5	2208,7	2471,0
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	319,9	359,9	388,3	420,0	1284,5
Збереження біорізноманіття і середовища існування	19,5	11,5	22,3	49,6	177,3
Інші види природоохоронної діяльності	71,9	3767,2	4255,7	7049,4	3208,2

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України

сування загальнодержавних, регіональних й місцевих екологічних програм всіма учасниками підприємницької діяльності. Місцева влада, використовуючи важелі адміністративного впливу, повинна співпрацювати з благодійними організаціями та спрямовувати кошти на соціальні потреби, покращення якості життя населення. Це стосується, перш за все, тих територій, які потерпають від забруднення довкілля промисловими підприємствами, підтоплення населених пунктів, внаслідок неефективного і нераціонального використання водних ресурсів та вирубки лісів, знищення лісосмуг навколо водоймищ. Екологічний ризик – це імовірність негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє середовище. Величина його прямо впливає на розмір можливих збитків. Оцінюючи рівень екологічних ризиків на тій чи іншій території, інвестор визначає збитки, які він може отримати у майбутньому. Здебільшого, такі екологонебезпечні території не приваблюють інвесторів і відстають у своєму економічному та соціальному розвитку. Враховуючи це, держава та регіони повинні здійснювати перманентний моніторинг проблемних територій, стимулювати впровадження екологобезпечних технологій у сільському господарстві, інвестувати кошти на відновлювальні роботи, запобігаючи передчасному виводу з експлуатації земельних угідь, здійснювати соціальний захист населення від небажаних наслідків безвідповідального втручання людини в природу.

Стратегія управління екологічною безпекою в аграрному секторі повинна враховувати такі чинники, як науково обґрунтоване землекористування, впровадження інноваційних технологій обробітку ґрунтів, раціональне використання водних ресурсів для зрошення сільськогосподарських культур, внесення оптимальних норм мінеральних добрив, які не завдають шкоди здоров'ю людей та ін. Інвестування заходів, направлених на охорону довкілля та поліпшення екологічної безпеки населення, дає змогу усувати протиріччя, які виникають між економічним розвитком регіону та його соціально-екологічними наслідками.

Отже, основною метою інвестиційної політики регіонального розвитку сільського господарства повинно бути не тільки збереження водних і земельних ресурсів, а й підвищення рівня їх природної цінності, що є визначальним фактором привабливості аграрного сектору економіки для інвесторів та покращення якості життєдіяльності сільського населення.

Земельні ресурси країни є основою сільськогосподарського виробництва. Але ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу є низькою

в порівнянні з економічно-розвинутими країнами Європи. Через недбалість ведення сільськогосподарського виробництва, порушення вимог до виробничої експлуатації земельних угідь, нехтування сучасними науковими розробками та рекомендаціями науковців щодо застосування науково-обґрунтованих сівозмін, використання поливної води на зрошуваних землях, методів і норм застосування добрив, гербіцидів і отрутохімікатів, з кожним роком зростають обсяги сільгоспугідь, які стають непридатними для аграрного землекористування. Особливої уваги заслуговує Причорноморський економічний район України, де незначна кількість атмосферних опадів при високих показниках середньорічного випаровування унеможлиблює раціональне ведення господарства, знецінює результати клопіткої праці селянина. Тому, застосування зрошення на сільгоспугіддях Півдня України є основною умовою досягнення сталого розвитку сільського господарства в цьому регіоні.

Недотримання технологій використання зрошуваних земель, зменшення обсягів хімічної меліорації погіршило фізичні та хімічні властивості орного шару ґрунтів на півдні України, призвело до їх засоленості та часткової втрати інвестиційної привабливості. Враховуючи також і те, що в господарствах не має технічних засобів, за допомогою яких вони могли здійснювати цю технологічну операцію та її високу вартість, на наш погляд, доцільно в сучасному зрошуваному землеробстві використовувати сівозміни, які б мали меліоративні поля, на яких би висівались сидеральні культури для подальшого їх заорювання в ґрунт. До того ж, сівозміни на зрошуваних землях в своїй структурі повинні містити такі високорентабельні культури як соя, кукурудза на зерно, овочеві та баштанні культури. Поліпшення якості ґрунтів залежить від дотримання технології зберігання й використання добрив та ядохімікатів. Недостатня кількість механізованих складів для їх зберігання, недосконалість технологій очищення стічних вод та викидів у атмосферу забруднюючих хімічних сполук промисловими підприємствами, низькі темпи вводу в експлуатацію сучасних станцій та механізмів, які не дають можливості забруднювати токсичними речовинами довкілля, робить орну землю малоприсадною для вирощування конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Відхід від наукових принципів щодо використання природних ресурсів призводить до виснаження орних земель, знижує рівень їх інвестиційної привабливості. Тому екологічний стан сільськогосподарської галузі потребує здійснення корективів у інвестиційній

політиці держави і регіонів. Для цього необхідно переоцінити інвестиційні проекти в частині впливу виробництва на екологічну ситуацію, ввести соціальні розділи, які б гарантували відтворення природного середовища та зростання рівня родючості земель сільськогосподарського призначення. Очевидно, що держава та її регіони повинні не тільки збільшити обсяги бюджетних видатків на наукові дослідження, а й на заходи і програми з охорони навколишнього середовища, які є незначними (рис. 1). Частка видатків з бюджету країни на охорону навколишнього середовища є невисокою, складає 0,7-1,1% (рис. 2) і потребує значного збільшення.

Великі збитки сільське господарства отримує від викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин.

Через недостатнє очищення токсичних викидів, обсяги забруднення водоймищ та земель сільськогосподарського призначення є високими, що негативно впливає на отримання екологічно чистої продукції, знижує її ціну та конкурентоспроможність.

Викиди таких забруднюючих речовин, як діоксин сірки, азоту, а також оксиду вуглецю (табл. 2) є небез-

печними для здоров'я людини і провокують виникнення таких тяжких захворювань як екологічні, серцеві, аспіраторні. Таким чином очевидно, що екологічні чинники є тим фактором що активно впливає на економічний розвиток галузі так і якість життя людини.

Враховуючи вищевикладене, інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства повинна скеровувати зусилля на розробку і реалізацію таких регіональних програм соціально-економічного розвитку галузі, які б сприяли зменшенню шкідливого впливу виробничої діяльності суб'єктів господарювання на довколишнє середовище й стимулювали б впровадження екологобезпечних технологій. З цією метою необхідно вжити наступних заходів:

- посилити відповідальність землекористувачів за екологонебезпечне використання земельних і водних ресурсів;
- оптимізувати площі сільськогосподарських угідь, зменшуючи їх розораність та впроваджуючи екологобезпечні технології;
- стимулювати виробництво органічної продукції землеробства;

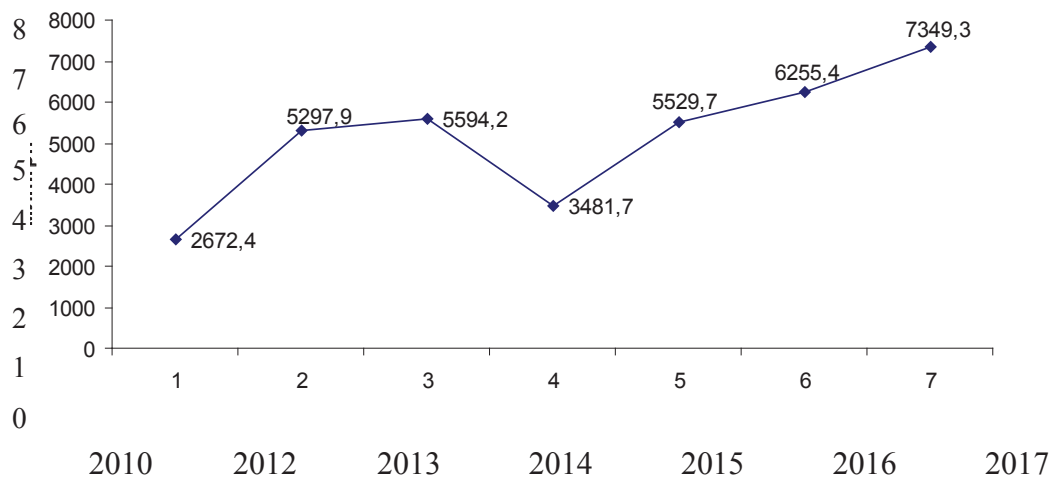

Рис. 1. Витрати бюджету на охорону навколишнього середовища, млн. грн

Джерело: за даними Державної служби статистики України

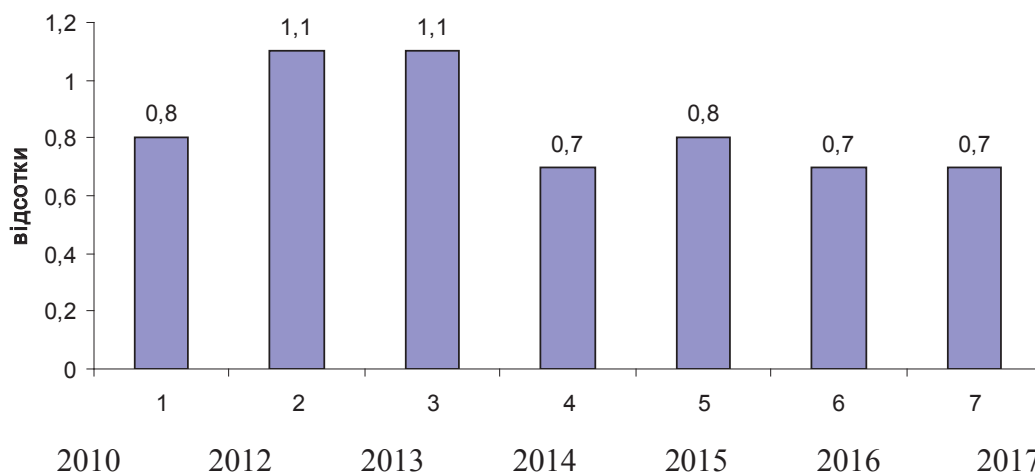

Рис. 2. Частка видатків бюджету країни, від їх загального обсягу на охорону навколишнього природного середовища, %

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Таблиця 2. Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря, які найбільше впливають на якість життєдіяльності населення

Показники	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	У середньому за 2010-2017рр
Діоксид сірки, тис. т	1235,2	1430,3	1413,3	1160,6	854,0	1109,7	726,2	1132,8
Діоксид азоту, тис. т	603,7	634,6	633,4	541,4	453,0	525,0	215,5	515,2
Оксид вуглецю, тис. т	2951,9	2830,5	2782,1	2283,4	1971,9	1302,2	728,4	2121,5
Обсяг викидів забруднюючих речовин усього, тис. т	4790,8	4895,4	4828,8	3985,4	3278,9	2936,9	1670,1	3769,5
Діоксид сірки, кг на 1 особу	26,9	31,4	31,1	27,0	20,0	26,0	17,1	25,6
Діоксид азоту, кг на 1 особу	13,2	13,9	13,9	12,6	10,6	12,3	5,1	11,7
Оксид вуглецю, кг на 1 особу	64,3	62,1	61,1	53,1	46,1	30,5	17,1	47,7
Усього викидів забруднюючих речовин на одну особу, кг	104,4	107,4	106,1	92,7	76,7	68,8	39,3	85,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

– забезпечити своєчасність виведення деградованих земель із сільськогосподарського обороту як джерела підвищеної екологічної небезпеки;

- стимулювати раціональне використання природних ресурсів та перехід на модель сталого екологічного землекористування;

– збільшити обсяги лісистості за рахунок створення штучних лісових насаджень на малопродуктивних, деградованих, технологічно забруднених землях.

На наш погляд, реалізація вищевказаних заходів позитивно вплине на підвищення рівня екологічної безпеки, сприятиме створенню привабливого екологічного середовища у сільському господарстві країни.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи важливість екологічного середовища для розвитку аграрного сектору економіки, інвестиційна політика регіонального розвитку сільського господарства скеровує зусилля на зростання інвестиційного потенціалу

як фактору покращення економічного, екологічного й соціального стану галузі.

Звертаємо увагу на те, що високий рівень екологічних ризиків у сільському господарстві є результатом виробничої діяльності суб'єктів господарювання: недотримання ними науково обґрунтованих правил землекористування, низьким рівнем впровадження екологічнобезпечних технологій, що знижує економічну ефективність аграрного виробництва та створює небезпеку здоров'ю людини.

Встановлено, що держава недостатньо виділяє коштів з державного бюджету на відновлення земельних і водних ресурсів, які є визначальними чинниками розвитку сільського господарства та його інвестиційної привабливості. Запропоновані нами заходи, скеровані на раціональне використання природного інвестиційного потенціалу можуть позитивно вплинути на підвищення екологічної безпеки сільського господарства у регіонах України.

1. Дорогунцов С.І., Ральчук О.М. Управління техногенно-екологічною безпекою у парадигмі сталого розвитку: концепція системно-динамічного вирішення. Київ : Наукова думка, 2001. 172 с.

2. Мельник Л.Ю., Макаренко П.Н., Любич О.А. Аграрне підприємство і держава : монографія. Дніпропетровськ : Пороги. 1999. 259 с.

3. Новікова Н.Л. Особливості та умови відтворення в сільському господарстві України. Агросвіт. 2011. № 4. С. 19-21.

4. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування. Суми : Університетська книга. 1999. 420 с.

5. Іртишчева І.О., Потапенко О.М. Економіко-екологічні проблеми забруднення навколишнього середовища побутовими відходами: сучасний стан та шляхи вирішення. Бізнес-Навігатор. 2011. № 23. С. 173-177.

1. Dorohuntsov S.I., Ralchuk O.M. (2001). Upravlinnia tekhnogenno-ekolohichnoiu bezpekoiu u paradyhmi staloho rozvytku: kontseptsiiia systemno-dynamichnoho vyrishennia [Man-made ecological safety in the paradigm of sustainable development: the concept of system-dynamic solution]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

2. Melnyk L.Iu., Makarenko P.N., Liubovich O.A. (1999). Ahrarne pidpriemstvo i derzhava : monohrafiia [Agrarian enterprise and state: Monograph]. Dnipropetrovsk : Porohy. [in Ukrainian].

3. Novikova N.L. (2011). Osoblyvosti ta umovy vidtvorennia v silskomu hospodarstvi Ukrainy [Features and conditions of reproduction in agriculture of Ukraine]. Ahrosvit, 4, 19-21. [in Ukrainian].

4. Kashenko O.L. (1999). Finansy pryrodokorystuvannia [Natural resources finance]. Sumy : Universytetska knyha. [in Ukrainian].

5. Irtyshcheva I.O., Potapenko O.M. (2011). Ekonomiko-ekolohichni problemy zabrudnennia navkolyshnoho sere dovishcha pobutovymi vidkhodamy: suchasnyi stan ta shliakhy vyrishennia [Economic and environmental problems of environmental pollution by household waste: current state and solutions]. Biznes-Navihator, 23, 173-177. [in Ukrainian].

E-mail: lyubovborovik2015@gmail.com

УДК 351.865

Миколюк О.А.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри обліку аудиту та оподаткування,
Хмельницький національний університет

Бобровник В.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку аудиту та оподаткування,
Хмельницький національний університет

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню та аналізу використання відновлюваних джерел енергії і підкреслено, що на сучасному етапі розвитку національної економіки енергетична безпека є базисом та невід'ємною частиною усіх галузей господарства. Констатовано, що використання відновлюваних джерел енергії є одним із найбільш важливих напрямів енергетичної політики України. Визначено тенденції зростання частки відновлюваних джерел енергії у структурі загального первинного постачання енергії та окреслено перспективи розвитку відновлюваних джерел енергії та проведено прогностичні оцінки використання відновлюваної енергетики. Досліджено перспективи розвитку енергії вітру, гідроенергетики, ресурси термальних вод, твердої біомаси органічного походження. Структуровано динаміку відповідного росту потужності біоенергетичного обладнання по секторах та створення нових робочих місць; графічно зображено оцінку розподілу біопалива за видами для виробництва теплової енергії в Україні.

Ключові слова: відновлювані джерела енергії, потенціал, енергетична політика, економічне зростання.

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ УКРАИНЫ

Миколюк О.А., Бобровник В.М.

Статья посвящена исследованию и анализу использования возобновляемых источников энергии и подчеркнуто, что на современном этапе развития национальной экономики энергетическая безопасность является базисом и неотъемлемой частью всех отраслей хозяйства. Констатируется, что использование возобновляемых источников энергии является одним из самых важных направлений энергетической политики Украины. Определены тенденции роста доли возобновляемых источников энергии в структуре общего первичного энергоснабжения, а также определены перспективы развития возобновляемых источников энергии и проведения прогностических оценок использования возобновляемой энергетики. Исследованы перспективы развития энергии ветра, гидроэнергетики, ресурсы термальных вод, твердой биомассы органического происхождения. Структурировано динамику соответствующего роста мощности биоэнергетического оборудования по секторам и создание новых рабочих мест; графически изображено оценку распределения биотоплива по видам для производства тепловой энергии в Украине.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, потенциал, энергетическая политика, экономический рост.

SOME ASPECTS OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN UKRAINE

Mykoliuk Oksana, Bobrovnyk Valentyna

The article is devoted to research and analysis of the use of renewable energy sources. The operation of enterprises is too energy-intensive, which leads to dependence on energy imports, higher production costs of domestic products, reduction of the competitiveness and sustainability of enterprises to changes in the environment. In this context, the issue of finding innovative ways to ensure the competitiveness of domestic commodity producers by replacing traditional fuel and energy resources with renewable energy sources is becoming relevant. It is emphasized that at the current stage of development of the national economy, energy security is a basis and an integral part of all branches of the economy. It is stated that the use of renewable energy sources is one of the most important directions of the energy policy of Ukraine. Tendencies of growth of the share of renewable energy sources in the structure of total primary energy supply are determined. Prospects for the development of renewable energy sources are outlined and prognostic estimates of the use of renewable energy are carried out. Development prospects of wind energy, hydropower, thermal water resources, and solid biomass of organic origin are studied. The total annual potential of livestock and vegetable agricultural biomass in Ukraine and Khmelnytskyi region is

determined. The dynamics of a corresponding growth of bioenergy equipment capacity by sectors and creation of new workplaces are structured; the assessment of the distribution of biofuels by type for the production of thermal energy in Ukraine is graphically depicted. It is substantiated that the use of renewable energy technologies is one of the main conditions for ensuring the future development of enterprises, their dynamic development and competitiveness. Proved that when carrying out the energy modernization of production enterprises, it is possible to solve several important tasks of economic expediency and ensuring the competitiveness of products.

Keywords: renewable energy sources, capacity, energy policy, economic growth.

Постановка проблеми В умовах зростаючої вичерпності традиційних енергетичних ресурсів та загострення глобальних суперечностей економічного розвитку, одним із головних завдань національного стратегічного спрямування є забезпечення енергетичної безпеки. Вирішення такого роду проблеми, можливе в першу чергу завдяки диверсифікації енергетичних ресурсів, оптимізації моделі енергоспоживання та впровадження енергоефективних технологій на основі джерел відновлюваної енергії. Відновлювана енергетика за останнє десятиліття спромоглася стати не лише інструментом досягнення ідеї низьковуглецевого розвитку суспільства, але набирає все більше аргументів на свою користь в якості економічно обґрунтованої альтернативи використання викопних видів палива.

У 2007-2018 рр. споживання енергії з використанням відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) у світі зросло з 93,2 млн. т н.е. до 419,6 млн. т н.е. або у 4,5 рази, а у 2015 р. загальний глобальний річний приріст потужностей у відновлюваній енергетиці перевищив аналогічний показник традиційної генерації, що підкреслює конкурентоспроможність виробництва енергії на основі ВДЕ [4]. Попит на відновлювальні джерела енергії має постійну тенденцію до зростання, впроваджуються нові й удосконалюються вже існуючі технології виробництва енергії з ВДЕ. Враховуючи той факт, що відновлювальні джерела енергії мають невичерпну ресурсну базу і є екологічно чистою основою енергетики країн в майбутньому, необхідність їх подальшого розвитку і впровадження є вкрай важливим, як в промисловості так і в побуті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Важливі аспекти розвитку відновлюваної енергетики стали предметом дослідження низки зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед вітчизняних науковців: Гелетуха Г.Г. [1], Кудря С.О. [2], Дорошкевич А.З. [6], Земляний М.Г. [6], Перебийніс В.І. [5], Півняк Г.Г. [7], Прокіп А.В. [8], Сохацька О.М. [3], Шевцов А.І. [6] та ін. [10; 11], комплексно розглядають стан, проблеми та перспективи розвитку відновлюваної енергетики в Україні. Враховуючи зростаючу роль енергетичної безпеки країни та необхідність зменшення залежності від імпортованих енергоносіїв, питання інноваційного розвитку відновлюваних джерел енергії потребує подальших досліджень.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми Сьогодні проблема підвищення енергоефективності та забезпечення енергетичної безпеки вітчизняних підприємств залишається невирішеною та актуальною. Функціонування підприємств є надто енерговитратним, що призводить до залежності від зовнішніх джерел енергоносіїв, високої собівартості вітчизняної продукції, зниження конкурентоздатності та стійкості підприємств до змін зовнішнього середовища. У даному контексті постає питання пошуку інноваційних шляхів забезпечення конкурентоспро-

можності вітчизняних товаровиробників шляхом впровадження відновлюваних джерел енергії.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі перспективних шляхів інноваційного розвитку відновлюваної енергетики, визначенні потенціалу заміщення ними традиційних джерел енергії з метою забезпечення енергетичної безпеки та залежності від імпортованих енергоносіїв.

Виклад основного матеріалу дослідження До основних відновлюваних джерел енергії відносяться: сонячна, вітрова, сонячна, тверда біомаса, біогаз, рідке біопаливо, гідроелектростанції, а також енергії припливів, хвиль океану тощо. Враховуючи значну перспективу України у розвитку вітроенергетики, завдяки освоєнню вітрового потенціалу степових та гірських районів, зауважимо, що загальний вітровий потенціал, який є другим за потужністю ресурсом відновлюваної енергії України, за даними Міжнародного агентства з відновлюваної енергетики (IRENA) становить – 16-24 ГВт. Вітроенергетика України потенційно може забезпечити річні обсяги енергії, еквівалентні 10,5 млн. т н.е., що дозволить заощаджувати близько 13 млрд. м³ природного газу в рік. Стан та перспективи розвитку вітрової енергетики України представлено у таблиці 1.

Вітрова енергетика – це галузь відновлюваної енергетики, що спеціалізується на використанні кінетичної енергії вітру. Нині силу вітру застосовують для видобутку електроенергії. Хоча ціна 1 кВт год, видобутої з енергії вітру, порівняно невисока, але всі проекти з будівництва нових вітряків зазвичай мають тривалий період окупності.

Джерело вітроенергетики – Сонце, бо саме воно сприяє утворенню вітру. Від загальної кількості енергії сонця 1-2% перетворюється на енергію вітру. Сучасні технології забезпечують використання лише горизонтальних вітрів, що панують близько до поверхні землі та мають швидкість повітряного потоку від 12 до 65 км/год.

Україна має значну перспективу розвитку вітроенергетики завдяки освоєнню вітрового потенціалу степових та гірських районів, зокрема Причорноморського та Приазовського. Для промислового використання енергії вітру економічно обґрунтованими є степові простори південних та південно-східних областей. У перспективі виробництво електроенергії шляхом створення та експлуатації вітроелектричних установок може становити 15-20% у загальному балансі електроенергії. Україна має достатній досвід проектування, будівництва, експлуатації та обслуговування вітрових електростанцій. Ефективність використання вітрових електростанцій становить 7-10%. Для прикладу, у країнах ЄС цей показник – 20-24%. Максимально ефективно використання енергії вітру в Україні дасть змогу щорічно виробляти 5,71 млн. МВт-год, тобто компенсувати 2,5% загального енергоспоживання країни.

Таблиця 1. Стан та перспективи розвитку вітрової енергетики

Назва об'єкту	Значення показника, МВт								Джерело інформації	
	Введено		Заплановане введення							
	Всього	2016	Всього	2016	2017	2018	2019	2020		
Плановий показник введення потужності згідно з НІД ВЕ до 2020 року	2280		1280	350	300	250	200	180	НІД ВЕ	
Потужності введено та такі, що заплановано ввести до 2020 року	2447,646		1938	11,6	566,7	731	301	327,7	Асоціації, ОДА, НЕК "Укренерго" НКРЕКП	
Всього по країні	970,6	113,7								
Всього у Хмельницькій області	7,026	4,9	64,9	4,9	0	60	0	0		
Кам'янець-Подільська СЕС (ПП "Подільськенерго")			60			60				НЕК "Укренерго"
ТОВ "Екотехнік-Ярмолинці", Ярмолинський р-н, с. Ясенівка	1,976									НКРЕКП
ТОВ "Екотехнік Нова-Ушиця", Новоушицький р-н, с. Слобідка	4,9	4,9	4,9	4,9					НКРЕКП	
Коржівська СЕС (ЗЕА "Новосвіт"), Старокостянтинівський р-н, с. Коржівка	0,15								НКРЕКП	

Для того, щоб будівництво вітроелектростанцій виявилось економічно виправданим, необхідно, щоб середньорічна швидкість вітру в цьому районі становила не менше 6 м/с. У нашій країні вітряки доцільно будувати на узбережжях Чорного й Азовського морів, у степових районах, а також у гірській місцевості.

Перевагами вітрової енергетики є екологічна чистота. Вона не забруднює атмосферу, не споживає палива і не спричинює теплового забруднення довкілля. Недоліками вітрових електростанцій є те, що вони створюють шум високої частоти, тому потребують великих земельних площ для свого розміщення, а також створюють незручності мешканцям населеним пунктам, які розташовані поруч. Є ще один вид впливу вітрової енергетики: генератори великих вітрогенераторів обертаються зі швидкістю близько 30 об./с і перешкоджають міграції комах. Потенціал вітрової енергії в Україні та Хмельницької області представлений у табл. 2.

Україна має потужні ресурси вітрової енергії: річний технічний вітроенергетичний потенціал дорівнює 30 млрд. кВт·год. Приведені дані є базовими при впровадженні вітроенергетичного обладнання і призначені до використання проєктувальниками об'єктів вітроенергетики для встановлення оптимальної потужності вітроагрегатів та типу енергії (електрична або механічна) для ефективного її виробництва в конкретній місцевості.

В умовах України за допомогою вітроустановок можливим є використання 15-19% річного об'єму енергії вітру, що проходить крізь перетин поверхні вітро-

колеса. Очікувані обсяги виробництва електроенергії з 1 м² перетину площі вітроколеса в перспективних регіонах складають 800-1000 кВт·год/м² за рік. Єдиним на цей час підприємством в Україні з виробництва сучасних вітроенергетичних установок є ТОВ «Фурлендер Виндтехнологі Україна» (ТОВ «ФВТ-Україна») керуючої Компанії «Вітряні парки України». Підприємство створене з використанням досвіду європейських виробників вітроустановок і оснащене сучасним устаткуванням. До переліку вітроустановок, що виробляються підприємством відносять:

1. FL2000 – потужність 2,05 МВт, висота башти 85-98 м, діаметр ротора 100 м.
2. FL2500 – потужність 2,5 МВт, висота башти 98,2 м, діаметр ротора 100 м.
3. FL3000 – потужність 3,0 МВт, висота башти 100 м, діаметр ротора 120 м.

Окрім того: освоєне виробництво наступних компонентів на підприємствах України: виробництво трубчастої башти; виробництво анкерної корзини; механічна обробка маточини ротора; виробництво рами гондоли; виготовлення склопластикової кабіни гондоли і обтікача.

Україна має потужні ресурси гідроенергії малих рік, загальний гідроенергетичний потенціал малих рік України становить біля 12,5 млрд. кВт·год., що складає біля 28% загального гідро потенціал у всіх рік України. Гідроенергетика є технологічно освоєним способом виробництва електроенергії, що має досить гарантований поновлюваний енергоресурс та найменшу собі-

Таблиця 2. Потенціал вітрової енергії в Україні та Хмельницької області

Територія	Середньорічна швидкість вітру, V_{cp} , м/с	Висота, м	Природний потенціал вітру, кВт · год/м ² рік	Технічно-досяжний потенціал вітру, кВт · год/м ² рік
Хмельницька область	4,5	15	2010	390
		30	2710	520
		60	3640	700
		100	4540	850
Україна	5,5	15	3200	620
		30	4320	830
		60	5810	1020
		100	7230	1150

вартість виробництва електроенергії серед традиційних паливних і більшості нетрадиційних технологій її виробництва.

В Україні потужність гідроелектростанцій становить лише 8,8% генеруючих енергоджерел, і може бути підвищена у 2-3 рази. Для України реальним є забезпечення розвитку гідроенергетики шляхом спорудження гідроелектростанцій потужністю 20-50 МВт та малих гідроелектростанцій на існуючих водоймищах, магістральних каналах, об'єктах водозабезпечення та водовідведення, а також відновлення та реконструкція об'єктів малої гідроенергетики, що виконують функцію із захисту прилеглих територій від повеней. Освоєння потенціалу малих річок із використанням малих та мікро гідроелектростанцій допомагає вирішити проблему енергозабезпечення споживачів. Найефективніші малі гідроелектростанції, що будують на існуючих гідротехнічних спорудах.

Вітчизняні машинобудівні підприємства виготовляють обладнання як для реконструкції та відновлення гідроелектростанцій, так і для спорудження нових. У планах – реконструювати з продовженням терміну експлуатації на 30-40 років понад 3,2 ГВт потужностей гідроелектростанцій та досягти приросту більше 1,5 ГВт потужностей, шляхом реконструкції діючих та спорудження нових гідроелектростанцій.

Переваги гідроелектростанцій: постійно поновлюваний природою запас енергії, простота експлуатації, безпека щодо забруднення навколишнього середовища. Головним недоліком гідроенергетики є руйнування природного ландшафту та затоплення великих площ родючих земель. Зокрема, на головній водній артерії України – Дніпрі водосховищами затоплено величезні площі українських чорноземів, які вимірюються тисячами квадратних кілометрів.

Головною перевагою малої гідроенергетики є дешевизна електроенергії, генерованої на гідроелектростанціях; відсутність паливної складової в процесі отримання електроенергії при впровадженні малих гідроелектростанцій дає позитивний економічний та екологічний ефект. Первинним джерелом енергії для малої гідроенергетики є гідропотенціал малих річок; верхня межа потужності гідроенергетичного обладнання становить 30 МВт. Згідно міжнародної класифікації за нормативом ООН, до малих гідроелектростанцій (МГЕС) відносять гідроелектростанції потужністю від 1 до 30 МВт, до міні ГЕС – від 100 до 1000 кВт, до мікро ГЕС – не більше 100 кВт.

При використанні гідропотенціалу малих річок України можна досягти значної економії паливно-енергетичних ресурсів, причому розвиток малої гідроенергетики сприятиме децентралізації загальної енергетичної системи, чим усунить ряд проблем як в енергопостачанні віддалених і важкодоступних районів сільської місцевості, так і в керуванні гігантськими енергетичними системами; при цьому вирішуватиметься цілий комплекс проблем в економічній, екологічній та соціальній сферах життєдіяльності та господарювання в сільській місцевості, в тому числі і районних центрів.

Для вирішення проблем розвитку малої гідроенергетики Україна має достатній науково-технічний потенціал і значний досвід в галузі проектування і розробки конструкцій гідротурбінного обладнання,

дослідження гідроенергетичного потенціалу малих річок, вирішення водогосподарських та екологічних проблем при будівництві гідроелектростанцій. Українські підприємства мають необхідний виробничий потенціал для створення вітчизняного обладнання малих ГЕС.

Відповідно до Національного плану дій з відновлюваної енергетики (NREAP), за рахунок модернізації існуючих потужностей, відновлення старих малих гідроелектростанцій, будівництва та введення в експлуатацію нових генеруючих потужностей гідроенергетики в Україні можна довести виробництво електроенергії:

- мікро- та міні-ГЕС – до 130 ГВт·год у 2020 році (при їх загальній потужності у 55 МВт);
- малі ГЕС – до 210 ГВт·год у 2020 році (при їх загальній потужності 95 МВт);
- великі ГЕС – до 12950 ГВт·год у 2020 році (при їх загальній потужності у 5200 МВт).

Геотермальна енергія (природне тепло Землі), акумульована в перших десятих кілометрах земної кори, за оцінкою вчених, досягає 137 трлн. т умовного палива, що вдесятеро перевищує геологічні ресурси всіх видів палива разом узятих. З усіх видів геотермальної енергії найефективнішими є гідрогеотермальні ресурси – термальні води та пароводяні суміші.

За прогнозами фахівців, в Україні річний теплоспоживання становить понад 400 млн. Гкал, а експлуатаційні ресурси термальних вод за запасами тепла еквівалентні використанню близько 10-12 млн. т умовного палива щороку. Перевагою геотермальної енергії є те, що температура теплоносія значно менша за температуру під час спалювання палива і найкращий спосіб використання геотермальної енергії – комбінований (видобуток електроенергії та обігрів). До недоліків слід віднести низьку термодинамічну якість, використання тепла неподалік місця його видобування, а також те, що вартість розробки свердловин зростає зі збільшенням глибини.

В Україні на даний момент побудовані 11 геотермальних електростанцій, а загальний потенціал геотермальних електростанцій складає 8,4 млн. т н.е./рік. Також були зроблені сотні свердловин, які досягли термальних вод і гарячих сухих порід та можуть бути використані для побудови електростанцій. Але, тимчасова окупація Криму та війна на сході внесли свої корективи, зокрема на території АК Крим розміщені чотири гідротермальні електростанції, які знаходились на виробничо-дослідному режиму роботи.

Одним з найбільш перспективних альтернативних джерел енергії на сьогодні є тверда біомаса органічного походження, у тому числі й рослинного. Енергія біомаси еквівалентна 2 млрд. т у.п./рік, що становить близько 13-15% загального використання первинних енергоресурсів світу. Виробництво енергії з відновлюваних джерел, включаючи біомасу, динамічно розвивається в більшості європейських країн. Цей напрямок об'єднує способи отримання енергії з відходів, біопалива з рослин, використання нетрадиційних видів палива. У біоенергетиці використовують сміття з будівництва, від вирубки лісу, від виробництва паперу, від фермерських господарств, сміття з міських звалищ і так само виробляється природним чином метан. Суттєво зросла актуальність проектів енергетичного використання біомаси та заміщення викопних палив,

в першу чергу природного газу. Найбільш динамічно розвивається використання деревини у вигляді дров, відходів деревообробки, тріски та гранул, спалювання лушпиння соняшника. Поступово зростає інтерес до енергетичного використання соломки зернових та відходів і залишків кукурудзи, енергетичних культур. Ряд вітчизняних компаній вже освоїли випуск котлів на біомасі як для побутових, так і промислових споживачів [9]. В законодавстві України визначення біомаси як сировини для енергетичного використання міститься в Законі України «Про альтернативні види палива»: біомаса – біологічно відновлювальна речовина органічного походження, що зазнає біологічного розкладу (відходи сільського господарства (рослинництва і тваринництва), лісового господарства та технологічно пов'язаних з ним галузей промисловості, а також органічна частина промислових та побутових відходів. На такому визначенні біомаси базується визначення поняття біологічних видів палива (біопалива): тверде, рідке та газове паливо, виготовлене з біологічно відновлювальної сировини (біомаси), яке може використовуватися як паливо або компонент інших видів палива.

Енергетична ефективність біоенергетики достатньо висока для того, щоб виділити її в окремий напрям енергетичного господарства; в Україні існує достатній енергетичний потенціал практично всіх видів біомаси і необхідна науково-технічна та промислова база для розвитку даної галузі енергетики.

Показники енергетичного потенціалу біомаси відрізняються від потенціалу інших відновлюваних джерел енергії тим, що, окрім кліматометеорологічних умов, енергетичний потенціал біомаси в країні в значній мірі залежить від багатьох інших факторів, в першу чергу від рівня господарської діяльності.

Частка біомаси в кінцевому енерговикористанні України зараз становить 2,5%. В європейських країнах – набагато більше. Наприклад, у Фінляндії цей показник дорівнює 28,1%, Латвії – 27,6%, Швеції – 26,6%. За оцінками Біоенергетичної асоціації України, потенціал біомаси в країні становить 27 млн. т умовного палива (у вугільному еквіваленті) при тому, що всього Україна споживає близько 180 млн. т у.т. в рік. З цих 27 млн. т 17 млн. – це відходи аграрного виробництва: солома, стебла, лушпиння соняшника, гній. Ще 10 млн. т можна отримати за рахунок вирощування енергетичних порід дерев і рослин.

Енергетичний потенціал біомаси представлено такими її складовими – енергетичним потенціалом тваринницької сільськогосподарської і рослинної сільськогосподарської біомаси та енергетичним потенціалом відходів лісу (табл. 3).

Приведені середньорічні показники енергетичного потенціалу основних видів біомаси для енергетичних потреб можуть бути використані для встановлення потенціалу при врахуванні відповідних коефіцієнтів по збільшенню або зменшенню обсягів отриманої біомаси в розрахунковому році. Тому дані про наявність кожного з видів біомаси для енергетичних потреб в областях України потребують щорічного обліку, дані про розподіл її енергетичного потенціалу відповідно потребують щорічного перерахунку (табл. 4).

Основними технологіями переробки біомаси, які можна використовувати в даний час є: пряме спалювання, піроліз, газифікація, анаеробна ферментація з утворенням біогазу, виробництво спиртів та масел для одержання моторного палива.

Відповідно до концепції розвитку біоенергетики, підготовленою Біоенергетичною асоціацією України найбільший ріст потужності біоенергетичного обладнання, обсягів використання біомаси та, відповідно, заміщення газу, прогнозується в ЖКГ та бюджетній сфері – на 3,18 млрд. м куб./рік (з 0,14 млрд. м куб./рік у 2013 р.). Загальне заміщення природного газу біомасою у цьому секторі у 2020 р. оцінюється у 3,32 млрд. м куб./рік. На другому місці по очікуваним обсягам заміщення природного газу знаходиться населення (2,23 млрд. м куб. у 2020 р.), найменший обсяг заміщення у 2020 р. прогнозується у промисловості та комерційних споживачів (1,66 млрд. м куб. у 2020 р.). Динаміку відповідного росту потужності біоенергетичного обладнання по секторах та створення нових робочих місць представлено на рис. 1.

Виключно важливим є питання забезпечення необхідним обсягом палива всіх запланованих до впровадження біоенергетичних установок. Оцінку розподілу біопалива за видами представлено на рис. 2.

З даного рисунку 2 видно, що для досягнення поставлених цілей найближчими роками потрібне широке залучення відходів сільського господарства (соломи, стебел кукурудзи/соняшника) та енергетичних культур до паливно-енергетичного балансу країни. Прогнозується, що у 2020 р. для виробництва енергії буде використовуватися близько 0,82 млн. т у.п. біомаси енергокультур. Для умов України найбільш придатними для вирощування (з метою отримання твердого біопалива) є верба, міскантус й тополя. Для отримання

Таблиця 3. Сумарний річний потенціал тваринницької сільськогосподарської біомаси в Україні та Хмельницькій області

№ п/п	Територія	Кількість гною, млн. т/рік	Вихід біогазу, млн. м³/рік.	Заміщення орг. палива, т у.п./рік
1	Хмельницька область	16,5	790	632
2	Україна	335,1	16706	13373

Таблиця 4. Потенціал рослинної сільськогосподарської біомаси в Україні

№ п/п	Територія	Біомаса зерно-бобових культур, тис. МВт год/рік	Біомаса соняшника, тис. МВт год/рік	Рослинні відходи кукурудзи, тис. МВт год/рік	Рослинні відходи овочів відкритого і закритого ґрунту, тис. МВт год/рік
1	Хмельницька область	1480	6	2490	330
2	Україна	21110	47964	49950	12070

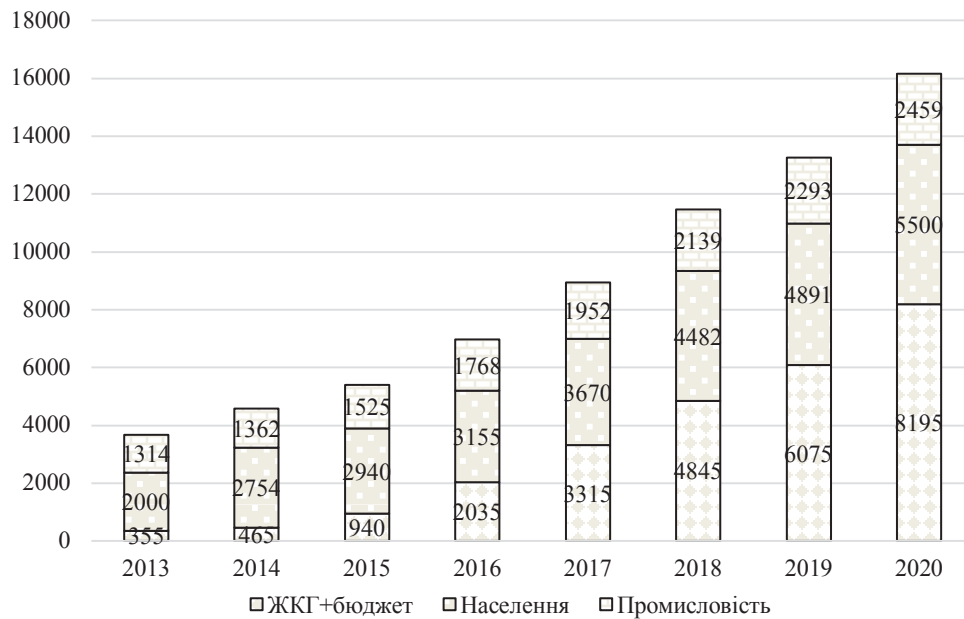

Рис. 1 Динаміка росту потужності біоенергетичного обладнання в Україні, МВт

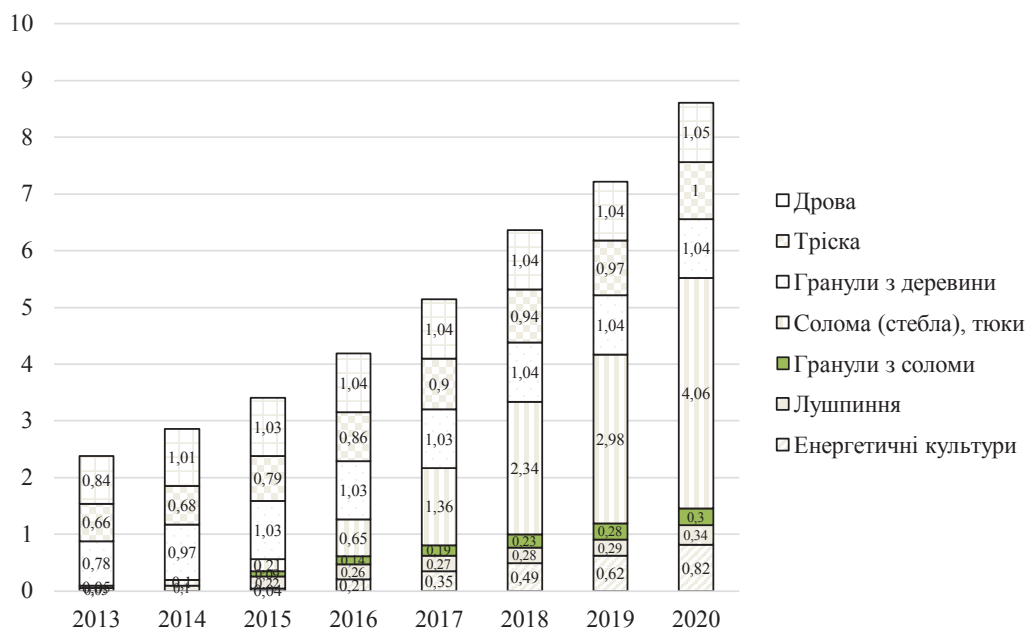

Рис. 2 Структура біопалива для виробництва теплової енергії в Україні, млн. т у. п

необхідної кількості біопалива з енергокультур під їх вирощування має буде задіяне загалом понад 118 тис. га у 2020 р. Це складатиме лише порядку 3% вільної площі сільськогосподарських земель в Україні.

Щодо розвитку біоенергетики у Хмельницькій області, то до 2019 року планується завершення будівництва біоелектростанції потужністю 44,2 МВт. Дана станція окрім електричної потужності матиме теплову потужність 130 МВт.

При обґрунтуванні впровадження біоенергетичних технологій забезпечення охорони оточуючого середовища знезараження відходів біомаси часто посідає перше місце; в процесі переробки тваринницьких відходів та міських стічних вод, окрім зне-

шкодження небезпечної мікрофлори, гельмінтів та насіння бур'янів, які попадають в ґрунт, в поверхневі та підземні води, усувається забруднення повітря в зонах їх накопичення.

Вирішення агротехнічних проблем є не менш важливим фактором на користь біоенергетики; причому в даному випадку слід враховувати не тільки підвищення врожайності за рахунок високоякісних добрив, але й зменшення на полях шкідливої мікрофлори та небажаної рослинності. Економічна ефективність біоенергетичного обладнання в більшості випадків забезпечується правильним вибором технології переробки біомаси та розташуванням обладнання в місцях постійного її накопичення; важливим є також ефективне і, по

можливості, комплексне використання всіх отриманих в процесі переробки продуктів.

Висновки. Отже, вирішення питання здобуття енергетичної незалежності лежить в площині відновлювальних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова, гідро-, біоенергія та ін. Енергія з таких джерел вважається зеленою, оскільки доступна з природи і не завдає шкоди довкіллю (або її вплив на навколишнє середовище мінімальний), може використовуватись вічно і в будь-якому куточку Землі. Саме тому вона є

відновлюваною і безпечною. Час від часу залежність від імпорту енергоресурсів призводить до серйозних економічних і політичних конфліктів, які суттєво впливають на національну безпеку України, гальмує зростання економіки. Саме тому існує велика необхідність у пошукові шляхів щодо скорочення цієї залежності, особливо у світлі вичерпності природних енергетичних ресурсів. Інноваційними шляхами розвитку для України є енергоефективні технології, які менше забруднюють навколишнє середовище і більш є ефективними.

1. Гелетука Г.Г., Железна Т.А., Баширов А.І. Енергетичний та екологічний аналіз технологій виробництва електроенергії з твердої біомаси. *Промислова теплотехніка*. 2017. Част. 1. Т. 39. №1. С. 58-64.
2. Кудря С.О., Тучинський Б.Г., Іванченко І.В., Петренко К.В. Оцінка вітрового енергетичного потенціалу зони відчуження ЧАЕС. *Відновлювана енергетика*. 2016. № 3 (46). С. 44-49.
3. Сохачька О.М., Ляшенко О.М., Олейко В.М. та ін. *Нетрадиційні та відновлювальні джерела енергії: оцінка ефективності інвестиційних проектів: монографія*. Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль. ТНЕУ, 2012. 308 с.
4. Офіційний веб-сайт Української вітроенергетичної асоціації. URL: <http://www.uwea.com.ua/press.php> (дата звернення: 03.06.2019).
5. Перебийніс В.І., Федірець О.В. Енергетичний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 190 с.
6. Шевцов А.І., Земляний М.Г., Дорошкевич А.З., Рязова Т.В., Вербинський В.В., Бараннік В.О. *Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій: монографія*. Донецьк. РФ НІСД, 2008. 208 с.
7. Півняк Г.Г., Шкрабець Ф.П. *Альтернативна енергетика в Україні: монографія*. Дніпропетровськ: Нац. гірн. ун-т, 2013. 109 с.
8. Прокіп А.В., Дудюк В.С., Колісник Р.Б. *Організаційні та еколого-економічні засади використання відновлюваних енергоресурсів: монографія*. Львів: ЗУКЦ, 2015. 337 с.
9. Сучасна енергетика – це відновлювана енергетика. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/24/612079/> (дата звернення: 03.06.2019).
10. Mykoliuk O. Analysis of methodological approaches to assessment of energy security of the state. *Actual problems of modern science: monograph / edited by Musial Janusz, Polishchuk Oleh, Sorocatji Ruslan*. Bydgoszcz, 2017. P. 726-736.
11. Mykoliuk O. Priority trends in ensuring the energy security of Ukraine in the terms of eurointegration. *Innovative technologies and scientific solutions for industries*. 2018. № 1(3). P. 116-123.

1. Heletukha H.H., Zheliezna T.A., Bashtovyi A.I. (2017). Enerhetychnyi ta ekolohichniy analiz tekhnolohii vyrobnytstva elektroenerhii z tverdoi biomasy [Energy and ecological analysis of solid biomass electricity generation technologies]. *Promyslova teplotekhnika*. Ch. 1. T. 39. No 1. Pp. 58-64. [in Ukrainian].
2. Kudria S.O., Tuchynskyi B.H., Ivanchenko I.V., Petrenko K.V. (2016). Otsinka vitrovoho enerhetychnoho potentsialu zony vidchuzhennia ChAES [Assessment of the wind energy potential of the Chernobyl exclusion zone]. *Vidnovliuvana enerhetyka*, 3 (46), 44-49. [in Ukrainian].
3. Sokhatska O.M., Liashenko O.M., Oleiko V.M. ta in. (2012). Netradytsiini ta vidnovliuvalni dzhерela enerhii: otsinka efektyvnosti investytsiinykh proektiv: monohrafiia [Non-traditional and renewable sources of energy: assessment of the effectiveness of investment projects: monograph]. Ternop. nats. ekon. un-t. Ternopil. TNEU. [in Ukrainian].
4. Ofitsiyniy veb-sait Ukrainskoi vitroenerhetychnoi asotsiatsii [The official website of the Ukrainian Wind Energy Association]. Retrieved from: <http://www.uwea.com.ua/press.php> (accessed 03 June 2019).
5. Perebyinis V.I., Fedirets O.V. (2012). Enerhetychniy faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti produktsii: monohrafiia [Energy factor for the competitiveness of products: monograph]. Poltava: PUET. [in Ukrainian].
6. Shevtsov A.I., Zemlianyi M.H., Doroshkevych A.Z., Riauzova T.V., Verbynskyi V.V., Barannik V.O. (2008). Perspektivy enerhozabezpechennia Ukrainy v konteksti svitovykh tendentsii: monohrafiia [Prospects of Ukraine's energy supply in the context of world trends: monograph]. Donetsk. RF NISD. [in Ukrainian].
7. Pivniak H.H., Shkrabets F.P. (2013). Alternatyvna enerhetyka v Ukraini: monohrafiia [Alternative energy in Ukraine: monograph]. Dnipropetrovsk: Nats. hirn. un-t. [in Ukrainian].
8. Prokip A.V., Dudiuk V.S., Kolisnyk R.B. (2015). Orhanizatsiini ta ekoloho-ekonomichni zasady vykorystannia vidnovliuvanykh enerhoresursiv: monohrafiia [Organizational and ecological and economic bases of the use of renewable energy resources: monograph]. Lviv: ZUKTs. [in Ukrainian].
9. Suchasna enerhetyka – tse vidnovliuvana enerhetyka [Modern energy – it is renewable energy]. Retrieved from: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/24/612079/> (accessed 03 June 2019).
10. Mykoliuk O. Analysis of methodological approaches to assessment of energy security of the state. *Actual problems of modern science: monograph / edited by Musial Janusz, Polishchuk Oleh, Sorocatji Ruslan*. Bydgoszcz, 2017. P. 726-736.
11. Mykoliuk O. Priority trends in ensuring the energy security of Ukraine in the terms of eurointegration. *Innovative technologies and scientific solutions for industries*. 2018. № 1 (3). P. 116-123.

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

УДК 658.64(477)

Грінченко Р.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств
та організації підприємницької діяльності,
Одеський національний економічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Динамічні умови господарювання вимагають високоефективної діяльності суб'єктів у будь-якій сфері, проте діяльність сучасних підприємств супроводжується високим рівнем конкуренції та невизначеності. Формування ефективного механізму адаптації підприємств створить передумови для підвищення конкурентоздатності сучасних підприємств та подальшого розвитку економіки країни, а ефективний механізм адаптації підприємств до змін повинен базуватись на врахуванні тенденцій розвитку підприємництва в країні, що відмінні для кожної країни у сучасному динамічному світі. Підприємництво в Україні нарощує свої обсяги, проте відзначаються деякі негативні структурні зрушення у бік зростання спекулятивної діяльності на території країни та зменшення ефективності використання ресурсів у процесі діяльності. Сучасні українські підприємства постійно працюють в умовах політичної, економічної, соціальної та науково-технологічної нестабільності і вирішенню проблем боротьби із нестабільністю може сприяти формування підприємствами гнучкого механізму адаптації підприємств до змін, що, в першу чергу, базується на усвідомленні ними сучасних тенденцій, що відбуваються у зовнішньому середовищі їх діяльності.

Ключові слова: підприємства, тенденції, зміни, напрямки розвитку, структура.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Гринченко Р.В.

Динамические условия хозяйствования требуют высокоэффективной деятельности субъектов в любой сфере, однако деятельность современных предприятий сопровождается высоким уровнем конкуренции и неопределенности. Формирование эффективного механизма адаптации предприятий создаст предпосылки для повышения конкурентоспособности современных предприятий и дальнейшего развития экономики страны, а эффективный механизм адаптации предприятий к изменениям должен базироваться на учете тенденций развития предпринимательства в стране, которые отличаются в каждой стране в современном динамичном мире. Предпринимательство в Украине наращивает свои объемы, однако отмечаются некоторые негативные структурные сдвиги в сторону увеличения спекулятивной деятельности на территории страны, и уменьшение эффективности использования ресурсов в процессе деятельности. Современные украинские предприятия постоянно работают в условиях политической, экономической, социальной и научно-технологической нестабильности, и решению проблем борьбы с нестабильностью может способствовать формированию предприятиями гибкого механизма адаптации к изменениям, который, в первую очередь, базируется на осознании ими современных тенденций, происходящих во внешней среде их деятельности.

Ключевые слова: предприятия, тенденции, изменения, направления развития, структура.

TRENDS IN ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN UKRAINE

Hrinchenko Raisa

Dynamic conditions of economic activity require highly effective activities of entities in any sphere, but the activity of modern enterprises is accompanied by a high level of competition and uncertainty. The purpose of the article is theoretical substantiation of processes and tendencies that reflect the dynamics of entrepreneurship in Ukraine at the present stage. The formation of an effective mechanism for adapting enterprises will create the preconditions for increasing the competitiveness of modern enterprises and further development of the country's economy. In Ukraine the number of business entities has slightly decreased. The number of individuals-entrepreneurs was more likely to hurt. This tendency testifies to the ineffectiveness of measures of state power on interaction and stimulation of self-employment of people on the territory of the country. Self-employed entrepreneurs are the driving force behind the development of the economy of any country, a means to overcome the problems of low solvency and unemployment in the state. In the structure of expenses of business entities in Ukraine for the period from 2013 to 2017, the share of material expenses increased and the share of labor costs and deductions on social measures decreased. This tendency negatively characterizes the development of the country's economy, that is, the country does not implement innovative technologies that create opportunities for saving material resources, but at

the same time, technologies are introduced to save human resources and expenses associated with them. This tendency can promote the development of unemployment and reduce the solvency of the population in the country. The largest increase in material costs in agriculture and industry. Although this tendency is characteristic of most types of economic activity in Ukraine. It is also associated with inflationary processes in the country and the dependence of most areas of activity on imported material resources. Entrepreneurship in Ukraine is increasing its volumes, but some negative structural changes are noted in the direction of the growth of speculative activity on the territory of the country, and the reduction of the efficiency of the use of resources in the process of activity. An effective mechanism for adapting enterprises to change should be based on the trends of entrepreneurial development in the country, which have their own differences for each country in the modern dynamic world.

Keywords: enterprises, trends, changes, directions of development, structure.

Постановка проблеми. Необхідність дослідження сучасних тенденцій та особливостей розвитку підприємництва в Україні зумовлена великим значенням його для розвитку економіки країни. Динамічні умови господарювання вимагають високоефективної діяльності суб'єктів у будь-якій сфері, проте діяльність сучасних підприємств супроводжується високим рівнем конкуренції та невизначеності. Формування ефективного механізму адаптації підприємств створить передумови для підвищення конкурентоздатності сучасних підприємств та подальшого розвитку економіки країни. Проте ефективний механізм адаптації підприємств до змін повинен базуватись на врахуванні тенденцій розвитку підприємництва в країні, що мають свої власні відмінності для кожної країни у сучасному динамічному світі.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Останніми роками багато науковців приділяють увагу питанням зміни тенденцій розвитку підприємництва в Україні. Питання щодо тенденцій розвитку підприємництва досліджуються такими провідними ученими, як: О.В. Дикань [1], А.І. Ковальов [2], О.В. Кашуба [3], Т.Д. Костенко [4], М.А. Латинін [5], Т.К. Мещерякова [6], В.В. Папп [7] та ін. Проте розвиток підприємництва в Україні характеризується швидкими темпами змін, що висуває необхідність більш комплексного та системного його аналізу з метою формування ефективного механізму адаптації підприємств до змін.

У зв'язку із особливою важливістю цього питання для розвитку економіки України воно потребує подальшого розгляду та доповнення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання, що досліджується, характеризується недостатнім науковим опрацюванням. Дослідження, що проводяться не мають системного характеру, та розглядають лише окремі проблемні аспекти розвитку підприємництва України. Вирішення окресленого питання потребує комплексного підходу, який повинен базуватись на досконалому аналізі сучасного стану розвитку підприємництва в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування процесів та тенденцій, що відображають динаміку підприємництва в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження основних тенденцій розвитку сучасного підприємництва розпочнем із аналізу статистичної інформації щодо підприємництва, яка дає змогу виділити загальні для України тенденції розвитку підприємництва.

Перш за все проаналізуємо кількість суб'єктів господарювання в Україні за останні 7 років, з 2010 по 2017 роки (рис. 1). Дані показники свідчать про зростання або ж скорочення підприємницької активності у державі, що свідчить про ефективність або неефективність стимулювання розвитку підприємництва на

рівні державного управління. В Україні за визначений період дещо скоротилась кількість суб'єктів господарювання. Більш значними темпами скоротилась кількість фізичних осіб-підприємців. Дана тенденція свідчить про неефективність заходів державної влади щодо взаємодії та стимулювання самозайнятості людей на території країни. Самозайняті підприємці є рушійною силою розвитку економіки будь-якої країни, засобом подолання проблем низької платоспроможності та безробіття на території держави. Тому слід зазначити, що тенденція скорочення кількості суб'єктів господарювання не є позитивною для України.

Проте слід зауважити, що обсяг реалізованої продукції в Україні за зазначений період значно зріс (рис. 2), причому основну частину обсягу продукції реалізують підприємства, а не фізичні особи-підприємці.

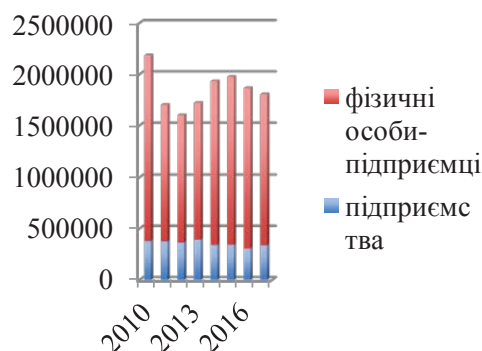

Рис. 1. Кількість суб'єктів господарювання в Україні за період 2010-2017 років, одиниць

Джерело: [8]

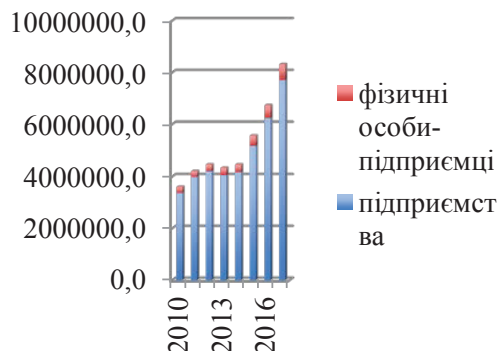

Рис. 2. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) в Україні за період 2010-2017 років, млн. грн.

Джерело: [8]

емці. Але ж дана тенденція пов'язана із інфляційними процесами в державі та не може розглядатися як один із визначників показників розвитку підприємництва в державі. Величина частки реалізованої продукції підприємствами пов'язана із більш високими обсягами здійснення діяльності, ніж дозволяють законодавчі акти для ведення діяльності фізичними особами-підприємцями.

Наступним етапом проаналізуємо зміну структури суб'єктів господарювання в Україні за видами економічної діяльності за період 2010-2017 роки [8].

У 2010 році у структурі суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності перше місце посідала кількість підприємств оптової та роздрібною торгівлі із часткою у 54,82%, проте за сім років частка підприємств оптової та роздрібною торгівлі скоротилась до рівня 46,41%. Також слід зауважити, що за зазначений період скоротилась частка кількості будівельних підприємств (з 3,44% до 2,78%), підприємств транспорту (з 6,68% до 5,31%). Проте зросла частка підприємств, що здійснювали сільськогосподарську діяльність (з 3,68% до 4,24%) та інформаційну, телекомунікаційну діяльність (з 2,56% до 8,14%). Такі показники динаміки кількості суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності свідчать про зміну уподобань підприємців щодо сфери діяльності. Тобто останнім часом, наприклад, у торгівлі скорочується кількість підприємств, а у інформаційній та телекомунікаційній сфері – навпаки, збільшується. Проте кількість підприємств зовсім не свідчить про скорочення обсягів реалізації продукції такими підприємствами. Наприклад, підприємства сфери торгівлі нарощують обсяги реалізації, скорочуючи кількість підприємств.

На рис. 3,4 представлена структура обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за видами економічної діяльності в Україні за період 2013, 2017 роки.

Аналізуючи зміну структури обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за видами економічної діяльності в Україні за період з 2013 по 2017 роки, можна побачити наступні тенденції:

- частка продукції сільського господарства зросла з 7,6% до 9,8%. Беручи до уваги те, що Україна є державою із сприятливими для розвитку сільського господарства умовами дана тенденція є позитивною. Тобто підприємці навчаються використовувати наявні природні ресурси. Проте, розглядаючи більш досконало структуру сільськогосподарського виробництва, слід відмітити наявну проблему зношування природних ресурсів за рахунок вирощування технічних культур, таких, наприклад, як ріпак, та недотримання правил сівобігу. Таким чином, з одного боку, зростають обсяги виробленої сільськогосподарської продукції, а з іншого, зростає зношення природних ресурсів України.

- частка обсягу продукції оптової та роздрібною торгівлі зросла з 14,6% до 16,0%. Зростання даного показника при скороченні суміжних показників промисловості (з 48,7% до 46,2%) свідчить про нарощування обсягів спекулятивної діяльності в країні. Тобто ми скорочуємо виробництво, проте перепродаж товарів зростає. Ця тенденція є негативною для подальшого розвитку економіки країни.

Наступним етапом у дослідженні розвитку підприємництва в Україні виступає аналіз структури витрат суб'єктів господарювання за економічними елементами (табл. 1).

Загалом у структурі витрат суб'єктів господарювання в Україні за період з 2013 по 2017 роки збільшилась частка матеріальних витрат (з 72,3% до 75,0%) та зменшилась частка витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи. Дану тенденцію негативно характеризує розвиток економіки країни,

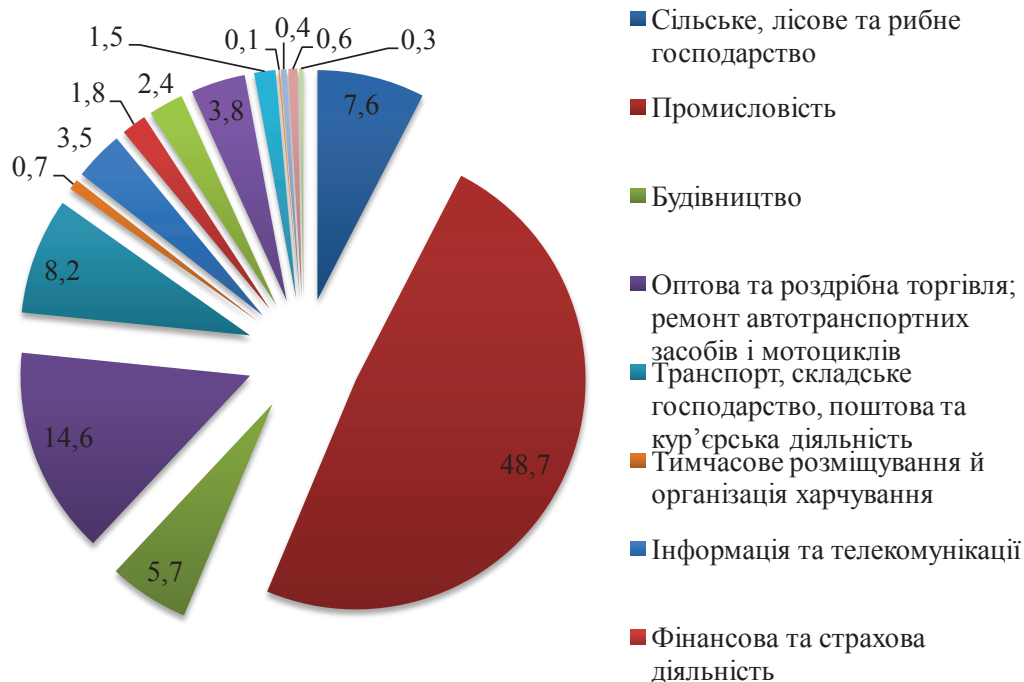

Рис. 3. Структура обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за видами економічної діяльності в Україні у 2013 році, %

Джерело: [8]

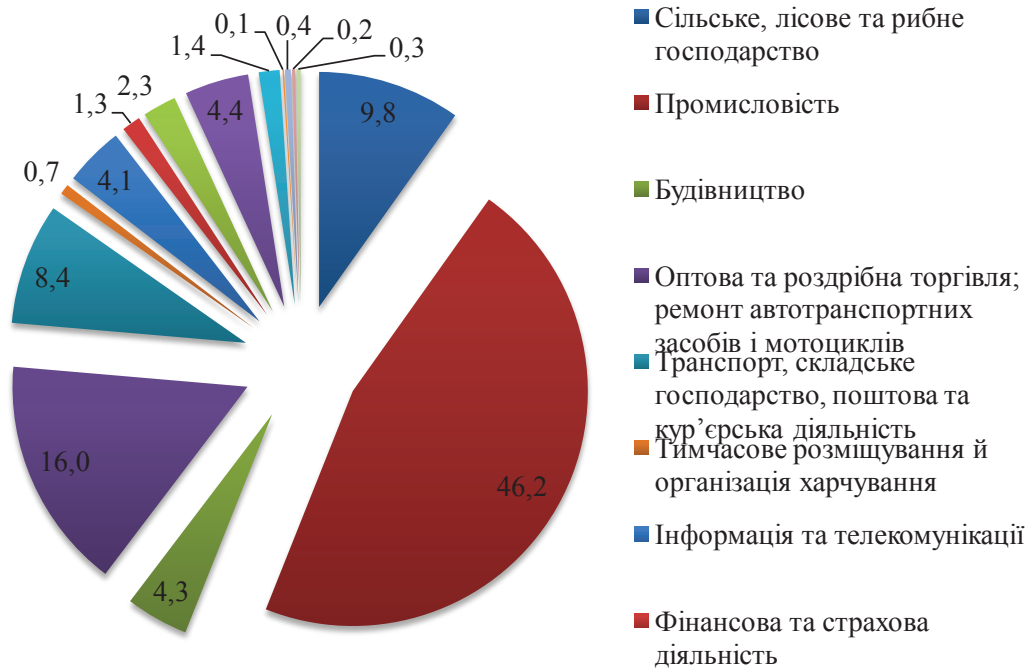

Рис. 4. Структура обсягу виробленої продукції (товарів, послуг) суб'єктами господарювання за видами економічної діяльності в Україні у 2017 році, %

Джерело: [8]

Таблиця 1. Структура витрат суб'єктів господарювання за економічними елементами у 2013 та 2017 роках, %

	Роки	З них за складовими витрат				
		Матеріальні витрати	Амортизація	Витрати на оплату праці	Відрахування на соціальні заходи	Інші витрати
Усього	2013	72,3	7,0	14,0	5,1	1,6
	2017	75,0	7,0	13,4	2,8	1,8
Сільське, лісове та рибне господарство	2013	78,0	6,2	10,8	3,9	1,1
	2017	80,1	6,0	9,3	2,0	2,6
Промисловість	2013	75,8	6,2	11,6	4,4	2,0
	2017	80,3	5,4	10,1	2,1	2,1
Будівництво	2013	85,1	2,5	8,4	3,1	0,9
	2017	86,6	2,7	8,3	1,8	0,6
Оптова та роздрібна торгівля	2013	69,0	6,3	17,8	5,9	1,0
	2017	68,1	5,3	21,8	4,3	0,5
Транспорт	2013	58,4	9,8	22,9	8,3	0,6
	2017	57,6	17,3	19,7	4,1	1,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	2013	57,8	9,1	21,9	7,7	3,5
	2017	61,0	6,9	25,3	5,6	1,2
Інформація та телекомунікації	2013	58,6	16,6	17,5	5,7	1,6
	2017	61,5	13,9	19,0	3,4	2,2
Фінансова та страхова діяльність	2013	44,6	3,3	39,3	12,6	0,2
	2017	44,8	4,1	42,4	8,5	0,2
Операції з нерухомим майном	2013	55,3	22,6	14,3	4,9	2,9
	2017	57,4	19,3	15,0	3,1	5,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	2013	68,2	2,6	21,6	6,8	0,8
	2017	71,1	2,2	22,1	4,0	0,6
Діяльність у сфері адмін. та допоміжного обслуговування	2013	47,1	16,6	26,2	9,2	0,9
	2017	51,3	14,4	27,6	5,8	0,9
Освіта	2013	43,4	6,7	36,0	12,6	1,3
	2017	44,8	7,7	38,0	8,0	1,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2013	55,2	8,4	26,0	9,2	1,2
	2017	52,3	6,1	33,3	7,2	1,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2013	37,9	21,6	33,8	6,4	0,3
	2017	30,9	18,8	44,4	5,3	0,6

Джерело: [8]

тобто в країні не впроваджуються інноваційні технології, що створюють можливості для економії матеріальних ресурсів, але, в той самий час, впроваджуються технології для економії людських ресурсів та витрат, пов'язаних із ними. Дана тенденція може сприяти розвитку безробіття та зниженню платоспроможності населення в країні. Найбільше зросли матеріальні витрати у сільському господарстві та промисловості. Хоча дана тенденція є характерною для більшості видів економічної діяльності в Україні. Пов'язана вона також із інфляційними процесами в країні та залежністю більшості сфер діяльності від імпортованих матеріальних ресурсів.

Розглядаючи рентабельність здійснення операційної діяльності суб'єктами господарювання в Україні, слід відзначити наступне: у 2010 році середній показник рентабельності становив 4,0%, у 2017 році його значення зросло до 8,8%. Дані показники в узагальненому вигляді позитивно характеризують розвиток суб'єктів господарювання в Україні.

Провівши дослідження основних, узагальнених тенденцій розвитку підприємництва в Україні, слід зазначити наступне. Підприємництво в Україні нарощує свої обсяги, проте відзначаються деякі негативні структурні зрушення у бік зростання спекулятивної діяльності на території країни, та зменшення ефективності використання ресурсів у процесі діяльності.

Сучасні українські підприємства постійно працюють в умовах політичної, економічної, соціальної та науково-технологічної нестабільності. Вирішенню проблем боротьби і нестабільністю може сприяти формування підприємствами гнучкого механізму адаптації підприємств до змін, що, в першу чергу, базується на усвідомленні ними сучасних тенденцій, що відбуваються у зовнішньому середовищі їх діяльності.

Розвиток підприємництва в Україні передбачає формування теоретико-методологічного базису управління їх діяльністю, обґрунтування на наукових засадах принципів, чинників, методів та інструментів управління такими підприємствами із урахуванням динамічних умов ринку.

В теперішніх умовах управління діяльністю підприємств, що базується не на інтуїтивному підході, а науковому, стає все більш актуальним. Сучасні підприємства стикаються із проблемами, пов'язаними із глобалізаційними чинниками та проблемами, що виникають у його макросередовищі та мікросередовищі. Підвищення ефективності діяльності сучасних підприємств та досягнення ними конкурентних переваг можливі лише за умови комплексного підходу до процесу управління своєю діяльністю. Комплексне вирішення зазначеного завдання дозволить вирішити економічні проблеми діяльності підприємств та створити передумови для розвитку економіки країни, що безпосередньо впливає і на соціальний розвиток у державі.

1. Дикань О.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017. № 57. С. 58-66.

2. Кашуба О. Підприємництво в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Економіка та держава. 2015. № 6. С. 103-106.

3. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності / за заг. ред. А.І. Ковальова. Одеса : Атлант, 2014. 178 с.

4. Костенко Т.Д., Підгора Є.С. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства. Київ, 2017. 340 с.

5. Державне регулювання інноваційного розвитку економіки України: стратегічні пріоритети / за заг. ред. М.А. Латиніна. Харків : Видавництво ХарРІ НАДУ «Магістр», 2014. 320 с.

6. Розвиток підприємництва в Україні: теорія, методологія та практика / за ред. О.О. Нepochatenko. Умань : Видавець «Сочінський М.М.», 2017. 244 с.

7. Папп В.В. Сучасний стан і тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. Бізнес-інформ. 2013. № 6. С. 160-164.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 08.05.2019).

1. Dykan O.V. (2017). Rozvytok maloho biznesu v Ukraini: problemy ta shliakhy zabezpechennia [Small business development in Ukraine: problems and ways of providing]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, 57, 58-66. [in Ukrainian].

2. Kashuba O. (2015). Pidpriemnytstvo v Ukraini: problemy ta perspektvy rozvytku [Entrepreneurship in Ukraine: problems and prospects of development]. Ekonomika ta derzhava, 6, 103-106. [in Ukrainian].

3. Ekonomichnyy rozvytok rehionu na osnovi aktyvizatsii pidpriemnytskoi diialnosti [Economic development of the region on the basis of activation of entrepreneurial activity] / za zah. red. A.I. Kovalova. Odesa : Atlant, 2014. [in Ukrainian].

4. Kostenko T.D., Pidhora Ye.S. (2017). Ekonomichnyy analiz i diahnostyka stanu suchasnoho pidpriemstva [Economic analysis and diagnostics of a state of the modern enterprise]. Kyiv. [in Ukrainian].

5. Derzhavne rehulivannia innovatsiynoho rozvytku ekonomiky Ukrainy: stratehichni priorytety [State regulation of innovation development of Ukraine's economy: strategic priorities] / za zah. red. M.A. Latynina. Kharkiv : Vydavnytstvo KharRI NADU «Mahistr», 2014. [in Ukrainian].

6. Rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini: teoriia, metodolohiia ta praktyka [Development of entrepreneurship in Ukraine: theory, methodology and practice] / za red. O.O. Nepochatenko. Uman : Vydavets «Sochinskyi M.M.», 2017. [in Ukrainian].

7. Papp V.V. (2013). Suchasnyy stan i tendentsii rozvytku maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Current state and trends of small business development in Ukraine]. Biznes-inform, 6, 160-164. [in Ukrainian].

8. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 08 May 2019).

УДК 330.342.3

Палант О.Ю.

доктор економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств,
бізнес-адміністрування та регіонального розвитку,
Харківський національний університет міського
господарства імені О.М. Бекетова

Стаматін В.В.

генеральний директор КП «Харківський метрополітен»

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО ЕФЕКТУ ВІД ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЧНОГО ВЕДЕННЯ ПОЇЗДІВ МЕТРОПОЛІТЕНУ

У статті розглянуто наукову проблему модернізації підприємств метрополітену шляхом заміни існуючих систем ведення поїздів на систему автоведення, основною перевагою якої є суміщення важливих функцій: забезпечення безпеки та якості пасажироперевезень, дотримання графіків руху, економії електроенергії, сталої експлуатації рухомого складу (колісних пар) та рейкового господарства, поліпшення умов праці робітників метрополітену. У статті дано подальше теоретичне обґрунтування системної модернізації підприємств громадського транспорту з доопрацюванням та розширенням раніше запропонованої авторами концептуальної схеми системної модернізації підприємств цієї галузі. Акцент зроблено на соціальній складовій загального ефекту від впровадження системи автоматичного ведення поїздів на метрополітенах країни. Розглянуто всі три ланки пасажироперевезень – замовник (органи місцевого самоврядування), підприємства метрополітену (перевізник) та пасажир.

Ключові слова: система автоматичного ведення поїздів, формування, метрополітен, соціальний ефект, модернізація, пасажироперевезення.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО ЭФФЕКТА ОТ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ АВТОМАТИЧЕСКОГО ВЕДЕНИЯ ПОЕЗДОВ МЕТРОПОЛИТЕНА

Палант А.Ю., Стаматин В.В.

В статье рассмотрена научная проблема модернизации предприятий метрополитена путем замены существующих систем ведения поездов на систему автоведения, основным преимуществом которой является совмещение ряда важных функций: обеспечение безопасности и повышение качества пассажироперевозок, соблюдение графиков движения, экономия электроэнергии, экономия капитальных затрат на эксплуатацию и ремонт подвижного состава (колесных пар) и рельсового хозяйства, улучшение условий труда работников метрополитена. В статье дано дальнейшее теоретическое обоснование системной модернизации предприятий общественного транспорта с доработкой и расширением ранее предложенной авторами концептуальной схемы системной модернизации предприятий этой отрасли. Акцент сделан на социальной составляющей общего эффекта от внедрения системы автоматического ведения поездов на метрополитенах страны. Рассмотрено все три звена пассажироперевозок – заказчик (органы местного самоуправления), предприятия метрополитена (перевозчик) и пассажиры.

Ключевые слова: система автоматического ведения поездов, формирование, метрополитен, социальный эффект, модернизация, пассажироперевозки.

FORMATION OF THE ECONOMIC AND SOCIAL EFFECTS FROM THE IMPLEMENTATION OF THE AUTOMATIC DRIVING METRO TRAINS

Palant Oleksii, Stamatyn Vyacheslav

The article discusses the scientific issues of modernization of metro enterprises by replacing the existing train driving systems with an innovative automatic driving system, in which the driver is present in the cab, but only monitors the operation of the equipment. The main advantage of this system, which has become widespread in the world, is that it combines a number of important functions: ensuring safety, improving the quality and comfort of passenger traffic, keeping schedules, saving energy, saving capital costs for operating and repairing rolling stock (wheelsets), and rail units (rails, sleepers, turnouts), improvement of working conditions of metro workers, can serve as a training device for machinists with insufficient experience. It also performs the function of information support for all levels involved in the process of passenger transportation. Another important function of the system is self-diagnosis. The system itself is able to monitor the correct operation of the functional units of the equipment and detect faults. The purpose of the article is a subsequent theoretical substantiation of the need for systemic modernization of public urban electric transport enterprises (trolleybus, tram, metro) with the refinement and expansion of the conceptual scheme of systemic modernization of enterprises of this industry previously proposed by the authors. Emphasis is placed on the social component of the overall effect of the introduction of an automatic train

driving system in the Ukrainian metro. In this regard, all three links of passenger transportation are considered – the customer (local authorities), metro enterprises (carrier) and passengers. And the metro enterprises are considered as a socio-economic system with all its features and functions.

Keywords: automatic train driving system, metro, social effect, modernization, passenger transportation.

Постановка проблеми. Кризовий стан підприємств міського електричного транспорту (трамвай, тролейбус, метрополітен), їх низькі фінансові результати й фінансова залежність від органів міського самоврядування вимагають обґрунтування й впровадження дієвих заходів з метою забезпечення розвитку як окремих електротранспортних підприємств, так і галузі міського електричного транспорту країни в цілому. Галузь потребує системної модернізації.

Одним з найважливіших напрямків реалізації модернізаційних заходів для метрополітенів є впровадження систем автоматизованого ведення поїздів (САВП). Це повинно стати ключовим моментом забезпечення подальшого розвитку підприємств метрополітену на довгостроковій основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами модернізації та реструктуризації підприємств міського електричного транспорту присвячені роботи дослідників Е.Н. Водовозова та ін. [1], О.І. Никифорова [2], Н.В. Сментіної [3], І.О. Башинської та В.Ю. Філіппова [5] та інших. Теоретичні й практичні аспекти роботи метрополітенів досліджували зокрема автори С.В. Очеретенко [5], І.Г. Міренський та А.М. Сосипатров [6], М.С. Анастасов та А.С. Кочерігін [7] та інші.

Визнаючи високу теоретичну обґрунтованість і безсумнівну практичну цінність результатів робіт згаданих учених та практиків, слід зазначити, що проблеми підвищення ефективності роботи підприємств метрополітену шляхом модернізації та впровадження інноваційних ідей та передових технічних розробок залишаються та вимагають подальшого вивчення й удосконалення. Соціальні аспекти проблематики в роботі транспортних підприємств теж висвітлені не в достатній мірі.

Постановка завдання. Метою дослідження є подальше теоретичне обґрунтування системної модернізації підприємств громадського транспорту з доопрацюванням та розширенням раніше запропонованої авторами концептуальної схеми системної модернізації підприємств цієї галузі. Акцент буде зроблено на соціальній складовій загального ефекту від впровадження САВП на метрополітенах країни.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу проблем функціонування і розвитку підприємств міського громадського електричного транспорту, проведеного авторами статті, автори прийшли до висновку, що проблеми, крім іншого, виникають через переважно екстенсивний розвиток галузі на основі тривалого використання наявних ресурсів. А такий передовий навіть для світової економіки фактор, як впровадження системи автоведення поїздів на підприємствах метрополітенів країни дасть поштовх для подальшого розвитку підприємств галузі. І це вже буде вважатися за інтенсивний шлях розвитку. Ні для кого не секрет – транспорт потребує реформування з метою вирішення назрілих проблем, важливіша з яких – збитковість підприємств.

Впровадження системи автоматичного ведення поїздів метрополітену – найпотужніший фактор сис-

темної модернізації підприємств галузі та напрямок виведення її з кризи.

Коротко зупинимось на перевагах САВП. У зв'язку з її впровадженням:

1) підвищується пропускна здатність станцій (за деякими оцінками на 10-12% у порівнянні з системою керування поїздами метрополітену, що використовується сьогодні) за рахунок більш точного виконання графіка руху; це підвищить пасажирооборот, що в свою чергу підвищить доходність підприємств і позитивно позначиться на податкових відрахуваннях;

2) поліпшується виконання часу ходу за рахунок підвищення точності одержуваної вихідної інформації, переданої датчиками ДППШ (датчиками путі і швидкості) та датчиками кутових переміщень, що входять до апаратури САВП, (точність швидкості руху поїзда буде мати погрішність $\pm 0,5$ км/год., точність часу приходу на станцію буде мати погрішність ± 1 с);

3) підвищення точності руху поїзда дозволяє скоротити інтервали між поїздами попутного проходження, знизити затримки по відправленню й прийманню поїздів на станції, скоротити кількість показань світлофорів, що обмежують швидкість руху поїзда, а отже, зменшиться і число позапланових гальмувань (за деякими оцінками на 15%), при цьому підвищується середня швидкість руху поїзда по перегону на 2-3 км/год., заощаджується електроенергія й не так сильно зношуються рейки, стрілки й колісні пари вагонів рухомого складу;

4) підвищується безпека руху за рахунок зменшення стомлюваності машиніста й виключення людського фактора; дістає розв'язання ряд завдань по безпечному проведенню операцій по веденню поїзда, у тому числі здійснення гальмування при проходженні по ділянках постійного або тимчасового обмеження швидкості;

5) дозволяє наблизити навички керування поїздом машиністом з недостатнім досвідом до навичок ветеранів з одночасним навчанням новачків обґрунтованому вибору режимів ведення. Тобто САВП може виконувати функції навчального тренажера для машиністів (або їх помічників), що дозволяє знизити витрати на навчання;

6) дозволяє мінімізувати затрачений час і підвищити точність прицільного гальмування (що важливо для специфіки метрополітенів, де велика кількістю зупинок та невеликі по протяжності перегони між станціями поєднані з необхідністю точної зупинки поїзда на платформі, що має обмежену довжину) з ± 1 метр до $\pm 0,1$ метр;

7) дозволяє збільшити час висадки й посадки пасажирів за рахунок використання наявної функції автоматичного відкриття дверей, отже командою для відкриття дверей є знаходження поїзда в точці прицільного гальмування або у точці зупинки першого вагону; команда відкриття дверей поєднана з функцією інформування пасажирів гучномовним зв'язком про назву станцій.

8) контролює правильність роботи функціональних вузлів апаратури, здійснюючи при цьому функцію самодіагностики.

Отже, використання САВП полегшує працю машиніста, сприяє підвищенню продуктивності праці, дозволяє ощадливо споживати електроенергію, вести її точний облік, стежить за виконанням графіку руху, підвищує безпеку та виконує функцію інформаційного забезпечення для всіх рівнів, що задіяні у процесі пасажироперевезень.

Отже переконливо доведено, що впровадження САВП в роботу метрополітенів країни дасть вагомі переваги, підвищить ефективність роботи підприємства, позитивно вплине на всі складові модернізаційного процесу.

В [8, с. 21] запропонована та докладно описана концептуальна схема, яка в узагальненому вигляді ілюструє зв'язок між основними принципами, напрямками та результатами модернізації підприємств міського електричного транспорту (рис. 1). Але в [8] були розглянуті тільки організаційна, економічна та технічна складові процесу системної модернізації. Насправді існує ще кілька складових процесу, що розглядається.

Одна з них – а саме інвестиційна складова – дуже докладно розглянута в монографії [1]. Не менш важливими за розглянуті на концептуальній схемі рисунка 1 складовими є управлінська, кадрова, інженерна, екологічна та інформаційна складові, можливо деякі інші. Всі вони присутні в модернізаційному процесі, в якому задіяна САВП. Ще одна складова – соціальна – відображає ставлення (реакцію) населення (споживачів) до інновацій. На ній автори зупиняться більш докладно в рамках даної статті.

Оскільки підприємства метрополітену можна розглядати як соціально-економічну систему, де соціальні ролі людей узгоджуються з їхніми економічними інтересами, тоді й ефективність функціонування підприємств можна розділити на економічну й соціальну складові. Економічні вигоди підприємства визначаються як економічний ефект від впровадження САВП (у трохи віддаленій перспективі), що передбачає і більш раціональне використання деяких видів ресурсів, у тому числі електроенергії, а також у підвищенні продуктив-

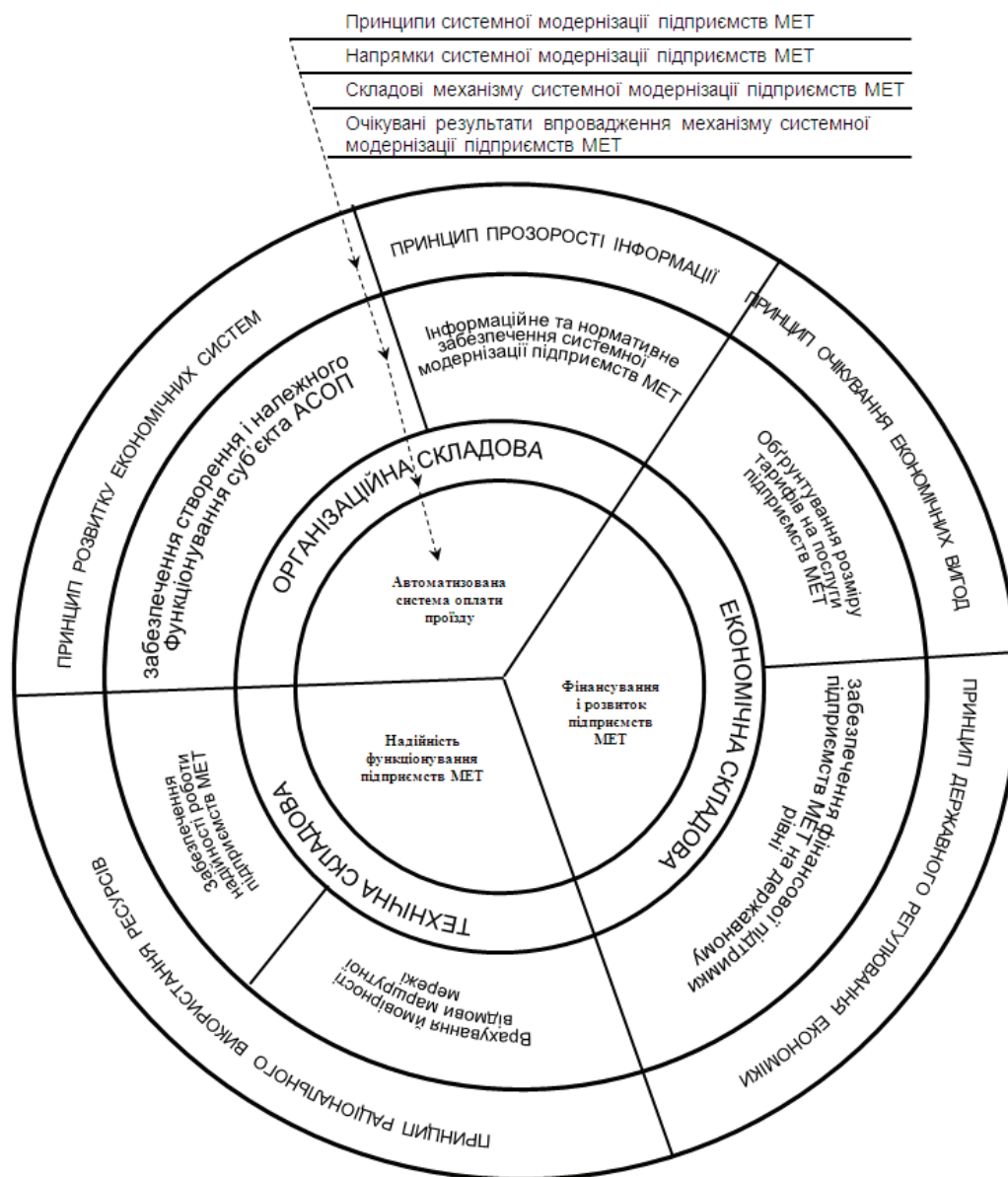

Рис. 1. Концептуальна схема системної модернізації підприємств міського електричного транспорту (MET)

ності праці працівників. Як відомо, економічні вигоди можна розрахувати з різною погрішністю результатів, методики розрахунку економічного ефекту відомі кожному економісту.

Соціальний ефект у більшості випадків не піддається математичним розрахункам і може бути описаний тільки вербально, без застосування кількісних показників. На *рівні підприємства* соціальний ефект виражається в поліпшенні умов праці частини працівників підприємства, в нашому випадку внаслідок автоматизації процесу управління веденням поїздів, а саме: здійснюється потужна інформаційна підтримка робочого процесу машиніста, знижується негативний вплив психофізіологічних факторів діяльності в складних виробничих ситуаціях, які щохвилини присутні в роботі метрополітену; забезпечується підвищення рівня ведення поїздів машиністами з недостатнім досвідом, відбувається навчання машиністів енергооптимальному веденню з одночасним підвищенням безпеки руху й виключається людський фактор, який найчастіше стає причиною тяжких аварій чи нестандартних ситуацій, наслідками яких можуть стати псування основних засобів, загроза здоров'ю та життя пасажирів. Адже система автоматичного керування поїздами практично виключає людський фактор і вважається набагато більш безпечною для пасажирів.

Біліченко В.В. та ін. в статті [9], яка присвячена впровадженню єдиного електронного квитка, наголошують, що пасажирів не готові міняти напрацьовану багаторічну систему. Автори даної статті погоджуючись з Біліченко та ін., підтверджують, що пасажирів не готові до кардинальних змін на транспорті, чого б ці зміни не торкались. До позитивних соціальних наслідків на *рівні пасажирів* відноситься функція САВП, що забезпечує можливість точної координації часу приходу поїздів на станції, що забезпечить пересадку пасажирів з та на маршрути наземного пасажирського транспорту без затримок на очікування. Значно підвищується рівень обслуговування пасажирів за рахунок точного дотримання розкладу й гарантованого оголошення назв станцій та подачі іншої інформації, тобто підвищується інформаційна складова соціального ефекту. Крім того, пасажирів менше часу будуть перебувати всередині рухомого складу, тобто час руху в транспорті буде зменшений, що повинно позитивно позначитись на іміджі громадського транспорту.

До негативних соціальних наслідків впровадження САВП можна віднести такі: звільнення частини працівників (не бажаючих пройти перекваліфікацію, яка буде запропонована підприємством) через переформування системи ведення поїздів метрополітену, непередбачену реакцію деяких працівників на зміни, що

відбуваються, напруженість у колективі через необхідність перерозподілу посадових обов'язків і повноважень при розв'язанні нових для підприємства завдань. А до позитивних можна віднести, наприклад, факт залучення фахівців для технічного обслуговування й складання програмного забезпечення САВП, що володіють спеціальними знаннями, уміннями й навичками.

На *рівні міста* ефект буде відчутний у зв'язку зі зростанням податкових надходжень до місцевих бюджетів з одночасним зменшенням навантаження на бюджет, маючи на увазі зменшення збитковості підприємств, що підпорядковані органам місцевого самоврядування.

Перелічимо фактори, які вплинуть на досягнення позитивного економічного ефекту від впровадження й використання САВП за рахунок наступних переваг у порівнянні з експлуатацією нині діючих систем:

- збільшиться пропускна здатність станцій метрополітену за рахунок чіткого дотримання графіків рух і як наслідок – збільшиться прибутковість підприємства, що потягне за собою збільшення податкових відрахувань;
- відбудеться скорочення кількості машиністів поїздів і деяких інших фахівців, і як наслідок – економія фонду заробітної плати;
- зменшаться витрати електроенергії в наслідок оптимізації динаміки на розгінно-гальмовому відрізку шляху, яка тепер буде підконтрольна електронним датчикам системи;
- збільшиться термін служби рейок, стрілочних переводів і колісних пар рухомого складу внаслідок більш плавного ходу поїздів.

Експлуатація подібних систем у світі показала, що скорочення витрати електроенергії перебуває на рівні 2-10% від спожитого обсягу, а термін служби рейок, стрілок і колісних пар зростає суттєво.

Звичайно потрібен комплексний, системний підхід до впровадження систем автоведення, тільки тоді може бути досягнутий значний ефект ще й за рахунок, наприклад, організації єдиної системи навчання машиністів, уніфікації технічного обслуговування електропоїздів і вдосконалювання систем обліку електроенергії на підприємствах тощо.

Висновки. На основі обґрунтування необхідності модернізації підприємств метрополітену нашої країни в плані впровадження в експлуатацію системи автоведення поїздів та за результатами аналізу їх нинішньої діяльності можна зробити наступні висновки: економічні й соціальні наслідки від впровадження системи, що є предметом статті, мають як позитивні, так і негативні сторони. Але переважна кількість зазначених факторів додають всім зацікавленим сторонам процесу перевезення – замовнику (органам місцевого самоврядування), підприємствам метрополітену та пасажиром – переваги.

1. Водовозов Є.Н., Димченко О.В., Палант О.Ю., Таратув О.Ю. *Проблеми реструктуризації підприємств наземного електричного транспорту: монографія.* Харків: Золоті сторінки, 2018. 208 с.
2. Никифоров О.І. *Модернізація наземних транспортних систем України: монографія.* Київ: НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України», 2014. 440 с.
3. Сментина Н.В., Доброва Н.В. *Модернізація міського електротранспорту на шляху забезпечення збалансованого розвитку міста.* Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 5/2. С. 55-62.
4. Башинська І.О., Філіппов В.Ю. *Проблеми та шляхи удосконалення функціонування міського пасажирського транспорту.* Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 7/1. С. 35-37.
5. Очеретенко С.В. *Розвиток мережі метрополітену на основі закономірностей формування пасажиропотоків (на прикладі Харківського метрополітену): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. техн. наук: 05.23.20.* Київ, 2004. 20 с.

6. Міренський І.Г., Сосипатров А.М. Удосконалення організації пасажирських перевезень на метрополітені. *Вестник ХНАДУ*. 2013. Вып. 61-62. С. 162-169.
7. Анастасов М.С., Кочерыгин А.С. Развитие инновационной структуры метрополитена мегаполиса: управленческий аспект. *Транспортное дело России*, 2013. Сер. Экономика. С. 39-44.
8. Палант О.Ю. Теоретико-методологічні засади управління системною модернізацією підприємств міського електричного транспорту : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня док. ек. наук : 08.00.04. Харків, 2017. 38 с.
9. Біліченко В.В., Цимбал С.В., Цимбал О.В., Чумак В.Ю. Аналіз проблем при впровадженні єдиного електронного квитка на громадському транспорті. *Матеріали VI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми і перспективи розвитку автомобільного транспорту»*, 12–13 квітня 2018 р. Вінниця : ВНТУ, 2018. С. 25-27. Режим доступу: <http://atmconf.vntu.edu.ua/material2018.pdf> (дата звернення: 12.06.2019).
1. Vodovozov Ye.N. Dymchenko O.V., Palant O.Iu., Taratuiev O.Iu. (2018). *Problemy restrukturyzatsii pidpriemstv nazemnoho elektrychnoho transportu : monohrafiia [Problems of restructuring of enterprises of ground electrical transport : monograph]*. Kharkiv : Zoloti storinky. [in Ukrainian].
2. Nykyforuk O.I. (2014). *Modernizatsiia nazemnykh transportnykh system Ukrainy : monohrafiia [Modernization of the land transport systems of Ukraine : monograph]*. Kyiv : NAN Ukrainy, DU «In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy». [in Ukrainian].
3. Smentyna N.V., Dobrova N.V. (2017). *Modernizatsiia miskoho elektrotransportu na shliakhu zabezpechennia zbalansovanoho rozvytku mista [Modernization of urban electric transport on the way of ensuring balanced development of the city]*. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 5/2, 55-62. [in Ukrainian].
4. Bashynska I.O., Filippov V.Iu. (2017). *Problemy ta shliakhy udoskonalennia funktsionuvannia miskoho pasazhyrskoho transportu [Problems and ways of improving the functioning of urban passenger transport]*. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, 7/1, 35-37. [in Ukrainian].
5. Ocheretenko S.V. (2004). *Rozvytok merezhi metropolitenu na osnovi zakonomirnostei formuvannia pasazhyropotokiv (na prykladi Kharkivskoho metropolitenu) [Development of the underground network on the basis of patterns of formation of passenger traffic (on the example of Kharkiv underground)]*: avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia kand. tekhn. nauk : 05.23.20. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Mirenskyi I.H., Sosipatrov A.M. (2013). *Udoskonalennia orhanizatsii pasazhyrskykh perevezen na metropoliteni [Improvement of the organization of passenger transportation on the underground]*. *Vestnyk KhNADU*, 61-62, 162-169. [in Ukrainian].
7. Anastasov M.S., Kocherygin A.S. (2013). *Razvytye ynnovatsyonnoi struktury metropolityena mehapolysa: upravlencheskyi aspekt [Development of the innovative metropolitan structure of the metropolis: the managerial aspect]*. *Transportnoe delo Rossyy, Ser. Ekonomika*, 39-44. [in Russian].
8. Palant O.Iu. (2017). *Teoretyko-metodolohichni zasady upravlinnia systemnoi modernizatsiiei pidpriemstv miskoho elektrychnoho transportu [Theoretical and methodological principles of management of system modernization of enterprises of urban electric transport]*: avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia dok. ek. nauk : 08.00.04. Kharkiv. [in Ukrainian].
9. Bilichenko V.V., Tsymbal S.V., Tsymbal O.V., Chumak V.Iu. (2018). *Analiz problem pry vprovadzeni yedynoho elektronnoho kvytka na hromadskomu transporti [Analysis of problems with the introduction of a single electronic ticket on public transport]*. *Materialy VI mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii «Problemy i perspektyvy rozvytku avtomobilnoho transportu»*, 12–13 kvitnia 2018 r. Vinnytsia : VNTU. Retrieved from: <http://atmconf.vntu.edu.ua/material2018.pdf> (accessed 12 June 2019).

E-mail: ladirra1104@gmail.com

УДК 338.4.021.8:656.2]:[658.115:347.2.02](477)(045)

Потетюєва М.В.

кандидат економічних наук, доцент,
начальник Управління офісом
корпоративного секретаря АТ «Укрзалізниця»

ОСОБЛИВОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ АКТИВІВ АТ «УКРЗАЛІЗНИЦЯ»

У статті визначено особливості капіталізації активів акціонерного товариства «Українська залізниця» з урахуванням Закону України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування». Розглянуто порядок утворення компанії, вжиті заходи стосовно реорганізації підприємств залізничного транспорту, зокрема проведення інвентаризацій та оцінки сформованих груп майна та майнових прав підприємств залізничного транспорту з урахуванням особливості проведення інвентаризацій та оцінки майна, яке розміщено на тимчасово окупованій території та території проведення антитерористичної операції. Також зазначено, що капіталізацію активів акціонерного товариства «Українська залізниця», з урахуванням діючих нормативно-правових законодавчих актів та відповідних спеціальних нормативних документів, завершено шляхом затвердження статуту, яким було визначено розмір статутного капіталу товариства.

Ключові слова: капіталізація, активи, оцінка, статутний капітал, оцінка, інвентаризація, Укрзалізниця.

ОСОБЕННОСТИ КАПИТАЛИЗАЦИИ АКТИВОВ АО «УКРЗАЛИЗНЫЦЯ»

Потетюева М.В.

В статье определены особенности капитализации активов акционерного общества «Украинская железная дорога» с учетом Закона Украины «Об особенностях образования акционерного общества железнодорожного транспорта общего пользования». Рассмотрен порядок образования компании, приняты меры по реорганизации предприятий железнодорожного транспорта, включая проведение инвентаризации и оценки сформированных групп имущества и имущественных прав предприятий железнодорожного транспорта, с учетом особенностей проведения инвентаризации и оценку имущества, расположенного на временно оккупированной территории и территории проведения антитеррористической операции. Также отмечено, что капитализацию активов акционерного общества «Украинская железная дорога», с учетом действующих нормативно-правовых законодательных актов и соответствующих специальных нормативных документов, завершено путем утверждения устава, которым был определен размер уставного капитала общества.

Ключевые слова: капитализация, активы, оценка, уставной капитал, инвентаризация, Укрзалізниця.

FEATURES OF CAPITALIZATION OF THE JOINT-STOCK COMPANY "UKRAINIAN RAILWAYS"

Potetiueva Maryna

The article specifies the features of the capitalization of the assets of the joint-stock company "Ukrainian Railways" taking into account the Law of Ukraine "On Peculiarities of Formation of a Joint-Stock Company of Public Railway Transport". In the scientific literature, capitalization is viewed primarily as a generalized indicator of the economic status of a business entity, in particular, as the market price of a company, while Ukrainian legislation defines capitalization as the value of a company or an object. The measures taken in relation to the reorganization of enterprises of railway transport and the order of formation of the company are considered taking into account the inventory and evaluation of the formed groups of property and property rights of railway enterprises, and also the peculiarities of inventory and valuation of property located in the temporarily occupied territory and territory of the antiterrorist operation. It should be noted that the valuation of each integral property complex was performed separately for specialized, non-specialized, and surplus assets, while financial assets were individually valued as separate assets, and 100 percent of shares in joint-stock companies were valued by income and/or property approach. These measures were carried out to form the authorized capital of the Joint Stock Company "Ukrainian Railways". The economic role of the authorized capital is to create a material basis for the formation and development of the company. At the expense of the authorized capital, fixed and working capital of the company are created. It defines the minimum size of the company's property, which guarantees the interests of its creditors. Thus, at the present time, the capitalization of the assets of the Joint Stock Company "Ukrainian Railways", taking into account the existing enactments and corresponding special regulatory documents, was completed by approving the statute, which determined the size of the authorized capital of the company, according to the consolidated asset valuation report of public railway transport.

Keywords: capitalization, assets, valuation, authorized capital, inventory, Ukrainian Railways.

Постановка проблеми. У ринковій економіці процес капіталізації розглядається з однієї сторони як накопичення реального капіталу, з другої сторони – це збільшення вартості функціонуючого капіталу за допо-

могою ринкових механізмів та фінансових інститутів, з третьої сторони – це економічний інструмент, критерій, що використовується інвесторами для прийняття відповідного рішення.

Сучасна наука використовує поняття капіталізації, в основному як узагальнюючий показник економічного стану суб'єкта господарської діяльності, у той же час законодавство України визначає капіталізацію як вартість компанії чи об'єкту. Проте у більшості наукових досліджень капіталізація визначається як ринкова ціна компанії.

Капіталізації є важливим завданням державної економічної політики, оскільки впливає на зростання капіталізації економіки в цілому, підвищення основних макроекономічних показників, інвестиційну привабливість та створення нових робочих місць, а також забезпечує вихід країни на міжнародні ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання капіталізації активів займалися зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як Л. Абалкін, В. Андрійчук, А. Браверман, Н. Брюховецька, Л. Вальрас, Д. Волошин, О. Гальцева, В. Гейць, М. Калиниченко, М. Козоріз, В. Корнєєв, А. Локтев, А. Лукашова, А. Маршал, М. Матвієнко, А. Могилова, О. Побурко, В. Рибалкін, І. Скворцов, А. Сміт, Л. Тараш, Г. Хотинська та ін.

Однак в сучасних умовах ринкової трансформації підприємств залізничного транспорту, що характеризується докорінним перетворенням системи корпоративних відносин шляхом утворення державної акціонерної компанії, актуальним залишається питання щодо особливості капіталізації активів залізничної галузі у процесі утворення товариства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей капіталізації активів підприємств залізничного транспорту, які були реорганізовані шляхом злиття, з подальшим утворенням акціонерного товариства «Українська залізниця».

Виклад основного матеріалу дослідження. Капіталізація активів акціонерного товариства «Українська залізниця» відбувалась з урахуванням Закону України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування», відповідно до якого утворення компанії відбувалось на основі рішення Кабінету Міністрів України відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, визначених цим Законом [1].

Акціонерне товариство «Українська залізниця» утворено як акціонерне товариство, 100 відсотків акцій якого закріплено в державній власності, на базі Державної адміністрації залізничного транспорту України, а також підприємств, установ та організацій залізничного транспорту загального користування, які реорганізуються шляхом злиття. Необхідно зазначити, що засновником компанії є держава в особі Кабінету Міністрів України.

Також товариство є правонаступником усіх прав і обов'язків Державної адміністрації залізничного транспорту України та підприємств залізничного транспорту.

Одночасно з прийняттям рішення про утворення товариства Кабінет Міністрів України сформував комісію з утворення компанії, до складу якої ввійшли представники Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, Державної адміністрації залізничного транспорту України, Фонду державного майна України, центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики, профспілок, що діють у галузі.

Роль комісії полягала у затвердженні зведеного передавального акту, зведеного акту оцінки майна залізничного транспорту загального користування, які були складені на основі узагальнених даних передавальних актів та актів оцінки, складених стосовно цілісного майнового комплексу кожного підприємства залізничного транспорту.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 № 200 «Про утворення акціонерного товариства «Українська залізниця» (далі – постанова) було визначено порядок утворення компанії та надано доручення відповідним органам державної влади щодо вжиття заходів стосовно реорганізації підприємств залізничного транспорту [2]. Крім того Міністерство інфраструктури разом з Укрзалізницею було зобов'язано:

- здійснити відбір на конкурсних засадах суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання та укласти з ним договір про проведення незалежної оцінки майна, в тому числі майнових прав та державних пакетів акцій (часток), що вносяться до статутного капіталу товариства. Взяти до відома, що оплата послуг з оцінки буде здійснюватися за рахунок коштів Укрзалізниці;

- подати відповідні переліки та зведені акти інвентаризації майна суб'єктові оціночної діяльності – суб'єктові господарювання, визначеному на конкурсних засадах;

- забезпечити до 31 травня 2015 року здійснення заходів щодо проведення незалежної оцінки.

Фонд державного майна України було зобов'язано:

- 1) забезпечити до 31 серпня 2015 року:

- проведення оцінки державних пакетів акцій (часток) господарських товариств, зазначених у додатку до постанови;

- рецензування звітів про оцінку майна, в тому числі майнових прав Укрзалізниці та підприємств залізничного транспорту, державних пакетів акцій (часток) господарських товариств;

- внесення до статутного капіталу товариства державних пакетів акцій (часток) господарських товариств;

- 2) вирішити в установленому порядку питання щодо:

- розірвання договорів про передачу повноважень на виконання функцій з управління корпоративними правами держави щодо господарських товариств;

- переказу акцій акціонерних товариств на рахунок товариства;

Також був визначений особливий порядок складення і затвердження зведеного акта оцінки майна компанії з урахуванням особливостей, якими передбачалось:

- проведення інвентаризації майна підприємств – у строк, що не перевищує 30 календарних днів з дати оцінки;

- затвердження Міністерством інфраструктури України переліків та зведених актів інвентаризації майна підприємств – у строк, що не перевищує 35 календарних днів з дати оцінки;

- проведення суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання незалежної оцінки майна і подання її замовникові звітів про оцінку – у строк, що не перевищує 12 місяців з дати проведення оцінки;

- рецензування Фондом державного майна звітів про оцінку майна – у строк, що не перевищує 20 календарних днів з дати надходження таких звітів;

– складення Комісією зведеного акта оцінки – у строк, що не перевищує 10 календарних днів з дати надходження від Фонду державного майна рецензій стосовно звітів про оцінку майна, зазначених в абзаці третьому підпункту 1 пункту 6 постанови, з висновком щодо їх повноти, правильності виконання та відповідності застосованих процедур оцінки майна вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна;

– рецензування Фондом державного майна зведеного акта оцінки – у строк, що не перевищує 15 календарних днів з дати його надходження.

На виконання зазначених завдань, Укрзалізницею було проведено інвентаризацію майнових об'єктів підприємств залізничного транспорту станом на 31.07.2014.

Нормативно-правовими актами, які регулюють питання проведення інвентаризації, встановлюють єдині вимоги до її виконання та документального оформлення результатів проведення інвентаризації є:

– положення про інвентаризацію майна державних підприємств, що приватизуються (корпоратизуються), а також майна державних підприємств та організацій, яке передається в оренду (повертається після закінчення строку дії договору оренди або його розірвання), затвердженого постановою кабінету Міністрів України від 02.03.1993 № 158 (зі змінами) [3];

– інструкції по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 11.08.1994 № 69 (зі змінами) [4];

– наказ Міністерства фінансів України від 22.11.2004 № 732 «Про затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 12.12.2004 № 1580/10179 [5].

Відповідно до законодавчих актів головною метою інвентаризації є визначення фактичної наявності й стану майна об'єктів інвентаризації, перевірка фактичної наявності майна з даними бухгалтерського обліку, врегулювання інвентаризаційних різниць та відображення результатів інвентаризації у передавальних балансах.

У зв'язку з проведенням інвентаризації майна підприємств і установ залізничного транспорту в цілях формування статутного капіталу АТ «Укрзалізниця» та на виконання пунктів 5 та 7 постанови [2], наказу Міністерства інфраструктури від 09.07.2014 № 301 [6] та відповідно до Закону України «Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» [1], в цілях формування статутного капіталу АТ «Укрзалізниця» наказом Державної адміністрації залізничного транспорту України від 10.07.2014 було утворено Центральну інвентаризаційну комісію та покладено на неї функції щодо координації робіт з проведення інвентаризації майна підприємств і установ залізничного транспорту.

Крім того було зобов'язано керівників підприємств та установ залізничного транспорту утворити інвентаризаційні комісії, затвердити їх склади, а також інвентаризаційні комісії підприємств та установ залізничного транспорту забезпечити керуючись нормативними документами провести інвентаризацію майна станом на 31.07.2014 з метою формування статутного капіталу АТ «Укрзалізниця» та підготувати відповідні документи.

За результатами інвентаризації були сформовані відповідні матеріали, які в подальшому були надані оцінювачу для проведення оцінки майнових об'єктів в цілях формування статутного капіталу товариства.

Крім того, з метою виконання завдань, визначених нормативними документами Укрзалізницею було проведено конкурс та укладено договір з суб'єктом оціночної діяльності для проведення незалежної оцінки майна, в тому числі майнових прав та державних пакетів акцій (часток), що були внесені до статутного капіталу компанії.

Суб'єктом оціночної діяльності оцінка була проведена на основі методології оцінки ринкової вартості майна та майнових прав для цілей формування статутного капіталу компанії, а також відповідних нормативних документів щодо оцінки [7].

Таким чином оцінці підлягали наступні групи майна та майнових прав:

1) нефінансові активи:

– право постійного користування земельними ділянками;

– право господарського відання майном;

– інші нематеріальні активи;

– незавершене будівництво;

– основні засоби;

– інші необоротні активи.

2) фінансові активи:

– відстрочені податкові активи;

– довгострокова дебіторська заборгованість;

– довгострокові фінансові інвестиції.

3) 100 відсотків пакетів акцій акціонерних товариств, що проводять ремонт тягового рухомого складу та виготовляють залізобетонні конструкції і шпали, повноваження з управління корпоративними правами яких здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту.

У відповідності до наведеної класифікації з метою оцінки наявності та розрахунку величини економічного зносу актив, нефінансові активи були розподілені на окремі цілісні майнові комплекси у такому порядку:

– аналіз самодостатності кожного з підприємств, активи якого оцінюються, за результатами чого визначалось чи придатне це підприємство для ведення незалежної господарської діяльності незалежно від інших підприємств Укрзалізниці і, навпаки, наскільки інші підприємства Укрзалізниці здатні належним чином функціонувати без нього;

– підприємства, які виявились самодостатніми, розглядались як окремі цілісні майнові комплекси;

– всі інші підприємства розглядались, як такі, що утворюють єдиний цілісний майновий комплекс.

У межах кожного цілісного майнового комплексу оцінка виконувалась в такому порядку:

1) майно та майнові права розподілялись на:

– спеціалізовані активи;

– неспеціалізовані активи;

– надлишкові активи.

2) вартість неспеціалізованих активів та надлишкових активів визначалась, виходячи з того, за яку суму даний актив можливо продати на ринку;

3) вартість спеціалізованих активів визначалась як вартість витрат на заміщення (відтворення) активу за вирахуванням усіх видів зносу: фізичного, функціонального та економічного;

4) методом дисконтування грошових потоків цілісних майнових комплексів оцінювався економічний знос відповідних активів.

Необхідно зазначити, що фінансові активи оцінювались індивідуально як окремі активи, а 100 відсотків пакетів акцій акціонерних товариств оцінювались доходним та/або майновим підходом та розглядались як окремі цілісні майнові комплекси.

У таблиці 1 наведено згруповані методологічні підходи та методи оцінки всіх об'єктів оцінки.

Необхідно звернути увагу щодо особливості проведення інвентаризації та оцінки майна підприємств залізничного транспорту, які розміщені на тимчасово окупованій території та території проведення антитерористичної операції. У зв'язку з неможливістю доступу до зазначених об'єктів та документів Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 12.11.2014 № 604 «Деякі питання інвентаризації майна підприємств та установ залізничного транспорту загального користування, яке розміщене на тимчасово окупованій території та території проведення антитерористичної операції» [8], якою було встановлено, що майно (активи, власний капітал та зобов'язання) підприємств та установ залізничного транспорту загального користування, їх структурних підрозділів, яке розміщене на тимчасово окупованій території та території проведення антитерористичної операції (далі – майно), не включається до переліків і зведених актів інвентаризації майна, а відображається в балансі (крім зобов'язань підприємств та установ залізничного транспорту загального користування, їх структурних підрозділів, які розташовані на тимчасово окупованій території) і закріплюється в частині активів за акціонерним товариством на праві господарського відання до проведення його інвентаризації та оцінки відповідно до нормативних документів.

Крім того було прийнято рішення, що після завершення тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та завершення проведення антитерористичної операції провести інвентаризацію та оцінку майна і за результатами подати пропозиції щодо зміни статутного капіталу акціонерного товариства «Укрзалізниця» згідно із законодавством.

Таким чином АТ «Укрзалізниця» було вжито вичерпних заходів на виконання нормативних документів щодо проведення капіталізації активів шляхом визначення статутного капіталу товариства з урахуванням зведеного акту оцінки майна залізничного транспорту загального користування..

Подальший процес капіталізації компанії передбачав формування її статутного капіталу. До статутного капіталу було внесено:

- майно залізничного транспорту загального користування;

- 100 відсотків акцій акціонерних товариств, що проводять ремонт тягового рухомого складу та виготовляють залізобетонні конструкції і шпали, повноваження з управління корпоративними правами яких здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту;

- акції (частки, паї), що належать державі у статутному (складеному) капіталі господарських товариств, утворених за участю підприємств залізничного транспорту;

- право постійного користування земельними ділянками, наданими для розміщення підприємств залізничного транспорту;

- право господарського відання магістральними залізничними лініями загального користування та розміщеними на них технологічними спорудами, передавальними пристроями, що безпосередньо використовуються для забезпечення процесу перевезень, а саме: залізничні станції та колії загального користування, тягові підстанції, контактна мережа та інші пристрої технологічного електропостачання, системи сигналізації, централізації, блокування та управління рухом поїздів, об'єкти і майно, призначені безпосередньо для виконання аварійно-відновлювальних робіт.

Економічна роль статутного капіталу полягає у створенні матеріальної бази для формування і розвитку товариства. За рахунок статутного капіталу створюються основні та оборотні фонди товариства. Він визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів.

Варто зазначити, що роль статутного капіталу товариства є важливою лише до моменту його створення.

Таблиця 1. Методологічні підходи та методи оцінки активів

Група активів	База оцінки	Методологічний підхід	Метод оцінки
Спеціалізовані основні засоби та незавершене будівництво: - операційні активи;	залишкова вартість заміщення (відтворення)	витратний	метод заміщення; метод відтворення
- надлишкові активи	ринкова вартість; вартість ліквідації	порівняльний	метод порівняння продажів
Неспеціалізовані основні засоби та незавершене будівництво	ринкова вартість	порівняльний; витратний	метод порівняння продажів
Нематеріальні активи	ринкова вартість; залишкова вартість заміщення (відтворення)	витратний; порівняльний; дохідний	метод заміщення; метод прямого відтворення; метод дисконтування грошових потоків
Фінансові активи та подібні до них	ринкова вартість	дохідний; майновий	метод дисконтування грошових потоків; метод чистих активів
Пакети 100 % акцій акціонерних товариств	ринкова вартість	дохідний; майновий	метод дисконтування грошових потоків; метод чистих активів

Річ у тім, що практично з перших днів функціонування товариства величина його статутного фонду починає відрізнятися від величини його активів. Це пов'язано із необхідністю на етапі створення товариства у організаційних та інших витратах, які здійснюються за кошти, передані до статутного капіталу, що приводить до його зменшення. У свою чергу капітал уже зареєстрованого товариства не є стабільним, оскільки товариство вступає у різні відносини з споживачами, постачальниками, партнерами, через нього проходять матеріальні та фінансові потоки, що логічно веде за собою постійні зміни активів підприємства.

Таким чином, економічна суть статутного капіталу полягає в тому, що він є лише тією величиною, яка показує стартові умови, з яких починало свою діяльність товариство. При неефективному управлінні підприємством навіть статутний капітал великих розмірів може бути використаний безрезультатно, при добре злагодженому та ефективному – збільшення капіталу та значне перевищення активів над статутним капіталом [9, с. 118].

З метою підсилення ролі статутного капіталу, законодавчо встановлено взаємозв'язок його розмірів з величиною чистих активів господарського товариства. Якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів господарського товариства виявиться меншою, ніж розмір статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому законом порядку. Якщо вартість чистих активів стає меншою, ніж мінімальний розмір статутного капіталу, встановлений законодавством, таке товариство підлягає ліквідації.

Статутний капітал товариства після формування в повному обсязі може бути збільшений за рішенням

загальних зборів товариства шляхом підвищення номінальної вартості акцій або розміщення додаткових акцій наявної номінальної вартості у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Товариство має право збільшувати статутний капітал після реєстрації звітів про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій, проте збільшувати статутний капітал для покриття збитків не допускається, крім випадків, установлених законодавством.

У той же час зменшення статутного капіталу товариства здійснюється за рішенням загальних зборів товариства шляхом зменшення номінальної вартості акцій або шляхом анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Зменшення статутного капіталу товариства допускається після повідомлення про це всім його кредиторам у встановленому законодавством порядку.

Висновки з проведеного дослідження. Капіталізацію активів акціонерного товариства «Українська залізниця», з урахуванням діючих нормативно-правових законодавчих актів та відповідних спеціальних нормативних документів, було завершено шляхом формування та затвердження статуту АТ «Укрзалізниця», яким було визначено, що статутний капітал товариства становить 229879 115000 гривень. Він поділяється на 229879115 простих іменних акцій номінальною вартістю 1000 гривень кожна. Акціонери товариства належать усі акції, що становить 100 відсотків статутного капіталу товариства, які він не може відчужувати, передавати в управління, заставу, використовувати для формування статутного (складеного) капіталу суб'єктів господарювання та вчиняти щодо них інші правочини, наслідком яких може бути їх відчуження з державної власності.

1. Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування : Закон України від 23.02.2012 № 4442-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17> (дата звернення: 09.04.2019).

2. Про утворення акціонерного товариства «Українська залізниця» : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF> (дата звернення: 09.04.2019).

3. Положення про інвентаризацію майна державних підприємств, що приватизуються (корпоратизуються), а також майна державних підприємств та організацій, яке передається в оренду (повертається після закінчення строку дії договору оренди або його розірвання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.1993 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-93-%D0%BF> (дата звернення: 09.04.2019).

4. Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків : наказ Міністерства фінансів України від 11.08.1994 № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94> (дата звернення: 18.04.2019).

5. Про затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів : наказ Міністерства фінансів України від 22.11.2004 № 732. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1580-04> (дата звернення: 18.04.2019).

6. Про заходи щодо реорганізації Укрзалізниці, підприємств та установ залізничного транспорту загального користування та інші заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 № 200 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця»: наказ Міністерства інфраструктури від 09.07.2014 № 301. URL: http://odz.gov.ua/reforming/order301_2014_07_1.pdf (дата звернення: 18.04.2019).

7. Про затвердження Методика оцінки майна : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1891. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF> (дата звернення: 10.05.2019).

8. Деякі питання інвентаризації майна підприємств та установ залізничного транспорту загального користування, яке розміщене на тимчасово окупованій території та території проведення антитерористичної операції : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.2014 № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2014-%D0%BF?lang=uk> (дата звернення: 17.06.2019).

9. Макаренко М.В., Лозова Т.І., Олійник Г.Ю. Нерухомість в системі корпоративного управління на залізничному транспорті. Київ : ДЕТУТ, 2009. 372 с.

1. Pro osoblyvosti utvorennia aktsionernoho tovarystva zaliznychnoho transportu zahalnoho korystuvannia : Zakon Ukrainy vid 23.02.2012 № 4442-VI [About the peculiarities of the formation of a joint-stock company of railway transport of general use: Law of Ukraine dated February 23, 2012 No. 4442-VI] / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17> (accessed 09 April 2019).
2. Pro utvorennia aktsionernoho tovarystva «Ukrainska zaliznytsia» : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2014 № 200 [About the formation of the joint stock company "Ukrainian Railways": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 25, 2014, No. 200]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF> (accessed 09 April 2019).
3. Polozhennia pro inventaryzatsiiu maina derzhavnykh pidpriemstv, shcho pryvatyzuiutsia (korporatyzuiutsia), a takozh maina derzhavnykh pidpriemstv ta orhanizatsii, yake peredaetsia v orendu (povertaetsia pislia zakonchennia stroku dii dohovoru orendy abo yoho rozirvannia) [Regulations on the inventory of property of privatized state enterprises (corporatized), as well as property of state enterprises and organizations, which is leased (returned after expiry of the term of the lease agreement or its termination)] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.03.1993 № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-93-%D0%BF> (accessed 09 April 2019).
4. Instruktsiia po inventaryzatsii osnovnykh zasobiv, nematerialnykh aktyviv, tovarno-materialnykh tsinnosti, hroshovykh koshtiv i dokumentiv ta rozrakhunkiv [Instruction on the inventory of fixed assets, intangible assets, inventory, cash and documents and payments] : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 11.08.1994 № 69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0202-94> (accessed 18 April 2019).
5. Pro zatverdzhennia typovykh form pervynnoho obliku ob'ektiv prava intelektualnoi vlasnosti u skladi nematerialnykh aktyviv [On approval of the standard forms of primary registration of objects of intellectual property rights as part of intangible assets] : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 22.11.2004 № 732. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1580-04> (accessed 18 April 2019).
6. Pro zakhody shchodo reorhanizatsii Ukrzaliznytsi, pidpriemstv ta ustanov zaliznychnoho transportu zahalnoho korystuvannia ta inshi zakhody shchodo vykonannia postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2014 № 200 «Pro utvorennia publichnogo aktsionernoho tovarystva «Ukrainska zaliznytsia»: nakaz Ministerstva infrastruktury vid 09.07.2014 № 301 [On measures for the reorganization of Ukrzaliznytsia, enterprises and institutions of railway transport of general use and other measures to implement the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 25.06.2014 No. 200 "On the formation of a public joint stock company" Ukrainian Railways ": Order of the Ministry of Infrastructure dated July 9, 2014, No. 301]. URL: http://odz.gov.ua/reforming/order301_2014_07_1.pdf (accessed 18 April 2019).
7. Pro zatverdzhennia Metodyka otsinky maina : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.12.2003 № 1891 [On Approval of the Methodology for Property Valuation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 10, 2003 No. 1891]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF> (accessed 10 May 2019).
8. Deiaki pytannia inventaryzatsii maina pidpriemstv ta ustanov zaliznychnoho transportu zahalnoho korystuvannia, yake rozmishchene na tymchasovo okupovanii terytorii ta terytorii provedennia antyterorystychnoi operatsii [Some issues of inventory of property of enterprises and institutions of railway transport of general use, which is located in the temporarily occupied territory and territory of the anti-terrorist operation] : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.11.2014 № 604. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2014-%D0%BF?lang=uk> (accessed 17 June 2019).
9. Makarenko M.V., Lozova T.I., Oliinyk H.Iu. (2009). Nerukhomist v systemi korporatyvnoho upravlinnia na zaliznychnomu transporti [Real estate in the system of corporate management in the railway transport]. Kyiv : DETUT. (in Ukrainian).

E-mail: marina11176@ukr.net

УДК 338.24

Поخیльченко О.А.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу і логістики,
Національний університет «Львівська політехніка»

ТРЕНДИ ЛОГІСТИКИ ТА SUPPLY CHAIN MANAGEMENT В ПРОЕКЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН INDUSTRY 4.0

У статті ідентифіковано актуальні тренди у галузі логістики та управлінні ланцюгами поставок під кутом трансформаційних змін, які є наслідком прямування сучасної промисловості до рівня Industry 4.0. Встановлено, що швидкий перехід промисловості до рівня Industry 4.0 обумовлює невідворотність процесу цифрової трансформації процесів усіх без виключення сучасних підприємств. З метою виявлення ключових трендів в логістиці та управлінні ланцюгами поставок, які, як очікується, матимуть сильний вплив на форму та розвиток бізнесу в найближчому майбутньому структуровано найбільш вагомі фактори впливу за масштабом цього впливу. Розглянуто глобальні тренди у розвитку світової економіки та проаналізовано дослідження, націлені на визначення головних світових трендів у сфері логістики та управлінні ланцюгами поставок відомих консалтингових та логістичних компаній світу, ідентифіковано концептуальні зміни в логістичній термінології в результаті цифрових трансформацій.

Ключові слова: Industry 4.0, управління ланцюгами поставок, цифрові технології, Digital Logistics, Smart Logistics, SCM 4.0.

ТРЕНДЫ ЛОГИСТИКИ И SUPPLY CHAIN MANAGEMENT В ПРОЕКЦИИ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ INDUSTRY 4.0

Поخیльченко Е.А.

В статье идентифицировано актуальные тренды в области логистики и управлении цепями поставок под углом трансформационных изменений, которые являются следствием следования современной промышленности к уровню Industry 4.0. Установлено, что быстрый переход промышленности к уровню Industry 4.0 обуславливает неизбежность процесса цифровой трансформации процессов всех без исключения современных предприятий. С целью выявления ключевых трендов в логистике и управлении цепями поставок, которые, как ожидается, будут иметь сильное влияние на форму и развитие бизнеса в ближайшем будущем структурировано наиболее весомые факторы влияния по масштабу этого влияния. Рассмотрены глобальные тренды в развитии мировой экономики и проанализированы исследования, нацеленные на определение главных мировых трендов в сфере логистики и управлении цепями поставок известных консалтинговых и логистических компаний мира, идентифицированы концептуальные изменения в логистической терминологии в результате цифровых преобразований.

Ключевые слова: Industry 4.0, управление цепочками поставок, цифровые технологии, Digital Logistics, Smart Logistics, SCM 4.0.

LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT TRENDS IN TRANSFORMATION CHANGE PROJECTION OF INDUSTRY 4.0

Pokhylchenko Olena

The current trends in logistics and supply chain management are identified under the view of the digital transformation, which is directly connected to the industry 4.0. It has been established that the rapid transition of industry to the level of Industry 4.0 determines the inevitability of the process of digital transformation of processes of all without exception of modern enterprises. With purpose to identify key trends in logistics and supply chain management, which are expected to have a strong impact on the form and business development in the near future, the most important factors influencing the scale of this impact are structured. The global trends in the development of the world economy are considered. The research is analyzed to the definition of the main world trends in the field of logistics and supply chain management by the world's leading consulting and logistics companies. Conceptual changes in logistic terminology as a result of digital transformations have been identified. It is concluded that in order to achieve economic growth in the context of growing digitalization, supply chains should be simultaneously effective, flexible and responsible. The two fundamental mechanisms for achieving such typically multi-polar orientations is: 1) estimating the partly or total use of digital technologies in terms of optimizing, speeding up and improving the quality of processes and decisions that are made between n-number of participants; 2) cooperation and partnership that guarantees not only stability and predictability in the supply chain, it will also serve as a source of reducing the risk as a result of non-synchronized solutions that undermine the ability of participants to achieve a balance between efficiency, elasticity and responsibility.

Keywords: Industry 4.0, Supply Chain Management, Digital technologies, Digital Logistics, Smart Logistics, SCM 4.0.

Постановка проблеми. За останні двадцять років ділове середовище зазнало значних змін: значно зменшилась тривалість часу виробництва, скоротився цикл життя продукту, збільшилась різноманітність і складність продукції, відбувається витіснення масового виробництва масовою кастомізацією продуктів і послуг. Особливо помітними є зміни в галузях, де критично важливе значення мають інформаційні технології, швидкий потік інформації і нові форми взаємодії з клієнтами. В таких галузях швидкими темпами нарощується попит на новітні рішення для «інтелектуальних виробництв» (англ. Smart Factory) і «інтелектуальних послуг» (англ. Smart Services). На відміну від традиційних, ці рішення здатні пропонувати підприємствам одночасно більшу гнучкість за більшої ефективності в розподілі ресурсів. В цьому контексті глобальною тенденцією розвитку світової промисловості є її прямування до рівня «Industry 4.0» та проникнення інформаційних технологій у всі сфери та аспекти людської діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій вказує на наростаючу інтенсивність інтересу дослідників з усіх частин світу до проблем, присвячених проблемам та перспективам реалізації потенціалу Industry 4.0 вже у найближчому майбутньому. До когорти іноземних та вітчизняних науковців слід віднести таких авторів: Bart van Ark [1], Nelson, S.B., Jarrahi, M.H., & Thomson, L. [2], Schrauf & Bertram [3], Steden, Ph., Kirchner, R. [4], Юрчак О.В. [5], Лігоненко Л.О. [6] та інші. Значну практичну цінність також мають дослідження всесвітньо відомих консалтингових фірм та логістичних асоціацій – Price Waterhouse Coopers, Boston Consulting Group, Cerasis, Logistics Bureau, BVL International.

На думку переважної більшості іноземних науковців [1-4] швидкий перехід до Industry 4.0 обумовлює невідворотність процесу цифрової трансформації процесів усіх без виключення сучасних підприємств. Стосовно розвитку теорії та практики управління ланцюгами поставок (англ. Supply chain management, SCM) – невідворотною є еволюція традиційних ланцюгів поставок до пов'язаної, розумної та високоефективної екосистеми ланцюга поставок (англ. Supply chain ecosystem) та новий концептуальний формат виражений в новітньому управлінському підході Supply chain management 4.0 (SCM 4.0). Згідно [4] Industry 4.0 представляє новий рівень організації та контролю всього ланцюга поставок протягом життєвого циклу продуктів. Цей цикл орієнтований на все більш індивідуалізовані потреби клієнтів і простягається від ідеї, замовлення, розробки і виробництва до доставки продукту на переробку, включаючи супутні послуги.

Основоположні ідеї трансформації сучасної промисловості під впливом цифрових технологій знаходять свій вияв також і на глобальному стратегічному рівні. Так, ще на початку 2016 року Правління Євразійської економічної комісії (СЕК) схвалило створення концепції єдиного цифрового космічного простору в САЕС, а в кінці року СЕК підписала угоду зі Світовим банком про проведення спільних наукових досліджень потенційних економічних ефектів цифрових трансформацій. США довгий час розвивали, хоча і з найменшим втручанням держави, цифровий напрям у всіх сферах. В області промислової автоматизації їх ініціатива Industrial IoT (IIoT) давно об'єднала десятки

відомих брендів в однойменний консорціум. І тепер вони об'єдналися з платформою Industry 4.0. Франція запустила державну ініціативу «Промисловість майбутнього», яка включає 34 ініціативи, спрямовані на різні сфери економіки країни. Індія і Китай мають свої потужні ініціативи. Великі конференції, присвячені Industry 4.0 проходять по всій Східній Європі, в т.ч. в Україні. Туреччина вже 5 років проводить під цим прапором конференцію, присвячену темі ланцюгів поставок і залучення інвесторів в свої технопарки в рамках європейської ініціативи «Фабрика майбутнього». Цілий ряд статей на сайті Всесвітнього економічного форуму присвячений навіть Африці – деякі з гучними заявами «Африка повинна стати центром Industry 4.0».

Водночас, незважаючи на існуючий ажіотаж навколо потенціалу діджиталізації та імпульсивних кроків в напрямку зрушення старої парадигми розвитку промисловості на користь Industry 4.0, переважно в країнах із високим економічним рівнем, наприклад, в Україні за даними [5] 99% гравців ринку промислової автоматизації продовжує «спати» – навіть великі міжнародні бренди, присутні в Україні, не знають з якого боку наблизитись до трендів 4.0 та й взагалі не до кінця розуміють раціональність кардинальних змін. Між тим, великі замовники – промислові інноватори з металургії та харчової промисловості вже б'ють тривогу – рішень по ряду нових напрямків, та які вже потрібні, – в Україні досі немає.

Постановка завдання. Метою дослідження є ідентифікація актуальних трендів у галузі логістики та управління ланцюгами поставок під кутом трансформаційних змін, які є наслідком прямування сучасної промисловості до рівня Industry 4.0.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логістика, виробництво, ланцюги поставок, транспортна галузь сьогодні переживають час швидких і безпрецедентних трансформацій. Майбутнє цих галузей прокладено інноваціями та технологіями. Не так давно такі ідеї, як 3D друк, Інтернет речей (англ. Internet of Things, IoT), доставка безпілотних літаків і віртуальна реальність були речами наукової фантастики. Сьогодні торговці та постачальники послуг у цих галузях обережно приймають ці технології, щоб забезпечити більш швидку, дешевшу, більш надійну та сталу практику ведення бізнесу.

З метою виявлення ключових трендів в логістиці та управління ланцюгами поставок, які, як очікується, матимуть сильний вплив на форму та розвиток бізнесу в найближчому майбутньому доцільно структурувати найбільш вагомні фактори впливу за масштабом цього впливу.

Відтак, в першу чергу розглянемо глобальні тренди у розвитку світової економіки.

Згідно останніх опублікованих досліджень Національна розвідувальної ради США (англ. National Intelligence Council, NIC), що є центром середньострокового та довгострокового стратегічного мислення в рамках розвідувального співтовариства США (англ. United States Intelligence Community, IC) (січень 2017 року), визначено такі шість глобальних трендів до 2035 р. (табл. 1).

Відштовхуючись від глобальних тенденцій розвитку світової економіки існує цілий ряд досліджень, націлених на визначення головних світових трендів

Таблиця 1. Глобальні тренди у розвитку світової економіки

1. Багаті старіють, а бідні ні	Населення працездатного віку скорочується в багатьох країнах, Китаї та Росії, але зростає в бідних країнах та тих, що розвиваються, особливо в Африці та Південній Азії. Це може призвести до економічного прогресу або катастрофи, залежно від того, наскільки інтенсивно уряди країн та громадськість буде інвестувати в освіту, інфраструктуру та інші ключові сектори.
2. Світова економіка змінюється.	У найближчому майбутньому збережеться слабе економічне зростання. Дві з трьох найбільших світових економік – Китай і Європейський Союз (ЄС) – продовжуватимуть докладати зусиль до серйозних змін для посилення довгострокового зростання. Китай буде основним гравцем, оскільки намагатиметься продовжувати підвищувати життєвий рівень, переходячи від інвестиційно-орієнтованої економіки до клієнто-орієнтованої. Тим часом ЄС намагатиметься посилити економічне зростання, намагаючись керувати високим рівнем заборгованості та глибокими політичними розбіжностями щодо майбутнього ЄС.
3. Технологія прискорює прогрес, але викликає «розриви».	Швидкий технологічний прогрес прискорює невідворотність глобальних змін, створюючи нові можливості. Водночас, він також посилює розбіжності між переможцями і переможеними. Автоматизація та штучний інтелект викликатимуть зміни в усіх галузях так швидко, що економіка буде не в змозі до них вчасно пристосуватися. Відбуватиметься швидке витіснення працівників з їх робочих місць та створюватимуться нові перешкоди на шляху традиційних способів для розвитку бідних країн. Технології сприятимуть підвищенню продуктивності як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Водночас, критично важливе значення для використання потенціалу новітніх технологій матимуть інвестиції в освіту, інфраструктуру, правила та практики управління. Подальший розвиток сучасних матеріалів і технологій виробництва може прискорити трансформацію ключових секторів, таких як транспорт і енергетика.
4. Ідеї та ідентичності є драйверами «виключності».	Нарощення глобальної комунікації між людьми на фоні слабких економік породжуватиме зростання напруженості усередині та між спільнотами. Деякі лідери використовуватимуть націоналізм, щоб підкріпити контроль. Релігійний вплив буде все більш і більш авторитетнішим за політику урядів. Майже всі країни усвідомлять економічну силу в підвищенні статусу жінок та ролі лідерів, що також породжуватиме шквал негативних реакцій.
5. Державне управління ускладниться.	Робота урядів знаходитиметься щораз під більшим тиском громадськості та негативним впливом мінливості доходів, недовіри, поляризації та зростаючим списком нових проблем. Технології розширять коло гравців, які можуть блокувати або обходити політичні дії. Відтак, управляти глобальними проблемами стане ще важче.
6. Природа конфлікту змінюється.	Ризик виникнення конфліктів збільшиться через розбіжність інтересів великих держав, посилення загроз терору, триваючу нестабільність в слабких державах і поширення смертоносних технологій. Набуде поширення руйнування соціально-економічних систем завдяки зростанню озброєності на великій відстані, кібер- і робототехнічним системам, здатних націлюватись на інфраструктуру з великих відстаней, а також завдяки зростанню доступності технологій створення зброї масового знищення.
7. Зміни клімату, навколишнє середовище та питання охорони здоров'я вимагатимуть уваги.	Неминучими є ряд глобальних небезпек та довгострокових загроз, вирішення яких потребуватиме колективних дій – навіть, незважаючи на ускладнення співпраці. Більш екстремальні погодні умови, проблеми з водними ресурсами і ґрунтом, танення льодовиків, навколишні забруднення та незахищеність продовольства – це проблеми, з якими стикнеться у майбутньому суспільство, та які змінять життєві стандарти та умови життя. Напруженість щодо зміни клімату лише зростатиме.

Джерело: [7]

у різних сегментах та напрямках діяльності. Так, відома у світі Австралійська консалтингова компанія Logistics Bureau визначає такі основні шість трендів у сфері логістики та управлінні ланцюгами поставок [8]:

1. Зростання ролі ІТ-технологій в якості «капілярної системи» ланцюгів поставок.
2. Поєднання ефективності та гнучкості.
3. Посилення влади клієнтів, нарощення запитів стосовно «екологічності» продуктів та іміджевості компаній щодо «сталого розвитку».
4. Фокус на ключові компетенції.
5. Фокус на взаємодію, партнерство.

До ключових факторів успіху ланцюгів поставок у найближчому майбутньому Logistics Bureau відносить:

- Партнерство / Аутсорсинг;
- Синхронізованість;
- Зфокусованість на загальних витратах;
- Наскрізність цілей і показників їх досягнення;
- Контакт із споживачем;
- Ключові компетенції.

Cerasis – ведуча 3PL-компанія Північної Америки, яка також веде популярний в Інтернеті блог, на якому публікує та викладає багато практичних матеріалів серед широкої аудиторії підписників нещодавно опублікувала три посібники, в яких ознайомлює читачів із

головними трендами у сфері логістики та управління ланцюгами поставок [9] (табл. 2).

Згідно із Cerasis у найближчому майбутньому ланцюги поставок продовжуватимуть ускладнюватись, зростатиме роль взаємозалежності компаній всередині ланцюга. «Дні роботи незалежних компаній закінчуються, і менеджери ланцюга поставок повинні шукати шляхи для партнерства з іншими компаніями, щоб уникати втрат» [9].

Доповнюючи опис тенденцій у сфері логістики, представлений попередніми компаніями оглядом європейських фахівців, першочергової уваги потребує виділений ряд довгострокових трендів в управлінні логістикою та ланцюгами поставок, сформований за даними німецької логістичної асоціації BVL International [8]:

1. Зростання очікувань клієнтів;
2. Перехід до «мережевого мислення»;
3. Збільшення тиску з боку клієнтів на зниження витрат;
4. Глобалізаційні складності процесів переміщення;
5. Дефіцит талантів в логістиці;
6. Нарощення волатильності зовнішнього середовища;
7. Збільшення тиску на сталість в логістиці;

Таблиця 2. Тренди, що визначатимуть розвиток логістики та ланцюгів поставок у найближчому майбутньому за версією Cerasis

Назва тренду	Пояснення
1. Прямування до «цифрових ланцюгів поставок»	Без цифрових технологій у ланцюгів поставок немає майбутнього. Відтак, вимогою є фокусування топ-менеджерів на створенні команд, націлених на виявлення найкращих шляхів для використання потужного потенціалу цифрових технологій у своїх ланцюгах поставок. Простежуватиметься тенденція до зростання інвестицій в інновації. Так, в недавньому опитуванні 94% відзначили «компетентність у технологіях» як ключовий фактор при розгляді процесів аутсорсингу ланцюгів поставок, включаючи використання постачальників логістики третьої сторони (3PL). Поштовх до використання цифрових технологій також надає розвиток електронної комерції, яка очікується буде зростати впродовж наступних семи років, досягнувши понад \$ 100 млрд.
2. Нарощення запитів стосовно «екологічності» продуктів та іміджевості компаній щодо «сталого розвитку»	Зменшення відходів та підвищення ефективності у всьому ланцюгу поставок – одна з головних вимог майбутнього. У логістичному аспекті щодо ланцюга поставок це відповідає кращому моніторингу та дотриманню вимог щодо часу переміщення, використання палива, впливу на навколишнє середовище та багато іншого.
3. Фокус на зростанні «ідеально виконаних замовлень»	Працівники, водії та інші, залучені в ланцюг поставок особи, будуть знаходитись під щораз більшим тиском у напрямку забезпечення зростання ідеально виконаних замовлень, тобто таких, які доставляються в потрібне місце, в потрібний час, у належному стані, в правильному пакеті, з правильною документацією, потрібному клієнту, з правильним рахунком-фактурою і в правильній кількості.
4. Скорочення часу доставки замовлень завдяки візуалізації даних	Візуалізація даних це технологія, яка може бути застосована до будь-якого процесу постачання, який надає користувачам інформацію, що дозволяє негайно коригувати операції або обмінюватися інформацією. Іншими словами, просту дію формування звіту для керівника чи топ-менеджера можна вважати формою візуалізації даних. Якщо звіт складено дуже добре, він може стати фундаментальним поліпшенням ланцюга поставок.
5. Нарощення ваги сервісного обслуговування в ланцюгах поставок	Поруч із зростанням попиту споживачів на абсолютно нові речі, зростає попит на оновлення, модифікацію речей та підтримання їх в хорошому стані. Ланцюги поставок повинні бути здатними забезпечити необхідне сервісне обслуговування, яке може задовольнити попит споживачів. В інакшому випадку, вони втрачуть клієнта.
6. Стандартизація Supply Chain Management	Упродовж останніх років управління ланцюгами поставок було дуже складним, а кількість платформ і послуг в цьому секторі експоненціально розширилася. Незважаючи на те, що кожна система управління має відмінності, завдяки Інтернету речей (IoT) їх можна і потрібно інтегрувати. Це допоможе підвищити ефективність процесів, послуг, подолати існуючі розриви у кваліфікації тих, хто створює і використовує відповідні платформи.
7. Зростання ролі соціальних медіа в ланцюгах поставок	Ланцюги поставок активно використовують мобільні технології впродовж останніх років. В найближчій перспективі їх значення лише зростатиме. Використання облікових записів в соціальних медіа разом із маркетинговими інструментами відіграватиме все більшої ролі у підвищення ефективності управління ланцюгами поставок. Головний акцент тут – підтримка зв'язку із споживачем.
8. Еластичність процесів та гнучкість систем	У ланцюгах поставок, включаючи їх логістичну складову, відбуватиметься поступовий, але невпинний перехід від lean-процесів, які є стандартними, до еластичних, ситуативних. Це включає в себе гнучкі рішення, які дозволяють логістичній інфраструктурі задовольняти коливання ринку. Це також служить гарантією для створених компаній, що шукають спосіб залишатися конкурентоспроможним, оскільки збільшується кількість стартапів. Зазначеній тенденції також сприяє зростаюча конкуренція в транспортній галузі.
9. Оміканальність	Оміканальність є, мабуть, найважливішою з тенденцій постачання у найближчому майбутньому ланцюгів поставок. Можливість споживачів бачити єдиний потік продуктів викличе серйозні зміни в основних принципах роботи існуючих ланцюгів поставок.
10. Фокус на інтегруванні «довгого хвоста» постачальників, перевізників, клієнтів	Через складність інтеграції так званого «довгого хвоста» постачальників, перевізників, клієнтів та інших торгових партнерів, компанії дотримуватимуться правила 80 / 20 для зниження витрат. Замість того, щоб зосередитися на невеликій частині продуктів, що рухаються вгору, ланцюги поставок можуть орієнтуватися на 80% продукції, яку їхні конкуренти, як правило, ігнорують. В тренді також є фокусування на наданні ефективних послуг з повернення та ліквідації продуктів, що є важливим за зростаючого попиту на електронну комерцію.

Джерело: [9]

8. Збільшення ризиків і зривів у ланцюгах поставок;
9. Зростаюча потреба в інвестиціях у нові технології.

BVL International також підкреслює, що компанії, знаючи та розуміючи ці окреслені тенденції, повинні знаходити способи не лише до адаптування до цих тенденцій, однак також і способи використання їх для отримання нових конкурентних переваг. Відповідні стратегії повинні передбачати співпрацю не тільки з партнерами у ланцюгу поставок, але й з іншими сторонами, які беруть участь у логістичному процесі в економіці, 3PL-операторами, постачальниками логіс-

тичного навчання та досліджень, техніки, програмного забезпечення, консультування.

З концептуального погляду, окреслені перспективи майбутнього розвитку логістики та ланцюгів поставок очевидно підкреслюють у сучасних умовах пріоритетну значущість інновацій, необхідних для забезпечення якомога повнішої відповідності логістичних процесів вимогам сталого розвитку. В концептуальному плані це породжує необхідність розширення логістичної термінології, включенням таких тісно між собою пов'язаних понять як:

- «цифрова логістика» (англ. Digital Logistics) – «цифровий ланцюг поставок» (англ. Digital Supply Chain);
- «розумна логістика» (англ. Smart Logistics) – «розумний ланцюг поставок» (англ. Smart Supply Chain);
- «холодна логістика» (англ. Cold / Cool Logistics) – «холодний ланцюг поставок» (англ. Cold / Cool Supply Chain);
- «соціально-відповідальна логістика» (англ. Socially responsible Logistics) – «соціально-відповідальний ланцюг поставок» (англ. Socially responsible Supply Chain);
- «логістика останньої милі» (англ. Last Mile Logistics);
- «зелена логістика» (англ. Green Logistics) – «зелений ланцюг поставок» (англ. Green Supply Chain).

Своєю чергою, враховуючи глобальну тенденцію прямування сучасної промисловості до рівня «Industry 4.0», також надає новий зміст великій сукупності загальноновживаних термінів та понять. Зокрема, вже сьогодні можна спостерігати виникнення та послугоування таким терміном як «Supply Chain 4.0» [10].

За [10] у «Supply Chain 4.0» управління ланцюгами поставок базоване на інноваціях «Industry 4.0», а саме – Інтернеті речей, робототизації, аналітиці та великих даних, які націлені на підвищення продуктивності та задоволеності клієнтів.

Вже у найближчому майбутньому Supply Chain 4.0 очевидно впливатиме на всі сфери управління ланцюгами поставок (рис. 1).

Концептуально, Supply Chain 4.0 націлена на покращення обслуговування, збалансування капі-

талу і витрат завдяки зорієнтованості на високу гнучкість.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз актуальних трендів у галузі логістики та управління ланцюгами поставок під кутом трансформаційних змін, які є наслідком прямування сучасної промисловості до рівня Industry 4.0 дає змогу окреслити головні напрями інноваційного поступу логістики як сучасної концепції та філософії підприємництва.

Отже, щоб досягнути економічного зростання в умовах наростаючої діджиталізації, ланцюги поставок повинні бути одночасно ефективними, гнучкими та відповідальними. Двома фундаментальними механізмами досягнення таких типово різнополюсних орієнтацій є зважене рішення щодо точкового або тотального використання цифрових технологій, що володіють значним потенціалом у сфері оптимізації, пришвидшення та покращення якості процесів та рішень, які приймаються між n-кількістю учасників. А також співпраця та партнерство у мережних комунікаціях, що гарантуватиме не лише стабільність та прогнозованість у ланцюгу поставок, але також слугуватиме джерелом уникнення ризиків прийняття несинхронізованих рішень, які підривають здатність учасників досягати балансу між ефективністю, еластичністю та відповідальністю.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у ідентифікації складу цифрових технологій, які матимуть сильний вплив на форму та розвиток бізнесу в найближчому майбутньому, зокрема вітчизняних компаній та їх ланцюгів поставок.

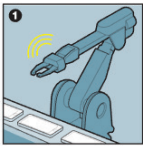
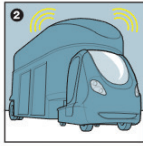
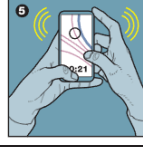
Автоматизація виробничих процесів на заводах і фабриках	Автономні вантажівки	Автоматизовані склади
		
Машини забезпечують постійний зворотний зв'язок із виробничими потужностями та постачають інформацію про зміни статусу виробничих змін	Перевезення вантажів безпілотними вантажівками до складів із супутниковим відстеженням	Машинне виконання всіх операцій від розвантаження товарів до їх завантаження на транспортні засоби, що супроводжується відстеженням інформаційного потоку про статус товару
Прогнозування поставок	Зміна маршруту поставки клієнтом	Доставка «останньої милі» (англ. Last-mile delivery)
		
Товари відправляються зі складів у магазини і онлайн ритейл ланцюгів поставок попереднього попиту, виходячи із очікуваного попиту	Користуючись мобільним телефоном клієнт може відстежити статус свого замовлення та змінити пункт призначення	Використання дронів для доставки посилок

Рис. 1. Зростаюча автоматизація в глобальних ланцюгах поставок

Джерело: [10]

1. Bart van Ark. *The productivity paradox of the new digital economy*. International Productivity Monitor. 2016. № 31 (3).
2. Nelson S.B., Jarrahi M.H., Thomson L. *Mobility of knowledge work and affordances of digital technologies*. International Journal of Information Management. 2017. № 37 (2).
3. Schrauf S., Berttram Ph. *How digitization makes the supply chain more efficient, agile, and customer-focused* / Price Waterhouse Cooper, 2018. URL: www.strategyand.pwc.com (дата звернення: 18.06.2019).
4. Steden Ph., Kirchner R. *Industry 4.0 – Overview and Policy Implications*. / German Advisory Group, Berlin Economics, 2018. URL: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2018/08/PB_06_2018_en.pdf (дата звернення: 18.06.2019).
5. Юрчак О.В. *Індустрія 4.0 – що це таке та навіщо це Україні*. 2016. URL: <https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/> (дата звернення: 18.06.2019).
6. Лігоненко Л.О., Хріпко А.В., Доманський А.О. *Зміст та механізм формування стратегії діджиталізації в бізнес-організаціях*. 2019. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15464416163127.pdf> (дата звернення: 18.06.2019).
7. *Paradox of progress: global trends* / A publication of the National Intelligence Council. January 2017. URL: <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf> (дата звернення: 18.06.2019).
8. *6 Supply Chain Trends That Could Truly Shake You Up* (2018 Update). Logistics bureau. URL: <https://www.logisticsbureau.com/6-supply-chain-trends-that-could-truly-shake-you-up/> (дата звернення: 18.06.2019).
9. *The Top Supply Chain Trends that Will Impact Supply Chain Management in 2018* / A publication of Cerasis. Cerasis. URL: <https://cerasis.com/wp-content/uploads/2018/02/The-Top-Supply-Chain-Trends-that-Will-Impact-Supply-Chain-Management-in-2018.pdf> (дата звернення: 18.06.2019).
10. Aliche K., Rexhausen D., Seyfert A. *Supply Chain 4.0 in consumer goods*. Mckinsey. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/supply-chain-4-0-in-consumer-good> (дата звернення: 18.06.2019).

1. Bart van Ark. *The productivity paradox of the new digital economy*. International Productivity Monitor. 2016. № 31 (3).
2. Nelson S.B., Jarrahi M.H., Thomson L. *Mobility of knowledge work and affordances of digital technologies*. International Journal of Information Management. 2017. № 37 (2).
3. Schrauf S., Berttram Ph. *How digitization makes the supply chain more efficient, agile, and customer-focused* / Price Waterhouse Cooper, 2018. Retrieved from: www.strategyand.pwc.com (accessed 18 June 2019).
4. Steden Ph., Kirchner R. *Industry 4.0 – Overview and Policy Implications*. / German Advisory Group, Berlin Economics, 2018. Retrieved from: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2018/08/PB_06_2018_en.pdf (accessed 18 June 2019).
5. Yurchak O.V. (2016) *Industriia 4.0 – shcho tse take ta navishcho tse Ukraini* [Industry 4.0 – what is it and why it is for Ukraine] Retrieved from: <https://appau.org.ua/publications/industriya-4-0-shho-tse-take-ta-navishho-tse-ukrayini/> (accessed 18 June 2019).
6. Lihonenko L.O., Khripko A.V., Domanskyi A.O. (2019). *Zmist ta mekhanizm formuvannia stratehii didzhytalizatsii v biznes-orhanizatsiiakh* [The content and mechanism of the strategy of digitalization in business organizations]. Retrieved from: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15464416163127.pdf> (accessed 18 June 2019).
7. *Paradox of progress: global trends* / A publication of the National Intelligence Council. January 2017. Retrieved from: <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf> (accessed 18 June 2019).
8. *6 Supply Chain Trends That Could Truly Shake You Up* (2018 Update). Logistics bureau. Retrieved from: <https://www.logisticsbureau.com/6-supply-chain-trends-that-could-truly-shake-you-up/> (accessed 18 June 2019).
9. *The Top Supply Chain Trends that Will Impact Supply Chain Management in 2018* / A publication of Cerasis. Cerasis. Retrieved from: <https://cerasis.com/wp-content/uploads/2018/02/The-Top-Supply-Chain-Trends-that-Will-Impact-Supply-Chain-Management-in-2018.pdf> (accessed 18 June 2019).
10. Aliche K., Rexhausen D., Seyfert A. *Supply Chain 4.0 in consumer goods*. Mckinsey. Retrieved from: <https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/supply-chain-4-0-in-consumer-good> (accessed 18 June 2019).

E-mail: elenapokhylchenko@gmail.com

УДК 368.9.06

Шевчук Ю.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансових ринків,
Університет державної фіскальної служби України

АНАЛІЗ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ДЕРЖАВИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

У статті дано аналіз витрат домогосподарств та держави на охорону здоров'я. Зазначено, що населення часто віддає перевагу самолікуванню, адже професійна допомога у закладах охорони здоров'я коштує занадто дорого, тому проаналізовано витрати домогосподарств на охорону здоров'я за прямими та альтернативними методами та побудована прогнозна модель приватних витрат на охорону здоров'я, за 2003-2019 рр. Наведено два подальших можливих шляхи розвитку даної прогнозованої моделі: 1) зниження частки витрат домогосподарств на охорону здоров'я; 2) збереження існуючого рівня витрат домогосподарств на охорону здоров'я. Відмічено, що приватні кошти домогосподарств містять потенціал фінансового забезпечення для розвитку медичного страхування і виявлено, що основною причиною недофінансування сфери охорони здоров'я є неефективне використання коштів держави і цінові диспропорції між вартістю ліків та амбулаторних послуг, низький розвиток медичного страхування. Визначено, що для належного рівня фінансування сфери охорони здоров'я необхідно орієнтуватися на кошти домогосподарств, за основу взяти принцип страхової медицини та контролювати ціни на медичні послуги та ліки.

Ключові слова: охорона здоров'я, медичне страхування, фармацевтика, звичайні витрати, альтернативні витрати, домогосподарства.

АНАЛИЗ РАСХОДОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ И ГОСУДАРСТВА НА ЗДРАВООХРАНЕНИЕ

Шевчук Ю.В.

В статье дан анализ расходов домохозяйств и государства на здравоохранение. Отмечено, что население часто предпочитает самолечению, ведь профессиональная помощь в учреждениях здравоохранения стоит слишком дорого, поэтому проанализированы расходы домохозяйств на здравоохранение по прямым и альтернативными методами и построена прогнозная модель частных расходов на здравоохранение, по 2003-2019 гг. Приведены два последующих возможных пути развития данной прогнозной модели: 1) снижение доли расходов домохозяйств на здравоохранение; 2) сохранение существующего уровня расходов домохозяйств на здравоохранение. Отмечено, что частные средства домохозяйств содержат потенциал финансового обеспечения для развития медицинского страхования. Выявлено, что основной причиной недофинансирования сферы здравоохранения является неэффективное использование средств государства и ценовые диспропорции между стоимостью лекарств и амбулаторных услуг, низкое развитие медицинского страхования. Определено, что для надлежащего уровня финансирования сферы здравоохранения необходимо ориентироваться на средства домохозяйств, за основу взять принцип страховой медицины и контролировать цены на медицинские услуги и лекарства.

Ключевые слова: здравоохранение, медицинское страхование, фармацевтика, обычные расходы, альтернативные издержки, домохозяйства.

ANALYSIS OF STATE AND HOUSEHOLDS' EXPENSES ON HEALTHCARE

Shevchuk Yuliia

The article deals with the analysis of the state and households expenses on healthcare. It is noted that Ukrainians often prefer self-healing because professional help in healthcare institutions is too expensive. Outlined that the biggest financial incomes are received by organizations that sell medicines and medical products, but not medical institutions that provide medical services. The expenditures of households on healthcare are analyzed by direct and alternative methods and, as result, the forecast model of private health care expenditures for 2003-2019 was prepared. Shown two possible development directions of this forecast model: 1) a certain decrease of health care expenditures share in the structure of households expenditure (due to the "habituation" of people to new changes in healthcare) 2) preservation of the existing level of households expenditures on health care with a gradual increase on the amount of excess growth of medicinal products prices over growth rates of salaries. It is emphasized that these development possibilities have the right to exist, but we assumed that the second trend will grow in the next 1-2 years because the structuring and development of new technologies introduced by the reform, at the beginning of 2019 remain at a very low level. It is noted that private households have the potential to offer financial support for the development of health insurance. Outlined that the main reasons for underfunding of the health sector are: the ineffective use of state funds, price disparities between the cost of drugs and outpatient services, and the low development of health insurance. Defined that for the proper level of health care financial support it is necessary to focus on households' funds, to implement the principle of insurance medicine and to control the prices of medical services and medicines. It is noted that the motivation for correcting price imbalances lies in the field of insurance medicine, as insurance

companies get losses from the increase of the sick people number unlike medical institutions and pharmaceuticals. It is proposed to solve the problem of the improvement of health care financing sources through the reorientation of the payment for the medical services on the development of insurance medicine, namely voluntary health insurance.

Keywords: health care, medical insurance, pharmaceuticals, usual expenses, alternative expenses, households.

Постановка проблеми. В сучасній системі охорони здоров'я склалася ситуація, коли по – перше пацієнти самі забезпечують себе ліками, що розвиває фармацевтику, проте залишає медичні заклади без фінансування. По-друге, виявлена проблема може свідчити про занижені ціни на ліки порівняно з цінами на амбулаторні послуги. Так, найбільші фінансові надходження отримують організації, що продають ліки та медичні товари, а не медичні заклади, які надають медичні послуги. Це здатне свідчити, що пацієнти часто віддають перевагу лікуванню в домашніх умовах замість отримання професійної медичної допомоги, яка занадто дорога. Тому кошти домогосподарств можуть стати перспективним напрямом фінансування охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: М. Букевич, Ш. Бланкарта, О. Губар, Є. Дяченко, П. Єщенко, Е. Лібанової, А. Пігу, Дж. Стігліця, Л. Тарантіно, Н. Топішко, В. Федосова та ін. Ними зроблено вагомий внесок в розвиток сфери охорони здоров'я та медичного страхування.

Однак, незважаючи на досягнення цих учених та отримані ними результати, в науковій літературі бракує досліджень, які б комплексно охоплювали саме можливість задіяння коштів домогосподарств у сферу охорони здоров'я. Залишаються й прогалини при розкритті питань щодо аналізу витрат домогосподарств на охорону здоров'я за прямими та альтернативними методами.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз витрат домогосподарств та держави на охорону здоров'я на основі прямих та альтернативних методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі недофінансування сфери охорони здоров'я лежить неефективність державного фінансування і диспропорція цін між ліками та вартістю медичних послуг в державних закладах охорони здоров'я. А в приватних медичних закладах послуги вартують занадто дорого, тому пересічний громадянин не має змоги ними скористуватися.

Значна частина фінансування системи охорони здоров'я перебуває в тіні, за приблизними оцінками ВООЗ [8] обсяг тіньових коштів в системі охорони здоров'я України становить близько 50 млрд. грн. Тому, недостатнє фінансування медичних закладів створює передумови для виникнення тіньових доплат лікарям.

На наш погляд, вирішити проблему, яка стосується покращення фінансування галузі охорони здоров'я можливо через переорієнтацію на легалізацію оплати медичних послуг за рахунок коштів населення шляхом розвитку страхової медицини, а саме добровільного медичного страхування. В даному випадку, кошти будуть спрямовуватися саме на оплату кваліфікованої медичної допомоги, це дозволить покращити рівень медичної допомоги (табл. 1).

Для визначення реальної можливості задіяння коштів домогосподарств для фінансування розвитку медичного страхування важливо оцінити яку ж

Таблиця 1. Аналіз витрат домогосподарств на охорону здоров'я за прямими та альтернативними методами розрахунку, 2013-2017 рр.

Рік	Звичайні витрати					Альтернативні витрати		
	Кількість домогосподарств	% витрат на охорону здоров'я у сукупних витратах домогосподарств	Витрати домогосподарств (місячні), грн	Із них – на охорону здоров'я (місячні), млрд грн	Із них – на охорону здоров'я (річні), млрд грн	Альтернативні витрати домогосподарств (місячні), грн	Із них – на охорону здоров'я (місячні), млрд грн	Із них – на охорону здоров'я (річні), млрд грн
2003	18464517	2,8	736,8	0,3809	4,571164	912,96	0,4720	5,664075
2004	18317405	2,8	903,5	0,4633	5,560725	1094,5	0,5613	6,736262
2005	18185506	2,5	1229,4	0,5589	6,707178	1494,12	0,6792	8,151398
2006	18049872	2,5	1442,8	0,6510	7,812707	1932,9	0,8722	10,46658
2007	17940421	2,5	1722	0,7723	9,268021	2564,59	1,1502	13,80295
2008	17834868	2,7	2590,4	1,2473	14,96862	3503,84	1,6872	20,24693
2009	17746470	3,1	2754,1	1,5151	18,18171	3540,66	1,9478	23,37433
2010	17676676	3,1	3072,7	1,6837	20,20523	3835,65	2,1018	25,22217
2011	17605474	3,1	3456	1,8861	22,63416	4875,35	2,6608	31,92982
2012	17549530	3,4	3591,8	2,1431	25,71804	5577,21	3,327832	39,93398
2013	17518413	3,4	3814	2,2717	27,26061	6246,71	3,720703	44,64844
2014	17469459	3,6	4048,9	2,5463	30,55626	7135,97	4,487815	53,85378
2015	16509382	3,7	4952	3,0249	36,29898	8007,47	4,89134	58,69608
2016	16444362	4,2	5720,4	3,9508	47,41044	10600,8	7,321548	87,85858
2017*	16376409	3,92418	5556,65	3,5702	42,84333	14917,5	9,586549	115,0386
2017"	16376409	4,270778	5556,65	3,8863	46,63585	12854,43	8,990388	107,8847

* - прогноз на основі ковзних середніх

" - прогноз на основі статистичної функції прогнозування ПРЕДСКАЗ.ETS

Джерело: розраховано автором

кількість фінансових ресурсів домогосподарства щороку витрачають на оплату охорони здоров'я та проаналізувати тенденції зміни обсягів ресурсів, зокрема прогнозні показники витрат приватного сектору на охорону здоров'я (довірчий інтервал 0.95) на 2018-2019 роки. Для розрахунку оптимального прогнозу було побудовано систему моделей за допомогою інструментів прогнозування: спеціалізованих формул (система функцій ПРЕДСКАЗ.ETS), механізмів апроксимації та трендових прогнозів.

Для цілей прогнозування було здійснено підбір та первинну обробку даних. У результаті, ґрунтуючись на офіційних даних Державної служби статистики України та Міністерства фінансів України було визначено суму річних витрат домогосподарств на основі чистих витрат та альтернативних витрат (розрахованих як різниця між доходами та заощадженнями). Ці дані формують нижню та верхню межу достовірності очікуваних результатів.

Для проведення попереднього аналізу було використано два методи прогнозування – метод прогнозування на основі ковзного середнього та метод ПРЕДСКАЗ.ETS. Метод прогнозування на основі ковзного середнього (у таблиці позначено як 2017*) дозволяє згладити сезонні або випадкові коливання. Прогноз на основі даного методу повертає значення витрат на охорону здоров'я у сукупних витратах домогосподарств у розмірі 3,92%. Тобто, прогноз свідчить, що різке зростання з 3,7% у 2015 р. до 4,2% у 2016 р. може бути сезонним або випадковим явищем, яке спричинене зовнішніми факторами впливу, і, якщо цей вплив не буде проявлятися у 2017 р., то очікується зниження частки витрат на охорону здоров'я у сукупних витратах домогосподарства до 3,92%. Водночас, якщо зростання спричинене не явищем сезонності або зовнішній вплив у 2017 р. збережеться, то для прогнозу вважаємо за доцільне використати функцію статистичного прогнозування ПРЕДСКАЗ.ETS (у таблиці позначено як 2017*), яка дозволить на основі відносних та абсолютних приростів частки витрат на охорону здоров'я у сукупних витратах домогосподарств у попередніх

періодах, спрогнозувати продовження впливу зовнішніх факторів. Відповідно, розрахована частка витрат на охорону здоров'я у сукупних витратах домогосподарств становить 4,27% і має подальшу тенденцію до зростання. Далі, представимо розраховані дані у вигляді комбінованої діаграми (рис. 1).

Як видно із рис. 2.10. різниця між звичайними і альтернативними витратами має тенденцію до зростання, що характеризує рівень тінізації оплати послуг охорони здоров'я в Україні. В абсолютному вимірі за нашими розрахунками обсяг тіньового обороту коштів у сфері охорони здоров'я сягає у понад 70 млрд. грн. Вони можуть бути спрямовані на фінансування розвитку системи медичного страхування. Тобто, відбудеться збереження обсягу фінансових ресурсів у сфері охорони здоров'я, однак вони будуть детерміновані уже як абсолютно прозорі фінансові потоки.

Водночас, починаючи із 2016 р. спостерігається тенденція до розбіжності між трендами прямих та альтернативних витрат домогосподарства на охорону здоров'я. Як видно із рис. 1. обсяг альтернативних витрат, розрахованих як різниця між доходами та заощадженнями, у 2016-2017 рр. має чітку тенденцію до зростання. Хоча, згідно до заяв МОЗ України, рівень здоров'я нації за цей період не зазнав жодних змін, однак, частка витрат на охорону здоров'я зросла з 3,7% до 4,2% від загальних витрат домогосподарства та, відповідно до проведеного статистичного прогнозування, має тенденцію до подальшого зростання. Проаналізувавши темпи зростання вартості медичних препаратів та темпи приросту середньої заробітної плати, представлені на рис. 1, ми визначили, що лише 0,09% приросту можна пояснити зростанням цін на фармацевтичні препарати та послуги (також вплив фактору зростання цін на медичні препарати відображено при статистичному прогнозуванні ПРЕДСКАЗ.ETS на 2017 р. та оцінено як +0,071% від загальної суми витрат домогосподарств), тоді як 0,41% зростання припадає на зниження рівня довіри населення до системи охорони здоров'я, що пов'язано із реформуванням цієї системи. Відповідно до досліджень статистичної агенції

Рис. 1. Витрати домогосподарств та держави на охорону здоров'я за 2003-2017 рр. (млрд. грн)

Джерело: побудовано автором

Gemiusy рамках інтернет-спільноти, в Україні люди працездатного віку (від 18 до 65) звертаються до послуг державних медичних закладів тільки у тих випадках, коли хвороба переходить у реактивну стадію і потрібно негайне лікарське втручання. У випадку, якщо хвороба має «звичайні» симптоми (як то грип, ангіна, розлади травлення), зазначена аудиторія у 99,7% випадків не звертається до закладів охорони здоров'я. Водночас, та частина аудиторії, яка, на думку фахівців агенції, має достаток «вище середнього» звертається за медичною допомогою до спеціалізованих приватних медичних центрів, оскільки, на їх думку, при порівнянні вартості отриманих медичних послуг («вдячність» лікарю порівняно до офіційної вартості медичних послуг), рівень сервісу та якість медичних послуг у приватній клініці є значно вищими [9].

Наступний етап аналізу наявних даних і прогнозування ключових показників полягає в розробці системи прогнозних моделей. Обсяг державних витрат на охорону здоров'я станом на 2017 р. є відомою величиною і становить 88,9 млрд. грн, а на 2018 р. у бюджеті закладено видатків на суму 115,8 млрд. грн на сферу охорони здоров'я, а основна кількість показників для приватного сектору є доступною лише станом на 2016 р., доцільно останнім базовим роком вважати 2016 р., а 2017-2019 рр. – вважати прогнозним періодом. Зважаючи на те, що окремі дані є відомими, результати моделювання можна буде перевірити не лише на основі ключових параметрів моделі, а й через порівняння окремих розрахованих та фактичних показників (рис. 2).

Як бачимо, відповідно до прогнозу тенденції суттєвого зростання витрат окремих домогосподарств на охорону здоров'я зберігаються у 2018 р. і до 2019 р. можуть сягнути позначки у 158 млрд. грн. Даний сценарій є оптимальним та відповідає як прогнозним даним функції ПРЕДСКАЗ.ETS, так і прогнозу на основі лінії

тренду на основі експоненціальної функції із результатом рівнянням виду $Y=4,788e^{0,2067x}$ для якої $R^2=0,9899$.

Аналіз витрат на охорону здоров'я на основі прямих видатків та альтернативної схеми розрахунку видатків домогосподарства свідчить про можливі два сценарії розвитку: 1) певне зниження частки витрат на охорону здоров'я у структурі витрат домогосподарства (через «звикання» населення до нових змін у сфері охорони здоров'я через її сучасне реформування) 2) збереження існуючого рівня витрат домогосподарства на охорону здоров'я із поступовим підвищенням його частки на обсяг перевищення темпів зростання цін на лікарські препарати над темпами зростання заробітної плати населення. Дані сценарії розвитку мають право на існування, однак ми схилиємось до реалізації в найближчі 1-2 роки другої тенденції, оскільки структуризація та відпрацювання нових технологій, що запроваджуються реформою, станом на початок 2019 р. залишаються на вкрай низькому рівні.

Приватні кошти домогосподарств містять потенціал фінансового забезпечення розвитку медичного страхування. Сучасне державне фінансування сфери охорони здоров'я орієнтоване на лікування хворих, проте воно має бути орієнтоване на попередження виникнення захворювань, їх профілактику, масове щеплення тощо, тобто мати пруденційний характер. Медичне страхування зацікавлене у збільшенні кількості здорових людей. Це принципова зміна підходу до виділення державних коштів та ставлення до хворих у суспільстві.

Висновки з проведеного дослідження. Основною причиною недофінансування сфери охорони здоров'я є неефективне використання коштів держави та цінові диспропорції між вартістю ліків та амбулаторних послуг, низький розвиток медичного страхування. Це зумовлює хибну орієнтацію на фінансування лікарень та збільшення кількості хворих, замість орі-

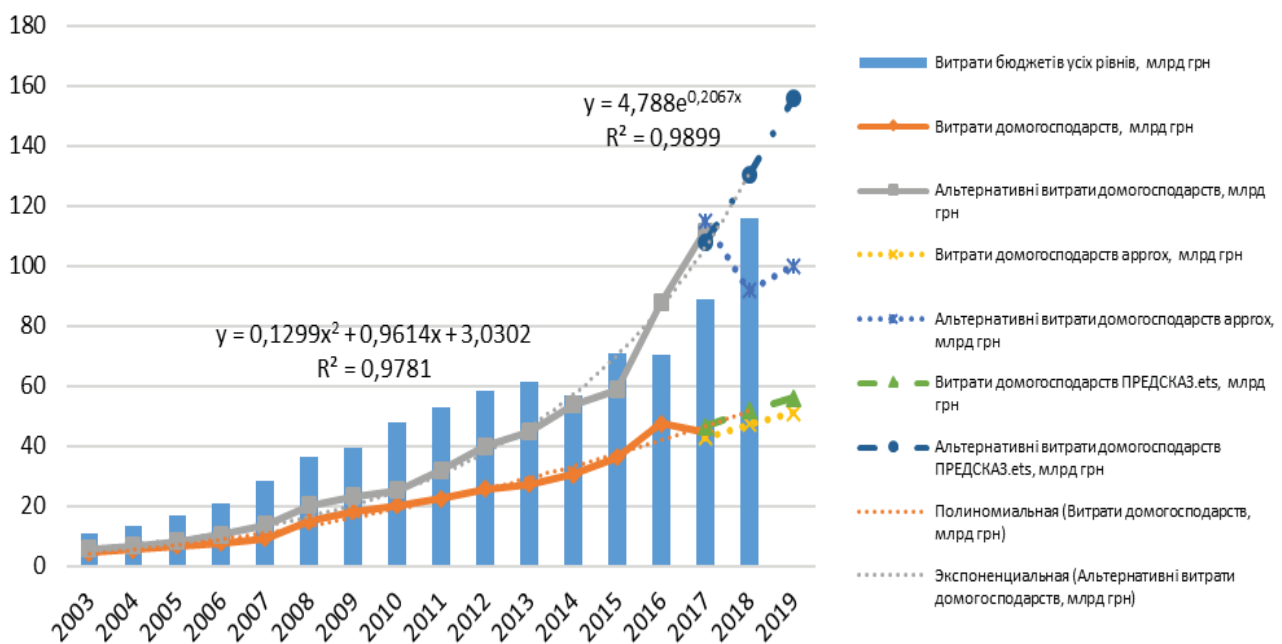

Рис. 2. Прогнозна модель приватних витрат на охорону здоров'я, за 2003-2019 рр. (2017-2019 – прогноз), млрд. грн

Джерело: побудовано автором

ентації на збільшення кількості здорових людей та підтримання здорового образу життя. Мова йде про необхідність переорієнтування медичних установ з «лікування» як процесу на результат – «вилікування» хвороби (одужання). Мотивування щодо виправлення цінових диспропорцій лежить в сфері дії страхо-

вої медицини, оскільки страхові компанії втрачають від зростання кількості хворих людей, на відміну від медичних установ та фармацевтики. Відтак, страховики зацікавлені в наданні максимально якісної медичної допомоги, що буде більш доступною і корисною, ніж придбання ліків і самолікування.

1. «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» Закон України від 19.10.2017 р., № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (дата звернення: 03.06.2019).
2. Офіційна Інтернет сторінка МОЗ. URL: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/mtac_concept/ (дата звернення: 03.06.2019).
3. Офіційний сайт Cream. URL: <http://www.cream-europe.eu/en/index.php> (дата звернення: 03.06.2019).
4. Офіційний сайт Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: <http://www.who.int/ru/> (дата звернення: 03.06.2019).
5. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index> (дата звернення: 03.06.2019).
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.06.2019).
7. Офіційний сайт Рахункової палати України. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/> (дата звернення: 03.06.2019).
8. Офіційний сайт журналу Фокус. URL: <https://focus.ua/country/369746/> (дата звернення: 03.06.2019).
9. Офіційний сайт Gemius Global. URL: <http://www.gemius.com.ua/healthcare> (дата звернення: 03.06.2019).
10. Tarantino L. Ukraine Health System Assessment 2011. Health Systems 2020 Project. Bethesda, MD: Abt Associates, 2011. 154 p. URL: https://www.hfgproject.org/wp-content/uploads/2014/05/Ukraine_HSA_Report_FINAL.pdf (дата звернення: 03.06.2019).

1. «Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia» Zakon Ukrainy vid 19.10.2017 r., № 2168-VIII ["On state financial guarantees of medical care of the population" Law of Ukraine dated 19.10.2017, No. 2168-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (accessed 03 June 2019).
2. Ofitsiina Internet storinka MOZ [Official web page of the Ministry of Health]. Retrieved from: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/mtac_concept/ (accessed 03 June 2019).
3. Ofitsiyni sait Cream [Official Cream Website]. Retrieved from: <http://www.cream-europe.eu/en/index.php> (accessed 03 June 2019).
4. Ofitsiyni sait Vsesvitnoi orhanizatsii okhorony zdorovia [The official website of the World Health Organization]. Retrieved from: <http://www.who.int/ru/> (accessed 03 June 2019).
5. Ofitsiyni sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Official website of the State Treasury Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://treasury.gov.ua/main/uk/index> (accessed 03 June 2019).
6. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 03 June 2019).
7. Ofitsiyni sait Rakhunkovoï palaty Ukrainy [Official site of the Accounting Chamber of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ac-rada.gov.ua/> (accessed 03 June 2019).
8. Ofitsiyni sait zhurnalu Fokus [The official site of the Focus magazine]. Retrieved from: <https://focus.ua/country/369746/> (accessed 03 June 2019).
9. Ofitsiyni sait Gemius Global [The official website of Gemius Global]. Retrieved from: <http://www.gemius.com.ua/healthcare> (accessed 03 June 2019).
10. Tarantino L. Ukraine Health System Assessment 2011. Health Systems 2020 Project. Bethesda, MD: Abt Associates, 2011. 154 p. Retrieved from: https://www.hfgproject.org/wp-content/uploads/2014/05/Ukraine_HSA_Report_FINAL.pdf (accessed 03 June 2019).

E-mail: uliyash@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 332.362:631.95

Рогач С.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства
імені професора І.Н. Романенка,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

**ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ
У СФЕРІ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

У статті обґрунтовано актуальність та важливість дослідження еколого-економічних проблем формування організаційно-економічного механізму управління сфери органічного землекористування, яка обумовлена відсутністю чітких норм та інструментів щодо забезпечення її розвитку. На основі аналізу загальноприйнятої системи інструментів, обґрунтовано базові елементи формування ефективного організаційно-економічного механізму сфери органічного землекористування. Визначено систему інструментарію щодо стимулювання та регулювання органічного землекористування в Україні, яка базується на інструментах прямої дії, побічної дії та їх законодавчому забезпеченні. Запропоновано систему пріоритетних напрямів та механізмів ведення цілеспрямованої державної політики у сфері регулювання земельних відносин та землекористування, в основу якої покладено вимоги екологічної збалансованості та потреб соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: органічне землекористування, організаційно-економічний механізм, управління, регулювання, інструменти, державна політика.

**ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА
УПРАВЛЕНИЯ СФЕРЫ ОРГАНИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ**

Рогач С.М.

В статье обоснована актуальность и важность исследования эколого-экономических проблем формирования организационно-экономического механизма управления сферы органического землепользования, которая обусловлена отсутствием четких норм и инструментов по обеспечению ее развития. На основании анализа общепринятой системы инструментов, обоснованно базовые элементы формирования организационно-экономического механизма сферы органического землепользования. Определена система инструментария по стимулированию и регулированию органического землепользования в Украине, основанная на инструментах прямого действия, побочных эффектов и их законодательном обеспечении. Предложена система приоритетных направлений и механизмов проведения целенаправленной государственной политики в сфере регулирования земельных отношений и землепользования, в основание которой положены требования экологической сбалансированности и потребностей социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: органическое землепользование, организационно-экономический механизм, управление, регулирование, инструменты, государственная политика.

**FORMATION OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM
OF MANAGEMENT IN THE FIELD OF ORGANIC LANDSCAPING**

Rogach Svitlana

The article substantiates the relevance and importance of the study of ecological and economic problems of the formation of the organizational and economic mechanism of management in the sphere of organic land use due to the lack of clear norms and tools for ensuring its development. According to the analysis of the common system of instruments, the basic elements of the formation of an effective organizational and economic mechanism of the sphere of organic land use are substantiated. These elements are based on the concept of organic land using and the relevant principles enshrined in the legislative framework. The study found that in developed countries, the high demand for environmentally friendly products attracts investment in organic land use. In Ukraine, the potential of the development of organic farming is not disclosed, despite significant areas of land suitable for such purposes. The most interested land users in transition to organic land use in the country are small and medium-sized agricultural enterprises with different organizational and legal forms of management. It is concluded that one of the decisive conditions for the development of organic land use is the formation of an effective system of incentive and ecological and economic tools for land users. This system is an important component of the formation of an effective organizational and economic management mechanism in the field of organic land use. It should be aimed at adhering to environmental require-

ments when using agricultural land for the needs of ecologically safe and organic farming. The work out the system of tools for stimulating and regulating organic land use in Ukraine, based on the instruments of direct action (organizational, administrative, legal, legislative), side effects (economic, organizational, economic, environmental) and their legislative provision. At the same time, the system of tools for the transition to organic land use is not only related to the economic aspects of the use of land, but also with the ecological-economic and social interests. It was concluded that the formation of an organizational and economic mechanism should include a system of market instruments while ensuring state control over the rational use of land and compliance with standards for organic land use. The system of priority directions and mechanisms of conducting of purposeful state policy in the field of regulation of land relations and land use, which is based on the requirements of ecological balance and needs of socio-economic development of the country, are proposed.

Keywords: organic land use, organizational and economic mechanism, management, regulation, tools, state policy.

Постановка проблеми. В умовах загострення конкурентної боротьби на аграрних ринках, рівень та ефективність використання земельних ресурсів у поєднанні з сучасними агротехнологіями стають потужним чинником забезпечення конкурентоспроможності економіки України у світовому вимірі, зміни соціальної структури сільського населення, розвитку супутніх галузей економіки. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора на міжнародних ринках тісно пов'язується із необхідністю його подальшого екологічно орієнтованого розвитку, збереженням та відтворенням природних ресурсів й раціонального користування ними. Органічне землекористування є обов'язковою складовою комплексної системи експлуатації та охорони земельних ресурсів, перебуває в центрі уваги вчених-аграріїв обумовлює актуальність даного вектора наукової проблематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці екологізації аграрного землекористування та теоретико-методичним аспектам розвитку органічного землеробства, як одного з найактуальніших напрямів землекористування у світі, присвячені наукові дослідження таких вітчизняних вчених, як В.М. Будзяка, В.А. Голяна, І.П. Ковальчука, В.М. Русана, О.Ф. Савченка, М.Г. Ступеня, А.М. Третьяка, О.І. Фурдичка, О.І. Шкуратова та ін. Концептуальні основи управління земельними ресурсами в системі органічного сільського господарства були досліджені в наукових працях О.І. Гуторова, Г.Д. Гуцуляка, Н.В. Зіновчук, В.В. Кипоренка, А.Г. Мартина, Т.І. Пізняк, П.М. Скрипчука, В.А. Чудовської, Г.М. Шпак та ін.

Разом з тим, дослідження більшості науковців, присвячені проблемам використання та охорони земель опираються на централізовану модель управління земельними відносинами. У сучасних умовах, коли землекористування здебільшого оперує приватними землями і ґрунтується на приватній підприємницькій ініціативі, законодавство країни в сфері регулювання земельних відносин характеризується відсутністю чітких норм та інструментів щодо забезпечення охорони та відтворення земельних ресурсів. За таких обставин, існує необхідність у подальшому удосконаленні теоретико-методичних та науково-практичних засад щодо формування ефективного організаційно-економічного механізму управління у сфері сучасного органічного землекористування.

Постановка завдання. Відповідно метою даної роботи є дослідження проблем формування ефективного організаційно-економічного механізму управління сфери органічного землекористування та обґрунтування інструментарію щодо його стимулювання, регулювання та контролю за діяльністю сільськогосподарських товаровиробників.

Методологічною основою дослідження є сучасні фундаментальні і прикладні положення макро- та мікроеконо-

міки, регіональної економіки, економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Реалізація поставленої мети здійснювалася з використанням загальнонаукових та специфічних наукових методів. Зокрема, методи системного та комплексного аналізу, аналогії та порівнянь було використано для вивчення закономірностей та систематизації наукових положень щодо проблем формування організаційно-економічного механізму регулювання сфери органічного землекористування.

Виклад основного матеріалу. Органічне сільськогосподарське виробництво представляє собою цілісну багатофункціональну модель господарювання та виробництва органічної продукції, яка забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої соціо-економіко-екологічної системи протягом визначеного проміжку часу з метою об'єднання економічного зростання та підвищення життєвого рівня з одночасним поліпшенням стану навколишнього середовища. Органічне землеробство належить до природного землеробства, яке включає багато різновидів систем, між якими не завжди можна провести чітку межу.

У розвинених країнах світу високий попит на екологічно чисту продукцію приваблює капіталовкладення в органічне землекористування. На цьому тлі, в країнах, що розвиваються, спостерігається інтенсивний пошук максимально придатних до органічного землекористування земель. Крім того, кожна країна світу виробляє свій специфічний підхід до ведення органічного виробництва та землекористування.

В Україні потенціал розвитку сфери органічного землеробства не розкритий, незважаючи на значні площі земель, придатних для таких цілей. Тому, основною метою стратегії аграрної політики країни, на найближчу перспективу, є створення організаційно-економічних умов для ефективного розвитку аграрного сектора на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством та промисловості сільськогосподарською сировиною [1]. При цьому, фундаментальною основою забезпечення таких організаційно-економічних умов має бути ефективна модель управління аграрним землекористуванням, яка одночасно має враховувати як економічні, так і екологічні параметри сільськогосподарської діяльності. Одночасне врахування економічних і екологічних чинників надасть можливість сільському господарству розвиватись у напрямі збільшення виробництва конкурентоспроможної органічної продукції на основі раціонального органічного землекористування. Також, вимогою ст. 1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», передбачається «забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідація негативного впливу господарської та іншої

діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів» [2].

Для реалізації концептуального підходу щодо розвитку органічного землекористування актуальним є наукове обґрунтування організаційно-економічного механізму і відповідного інструментарію його регулювання.

На думку науковців, умовою розробки ефективного організаційно-економічного механізму є погодження його: на вертикальному рівні управління природокористуванням у аграрному секторі економіки та охороною навколишнього середовища; на рівні сільськогосподарського товаровиробника; на рівні технологічного ланцюга даного товаровиробника від землекористування до виробництва органічної сільськогосподарської продукції і її реалізації. При цьому, зазначені зв'язки, не повинні протирічити один одному [3].

Концепція формування організаційно-економічного механізму передбачає використання конкретного інструментарію щодо виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств у сфері органічного землекористування. Система відповідних інструментів повинна бути направлена, з одного боку, на зниження негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, природні ресурси і людину, а з іншого – завданням механізму є задоволення потреб у органічній продукції як на національному, так і міжнародному рівнях.

Застосування стимулюючих інструментів для подальшого розвитку органічного землекористування має передбачати збільшення площі сільськогосподарських земель, що придатні для вирощування органічної продукції і сировини, зниження рівня хімізації сільськогосподарського виробництва, внесення органічних добрив та забезпечення еколого-безпечної господарської діяльності [4].

Економічні та еколого-економічні інструменти в системі організаційно-економічного механізму тісно пов'язані з адміністративно-правовими інструментами. При реалізації організаційно-економічного механізму на державному рівні, організаційну складову забезпечують Президент, Верховна рада, Кабінет Міністрів, міністерства і відомства виконавчої влади, регіональна влада та органи місцевого самоврядування. На рівні підприємства – це керівництво та система менеджменту на підприємстві. Всі ці органи використовуючи організаційні інструменти, адміністративні і правові обмеження, застосовують також еколого-економічні і економічні інструменти.

Ускладнення економічних відносин в системі ринкової економіки обумовлюють необхідність удосконалення вже існуючих інструментів і появу нових з метою управління землекористуванням та забезпечення ресурсозберігаючого природокористування, охорони навколишнього середовища та виробництва органічної продукції і сировини.

Так, фахівці зазначають, що регулювання ринкових відносин в землекористуванні, які ґрунтуються лише на чотирьох свободах (вільне переміщення товарів, осіб, послуг і капіталу), недостатньо [5]. Тому, особливий акцент слід робити на формуванні інструментів стимулювання якісної складової таких відносин.

Важливою складовою організаційно-економічного механізму, спрямованого на забезпечення подальшого розвитку органічного землекористування є економічне стимулювання. Без використання економічного та еколого-економічного інструментарію забезпечити

виконання організаційно-адміністративних і правових інструментів неможливо.

Загалом сутність економічного стимулювання розглядають через призму створення у природокористувачів безпосередньо матеріальної (грошової) зацікавленості у запровадженні концепції органічного землекористування. Останнім часом, стимулюванню надається все більш уваги і значення, оскільки тільки адміністративними санкціями неможливо примушувати землекористувачів впроваджувати ті, чи інші заходи в процесі своєї господарської діяльності.

Групи інструментів, які мають пряму дію на об'єкт природокористування, прийнято виділяти як – організаційні інструменти, що поділяються на адміністративно-правові і законодавчі. До адміністративно-правових відносяться: інституціональне регулювання природокористування; раціональне природокористування; стимулювання національних товаровиробників до виробництва органічної продукції; повернення збитків при нераціональному використанні природних ресурсів; ефективність природоохоронної діяльності для наповнення державного бюджету; формування екологічних фондів. До законодавчих відносять: стандарти, закони, постанови, державні кадастри, норми, нормативи, дозволи, заборони, ліміти і ліцензії.

Економічні інструменти екологічної спрямованості мають побічну дію і поділяються на групи: стимулюючі; інструменти відповідальності; інструменти підтримки. До стимулюючих інструментів відносяться: плата (штрафи) за негативний вплив на навколишнє природне середовище; ліміти на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів; ліміти на розміщення відходів виробництва; податкові пільги при запровадженні ресурсозберігаючих технологій в землеробстві, використанні вторинної сировини і переробці відходів виробництва; податкові пільги при використанні відновлюваних джерел енергії; екологічна експертиза проектів; екологічні відносини та погодження; компенсаційні виплати; платежі (штрафи); пільгове оподаткування і кредитування підприємств; встановлення підвищених норм амортизації основних природоохоронних споруд; застосування надбавок на екологічно безпечну продукцію; оцінка впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище; підтримка інноваційної діяльності; прогнозування розвитку соціо-еколого-економічної систем; програми та гранти у сфері охорони довкілля; аукціони природних ресурсів.

До інструментів відповідальності включають: адміністративні (адміністративна відповідальність за порушення законодавства і нормативів); правові (повернення збитків у державні, регіональні та місцеві бюджети).

Адміністративні інструменти є достатньо впливовою групою інструментів на сферу природокористування. Найбільш ефективно ці інструменти працюють, коли держава володіє всіма природними ресурсами і є природним монополістом. У таких умовах адміністративні інструменти, без застосування економічних, можуть ефективно впливати на раціональність природокористування й охорону навколишнього середовища. Основними інструментами адміністративного впливу на природокористувачів є: стандарти; нормативи; закони; постанови; дозволи і заборони; обмеження; ліміти та інспектування діяльності природокористувачів. Найбільш значущим інструментом у системі адміністративного регулювання, на

думку фахівців, є стандарт, який передбачає визначення і встановлення єдиних і обов'язкових для всіх об'єктів природокористування екологічних норм і вимог [6].

Інструментами підтримки підприємницької діяльності природокористувачів є – екологічний аудит, екологічне страхування, екологічна стандартизація і сертифікація, охорона природних об'єктів та відтворення природних ресурсів.

З урахуванням загальноприйнятої системи інструментів раціонального природокористування можливо сформувати групу інструментів, які мають забезпечувати організаційну, економічну та екологічну складову формування ефективного організаційно-економічного механізму, направлено на реалізацію концепції органічного землекористування (рис. 1).

Базою формування організаційно-економічного механізму та його інструментарію є принципи його побудови. Виходячи із законодавчої бази, основними принципами, є: платність використання природних ресурсів; охорона навколишнього середовища; модернізація виробництва; наукове обґрунтування технологій виробництва органічної продукції і сировини; екологічна безпека; оптимальний розрахунок витрат на охорону навколишнього середовища; еколого-економічна відповідальність [7].

Для реалізації Концепції органічного землекористування сформовано організаційно-економічний механізм та відповідний інструментарій. Формування інструментарію обґрунтовано залежно від їх дії на реалізацію системи органічного землекористування.

До інструментів прямої дії віднесено: організаційні інструменти; адміністративно-правові і законодавчі. Інструменти прямої дії включають: інституціональне регулювання; стимулювання національних товаровиробників і споживачів органічної продукції.

Інструменти побічної дії це – економічні; організаційно-економічні та екологічного спрямування. Орга-

нізаційно-економічні інструменти відповідальності включають: відповідальність за дотримання вимог до виробництва органічної продукції; впровадження альтернативних екологобезпечних технологій вирощування сільськогосподарських культур; оптимізація цінової політики у системі органічного виробництва; формування попиту на органічну продукцію і сировину; відмова від неекологічної продукції; маркетингова діяльність щодо просування продукції, отриманої в результаті органічного землекористування. Еколого-економічні інструменти включають стимулюючі та інструменти відповідальності і підтримки розвитку органічного землекористування. Еколого-економічні і організаційні інструменти підтримки включають: державну підтримку виробника органічної продукції і сировини; державне замовлення на органічну продукцію; державні субсидії і дотації, пільговий податковий режим, доступне кредитування; часткова компенсація процесів сертифікації земель для вирощування сільськогосподарської продукції і сировини та самої продукції і сировини.

Науково обґрунтовано, що важливою складовою реалізації Концепції органічного землекористування є стимулююча складова, яка реалізується за допомогою законодавчо-нормативного забезпечення шляхом: формування національної системи вимог до органічної продукції з урахуванням вимог ЄС та системи IFOAM; створення національних органів сертифікації сільськогосподарських земель, продукції і сировини для оцінки рівня органічності; законодавче закріплення податкових пільг, системи кредитування і субсидій для виробників органічної продукції і сировини; законодавчо-нормативна підтримка вітчизняних виробників і обмеження прав іноземних виробників на ринку вітчизняної органічної продукції.

Ефективність управління землекористуванням оцінюється через визначення величини земельної та екологічної ренти. Зазначений підхід зумовлений тим, що

Рис. 1. Базові елементи формування організаційно-економічного механізму сфери органічного землекористування

органічне землекористування сприяє підвищенню цінності, а відповідно і вартості земель, покращенню їх якості, у тому числі і екологічних показників. При цьому, розрахунки фахівців свідчать, що у органічних сільськогосподарських підприємствах загальний рентний дохід в тричі більший а ніж в аналогічних традиційних сільськогосподарських підприємствах України [6]. Наразі, в Україні, найбільш зацікавленими землекористувачами щодо переходу на органічне землекористування є дрібні та середні сільськогосподарські підприємства з різними організаційно-правовими формами управління.

Однією із визначальних умов розвитку органічного землекористування залишається формування ефективної системи стимулюючих та еколого-економічних інструментів для землекористувачів щодо дотримання екологічних вимог при використанні земель сільськогосподарського призначення для потреб еколого-безпечного та органічного землеробства. При цьому система інструментарію щодо переходу на органічне землекористування пов'язана не лише із економічними аспектами використання земель, але й з еколого-економічними та соціальними інтересами.

Висновки і перспективи. Проведений аналіз дає підстави зробити висновок, що раніше поширені підходи до формування організаційно-економічного механізму землекористування, які базувалися на централізованому плануванні та бюджетному фінансуванні ґрунтоохорон-

них заходів і суцільному землеустрої, в сучасних умовах уже не працюють. Втрата економічного інтересу землекористувачів до екологобезпечного землекористування вимагає нагального обґрунтування чіткого механізму організаційно-економічного регулювання екологізації аграрного виробництва. Необхідно створювати умови, коли формування організаційно-економічного механізму буде включати систему ринкових інструментів при забезпеченні контролю держави за раціональністю використання земель і дотриманням стандартів органічного землекористування. Усе це зумовлює необхідність проведення розумного коригування структури використання сільськогосподарських угідь з точки зору раціонального природокористування та потреб суспільства у органічній сільськогосподарській продукції. У перспективі необхідна розробка гнучкої, науково обґрунтованої системи органічного землекористування, адаптованої для кожної природно-кліматичної зони, сільськогосподарського підприємства і фермерського господарства, що відповідає інтересам усіх категорій землевласників і забезпечує високу продуктивність ріллі, збереження і відтворення родючості ґрунту. Держава в питаннях органічного землекористування повинна виступати консолідатором земель та дієвим інструментом забезпечення стабільності й ефективності їх використання й гарантом стійкої соціально та екологічно спрямованої політики в сфері земельних відносин.

1. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. Офіційний вісник України. 2013. № 83. С. 23.

2. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 18.06.2019)

3. Ступень М., Рогач С., Рій І. Механізм економічного регулювання земельних відносин. Економіст. 2015. № 2 (340). С. 42-43.

4. Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г., Солов'яненко Н.А. Стратегічні напрями розвитку земельних відносин у сільському господарстві на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, М.М. Федорова. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 58 с.

5. Бородіна О., Яровий В. Європейська практика регулювання земельних відносин: загрози та виклики. URL: https://dt.ua/macrolevel/yevropeyska-praktika-regulyuvannya-zemelnih-vidnosin-zagrozi-ta-vikliki-283559_.html (дата звернення: 19.06.2019).

6. Русан В.М., Собкевич О.В., Юрченко А.Д. Організаційно-економічні інструменти державної аграрної політики в Україні: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2012. 31 с.

7. Офіційний веб-сайт Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <https://land.gov.ua> (дата звернення: 17.06.2019).

1. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 zhovtnia 2013 r. № 806-r [On approval of the Strategy for the development of the agrarian sector of the economy for the period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 17, 2013 No. 806-p]. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2013. No 83. P. 23. [in Ukrainian].

2. Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy [The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws> (accessed 18 June 2019).

3. Stupen M., Rohach S., Rii I. (2015). Mekhanizm ekonomichnoho rehuliuвання zemelnykh vidnosyn [Mechanism of economic regulation of land relations]. Ekonomist, 2 (340), 42–43. [in Ukrainian].

4. Fedorov M.M., Khodakivska O.V., Korchynska S.H., Solovianenko N.A. (2012). Stratehichni napriamy rozvytku zemelnykh vidnosyn u silskomu hospodarstvi na period do 2020 roku [Strategic directions of development of land relations in agriculture till 2020] / za red. Yu.O. Lupenka, M.M. Fedorova. Kyiv : NNTs IAE. [in Ukrainian].

5. Borodina O., Yarovyi V. Yevropeyska praktyka rehuliuвання zemelnykh vidnosyn: zahrozy ta vyklyky [European practice of land relations: threats and challenges]. Retrieved from: https://dt.ua/macrolevel/yevropeyska-praktika-regulyuvannya-zemelnih-vidnosin-zagrozi-ta-vikliki-283559_.html (accessed 19 June 2019).

6. Rusan V.M., Sobkevych O.V., Yurchenko A.D. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichni instrumenty derzhavnoi ahrarnoi polityky v Ukraini: analitychna dopovid [Organizational and economic instruments of the state agrarian policy in Ukraine]. Kyiv : NISD. [in Ukrainian].

7. Ofitsiyni veb-sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z pytan heodezii, kartohrafii ta kadastru [Official website of the State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre]. Retrieved from: <https://land.gov.ua> (accessed 17 June 2019).

ЦЕ ЦІКАВО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗАПРОШУЄ НА НАВЧАННЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ:
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
Освітня програма «Міжнародна економіка»**

Навчання здійснюється на базі повної загальної середньої освіти.

Перелік дисциплін спеціалізації :

o міжнародний економічний аналіз;	o інвестування;
o міжнародний менеджмент;	o міжнародна електронна торгівля;
o міжнародна економічна діяльність України;	o глобальна економіка;
o міжнародна економічна інтеграція;	o міжнародні стратегії економічного розвитку;
o міжнародні організації;	o міжнародний ринок праці;
o міжнародна комерційна логістика;	o міжнародні інвестиції;
o економіка зарубіжних країн;	o міжнародні економічні відносини;
o зовнішня політика України;	o світова економічна кон'юнктура;
o сучасні глобальні ринки;	o міжнародна конкурентоспроможність.

За результатами державної атестації випускникам присвоюється кваліфікація «бакалавр з міжнародних економічних відносин», «магістр з міжнародних економічних відносин».

Навчання здійснюється за денною формою навчання.

Термін навчання:

- Освітній ступінь «бакалавр» – 4 роки (на базі повної загальної середньої освіти).
- Особи з дипломом ОКР молодшого спеціаліста відповідного напрямку підготовки можуть бути зараховані на 3 курс.
- Освітній ступінь «магістр» – 1 рік 6 місяців (на основі базової вищої освіти відповідного напрямку (диплом бакалавра або спеціаліста)).

• **Вступні випробування: на I курс ОС «Бакалавр»:**

Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з трьох дисциплін:

1. Української мови та літератури,
2. Математика,
3. або Історія України, або іноземна мова (за вибором вступника одна з вказаних дисциплін)

• **на III курс ОС «Бакалавр»:**

фахове випробування

• **на ОС «Магістр»:**

1. Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з іноземної мови
2. Фахове випробування

Національний університет харчових технологій має договірні відносини з факультетом військової підготовки Військового інституту телекомунікації та інформатизації НТУУ «КПІ». Це дає можливість бажаним студентам отримати військову підготовку та звання лейтенанта запасу Збройних Сил України.

За потреби студенти забезпечуються гуртожитком

Адреса:

01601, м. Київ, вул. Володимирська 68,
кафедра міжнародної економіки (044)287-97-60, (044)287-96-19
menedger_2012@ukr.net

НОТАТКИ